

21 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Vlasta Stavbar

POLITIK VEKOSLAV KUKOVEC

Politično delovanje
do leta 1918

Inštitut za novejšo zgodovino

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO
Ljubljana 2014

Inštitut za novejšo zgodovino

21 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Vlasta Stavbar

**POLITIK VEKOSLAV
KUKOVEC**

**Politično delovanje
do leta 1918**

ZALOŽBA INZ

Urednik dr. Aleš Gabrič

Založnik Inštitut za novejšo zgodovino

Za založnika dr. Damijan Guštin

ZBIRKA RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES 21

Vlasta Stavbar

POLITIK VEKOSLAV KUKOVEC:

POLITIČNO DELOVANJE DO LETA 1918

Recenzenta dr. Franc Rozman
dr. Jurij Perovšek

Jezikovni pregled mag. Darja Gabrovšek Homšak
dr. Alenka Valh Lopert

Prevod povzetka Mateja Škofljanec

Oblikovanje Barbara Bogataj Kokalj

Tisk Medium d.o.o.

Naklada 400 izvodov

*Izid knjige je
podprla* Javna agencija za raziskovalno dejavnost
Republike Slovenije

ISSN 2350-5664

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Kukovec V.
94(497.4)«1900/1918»
323(497.4)«1900/1918»

STAVBAR, Vlasta

Politik Vekoslav Kukovec : politično delovanje do leta 1918 / Vlasta Stavbar ; [prevod povzetka Mateja Škofljanec]. - Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2014. - (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 21)

ISBN 978-961-6386-52-4

276988928

VSEBINA

- 7 PREDGOVOR
- 11 MLADOST IN ŠOLANJE**
12 Kukovčevo politično delovanje v študentskih letih
- 19 POLITIČNE RAZMERE V MONARHIJI IN NA SLOVENSKEM**
20 Habsburška monarhija na prelomu stoletja
45 Politične razmere na Slovenskem
- 55 POT DO DEŽELNOZBORSKEGA POSLANCA**
56 Začetek Kukovčevega političnega dela v Celju
62 Boj za splošno volilno pravico
67 Trenja v Narodni stranki
73 Ustanovitev liberalne Narodne stranke (1906)
85 Slovenska kmečka zveza (1907)
- 89 KUKOVEC – DEŽELNI POSLANEC**
90 Politične razmere v monarhiji pred prvo svetovno vojno
105 Ločeno marširati, a se skupaj bojovati

- 114 Kukovec v štajerskem deželnem zboru
181 Kukovčevo politično delovanje pred prvo svetovno vojno

209 OD PRVE SVETOVNE VOJNE DO NOVE DRŽAVE

- 210 Prva svetovna vojna
232 Kukovčevo delovanje med prvo svetovno vojno
242 Politična koncentracija
248 Ustanovitev vseslovenske liberalne stranke
275 Narodni svet

- 299 POVZETEK
309 SUMMARY
319 VIRI IN LITERATURA
335 IMENSKO KAZALO

PREDGOVOR

Prikazi dolgoletnega političnega delovanja Vekoslava Kukovca (Koračice, 10. junij 1876 – Celje, 21. julij 1951)¹ so v glavnem osredinjeni na obdobje Kraljevine Jugoslavije. Po razpadu dvojne monarhije je Kukovec v resnici naredil zavidanja vredno politično kariero. V zadnjih mesecih Avstro-Ogrske je postal član Narodnega sveta za slovenske dežele in Istro, nato član Narodnega sveta SHS, v prvi Narodni vladi Slovencev, Hrvatov in Srbov pa poverjenik za finance. V letih 1919 in 1920 je bil kot zastopnik Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) član začasnega narodnega predstavništva Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) v Beogradu. Kar v treh jugoslovanskih vladah je opravljal funkcijo ministra (za socialno politiko ter za trgovino in industrijo) in odločilno prispeval k sprejemu pomembne zakonodaje s področja sociale. Ob krizi v Jugoslovanski demokratski stranki se je leta 1924 odločil za »odcepljeno« Samostojno demokratsko stranko, dve leti kasneje pa je iz nje izstopil in postal član Slovenske kmetijske stranke. Z njo se je leta 1927 pridružil Kmetjsko-demokratski koaliciji in na njenih pozicijah ostal tudi med šestojanuarsko diktaturo.

¹ Bukovec, *Dr. Vekoslav Kukovec*, str. 5–6; *SBL*, 3. knj., str. 581; *ES*, 6. knj., str. 66.

Leta 1935 je kandidiral na Mačkovi listi Združene opozicije, leto kasneje je bil izvoljen za predsednika kmečko-delavskega gibanja, ki je bilo sestavni del Ljudske fronte. Jeseni leta 1939 mu ni uspelo na volitvah za vodstvo Zveze delovnega ljudstva Slovenije in se je umaknil iz političnega življenja.

Nezanemarljivo je tudi Kukovčevo politično delo v času Avstro-Ogrske. Po začetkih v dijaškem in študentskem obdobju v Gradcu je leta 1906 ustanovil liberalno Narodno stranko in ostal na njenem čelu vse do leta 1917. Prav to obdobje Kukovčevega političnega udejstvovanja – čas vrha in zatona slogaške politike na Štajerskem, nastanek novih strank in zadnja leta habsburške monarhije – je osrednja tema pričujočega dela.

Za razumevanje političnega delovanja dr. Vekoslava Kukovca se delo dotika tudi splošnih političnih razmer v habsburški monarhiji in na Slovenskem. Ustrezna poglavja temeljijo na relevantni literaturi domačih in avstrijskih avtorjev, ki so se podrobno ukvarjali s problematiko. Prvi del, v katerem govorimo o političnem delovanju Kukovca od leta 1902 do izbruha prve svetovne vojne, je utemeljen na časopisnem gradivu, stenografskih zapisnikih štajerskega deželnega zbora (1909–1914), različni korespondenci ter zapuščinah, ki jih hrani Rokopisna zbirka Univerzitetne knjižnice Maribor. V tem okviru je v delu podrobneje predstavljena ustanovitev Narodne stranke, njen politični profil, organizacija in politični uspehi oz. neuspehi, neuspešna prizadevanja za skupno nastopanje s prevladujočo katoliško stranko pri nacionalnih zadevah in delovanje dr. Kukovca v štajerskem deželnem zboru. Drugi, osrednji del monografije, v katerem so predstavljeni Kukovčevo delovanje med prvo svetovno vojno in njegova prizadevanja za oblikovanje vseslovenske liberalne stranke (JDS), pa temelji na Kukovčevi zapuščini, ki jo hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru.

Osnovo knjige predstavlja doktorska disertacija z naslovom *Politično delovanje dr. Vekoslava Kukovca do leta 1918*, ki sem jo leta 2012 obranila na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani pred komisijo v sestavi: red. prof. dr. Janez Cvirn, doc. dr. Andrej

Studen, red. prof. dr. Božo Repe in red. prof. dr. Franc Rozman. Za nasvete in številne usmeritve se zahvaljujem mentorjema red. prof. dr. Janezu Cvirnu in red. prof. dr. Francu Rozmanu.

Hvala tudi Inštitutu za novejšo zgodovino in uredniku njegove knjižne zbirke Razpoznavanja/Recognitiones dr. Alešu Gabriču, da sta knjigo sprejela v inštitutov založniški program.

Zahvaliti se želim še Brigiti Hrzenjak za pomoč pri prevajanju gradiva, Katarini Visočnik za tehnično pomoč pri oblikovanju opomb in nekaterih drugih delov besedila, moji Ivi in najdražjim pa za razumevanje in spodbudo.

Vlasta Stavbar

**MLADOST
IN ŠOLANJE**

KUKOVČEVO POLITIČNO DELOVANJE V ŠTUDENSKIH LETIH

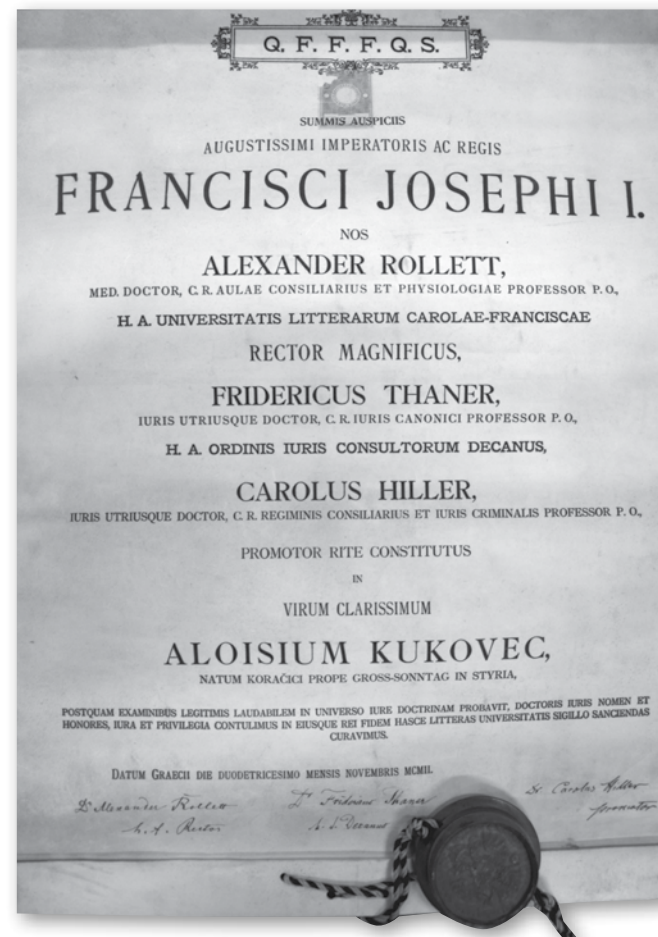
Vekoslav Kukovec se je rodil 10. junija 1876 ob 22. uri v Koračicah 14 očetu Vincu Kukovcu in materi Ani, rojeni Zelenjak. V kmečki družini so se rodili še štirje otroci: Marija (6. avgusta 1879), Otilija (7. decembra 1881), Jožefa (14. marca 1885) in Jožef (19. novembra 1886).²

Po promociji na graški univerzi 28. novembra 1902 je Vekoslav Kukovec decembra prišel v Celje, kjer je dobil mesto sodnega pripravnika.³ Celjski narodnjaki z Ivanom Dečkom (1859–1908), pravnikom in politikom, ki se je z marljivim organizacijskim delom na političnem, gospodarskem in kulturnem področju povzpел v glavnega voditelja celjskih in spodnještajerskih Slovencev in jih od leta 1890 zastopal v deželnem zboru,⁴ in Josipom Sernecem so ga navdušeno sprejeli. Mladi mož, ki ga je med študijem podpiral Pavel Turner, je opozoril nase že kot gimnazijec v Mariboru in zlasti kot študent prava na univerzi v Gradcu. V šolskem letu 1893/94 je na mariborski klasični gimnaziji urejal glasilo petošolcev *Iskrice* in v njem objavil nekaj pe-

2 NŠ Maribor, krstna knjiga Sv. Tomaž pri Ormožu, 7, 1871–1889.

3 *Novice*, 60, 1902, št. 49, str. 487; PAM, fond Kukovec Vekoslav, Sg=1585: Doktorska diploma graške univerze, 28. 11. 1902, viseči pečat.

4 Cvirn, Dečko Ivan, str. 183. Glej: Studen, Žalostni konec slovenskega rodoljuba, str. 29–37.

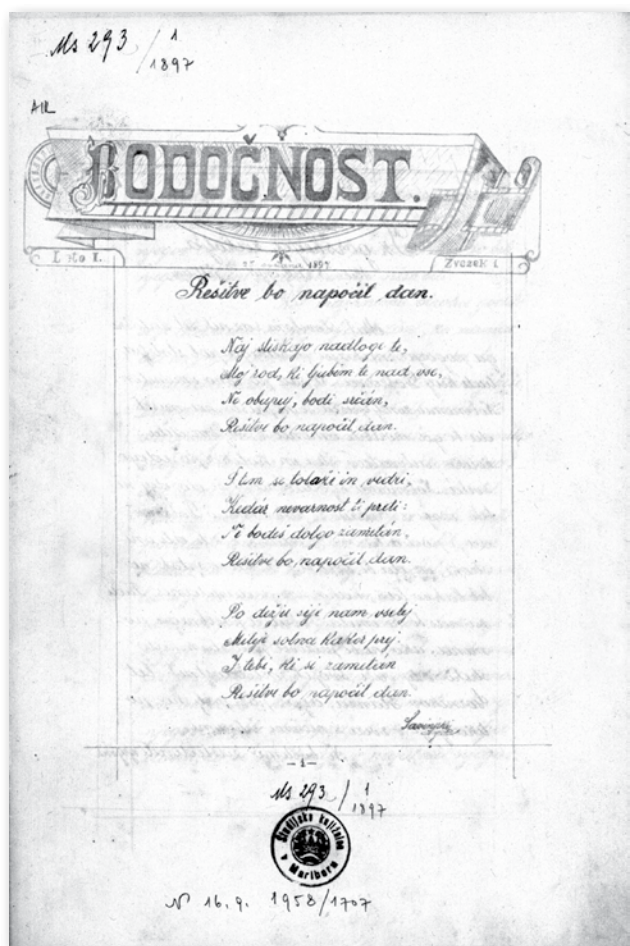

Doktorska diploma graške univerze, 28. 11. 1902, viseči pečat (PAM, fond Vekoslav Kukovec, Sg=1585)

nskih poskusov in drugih besedil.⁵ V zadnjem letniku gimnazije se je izkazal kot urednik dijaškega lista *Bodočnost* (ohranjeni sta le prva in druga številka prvega letnika); uredništvo lista si je zadalo cilj: »Zbirati okrog sebe vse, ki nočejo biti samo vsakdanji

5 UKM, Rokopisna zbirka, Ms 66.

Bodočnost [Dijaški list na klasični gimnaziji v Mariboru. Urednik Vekoslav Kukovec.] [Maribor], 1897.
(UKM, Rokopisna zbirka, Ms 293)

narodnjaki, ki se temveč z osebnim delom hote pokazati pripravljene in zmožne za bodoče resnobne borbe za narodov procvit v slovstvu, sploh njegov vsestranski razvoj.«⁶

⁶ UKM, Rokopisna zbirka, Ms 293, str. 13, 14.

»Resno delo za narod« je bil cilj, ki se mu je Kukovec zapisal tudi med študijem na graški pravni fakulteti. Ni se pretirano vdajal »burševskemu življenju« kot večina slovenskih študentov v Gradcu, ampak je pridno študiral, prevajal in dopisoval v slovenski liberalni tisk. Kot zagovornik »realne politike« se je še posebej ukvarjal z narodnogospodarskimi vprašanji. Prepričan je bil, da je pogoj za narodni napredek gospodarski napredek, okrepitev slovenskega srednjega stanu (gospodarsko aktivnega meščanstva), ki da je vezivo vsakega naroda. Pod vplivom Pavla Turnerja, ki ga je podpiral in usmerjal, se je lotil prevoda in priredbe knjige francoskega ekonomista Mauricea Blocka Petit manuel d'économie pratique, ki jo je leta 1899 v nadaljevanjih objavljaval v listu *Popotnik*.⁷ Konec leta 1899 je svoj prevod in priredbo izdal (v samozaložbi) v knjigi *Uvod v narodno gospodarstvo*.⁸ Ob izdaji knjige je v *Slovenskem narodu* še enkrat poudaril pomen srednjega stanu za narodni razvoj. V srednjem stanu (meščanstvu) je videl nekakšnega posrednika med škodljivimi zahtevami nižjih in višjih družbenih slojev. Srednji stan je »najzanesljivejši pogoj lepše narodne bodočnosti«.⁹ Leta 1901 je v tiskarni Dragotina Hribarja v Celju izdal knjigo *Narodno gospodarstvo*. V njej je kot glavno sredstvo »umnega gospodarstva« razglasil varčnost. V nasprotju s prvo knjigo, ki je v javnosti nalletela na ugoden odmev,¹⁰ je bila druga deležna tudi nekaj kritik. Medtem ko jo je liberalni tisk skorajda prezrl, so ji v katoliškem očitali vrsto pomanjkljivosti. V *Voditelju v bogoslovnih vedah* so pohvalili njegovo razpravljanje o varčnosti, ki da je »eminentno socialna čednost«,¹¹ v *Domu in svetu* pa je kritik (verjetno Evgen Lampe) avtorju očital, češ da je vse narodno gospodarstvo »skrčil v nekaj moralnih naukov, a tudi ti nimajo dokazilne moči, ker se pisatelj skrbno izogiba vsakega verskega motiva«.¹²

⁷ *Slovenski narod*, 33, 1900, št. 26, 1. 2., str. 4.

⁸ *Uvod v narodno gospodarstvo*. Po knjigi Mauricea Blocka uredil Vekoslav Kukovec. Maribor 1899.

⁹ *Slovenski narod*, 33, 1900, št. 8, 10. 1., str. 1–3.

¹⁰ *Slovenski narod*, 33, 1900, št. 32, 9. 2., str. 3.

¹¹ *Voditelj v bogoslovnih vedah* 6, 1903, str. 251–252.

¹² *Dom in svet*, 16, št. 1, str. 55.

Narodnogospodarska vprašanja so ga privlačila tudi kasneje. Tako je pred odhodom iz Gradca 5. decembra 1902 v društvu Naprej nastopil s predavanjem o gospodarskem gibanju med Slovenci. Znova je poudaril, da je zdrav gospodarski razvoj osnovni pogoj za kulturni napredek slovenstva.¹³ Po drugi strani se je ves čas zavzemal za zvišanje izobrazbene stopnje slovenskega naroda. Na dvanajsti skupščini Zveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev je v imenu slovenskih akademikov pozdravil prizadevanja slovenskega učiteljstva za kulturni dvig naroda in izrazil upanje, da bo učiteljstvo nekoč lahko reklo, »da je naš slovenski narod najizobraženejši na svetu.«¹⁴ V predavanju v Gradcu 5. decembra 1902 se je zavzel za ustanovitev slovenske univerze.¹⁵

Kukovčeve ideje se niso bistveno razlikovale od idej narodno radikalnega dijaštva v drugih univerzitetnih središčih v monarhiji. V Gradcu je Kukovec aktivno sodeloval v akademskem društvu Triglav, hkrati pa je bil v stikih s skupino študentov v Pragi (»masarykovci« z Dragotinom Lončarjem na čelu)¹⁶ in člani slovenskega akademskega društva Slovenija na Dunaju. O dogajanju med študenti v Gradcu in svojih pogledih na narodno aktivnost slovenskih študentov je poleti 1902 iz Gradca poročal svojemu prijatelju Vekoslavju Spindlerju (tudi Špindler), s katerim sta kasneje (1906) skupaj ustanovila Narodno stranko na Štajerskem.¹⁷ V pismu je izrazil navdušenje nad novimi, vendar »krepko načrtanimi« nazori »skupine Lončar, Dermota, Schweiger, Kristan itd. iz Prage«, ki so jih podali v Poslanci slovenski mladini (1901). Prav tako pohvalno se je izrazil v reviji *Jug*, ki sta jo leta 1901 na Dunaju začela izdajati Franc Derganc¹⁸ in Niko Zupanič. Pojav revije *Jug* se mu je zdel »tudi

13 *Kmetijske in rokodelske novice*, 60, 1902, št. 1, str. 3.

14 *Slovenski narod*, 33, 1900, št. 183, 11. 8., str. 2.

15 *Kmetijske in rokodelske novice*, 60, 1902, št. 1, str. 3.

16 *Godina*, Narodno radikalno dijaštvo, str. 219–230.

17 Pismo je ohranjeno v Rokopisni zbirki UKM v fondu Korespondenca Vekoslavju Špindlerju Ms 240/I–6.

18 Franc Derganc, zdravnik, je na Dunaju 1901 skupaj z Nikom Zupaničem izdal kulturno-politično revijo *Jug*. *SBL*, 1. knj., str. 128.

zelo interesanten za zgodovino duševnega gibanja v slovenskem dijaštvu.«¹⁹ Zadovoljen je bil tudi z razmerami v dunajskem akademskem društvu Slovenija, ki so jo uspešno prevzeli »radikalno narodni – samostojni – narodno misleči« študentje, med katerimi je bil tudi Spindler. Ne »kot dijak, ne kot Triglavan, ne kot Slovenijan (kar sem kot 'stara hiša' še vedno), ampak kot naši narodni stvari vse dobro želeč Slovenec« radikalcem v Sloveniji želi, »da s svojim dejanja željnim nastopom začrtate v razvoju dijaškega življenja prav markantno črto v smislu pravega zdravega napredka. Koliko morem iz dosedanjih simptomov soditi, se to od vas opravičeno pričakuje.«²⁰ Spindlerja, ki si je očitno prizadeval razširiti vpliv narodno radikalnih idej tudi med študente v Gradcu, ob koncu pisma seznanil tudi s slabimi navadami dela študentov v Gradcu: »Seznanjam Te pa s Tebi kolikor toliko nepoznanimi razmerami, kar bode Ti menim prav dobro došlo. Poznanje razmer graških dijakov Ti je potrebno, ako hočeš svoje črteže, kar je prav, vpletati dijaštvo ne le dunajsko ampak tudi drugih univerz ... Poudarjam, da je tu mnogo burševstva med slovenskimi dijaki. Jaz sem ena izmed belih vran, ki to brezobzirno pobijam – to ostudno zabljaštvo ... Morebiti si Ti ali kdo mislil, da imam jaz poseben vpliv na to dijaštvo. Iz gori navedenega vzroka je to drugače. Jaz sem skoro popolnoma izoliran – in deloma večinoma celo na tihem iz mnogih strani hudo osovražen.«²¹ Kukovec končuje pismo z besedami: »Kar se moje malenkosti tiče, kakor rečeno, jaz bom z vsemi možnimi simpatijami spremljal vsako Vaše narodno gibanje, in če boste hoteli uvaževati tudi tu in tam kaj nasvetoval. Kar stavim kot pogoj, je odkritosrčnost in ne domnevanje otročjih namenov. Sam se vaših prireditev žalibog menda ne bom mogel udeležiti, ker je možno, da bom v počitnicah v inozemstvu, pa tudi to, da bom kje v državni službi ... Imej se dobro in pozdravi mi znanca.«²²

19 Prav tam.

20 UKM, Rokopisna zbirka, Ms 240/I–6.

21 Prav tam.

22 Prav tam.

**POLITIČNE
RAZMERE V
MONARHIJI IN
NA SLOVENSKEM**

HABSBURŠKA MONARHIJA NA PRELOMU STOLETJA

Kukovčev študentski politični aganžma se je začel v času, ko se je habsburška monarhija znašla v hudi krizi. Velik problem je tičal že v dualizmu. Zaradi ohlapnega dualističnega ustroja sploh ni delovala kot enotna država. Obe državni polovici so sicer povezovali skupni vladar, skupne finance, skupna vojska in enotna zunanja politika, toda v resnici sta bili tako razdvojeni, da so npr. morali prebivalci ene polovice menjati državljanstvo, če so želeli glasovati v drugi.²³ Ogrska je imela svojo rdeče-belo-zeleno zastavo (iz revolucionarnega leta 1848), medtem ko so morali vojaki korakati pod črno-žolto zastavo habsburške dinastije. Razvejana birokracija je oteževala odnose med državnima polovicama. Če je policija v Galiciji hotela izročiti Ogrski razbojnika, ki je prekoračil avstro-ogrsko mejo, se je morala naprej obrniti na Dunaj, ne pa na ogrske graničarje, s katerimi je bila v vsakodnevnem stiku. Tri skupna ministrstva sta nadzirali delegaciji, ena iz avstrijskega in ena iz ogrskega parlamenta, ki sta se kot kakšni mednarodni komisiji izmenično sestajali enkrat na Dunaju in drugič v Budimpešti, da bi se dogovorili o višini in razdelitvi sredstev za skupne stroške, carinskih in trgovskih

23 Johnston, *Austrijski duh*, str. 347–348.

zvezah in o drugih pomembnih vprašanjih. In prav obnavljanje »nagodbe« vsakih deset let je vnašalo trenja v odnose med obema državnima polovicama. Tako je *Slovenec* 15. novembra 1899 upravičeno ugotavljal: »V nobeni ustavni državi parlamentarni ustroj ni tako okoren kakor v Avstriji. Leta 1867 je grof Beust dovolil Madžarom, kar so zahtevali, in v nekaj mesecih je sestavil za notranjo upravo umeten mehanizem, ki se vsak čas ustavi ter vladama povzroča skrbi. 'Unicum' v naši ustavi pa je poleg delegacije kvotna deputacija. Že imena kažejo, da so tedanji osrečevalci naše države po besednjakih iskali pravih izrazov za svoje bistrourne iznajdbe. Kakor je neki šaljivec delegacijo imenoval zavod za gluhoneme, tako je kvotna deputacija mešetarska družba, ki dela mnogo krika in vika, a se končno vedno pobota, kakor zahteva naš sosed onkraj Litave.« Leta 1897 poteklo desetletno nagodbo je obema vladama uspelo podpisati šele ob izteku leta 1902, kar je bila posledica radikalnega madžarskega nacionalizma in kaotičnih razmer v Cislajtaniji, ki so jo od razglasitve Badenijevih jezikovnih odredb za Češko in Moravsko aprila 1897 pretresali hudi nacionalni boji.

Vzpon madžarskega nacionalizma je v polni meri prišel do izraza ob veliki milenijski razstavi (ob tisočletnici naselitve Ogrov) v Budimpešti leta 1896.²⁴ Od srede devetdesetih let je na Ogrskem doživljala vzpon Stranka neodvisnosti, ki je – izhajajoč iz tradicije revolucije leta 1848 – za Ogrsko (kot madžarsko nacionalno državo) zahtevala ekonomsko, politično, vojaško in zunanjepolitično neodvisnost. Ogrska naj bi imela lastno emisijo denarja, tvorila naj bi lastno carinsko ozemlje, z lastno zunanjo politiko in vojsko, v kateri bi bila madžarščina poveljevalni jezik. Z Avstrijo naj bi bila povezana le v osebi vladarja v obliki personalne unije, pri čemer naj bi bile zunanjepolitične kompetence monarha v največji meri okleščene v korist vlad in parlamentov obeh držav. Stranka neodvisnosti s Ferencem Kossuthom na čelu je v carinski zvezi z Avstrijo videla glavno oviro za gospodarski razvoj Ogrske, zato je bila nosilka radikalnega ekonom-

24 Prim.: Sinkó, *Die Millenniumsfeier Ungarns*, str. 295–301.

skega nacionalizma (bojkot blaga »avstrijskih« firm), ki je daleč presegal češko ali slovensko parolo: Svoji k svojim. Še zlasti pa je Stranka neodvisnosti zahtevala samostojno ogrsko armado z vsemi njenimi atributi (madžarski poveljevalni jezik, vojaško pravo, oznake), na kar cesar seveda ni mogel pristati. Konflikt se je stopnjeval, dokler ni cesar posegel po skrajnem sredstvu pritiska na madžarsko opozicijo. Septembra 1905 je neposlušni madžarski eliti zagrozil, da bo temeljito razširil volilno pravico. Šele ta grožnja je madžarsko politično elito – seveda iz strahu, da bodo na Ogrskem prišli do veljave nemadžarski narodi – pripravila do popuščanja.

Medtem ko je Ogrska – kljub svoji nacionalni heterogenosti – nasproti Cislajtaciji funkcionirala kot čista madžarska nacionalna država (tudi avtonomija banske Hrvaške je bila omejena), se je v avstrijski polovici države (Cislajtaciji) vse bolj kazalo, da je zgolj »mozaik narodov in dežel brez notranje enotnosti«.²⁵

Po padcu Taaffejeve vlade, ki jo je pokopal neuspešen poskus uvedbe državnozbornske volilne reforme,²⁶ je cesar 11. novembra 1893 za ministrskega predsednika imenoval kneza Alfreda Windischgraetza, za katerega se je najbolj vzemal voditelj Združene nemške levice Plener.²⁷

Nova vlada se je v državnem zboru lahko opirala na koalicijo strank, ki so z nasprotovanjem volilni reformi spodnesle Taaffejevo vlado: Klub združene nemške levice (110 poslancev) ter Poljski (57 poslancev) in Hohenwartov klub (56 poslancev). Vlado so podpirali tudi Coroninijev klub (10 poslancev), štirje poslanci moravske sredinske stranke (vključno z enim srbskim poslancem) in sedem italijanskih poslancev kluba Trentino. Vlada je imela v državnem zboru dvotretjinsko večino.²⁸ V opo-

ziciji zoper vlado so se povezale slovanske frakcije v nekakšno »slovansko protikoalicijo«, ki so ji pripadali 38-članski Mladočeški klub, 12 moravskih (staročeških) poslancev, 7 rusinskih poslancev in 10 poslancev Kluba slovenskih in hrvaških poslancev, v katerega se je povežalo šest slovenskih (Ferjančič, Kušar, Coronini, Gregorčič, Gregorec, Nabergoj) in štirje hrvaški poslanci (Klaić, Borčić, Bulat, Šupuk), ki so izstopili iz Hohenwartovega kluba.²⁹ Omenjene frakcije so se na konferenci 30. novembra 1893 dogovorile, da bodo oblikovale skupno parlamentarno komisijo, ki naj bi koordinirala ravnanje slovanske opozicije. V opoziciji je bilo tudi pet katoliških konservativcev, 11 Luegerjevih »antisemitov« in 17 članov Nemškega nacionalnega kluba (skupaj s 4 »divjaki«) ter dva schönererijanca.³⁰

Windischgraetzova koalicijska vlada, ki je bila za cesarja le prehodna rešitev, je imela v parlamentu dovolj veliko večino, da je lahko uspešno izvajala svoj program. Skozi parlamentarno proceduro ji je uspelo poleg zakona o deželni brambi (1893), ki je dokončno pretrgal z miličniško tradicijo, vojska drugega reda pa se je po organizaciji in urjenju vse bolj približevala skupni vojski,³¹ speljati še vrsto drugih zakonov, ki jih je pripravila že Taaffejeva vlada. Med njimi velja omeniti spremembe tiskovnega zakona, reformo civilnoprocesnega reda, trgovinski pogodbi z Romunijo in Rusijo ter ukrepe za izvedbo leta 1892 sklenjene valutne reforme, tako imenovani prehod na zlato veljavo.

Od aprila 1894 so mladočeški, kasneje pa še krščansko-socialni poslanci izvajali tehnično obstrukcijo, ki pa ni resneje ogrozila delovanja parlamenta. Ves čas so opazno naraščala trenja v »veliki koaliciji«. Glavni kamen spotike je postala v vladnem programu napovedana državnozbornska volilna reforma. Do njenega sprejema naj bi mirovala vsa druga velika politična vprašanja.³² Ministrski predsednik je reformo predstavil koalicijskim partnerjem 26. februarja 1894. Osnutek reforme je pred-

25 Beller, *Franz Joseph*, str. 127.

26 Prim.: Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*. Knj. 5/II: Slovenska politika v letih 1879 do 1895 / Dušan Kermavner, str. 211.

27 O Windischgraetzovi vladi prim.: Stekl, Wakounig, *Windisch-Graetz*, str. 225–235; Dabringer-Wakounig, »So liegen einmal die Verhältnisse in Österreich, daß man nicht mit rechter Freude ans Werk geht«, str. 275–294.

28 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v habsburški monarhiji*, str. 178.

29 Melik, *Slovenci v državnem zboru*, str. 56.

30 Höbelt, *Parteien und Fraktionen im cisleithanischen Reichsrat*, str. 945–946.

31 Stergar, *Slovenci in vojska*, str. 185–187.

32 Stekl, Wakounig, *Windisch-Graetz*, str. 228.

videval uvedbo pete, »splošne kurije«, izvoljene na podlagi splošne (moške) volilne pravice. Predlog reforme je v koaliciji naletel na odpor. Nasprotovali so ji v konservativnem Hohenwartowem klubu in tudi v Združeni liberalni levici. Delo odbora za volilno reformo je le počasi napredovalo. (Pod)odbor za volilno reformo je po intervenciji cesarja in kneza Windischgraetza junija 1895 končno zaključil obravnavo vladnega predloga. Preden je predlog prišel v poslanske klopi, se je morala Windischgraetzeva vlada posloviti.

Glavni razlog za njen padec je bilo tako imenovano »celjsko gimnazijsko vprašanje«, vprašanje ustanovitve nemško-slovenskih vzporednic na nižji gimnaziji v Celju, saj jih je Slovincem obljubil že grof Eduard Taaffe leta 1888. Po prizadevanjih grofa Hohenwarta se je Windischgraetz obvezal, da bo vlada izpolnila obljubo. Naučni minister Stanisław Madeyski je slovenskemu poslancu Mihaelu Vošnjaku 8. marca 1894 zagotovil, da bo vlada ustanovila vzporednice v Celju, če se izkaže, da leta 1889 v Mariboru ustanovljene vzporednice dobro delujejo. Tako je celjsko gimnazijsko vprašanje postajalo glavni problem avstrijske notranje politike.³³ Celjska *Domovina* je že sredi septembra 1894 upravičeno ugotavljala razsežnosti celjskega primera: »Celje je zadnje mesece postalo sloveče. Malo je manjkalo, da se zaradi Celja niso majali ministrski stoli. Velik del avstrijske politike se je sukal okrog Celja, skoro bi rekli, da je v Celji ključ koalicije, ali vsaj po pisavi liberalnih in nemškonacionalnih glasil, bi tako sodili.«³⁴ Dne 18. oktobra 1894 je finančni minister Ernst Plener objavil proračun za leto 1895, v katerem je bila tudi postavka 1500 gld za ustanovitev celjskih vzporednic. S tem je celjsko in z njim slovensko narodno vprašanje postalo »osrednji notranje-politični problem v Avstriji«.³⁵

Nemci so to razumeli kot popuščanje Slovincem in napad na *Nationalbesitzstand*—»starodavno posestno stanje« na Spo-

dnjem Štajerskem.³⁶ Graški občinski odbor je na predlog dr. Victorja von Hohenburgerja v državni zbor poslal posebno petico, v kateri je od poslancev koalicijske Združene nemške levice zahteval, da »izpolnijo svojo nacionalno dolžnost« in preprečijo slovenizacijo Celja. Predlagali so, da se postavka Celje črta iz proračuna.³⁷ Sledilo je leto in pol ostrih političnih spopadov v državnem in štajerskem deželnem zboru, ki so zlasti na Spodnjem Štajerskem, še posebej pa v Celju, zelo zaostriili nemško-slovenske odnose. Celjsko gimnazijsko vprašanje je razmajalo koalicijo, ki je bila po pisanju *Slovenskega naroda* »sedaj podobna kaki ljubljanski, od potresa razdejani, z neštetimi tramovi podprti in povsem zadolženi hiši«.³⁸

Klub združene nemške levice je 13. junija 1895, ko je proračunski odbor obravnaval posamezne postavke, sklenil, da izstopi iz koalicije, če se postavka Celje ne črta iz proračuna. Finančni minister Plener je s sklepom kluba seznanil svoje kolege v vladi in hkrati predlagal kompromisno rešitev.³⁹ Vlada je s posredovanjem grofa Hohenwarta poskušala omehčati slovenske člane njegovega kluba, naj pristanejo na ustanovitev gimnazije v Žalcu, toda slovenski poslanci so ostali neomajni.⁴⁰ Ko je ministrski predsednik uvidel, da kompromisa ne bo, je na seji vlade 16. junija 1895 ministra Plenerja in Wurmbranda vprašal, ali bosta v primeru izstopa Združene nemške levice iz koalicije izstopila. Odgovorila sta, da mora v tem primeru demisionirati celotna vlada.⁴¹ Kljub nerazrešljivi situaciji in zavedanju, da to pomeni padec vlade, se je knez Windischgraetz odločil, da postavka za Celje ostane v proračunu. Tudi naučni minister Madeyski si je prizadeval, da bi v proračunskem odboru celjsko postavko sprejeli pred padcem vlade.⁴² Proračunski odbor je na svoji seji 18. junija 1895 izglasoval postavko Celje v proračun za

36 Judson, *Exclusive Revolutionaries*, str. 249–251.

37 *Deutsche Wacht*, 19, 1894, št. 86, 28. 10., str. 2.

38 *Slovenski narod*, 28, 1895, št. 15, 18. 6., str. 1.

39 Sutter, *Die Badensichen Sprachenverordnungen von 1897*, str. 115–116.

40 Prav tam.

41 Prav tam.

42 Prav tam.

33 Prim.: Cvirn, Celjsko gimnazijsko vprašanje, str. 64–71.

34 *Domovina*, 4, 1894, št. 26, 15. 9., str. 1.

35 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 180.

leto 1895 z 19 glasovi. Proti je bilo 15 članov, in sicer člani Združene nemške levice, Nemške nacionalne stranke in italijanski poslanci Coroninijevega kluba. Predlog so po pisanju *Deutsche Wacht* podprli slovenski in romunski poslanci ter nemški katoliški konservativci.⁴³ Takoj po glasovanju je Združena nemška levica razglasila svoj izstop iz vladne koalicije. Dan kasneje je v skladu s sklepom ministrskega sveta z dne 16. junija 1895 knez Windischgraetz pisno obvestil Franca Jožefa o demisiji vlade, ki jo je cesar tudi sprejel.⁴⁴ Knezu Windischgraetzu je cesar na avdienci 18. junija 1895 dovolil, da »zaključi državnozborsko zasedanje do jeseni«; ustanovitev celjske gimnazije »že to jesen, se je torej preprečila«.⁴⁵

Že dan po odstopu Windischgraetzeve vlade je cesar presenetljivo hitro imenoval novo začasno (uradniško) ministrstvo z grofom Erichom Kielmanseggom na čelu z edino nalogo: čimprejšnji sprejem državnega proračuna za leto 1895. Naloga je bila težka, saj je sprejem celjske postavke v proračun sprožil med večino avstrijskih Nemcev močne odzive. Nemško nacionalistično časopisje, zlasti celjski list *Deutsche Wacht*, je od nemških poslancev zahtevalo, da preprečijo sprejem proračuna, tudi s skrajnimi ukrepi, kot je obstrukcija, če je to potrebno. Toda med nemškimi poslanci kljub temu ni bilo dovolj pripravljenosti za tak skrajni korak. V drugem branju proračuna 10. junija 1895 so postavko Celje sprejeli s 173 glasovi za in 143 proti.⁴⁶ Nemško nacionalistično časopisje je še naprej pozivalo, da naj poslanci zavrnejo celoten proračun, vendar je bil 19. julija 1895 v tretjem branju proračun vseeno sprejet s 185 glasovi, 86 poslancev ga ni podprlo.⁴⁷ Zanj so glasovali Slovenci, Hrvati, staročehi, Poljaki, Romuni in Rusini ter 86 nemških poslancev, od tega 57 članov Združene nemške levice, 23 nemških klerikalcev, 5 članov

Coroninijevega kluba oziroma moravske sredinske stranke ter dunajski demokrat Kronawetter.⁴⁸ Glasovanja se ni udeležilo 31 poslancev. Izmed 21 poslancev Nemške nacionalne stranke in desetih krščanskih socialcev proračuna ni podprlo le 19 članov Združene nemške levice.⁴⁹ Posledice glasovanja so se že kmalu izrazile v skrajno radikalni politiki avstrijskega in še zlasti spodnještajerskega nemštva.⁵⁰

Cesar je za novega ministrskega predsednika 30. septembra 1895 imenoval nekdanjega galicijskega namestnika grofa Kasimirja Felixa Badenija. Že v svojem programskem govoru je Badeni 22. oktobra 1895 jasno poudaril, da njegova vlada ne bo zavezana stankam: »Če rečem, da je vlada svobodna do strank in da misli tudi v bodoče ostati svobodna, pomenijo te besede, da mislimo voditi in se ne dati voditi.«⁵¹ Politika grofa Kasimira Felixa Badenija (1895–1897) je bila Slovanom naklonjena. Oba slovenska tabora sta jo sprejela s simpatijo, čeprav ne povsem brezpogojno. Državnozborski poslanec dr. Andrej Ferjančič je izjavil, da jih je program nove vlade zadovoljil.⁵² Vlado sta takoj podprla Poljski in Hohenwartov klub ter nekoliko manj Združena nemška levica. V opozicijo pa so prešli Čehi, ki so v Badenijevem programu pogrešali napoved, da bo vlada rešila češko vprašanje.⁵³ Nove vlade niso podpirali niti Luegerjevi krščanski socialci in (vse)nemški nacionalci, odločni nasprotniki liberalne Združene nemške levice.⁵⁴

Badeniju je uspelo v državnem zboru z dvema pomembnima predlogoma. Dokončal je davčno reformo, »ki jo je bil predložil že finančni minister Steinbach in katero dovršiti se je zaman trudil finančni minister koalicijskega kabineta Ernst

43 *Deutsche Wacht*, 20, 1895, št. 49, 20. 6., str. 2; glej drugačno navedbo v: Höbelt, *Kornblume und Kaiseradler*, str. 115, op. 24: »za so glasovali 3 klerikalci ...«

44 Prav tam.

45 *Slovenski narod*, 28, 1895, št. 138, 18. 6., str. 4.

46 *Deutsche Wacht*, 22, 1895, št. 56, 14. 7., str. 1.

47 *Deutsche Wacht*, 22, 1895, št. 58, 21. 7., str. 1.

48 Rezultati, objavljeni v *Deutsche Wacht*, 20, 1895, št. 59, 25. 7., str. 1–2: *Ein Tag der Schmach*; prim. tudi: Höbelt, *Kornblume und Kaiseradler*, str. 117.

49 Höbelt, *Kornblume und Kaiseradler*, str. 117.

50 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 182.

51 Kolmer, *Parlament und Verfassung in Österreich*, VI, str. 4; Šuklje, *Iz mojih spominov I–II*, str. 48.

52 Melik, Slovenci v državnem zboru, str. 61.

53 Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 89.

54 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 183.

plemeniti Plener« (z njo so uvedli osebno dohodnino),⁵⁵ in februarja 1896 vložil v parlament predlog državnozbornske volilne reforme, ki je še dodatno znižala volilni davčni cenzus in uvedla tako imenovano splošno volilno kurijo za vse moške državljanke nad 24. letom. Toda kmalu po sprejetju volilne reforme, ki je 14. junija 1896 dobila cesarjevo sankcijo in ob starih kurijah uvedla novo, 72-člansko splošno kurijo, izvoljeno na podlagi splošne (moške) volilne pravice, se je začela podpora vladi manjšati. Združena nemška levica se je vse od vprašanja »celjske postavke« v proračunu razkrajala, na njenih ostankih pa se je na Češkem in Moravskem leta 1896 postopoma začela organizirati Nemška napredna stranka. Člani, ki so bili dotlej združeni v klubu Združene nemške levice, so se 6. novembra 1896 povezali v Napredni klub, ki je štel 27 poslancev.⁵⁶ Kritiki oportunistične politike Združene nemške levice pa so iz vrst Nemške nacionalne stranke junija 1896 ustanovili Nemško ljudsko stranko (Deutsche Volkspartei) pod vodstvom dr. Otta Steinwenderja. Tudi ustavoverni veleposestniki so bili vedno bolj kritični do Združene nemške levice. Do razkola je prišlo tudi v Hohenwartovem (Konzervativnem) klubu, čemur je botrovalo celjsko gimnazijsko vprašanje, kar se je pokazalo ob glasovanju za proračun junija 1895. Del nemških konservativcev, ki jim je načeloval tirolski poslanec Josef Di Pauli, se je tako kot krščanski socialci postavil na nemško nacionalno stališče in zaradi postavke Celje glasoval proti proračunu. Ob tem je treba poudariti, da so slovensko zahtevo podprli le štajerski konservativci s poslancema Karlonom in Kalteneggerjem na čelu. Dokončno se je klub razcepil ob imenovanju in (ne)potrditvi dr. Karla Luegerja za dunajskega župana. Poslanec Di Pauli je želel, da klub vložijo interpelacijo z vprašanjem, zakaj vlada oziroma cesar ni potrdil dr. Luegerja za župana, vendar se večina s predlogom ni strinjala. Zavoljo tega je 24 nemških konservativnih poslancev pod vodstvom Josefa Di Paulija in Alfreda Ebenhocha zapu-

55 Šuklje, *Iz mojih spominov*, II, str. 17.

56 Höbelt, *Parteien und Fraktionen im Cisleithanischen Reichsrat*, str. 952.

stilo nemško konservativno frakcijo v Hohenwartovem klubu. 25. novembra 1895 so ustanovili klub Katoliške ljudske stranke (Katholische Volkspartei).⁵⁷ Ostanek Hohenwartovega kluba so predstavljali štajerski katoliški konservativci s prelatom Aloisom Karlonom na čelu.

Tako so se izoblikovale nove politične sile in državnozbornske volitve marca 1897, ki so potekale že na podlagi novega volilnega zakona, so pokazale novo konstelacijo političnih sil. Novi parlament je prinesel doslej neznano politično fragmentacijo.⁵⁸ *Slovenec* je novo politično sliko opisal: »Nova zbornica kaže slikovit konglomerat. Časniki poročajo, da bo v novi zbornici zastopanih okoli 25 strank in strančic, katerih najštevilčnejša šteje 60, najmanjša pa tri člane. To je res silen konglomerat najrazličnejših idej, namenov, narodnosti, kakoršnega ne najdemo v nobenem drugem postavodajalnem zboru na svetu. Aristokrat, meščan, obrtnik in delavec si tu podajajo roke kot zastopniki svojih volilcev. Po razliki zastopnikov kaže pa se tudi veliki kontrast idej, ki se bodo razvijale v zbornici.«⁵⁹

Nemci so bili v državnem zboru zastopani s kar šestimi političnimi strankami. Zmerni nemški liberalni poslanci, po večini izvoljeni v veleposestniški kuriji, so se ponovno povezali v Klub ustavoverne posesti. Klub je štel 30 poslancev. Svobodno nemško združenje (Freie Deutsche Vereinigung), v glavnem izvoljeno v kuriji trgovsko-obrtnih zbornic na Moravskem, je imelo 15 poslancev »staroliberalcev«. V združenju so v glavnem prevladovali zastopniki interesov velike industrije, večinoma Judje.⁶⁰ Svobodno nemško združenje, imenovano tudi »Mauthnerjeva skupina«, je v vseh pomembnih gospodarskih in nacionalnih problemih delovalo usklajeno z ustavoverno veleposestjo.⁶¹

Število mandatov krščanskih socialcev na čelu z dr. Karlom Luegerjem (cesar ga je na Badenijev predlog teden dni po za-

57 Malli, *Die steirischen Abgeordneten im österreichischen Reichsrat*, str. 27.

58 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 184.

59 *Slovenec*, 25, 1897, št. 68, 26. 3., str. 2–3.

60 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 185.

61 Prav tam.

četku dela novega državnega zbora leta 1897 končno – v petem poskusu – potrdil za dunajskega župana) se je občutno povečalo. Klub je štel 28 članov in kmalu prešel na stran opozicije.⁶² 31 mandatov je štel klub Katoliške ljudske stranke, ki ga je vodil Theodor Kathrein. Pred začetkom zasedanja so se mu pridružili katoliški konservativci s Štajerske z Aloisom Karlonom na čelu. Klub Nemške napredne stranke je imel 33 poslancev, ki so v glavnem prihajali iz sudetskih dežel.

Najmočnejšo nemško skupino so predstavljali poslanci kluba Nemške ljudske stranke (Deutsche Volkspartei), ki je v začetku štel 44 poslancev.⁶³ Vsenemško in antisemitsko usmerjeni Georg von Schönerer je s svojo skupinico pristašev, ki je štela sprva pet, potem pa osem poslancev, zasedal mesto na skrajni levici. V tej skupini srečamo tudi nekdanjega urednika celjskega lista *Deutsche Wacht* Karla Hermanns Wolfa.

Politična diferenciacija se je zgodila tudi pri Poljaki. Najmočnejša politična frakcija v parlamentu je še vedno ostajal Poljski klub, ki je združeval 58 poljskih poslancev iz Galicije in enega šlezijanskega poslanca. Na čelu kluba, ki je bil ideološko-politično zelo heterogen, je bil Spolinary Jaworski.⁶⁴ Volitve leta 1897 so prinesle oblikovanje še dveh poljskih političnih frakcij, Poljske krščanske ljudske stranke s šestimi poslanci in Poljske ljudske stranke s tremi poslanci.⁶⁵

Podoben položaj je bil pri Čehih. Najmočnejša politična skupina so bili z 61 poslanci še vedno mladočehi. Češki fevdalni veleposestniki so ohranili 19 mandatov. Med mladočehi je delovalo tudi nekaj poslancev drugačnih političnih usmeritev, vendar so se osamosvojili šele po državnozborskih volitvah leta 1901.⁶⁶

Pri manjših narodih je bila politična struktura bistveno bolj enostavna. Italijani so se prvič povezali v samostojni Italijanski klub. Šestnajst slovenskih, enajst hrvaških in sedem rusinskih

poslancev ter dva moravsko-češka poslanca so se na pobudo dr. Janeza Evangelista Kreka povezali v Slovansko krščansko narodno zvezo, ki je štela 36 poslancev. Iz nje je kasneje izstopil Šuklje. Klubu so predsedovali izmenično vsak mesec trije predsedniki, in sicer Ivan Šušteršič, Gaj Bulat in Aleksander Barwinski. Po velikosti je bil klub četrti med 17 klubi v parlamentu. Bili so del vladne večine, čeprav so se poskušali držati načela, »da jugoslovanskim poslancem treba predvsem neodvisnosti nasproti vladi, katero naj podpirajo le tedaj, ako se bo res v dejanju skazala pravično Jugoslovanom«.⁶⁷

V tokratnem državnem zboru so mesta pripadala tudi socialdemokratskim poslancem, ki so bili izvoljeni v splošni kuriji. Na pobudo slovenskega poslanca Frana Šukljeta, ki je zaradi užaljenosti, ker ga niso predlagali v železniški odsek, izstopil iz kluba Slovenske narodne krščanske zveze, se je 17 poslancev, ki niso pripadali nobenemu klubu, povežalo v »klub divjakov« (Freie Vereinigung der Klublosen). To je bila »čudna združba, znešena z vseh vetrov«, vendar skupina sposobnih in inteligentnih poslancev, kakršen je bil npr. dunajski demokrat dr. Kronawetter.⁶⁸ Fran Šuklje se je kmalu vrnil v vrste Slovenske krščanske narodne zveze, »klub divjakov« pa je obstajal še naprej. Volitve leta 1897 so zmanjšale vpliv Združene nemške levice in okrepile položaj slovanskih narodov.

Novi ministrski predsednik grof Kazimir Badeni, ki mu je leta 1896 uspelo izvesti volilno reformo, se očitno ni najbolje zavedal hitrega širjenja nacionalističnega virusa, ki so ga potrdile tudi državnozborske volitve marca 1897. Ker brez podpore mladočehov, ki so s 60 poslanci postali najmočnejša stranka v parlamentu, ni mogel niti pomisliti na uspešno izvedbo treh večjih nalog, ki so stale pred vlado (sprejem državnega proračuna, dovolitev rekrutnega kontingenta in sklenitev nove gospodarske »nagodbe« z Ogrsko), je aprila 1897 razglasil jezikovne naredbe za Češko (5. aprila) in Moravsko (25. aprila).⁶⁹

62 Binder, *Galizien in Wien*, str. 351; Rumpler, *Parlament und Regierung Zisleithaniens*, str. 838.

63 Harrington-Müller, *Der Fortschrittclub*, str. 44–45.

64 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 85; glej tudi: Binder, *Galizien in Wien*, str. 353–354.

65 Prav tam.

66 Harrington-Müller, *Der Fortschrittclub*, str. 45–46.

67 Krek, *Izbrani spisi*, IV, str. 12.

68 Šuklje, *Iz mojih spominov*, II, str. 58.

69 Šuklje, *Iz mojih spominov*, II, str. 53–54.

Badenijeve jezikovne naredbe, ki so določale, »da mora v celem obsegu češkega kraljestva in moravske mejne grofije vsak državljani pri vsakem državnem uradu dobiti svojo pravico v svojem lastnem jeziku«⁷⁰ (uzakonjale so torej popolno enakopravnost češčine tudi kot notranjega uradnega jezika), so sprožile silovit odpor Nemcev na Češkem in v celi avstrijski polovici države. Badenijeva odloka sta delovala kot detonator.⁷¹ Mnogi Nemci so naredbe imeli za – kot je izjavil Karl Hermann Wolf – »nezaslišani in frivolni atentat na Nemce«.⁷² In tudi večina nemških strank v parlamentu – na marčevskih volitvah leta 1897 je Napredna stranka dobila 49 mandatov, Nemška ljudska stranka 39, katoliški konservativci 41, krščanski socialci 28, Schönererjevi »vsenemci« pa 5 mandatov – se je kmalu povezala v nekakšno »sveto zvezo« in v državnem zboru z vso silo napadla »zlikovska odloka«.⁷³

Do poletne prekinitve zasedanja državnega zbora (2. junija 1897) so se sprva zgolj tehnični obstrukciji pridružile skoraj vse nemške stranke v parlamentu. Vrstile so se ministrske obtožbe, govori so postajali vse daljši, do pike natančno so se držali določil poslovnika. Predsedstvo parlamenta je bilo zasuto z resolucijami, ki so jih v plenumu prebiral ure in ure. Po parlamentarnih počitnicah pa je obstrukcija postala še bolj divja in okrutna, saj so se obstrukcionisti zavedali, da mora grof Badeni do konca leta »na ta ali oni način definitivno ali vsaj provizorično rešiti nagodbo z ogrsko državno polovico«.⁷⁴ »Ne morem popisati, kakšni prizori so se odigrali v dobi šestih tednov v poslanski zbornici,« je nadaljevanje junija prekinjenega zasedanja opisal Fran Šuklje. »Včasih je bil položaj tak, kakor da ste na skrajni periferiji velikega mesta, v zamazani beznici med pretepajočimi se podivjanimi pijanci, in zopet ste imeli občutek, kakor da vas je nemila usoda pahnila v blaznico med tolpo razgrajajočih umo-

70 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 54.

71 Bled, *Franc Jožef*, str. 522.

72 Urban, *Die tscheschische Gesellschaft*, str. 676.

73 Bled, *Franc Jožef*, str. 522.

74 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 64.

bolnikov in zopet ste se znašli v zbornični skoraj prazni dvorani, koje tla so bila posuta z ostanki razbitih namiznih pokrovov in raztrganih tiskovin. V dvorani ni bilo skoraj nobenega poslanca, le tam zgoraj poleg skrajno izmučenega in izčrpanega predsednika je čepel kak zapisnikar, ki je s pojemajočim glasom čital neskončne interpelacije.«⁷⁵

V dneh med 23. in 27. novembrom 1897, ko naj bi državni zbor razpravljali o vladnih predlogih glede avstro-ogrske nagodbe, pa so dogodki eskalirali do vrhunca. »Vsak dan se je duševno ozračje v napol blaznem parlamentu poslabšalo. In tako je napočil 24. november, ko se je pričelo branje onega kratkega zakona, s katerim se je podaljšala obstoječa ogrska nagodba začasno za eno leto.«⁷⁶ V dvorani je izbruhnil vsesplošni pretep, v katerem je aktivno sodeloval tudi slovenski poslanec Šuklje. Pretep je poročevalec pariškega *Figaroja* opisal takole:

»Nobena skupina pijancev se še ni tako pretepala, mikastila in grizla za gostilniško mizo, kakor ti zakonodajalci okoli svojih tribun, medtem ko jih je predsednik rotil, naj nehajo. Kot pišejo časopisi, so razpravljali o 'začasnem kompromisu', ko so se nenadoma zaslišali klici: 'Lump! Baraba! Umazanec! Evnuh! Poljski goljuf!' Toda to so bile še zmerne besede in nihče se zaradi njih ni preveč razburjal; tedaj pa je neki nemški poslanec planil s svojega sedeža, preskočil mizo in začel kot nor vihteti zvonec predsednika g. Abrahamowicza! Nato je g. Abrahamowicz izginil, vsa nemška tolpa iz zbornice se je tepla in brcala sredi dvorane, pri čemer so se skupine 'razporedile po strateških položajih', nakar se je g. Abrahamowicz spet prikazal z drugim zvoncec, ki so mu ga tudi vzeli, a ga je izpulil iz rok in so mu ga spet iztrgali – in tako se je razprava o 'začasnem kompromisu' še nekaj časa nadaljevala. Nato je pretep postal še bolj srdit in bitka, udarci, tuljenje, frenetični prizori, farsa, furija, burka so se kmalu sprevergli v blaznost. Poslanec Schönerer je pograbil ministrski sedež in z njim 's težkim orožjem' tolkel po kolegih. Po-

75 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 65.

76 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 66.

slanec Potaczek se je polastil zvonca in začel z njim na vso moč udrihati po glavi poslanca Wolfa! Poslanec profesor Pfersche, ki so ga sosodje davili, je potegnil iz žepa 'pipec' in jel mahati z njim, da bi se ubranil! Poslanec Wetter je bil bolj prešerne volje in s tribune je izpraznil steklenico vode na gručo, ki se je valjala po tleh. Sicer pa so se med tem vsi klofutali, mandrali ali se 'vlekli za brado' po kotih.«⁷⁷

Ko je naslednji dan (25. novembra) večini uspelo potrditi spremembo poslovnika, ki ga je predlagal poslanec Falkenhayn (po njem naj bi imel predsednik pravico poslance, ki motijo zasedanje, za tri dni izključiti s sej, s privolitvijo zbornice pa kar za 30 dni), so se nemiri še stopnjevali. Poslanci so se spet pretepali, v metež pa so se vključili tudi gledalci z galerije. 26. novembra ni bilo seje; v zbornični dvorani so mizarji in drugi obrtniki popravljali stole in mizne plošče ter postavljali ograjo okoli predsedstva parlamenta.⁷⁸ »In tako je napočil ominozni 27. november. – Med tem časom pa je bila že pokonci ulica. Goste trume študentov in delavcev so obkolile parlament. S silnim vpitjem so nazdravljale znane nemškonarodne in socijaldemokratske poslance. Množica je kričala: 'Dol z Badenijem, pereal lex Falkenhayn!' Z eno besedo: ulica je bila pokonci!«⁷⁹ V državnem zboru je bilo spet nekaj brutalnih spopadov in psovjanja, ki ga je Šuklje v spominih opisal takole: »Psovke, ki so bile izrečene, so bile deloma take, da se v količkaj boljši družbi niti ziniti ne smejo. Skoraj bi rekel, da je bila še dokaj dostojna psovka, če je univ. prof. Pfersche zakričal na predsednika Abrahamowicza: 'Alter armenischer Hund!' V psovanju se je posebno odlikoval poslanec Lecher, eden izmed najdarovitejših mož, kar jih je imela levica ... Toda z besedami ne bi bila obstrukcija ničesar dosegla. Kar naenkrat pa se odstranila iz soc. demokratske skupine dva majhna, gibčna poslanca, češki socijalni demokrat Berger in graški socijalist Resel, preskočita ograjo in se zaletita v

77 Bled, *Franc Jožef*, str. 523.

78 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 69.

79 Prav tam.

predsedstvo. Takoj je bila na mestu dunajska policija, vodena od policijskih uradnikov – in Lex Falkenhayn se je začel izvajati.«⁸⁰

Nemiri v parlamentu so se kmalu razširili tudi na ulice. Na Dunaju je bilo ozračje tako naelektreno, da je morala posredovati vojska. Tudi v Gradcu so izbruhnili krvavi nemiri. Ob novici, da je cesar Franc Jožef sprejel Badenijev odstop (28. novembra 1897), pa so v Pragi izbruhnile množične demonstracije zoper Nemce in Jude, zaradi katerih so morali v glavnem mestu Češke razglasiti obsedno stanje.⁸¹

Po Badenijevem odhodu se napetost ni zmanjšala. Nemci so sicer pozdravili Badenijev odhod, toda še naprej so odločno zahtevali ukinitvev jezikovnih naredb in v državnem zboru še naprej obstruirali delo. Čehi, ki so jih bile jezikovne naredbe razveselile, so zahtevali njihovo izvajanje. Toda Badenijevi nasledniki na čelu vlad na to niso niti pomislili. Baron Paul von Gautsch, ki je 1. decembra sedel v vroči stol ministrskega predsednika, je sicer poskušal rešiti jezikovno vprašanje na Češkem (in Moravskem) in umiriti napete nacionalne razmere v državi, toda z novimi jezikovnimi naredbami, ki jih je izdal 5. marca 1898 (z njimi je bila Češka glede na rabo jezika spet razdeljena v češka, nemška in dvojezična območja), ni zadovoljil nobene od nasprotujočih si strani.⁸²

Tudi Gautschev naslednik grof Franz Thun, ki ga je cesar imenoval za ministrskega predsednika 7. marca 1898, si je iskreno prizadeval pomiriti razgrete strasti. Thun si je poskušal pridobiti podporo zmernih konservativnih strank, ki so bile pripravljene na konstruktivno delo v parlamentu. Mladočeški klub si je poskušal pridobiti z imenovanjem Josefa Kajzla za finančnega ministra, Poljski klub z imenovanjem viteza Adama Jędrzejowicza za galicijskega ministra, Klub ustavoverne veleposesti z imenovanjem Josefa Marie Baernreitherja za trgovskega ministra, Klub katoliške ljudske stranke pa z imenovanjem Mi-

80 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 70.

81 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 681.

82 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 687.

chaela von Kasta za poljedelskega ministra. Nemški opoziciji je Thun obljubil zamenjavo med Nemci osovražnega predsednika poslanske zbornice Dawida Abrahamowicza in razveljavitev Falkenhaynovega zakona (Lex Falkenhayn).⁸³ Vendar želenega sporazuma ni bilo. Že na prvi seji ponovno sklicanega državnega zbora 21. marca 1898 je bilo jasno, da večina nemških strank, povezanih v »nemško vzajemno jamstvo« (Deutsche Gemeinbürgschaft), programa nove vlade ne podpira. Prve seje parlamenta v marcu so pokazale tudi, da nemška opozicija ne bo pristala na podaljšanje nagodbe z Ogrsko po parlamentarni poti, če vlada ne bo ugodila njihovim zahtevam: ukinitev jezikovnih naredb za Češko in Moravsko in Falkenhaynovega zakona. Ob Thunovi napovedi, da bo vlada jezikovne razmere v monarhiji poskušala celovito urediti s posebnim zakonom, so se v državnem zboru pojavili številni predlogi za rešitev jezikovnega vprašanja. Začeli so nemški krščanski socialci, nato pa so skoraj vse stranke dale svoje nujne predloge, 22. aprila tudi Slovanska krščanska narodna zveza. Predlog so med prvimi podpisali poslanci duhovnik in urednik dr. Lavoslav Gregorec (1839–1924),⁸⁴ Fran Šuklje in Aleksander Barvinski in z njim od vlade zahtevali, naj parlamentu nemudoma predloži predlog zakona o izvedbi 19. člena temeljnega državnega zakona z dne 21. decembra 1867. Poslanec Gregorec je predlog utemeljeval s tem, da bi zakon o varstvu vseh narodnih manjšin z učinkovitimi določbami, ki bi manjšine varovale pred nasiljem večin, zadovoljivo rešil jezikovno vprašanje. Predlog je predvideval, naj bi bili vsi jeziki, ki jih govorijo v kaki deželi, razglašeni za deželne jezike, pred deželnimi in državnimi oblastmi pa bi bili enakopravni in enakovredni. Vsak državljani bi moral iskati in najti pri vseh instancah pravico v svojem jeziku.⁸⁵

Toda tudi napoved ureditve jezikovnih razmer v državi s posebnim zakonom ni premaknila stališč nemške opozicije.⁸⁶

83 Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 846.

84 *SBL, I. knj.*, str. 257–258, in *ES, 3. knj.*, str. 385.

85 Melik, *Slovenci v državnem zboru*, str. 61.

86 Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 848.

Na jesenskem zasedanju državnega zbora 26. septembra 1898 so nemške stranke nadaljevale obstrukcijo. 3. oktobra 1898 je zaradi Thumovega vztrajanja pri nepopuščanju Nemcem odstopil trgovinski minister Josef Maria Baernreither, pomemben most med vlado in nemško opozicijo. Zamenjal ga je vodja Katoliške ljudske stranke Josef Di Pauli. Stranke »nemškega vzajemnega jamstva« so zato zaostriale svoj boj zoper vlado. Predlogi, ki so bili na dnevnem redu zasedanj, zaradi množice ministrskih obtožb in nujnih predlogov niso bili obravnavani. Tudi v vrstah vladne opozicije so se pojavljale razpoke in tako je 1. februarja 1899 Thun do nadaljnjega preložil seje državnega zbora in kar osem mesecev vladal sklicujoč se na 14. člen Ustave.⁸⁷ Od junija 1898 do septembra 1899 je tako Thunova vlada na podlagi 14. člena izdala kar 27 najrazličnejših odredb.⁸⁸ Z njimi je poskušala urediti tudi odnose z Ogrsko. Maja 1899 se je Thun z ogrsko stranjo dogovoril za začasno podaljšanje stare »nagodbe«.⁸⁹ Provizorij naj bi veljal do leta 1907, če pa se strani ne bi dogovorili o novi pogodbi do leta 1903, bi Ogrska dobila carinsko samostojnost.⁹⁰

Kaj hitro se je pokazalo, da je bilo Thunovo zlorabljanje 14. člena dvorezni meč. Položaj vlade se je iz meseca v mesec slabšal in Thun je počasi izgubljal podporo koalicijskih strank, ki so na začetku septembra 1899 predlagale oblikovanje parlamentarne desnice.⁹¹ Thun je začel »izgubljati tla pod nogami«.⁹² Na koncu je s svojo »Nemcem sovražno politiko« izgubil tudi podporo dvora, ki se je iz zunanjepolitičnih razlogov (zaveznitvo z nemškim rajhom) moral odločiti za opustitev »proslovanskega« kursa.⁹³

Septembra 1899 so pred oblikovanjem nove vlade (cesar je razmišljal o oblikovanju koalicijske vlade pod vodstvom ka-

87 Kolmer, *Parlament und Verfassung*, VII, str. 219; Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 94.

88 Urban, *Die tschechichte Gesellschaft*, str. 693.

89 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 191.

90 Allmayer-Beck, *Ministerpräsident Baron Beck. Ein Staatsmann des alten Österreich*, str. 163.

91 Kolmer, *Parlament und Verfassung*, VII, str. 240; Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 95.

92 Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 95.

93 Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 850.

toliškega konservativca kneza Alfreda Liechtensteina) sklicali konferenco velikih strank, na kateri naj bi se dogovorili o rešitvi jezikovnega vprašanja. Toda poskus sporazuma je propadel in 23. septembra 1899 je Thun cesarju ponudil demisijo, ki jo je Franc Jožef čez nekaj dni tudi sprejel.

Cesar je 2. oktobra 1899 zaupal oblikovanje nove vlade nekdanjemu štajerskemu namestniku grofu Manfredu Clary-Aldringenu, vendar ga je imenoval zgolj za »vodjo kabineta« in ne za ministrskega predsednika, to pa je nakazovalo, da bo njegova vlada začasna. Namen te vlade je bil pomiriti nemške opozicijske stranke in ustvariti pogoje za oblikovanje nove »parlamentarne vlade«, ki bi se opirala na dotlej opozicijske nemške stranke. Glavna naloga vlade pa je bila ukinitvev jezikovnih naredb.⁹⁴ Clary jo je izpolnil že 14. oktobra 1899, ko je vlada, sklicujoč se na 14. člen, ukinila pri Nemcih osovražene jezikovne naredbe. Že čez dva dni je pravosodni minister vitez Eduard Kindinger izdal poseben odlok, s katerim je pri sodiščih kot notranji uradovalni jezik spet uzakonjal zgolj nemščino.⁹⁵ Nemci so preklic jezikovnih odred šteli za »višek politične zmage in so takoj opustili obstrukcijo. Ko pa so Čehi videli, da se na drug način v Avstriji nič ne doseže kakor s škandali in protidržavnimi čini, so sklenili, da bodo tudi oni obstruirali.«⁹⁶ »In res! Kmalu se je pokazalo, da ni bila češka obstrukcija /.../ nič manj izdatna nego nemška.«⁹⁷ Obstrukcija Čehov se je zgodila že na jesenskem zasedanju državnega zbora 18. oktobra 1899 in razprave o proračunu, rekrutnem kontingentu ter pogodbenem provizorju ni bilo. Clary se je znašal v brezizhodnem položaju in na čelu vlade se je obdržal le do 21. decembra 1899.

Za njim je tri tedne životarila uradniška vlada nekdanjega železniškega ministra Heinricha Wittka, ki je po imenovanju preložil zasedanje državnega zbora in glede na 14. člen razglasil proračun in druge zakone. Wittek je napovedal sklic nove spo-

razumske konference čeških in nemških politikov.⁹⁸ Z njo je želel olajšati pot do oblikovanja stabilne »parlamentarne vlade«, ki naj bi jo sestavil najbolj nadarjeni uradnik, »kar jih je takrat zmogla avstrijska država«, Ernest von Koerber.⁹⁹

Ernest von Koerber je krmilo avstrijske ladje prevzel 18. januarja 1900. Po mnenju Rudolfa Siegharta je Koerber poskušal uveljaviti drugačno obliko nekdanje Taaffejeve politike. Ministrski predsednik, ki se je v govoru v državnem zboru 22. januarja 1900 označil za šefa »nadstrankarskega kabineta«,¹⁰⁰ sicer ni podcenjeval nacionalnih konfliktov, toda poslance je poskušal prepričati o katastrofalnih učinkih nacionalnih bojev na gospodarsko in socialno življenje države. Vodilo njegovega vladnega programa je bilo: »biti enako pravičen do vseh avstrijskih narodov«. Vtis nacionalne nevtralnosti je poskušal podkrepiti z imenovanjem ministrov, ki niso imeli neposrednih povezav s strankami. Ministrstvo za deželno brambo je vodil grof Zeno Welsersheimb, vitez Heinrich Wittek je vodil železniško ministrstvo, vitez Eugen Böhm-Bawerk finančno ministrstvo, Alois von Spens-Booden pravosodno ministrstvo, ministrstvo za uk in bogočastje je vodil vitez Wilhelm Hartel, Guido von Call-Rosenberg trgovinsko ministrstvo, Karl Giovanelli poljedelsko ministrstvo. Sekcijski šef vitez Antonín Rezek in dvorni svetnik Leonhard Piętak pa sta neuradno opravljala funkcijo kot češki oziroma poljski minister rojak.¹⁰¹ Koerber je svojo odločitev za oblikovanje uradniškega, nadstrankarskega ministrstva argumentiral v svojem nastopu v parlamentu 22. februarja 1900: »Velike strankarske skupine te visoke zbornice so v glavnem nacionalne; vlada, ki bi se oprla na eno izmed njih, bi naletela na nezaupanje drugih.«¹⁰²

Sprva je mrtvi tek parlamenta poskušal rešiti z direktnimi pogajanjem med Čehi in Nemci. Toda po neuspehu »spravne kon-

94 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 192.

95 Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 851–852.

96 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 84; prim. tudi: Krek, *Izbrani spisi, IV. zvezek*, str. 10.

97 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 84.

98 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 740–741.

99 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 86.

100 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 740.

101 Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 857–859.

102 Kolmer, *Parlament und Verfassung, VIII*, str. 17; Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 101.

ference« na Dunaju (februarja in marca 1900)¹⁰³ in obnovitvi češke obstrukcije (8. junija 1900 so v državnem zboru spet izbruhnili pretepi in 9. junija 1900 so prekinili zasedanje) se je Koerber odločil za drugo taktiko. Dne 7. septembra 1900 je na njegov predlog cesar predčasno razpustil državni zbor in za konec leta 1900 razpisal nove volitve.¹⁰⁴ Že poleti 1900 je pripravil natančen načrt ustavne reforme, ki naj bi prinesel demokratizacijo volilnega sistema, reforme poslovnika in ureditev jezikovnih razmer v celotni Cislajtaciji. Uresničitev načrtanega naj bi privedla do ustanovitve »vsedržavne stranke« (gesamtstaatliche Partei), stabilne parlamentarne koalicije, ki bi si prizadevala za vsesplošno modernizacijo države.¹⁰⁵ Koerber je nameraval ustavne spremembe uveljaviti s pomočjo oktroaja, cesar pa cesar ni bil pripravljen storiti.¹⁰⁶ Po volitvah je delazmožnost parlamenta poskušal doseči z novo taktiko, velikopoteznimi državnimi investicijami v modernizacijo gospodarstva.

Novi državni zbor se je sestel 31. januarja 1901. Njegova sestava je bila znatno bolj pisana od prejšnje. Nemška ljudska stranka je ohranila vlogo najmočnejše stranke, saj je na volitvah dobila 48 mandatov. Klub Nemške napredne stranke je štel 32 poslancev, med njimi je bilo tudi nekaj poslancev Svobodnega nemškega združenja, ki se je pred volitvami razpustilo. Klub centra je skupaj s pridruženim Nemško katoliško stranko štel 29 poslancev, krščansko socialno združenje 25 in ustavoverna velepsest 30 poslancev.¹⁰⁷ Schönererjevo Vsenemško združenje (Alldeutsche Vereinigung) se je na volitvah leta 1901 okrepilo, saj je štelo kar 21 poslancev, od novembra 1901 pa 22.¹⁰⁸ (Toda načelna in osebna nasprotja med »vitezom Georgom« Schönererjem in vedno bolj prepoznavnim politikom Karlom Herma-

103 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 740–741.

104 Krek, *Izbrani spisi*, IV. zvezek, str. 10.

105 Prim.: Ableitinger, *Ernest von Koerber und das Verfassungsproblem im Jahre 1900*, str. 176–213; Lindström, Ernest von Koerber and the Austrian State idea, str. 151–152.

106 Rumpfer, *Parlament und Regierungen*, str. 863.

107 Harrington-Müller, *Der Fortschrittsklub*, str. 49; Binder, *Galizien in Wien*, str. 379.

108 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 194.

nom Wolfom so na začetku leta 1902 privedla do razkola v Vsenemškem združenju.)¹⁰⁹

Poljski klub z Jaworskim na čelu, ki je na začetku zasedanja štel 61 poslancev, je bil posamično najmočnejši klub v parlamentu. Šest poljskih poslancev je vstopilo v Slovanski center, štirje so aprila 1901 oblikovali Klub poljske krščanske ljudske stranke. Toda že junija 1901 je omenjena četverica vstopila v Poljski klub, ki je nekoliko omilil svoja pravila. Ta so spreminjena dopuščala frakcijam znotraj kluba, da se pri posameznih vprašanih odločajo po svoje. Nekaj poljskih poslancev pa se ni pridružilo nobenemu klubu.¹¹⁰

Najštevilnejši med Čehi je bil Mladočeški klub s 53 sedeži. Toda po volitvah leta 1901 so se v državnem zboru pojavile tudi druge češke politične skupine, ki so ostale izven kluba: pet čeških agrarcev in štirje narodni socialisti. Češki fevdalci, ki so prej podpirali Češki klub, so predstavljali skupino 19 članov.¹¹¹ V državnem zboru sta sedela tudi dva pripadnika češke Katoliške narodne stranke, ki se je oblikovala na Moravskem.¹¹²

Slovenski poslanci, ki so bili v letih med 1897 in 1900 v klubu Slovanske krščanske narodne zveze, zaradi ideoloških razlik niso več mogli oblikovati enotnega kluba. Devet slovenskih katoliških poslancev je vstopilo v Slovanski center, ki je štel 21 poslancev,¹¹³ šest slovenskih liberalnih poslancev pa se je z desetimi hrvaškimi in srbskimi poslanci združilo v Hrvaško-slovenski klub z Ivčevićem na čelu,¹¹⁴ ki je imel 16 poslancev. Slo-

109 Leta 1901 se je namreč izvedelo, da je Wolf na predvolilnih zborovanjih zapeljal hčer svojega strankarskega tovariša poslanca Tschana, zato je Schönerer začel gonjo proti nevarnemu tekmeču. Wolf je novembra 1901 odložil svoj mandat, po zmagi na ponovljenih volitvah leta 1902 pa se ni hotel pridružiti matičnemu klubu. Junija 1903 je Wolf okoli sebe zbral pol ducata poslancev in ustanovil Freier Verband Alldeutscher Abgeordneten. Julija 1904 je Schönerer razpustil Alldeutsche Vereinigung. Del nekdanjih vsenemških poslancev se je pridružil leta 1905 ustanovljeni Nemški agrarni stranki, dva pa sta se na začetku leta 1905 pridružila Wolfovi skupini, ki je tako štela osem poslancev.

110 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 195.

111 Harrington-Müller, *Der Fortschrittsklub*, str. 49; Binder, *Galizien in Wien*, str. 379.

112 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 717.

113 Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič*, str. 111; Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 43.

114 Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič*, str. 112; Binder, *Galizien in Wien*, str. 379.

vanski center in Hrvaško-slovenski klub sta se šele junija 1902 združila v Slovansko zvezo s Šušteršičem in Vickom Ivčevićem kot predsednikoma.¹¹⁵ Število klubskih članov ni bilo vedno enako, Hrvoje Berks je že leta 1902 izstopil iz Slovanskega centra in se pridružil »divjakom«. Prav tako so izstopali in se vanj vračali tudi Rusini.¹¹⁶

Med parlamentarnimi skupinami leta 1901 so bili še poslanci, združeni v Italijanskem klubu z 18 sedeži, Rutenski klub in Romunski klub s po 5 poslanci, socialdemokrati z 10 sedeži in »divjaki«, ki so združevali 19 poslancev.¹¹⁷

Koerberju je pisani parlament uspelo pridobiti za svoj program vsestranske (gospodarske) modernizacije monarhije. Njegova terapija za nacionalne konflikte, še posebej na Češkem, je bila »komercializacija« politike. Razdiralni sili nacionalizmov se je poskušal upreti »z gospodarsko močjo in širjenjem blaginje«,¹¹⁸ ali kot je zapisal Fran Šuklje: »Hotel je investirati ogromne vsote v velika narodnogospodarska podjetja, da bi na ta način zadušil obstrukcijo in državne poslance napotil k mirnemu skupnemu delu. Vrgel je med nje dvoje velikih projektov: krajšo železniško zvezo med Češko in Jadranom preko Tur in Bohinjskih planin [...], z druge strani pa zgradbo velikih rečnih kanalov, s katerimi naj se zveže Dunava z Odrom ter Vltava z Labo; poleg tega še zveza odrskega kanala z Vislo.«¹¹⁹ In uspelo mu je. Čeprav so se po državnozbornih volitvah januarja 1901 v državnem zboru okrepili radikalni elementi, so poslanci vseh narodnih strank »hlastno planili po tem bogatem plenu«. ¹²⁰ Tudi mladočehi, ki so po Koerberjevem prihodu za krmilo avstrijske barke odločno trdili, da Čehi nikoli ne bodo opustili svojega državnopravnega programa v zameno za nekakšne gospodarske koncesije,¹²¹ so prenehali obstruirati. Državni zbor je spet začel

normalno delovati. »Prvič po dolгих letih je Reichsrat leta 1901 izglasoval proračun, ki mu je bil predlagan. Po drugi strani je bil s pogajanjmi dosežen dokončen sporazum z Ogrsko.«¹²² Ti uspehi so pri mnogih vzbujali optimizem. Tako je tirolski poslanec Karl Grabmayr ugotavljal: »Naša stara Avstrija je spet enkrat z uspehom premagala težko preizkušnjo, pred katero se je znašla njena neuničljiva moč. Po dolгих letih strašne krize spet dihamo, spet smo vedrega duha in si govorimo, da so ptice nesreče prezagodaj kričale, ko so nam z zlobnim veseljem in veliko predrznostjo napovedovale padec in celo razbitje slavne habsburške monarhije ...«¹²³

Toda Koerberjeva »metoda tržnice«, politika »izravnave interesov« se je kmalu izpela. »Uspehi« vlade so bili namreč plod zaprtih pogajanj in dajanja najrazličnejših koncesij, kar je – z besedami Josepha Redlicha – pomenilo »globoko degradacijo parlamentarnega ljudskega zastopstva Avstrije«. ¹²⁴ Državo je vse bolj vodilo vedno bolj skorumpirano uradništvo, vlada pa ni pokazala pravega interesa, da bi preprečila vedno hujšo »socialistično in nacionalistično demagogijo«. ¹²⁵ Socialdemokratski poslanec Wilhelm Ellenbogen je stanje opisal takole: »Z majhnimi darilci – eden dobi kako lokalno železnico, drugi Leopoldov red ali kaj takega – se za silo drži ta pokajoča in zibajoča se stavba pokoncu [...] Sedanja vlada se v bistvu nič ne loči od prejšnjih vlad, posebej še ne od vlade grofa Taaffeja [...] Danes živimo prav tako iz dneva v dan kakor smo tedaj.«¹²⁶

Nacionalni konflikti so se stopnjevali in že leta 1904 je državni zbor spet postal prizorišče besnih spopadov in obstrukcijskih manevrov. Čehi so prenehanje obstrukcije pogojevali z zahtevo po ustanovitvi druge češke univerze v Brnu ali uvedbo češčine kot notranjega uradnega jezika na Češkem. Dne 15. marca 1904 so se češki obstrukciji pridružili še poslanci Slo-

115 *Slovenec* 30, 1902, št. 125, 4. 6., str. 1; št. 131, 11. 6., str. 1.

116 Melik, *Slovenci v državnem zboru*, str. 64.

117 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 195.

118 Bled, *Franc Jožef*, str. 533.

119 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 115.

120 Prav tam.

121 Prav tam.

122 Bled, *Franc Jožef*, str. 534.

123 Bled, *Franc Jožef*, str. 534.

124 Beller, *Franz Joseph*, str. 139.

125 Prav tam.

126 Melik, *Slovenci v državnem zboru*, str. 582.

vanske zveze.¹²⁷ »Naš voj je bil mobiliziran, vojska napovedana Körberjevi vladi. In baš dejstvo, da je naš klub nastopal s tako brezobzirnostjo proti Körberju, je strmoglavilo njegov kabinet. Körberjeva vlada se je čimdalje bolj majala; zastonj se je oklepal njen šef zlasti Poljakov, zastonj je preosnoval kabinet, v kateri je na mesto odstopivšega izbornega finančnega ministra Böhm-Bawerka bil pozvan nerodni Mansuet Kosel, – naposled se je celo sprevrgel z nemškimi levičarji, zlasti radi italijanske fakultete v Inomostu in ondotnih izgredov – vse je odpadlo od njega, vse bilo nezadovoljno in razburjeno.«¹²⁸ Vlada je prelagala zasedanje državnega zbora in vladala s pomočjo zloglasnega 14. člena ustave. Tudi novembrski (17. novembra 1904) Koerberjev poskus, da bi pridobil podporo poslancev za svoj velikopotezni gospodarski načrt, za upravno reformo ter reformo invalidskega in starostnega zavarovanja, ni obrodil sadov. Čehom, ki so v Koerberju videli edino oviro za normalno delovanje parlamenta, so se pridružili nemški poslanci, ki so (3. novembra 1904) ostro nasprotovali odprtju italijanske pravne fakultete v Innsbrucku. Ko so Koerberja v proračunskem odboru decembra zapustili tudi fevdalni veleposestniki, je 28. decembra 1904 cesarju ponudil svoj odstop, ki pa ni zajemal odstopa celotne vlade. Franc Jožef je njegov odstop 31. decembra 1904 sprejel. Pokazalo se je, kako prav je imel Fran Šuklje, ki je napovedoval, da bodo poslanci sicer vzeli, kar se jim ponuja, »posneli bodo cibebe iz te potice, potem pa se bodo zopet vrnili v stari direndaj!«¹²⁹

127 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 197.

128 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 132.

129 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 115.

POLITIČNE RAZMERE NA SLOVENSKEM

Tudi v slovenski politiki je bilo vse manj »jasnih trenutkov«, še zlasti v osrednji slovenski deželi, na Kranjskem, kjer so se do skrajnost zaostriili odnosi med katoliškim in liberalnim taborom.

Po prvem katoliškem shodu leta 1892 v Ljubljani, ki je postavil temelje katoliške politične organizacije, se je katoliški tabor hitro krepil. V letih med 1893 in 1895 so na Kranjskem ustanovili vrsto okrajnih katoliških političnih, izobraževalnih in tudi delavskih društev, ki so ob »petstotih farovžih« tvorila hrbtenico katoliške politične organizacije na Kranjskem. Katoliška mreža, ki se je z blagoslovom ljubljanskega škofa Jakoba Missije naslonila na cerkveno organizacijo, se je hitro gostila z ustanavljanjem kmečkih posojilnic in hranilnic (»rajfajznovega« tipa) ter prodajnih in nabavnih zadrug, ki so kmetu pomagale s poceni krediti in pri vključevanju na trg. Leta 1895 sta Krek in Šušteršič posojilnice povezala v Zvezo kranjskih posojilnic, zadruge pa leta 1898 v Gospodarsko zvezo. V mestih in industrijskih središčih so ustanavljali politična in izobraževalna delavska društva, ki naj bi s prizadevanjem za višje mezde, skrajšanje delovnega časa, varstvo delovnih odnosov, bolezensko in starostno zavarovanje delavce »zaščitila« pred uničujočim vplivom socialdemokracije. Leta 1893 v Idriji ustanovljeni Ka-

toliški delavski združbi in leta 1894 v Ljubljani ustanovljenemu Slovenskemu katoliškemu delavskemu društvu so sledila nova in nova delavska društva, ki jih je Krek oktobra 1897 povezal v Slovensko krščansko-socialno delavsko zvezo. S podpiranjem zahtev drobnoobrnitinskih slojev, ki so se znašli pod pritiskom industrijske konkurence, so želeli oslabiti moč liberalcev v mestih. Istemu namenu je služila organizacija ženskih delavk (Katoliško društvo za delavke, 1894) in žensk nasploh, ki so postajale pomembno orožje v rokah katoliškega tabora v političnem spopadu z liberalci in socialdemokrati.¹³⁰

Rezultati širokega socialnega dela na podeželju so prišli do izraza na deželnozborskih volitvah novembra 1895, ko je Katoliški narodni stranki (odslej KNS), kot so se prvič poimenovali v predvolilnem boju (oktobra 1895), uspelo osvojiti vse mandate v kmečki kuriji. Da KNS politično obvladuje kranjsko podeželje in krepi svoj politični vpliv tudi v mestih in industrijskih središčih, so jasno pokazale tudi državnozborske volitve leta 1897, ki so potekale na podlagi novega, bolj demokratičnega volilnega reda (1896), ki je v na novo oblikovani »peti kuriji« uvajal splošno moško volilno pravico. Izjemna moč katoliškega tabora je v veliki meri slonela na dejavnosti Krekove krščansko-socialne struje, ki pa se ni hotela vzpostaviti kot samostojno gibanje (ali stranka).¹³¹

V liberalnem (»narodno naprednem«) taboru na radikalno zahtevo po ločitvi duhov in socialnem aktivizmu dolgo časa niso našli pravega odgovora. Liberalci, ki so se obračali na meščanstvo po premoženju in izobrazbi, na podeželju pa predvsem na vaške veljake, so še naprej prisegali na star »narodni program«, ki da ga je katoliška »stranka« – zaradi verskega fanatizma – zapustila. Še naprej so zagovarjali stališče, da je treba ideologijo podrediti nacionalnim interesom. Shod zaupnikov »narodno napredne« stranke 29. novembra 1894 v Ljubljani je potekal v znaku ponujene sprave katoliški stranki. Starosta liberalcev,

130 Citirano po: Cvirn, *Slovenska zgodovina 1770–1918, rkp.*, str. 104–105.

131 Prav tam.

pisatelj in jezikoslovec Luka Svetec (1826–1921, psevdonim Podgorski),¹³² ki je utemeljeval resolucijo o ustanovitvi Narodne stranke, je duhovščino pozval, naj se jim spet pridruži v boju za narodove pravice: »V združenju z duhovščino smo dosegli lepih uspehov. Zato priporočamo, združimo se zopet pod imenom narodne stranke. Narodnost naj bo vez, ki bodi v korist tudi veri, z **narodnostjo** propade tudi vera. [...] Narodnost jedenkrat izgubljena, je za vselej izgubljena.«¹³³

Na shodu sprejete resolucije, ki so tvorile program Narodne stranke, so v nacionalnem oziru v glavnem povzemale zahteve, formulirane na shodu slovenskih in hrvaških (istrskih) poslancev 2. oktobra 1890 v Ljubljani. Pomembno dopolnitev je pomenila načelna zahteva po uvedbi splošne volilne pravice in oblikovanju pravičnejših volilnih okrajev, ki jo je utemeljil dr. Karel Triller. Nobene posebne pozornosti pa resolucije niso namenile socialnemu vprašanju. Zborovalci so se zadovoljili s splošno zahtevo po izboljšanju »gospodarskih razmer poljedelskega, trgovskega, obrtnega in delavskega stanu« in v resoluciji dodali: »V tem oziru se z veseljem pozdravlja krščanskosocialno gibanje.«¹³⁴

Program Narodne stranke, ki ga je Andrej Ferjančič označil za program »aktualnih vprašanj«, pa ni dobil nedeljene podpore. Ob abstinenca »zaupnikov« s Štajerske, ki se shoda niso udeležili iz strahu, da se »obžalovanja vredni razpor kranjskih Slovencev [ne bi] raztegnil na Štajersko«, so na shodu sprejetim resolucijam odtegnili podporo zaupniki iz Istre in Trsta. Na shodu namreč niso podprli njihovih predlogov, naj se jasno izrečejo »za politično vzajemnost med avstro-ogrskimi Slovani« in da je »slovenskim državnozborskim poslancem iskati mesta le v krogu slovanskih opozicijskih poslancev«. »Vesnani« so ga označili za »karikaturu naprednega slovenskega shoda«. Glavnega namena shoda, »da se doseže jedinstvo«, tako niso ure-

132 *ES, 12. knj.*, str. 384.

133 *Slovenski narod*, 27, 1894, št. 274, 29. 11., str. 1.

134 Prav tam.

sničili. Ustanovljena Narodna stranka se je v resnici vzpostavila kot kranjska (liberalna) stranka brez večjega vpliva v preostalih deželah.

Želja kranjskih »liberalcev«, da bi na narodnem programu obnovili »slogo« s katoliškimi konservativci, je bila iluzorna. Narodna stranka se je kmalu po ustanovitvi začela s katoliško zapletati v vedno ostrejšo polemiko. Glavni vzrok je bil katoliški socialni radikalizem (ustanavljanje delavskih društev, predvsem pa zadrug in hranilnic na podeželju), ki je za liberalce postajal vedno bolj moteč. Narodna stranka je zato po volilnem neuspehu na novembrskih deželnozborskih volitvah leta 1895 v kranjskem deželnem zboru sklenila usodni pakt z nemškimi (ustavovernimi) veleposestniki z baronom Josefom Schweglom¹³⁵ na čelu. Pragmatično zavezništvo je dalo klerikalcem v boju zoper liberalce v roke močno orožje: očitek »narodnega izdajstva«. V koaliciji z nemškimi veleposestniki so liberalci obvladovali kranjski deželni zbor in odbor, toda med volivci je njihov vpliv hitro kopnel.

»Badenijeva kriza« je začasno omilila spopad med liberalnim in katoliškim taborom na Kranjskem. Pred začetkom jesenskega zasedanja državnega zbora so 14. septembra 1897 v Ljubljani spet organizirali shod slovenskih in istrsko-hrvaških poslancev, na katerem so sprejeli smernice za enotno delovanje slovenskih in hrvaških poslancev v državnem zboru. »Slovenski liberalci in klerikalci so se skupno izrekli za obnovitev zahteve po narodni avtonomiji kot pglavitne programske točke.« Na pobudo Ivana Šušteršiča so na shodu potrdili osnutek pravne pogodbe med KNS in NS, ki so jo podpisali konec februarja 1898. V njej sta se obe stranki obvezali, da bosta v deželnem zboru složno sodelovali »za razvoj javnega življenja v kulturnem, socijalnem in gospodarskem oziru na krščanski podlagi in zlasti odločno potegovali se za narodne pravice ter politični, gospodarski in socijalni napredek slovenskega ljudstva«. Toda sporazum, ki naj bi po Šušteršičevi računici pokopal liberalno-nemški pakt v deželnem zboru, je ostal mrtva črka na papirju.

135 Schwegel, *Spomini in pisma = Erinnerung und Briefe*, str. 96–103.

Kamen spotike je kmalu postalo gospodarsko in socialno delo katoliškega tabora na podeželju. V liberalnem taboru so bili prepričani, da KNS s svojo gospodarsko in socialno organizacijo nima namena pomagati kmetu, ampak hoče z njeno pomočjo »materijalno uničiti narodno-napredno stranko in njene pristaše«. Odtlej so v Narodni stranki vse pogosteje ponavljali, da je »s klerikalizmom vsako paktiranje nemogoče«. »Katoliški kasti«, organizirani kot politični stranki, ki hoče »vse javno življenje potlačiti pod svoj podplat« (Ivan Tavčar), so napovedali neizprosni boj na vseh področjih družbenega življenja.

Ob koncu stoletja se je na Kranjskem razgorel »ljuti boj«, ki je segal v vse sfere družbenega življenja. KNS je v dokaj kratkem času vzpostavila separatno katoliško organiziranje na vseh področjih, od socialnega, kulturnega, znanstvenega do političnega in publicističnega. Na področjih, ki jih ni mogla »politično kolonizirati«, je ustvarjala paralelne organizacije. Leta 1899 so izstopili iz starodavne Kranjske kmetijske družbe in svoje gospodarsko delo skoncentrirali v reorganizirani Gospodarski zvezi (1900). Kot protiutež liberalni učiteljski zvezi so ustanovili Slomškovo zvezo (1900), ki naj bi povezovala le katoliške učitelje, nasproti Sokolu pa so leta 1906 ustanovili telovadno društvo Orel. Nezačuden je z uredniško politiko Slovenske matice, ki naj bi s svojo izdajateljsko dejavnostjo »žalila verski čut«, so leta 1896 ustanovili Leonovo družbo, ki je izhajala iz dogme, da si vera in veda ne moreta biti nasprotni. Diferenciacijo so izvedli tudi med študentsko mladino. Leta 1894 so katoliški študentje na Dunaju izstopili iz preveč liberalne Slovenije in ustanovili akademsko društvo Danica. Leta 1901 so jih posnemali katoliški študentje v Gradcu, ki so nasproti Triglavu ustanovili akademsko društvo Zarja. Leta 1910 je sledila še ustanovitev katoliškega akademskega društva Dan v Pragi. Še večjo pozornost so posvečali organizaciji žensk, ki so postajale vse pomembnejši element katoliške politične organizacije. Krek, ki je leta 1900 ženska (delavska) društva povezal v Krščansko žensko zvezo, je spomladi leta 1906 z lahkoto mobiliziral 3000 katoliških deklet in žena, da

so na javnem zborovanju v Unionu protestirale zoper predloge za reformo poročnega prava v smislu uvedbe obvezne civilne poroke in možnosti razveze katoliških zakonov.

V frontalnem spopadu je liberalni tabor doživljal poraz za porazom. Kot drugod po monarhiji je liberalizem svojo moč ohranil le na področju kulture, na političnem področju pa je nezadržno usihal. Kot tipična »stranka veljakov«, brez občutka za »krivice, ki se gode siromašnejšim slojem«, je Narodna stranka izgubljala podporo širših slojev prebivalstva. Zaradi svoje nenačelne držbe glede nacionalnega vprašanja in tudi ideoloških vprašanj pa je od sebe odbijala tudi svobodomiselnost in narodno radikalno študentsko mladino, zlasti tako imenovane »masarykovce«, ki so se vedno bolj zblíževali z JSDS. Politika Narodne stranke se je zreducirala na podpiranje vsega, kar bi lahko škodovalo katoliškemu taboru, in shizofreno zavračanje vsega, kar bi ji lahko koristilo. To se je lepo pokazalo pri vprašanju demokratizacije volilnega sistema. Čeprav so se naprednjaki na ustanovnem shodu Narodne stranke leta 1894 zavzeli za uvedbo splošne volilne pravice, so ji po letu 1900, ko jo je začela zahtevati KNS, odločno nasprotovali: »Vpeljite splošno volilno pravico in v kranjskem deželnem zboru ne sedi drug zastopnik kot edinole zastopnik klerikalne stranke. In to je končni cilj in namen vseh prizadevanj takozvane katoliške stranke na Kranjskem, v tem tiči edini vzrok, zakaj se tako navdušujejo za to volilno pravico!«¹³⁶ (Tavčar)

KNS, ki se je lahko oprla na gosto mrežo posojilnic, združ in najrazličnejših društev (ter na cerkveno organizacijo), je nezadržno širila svoj politični vpliv. Da bi izničila »nenačelno koalicijsko« slovenskih liberalcev in nemških veleposestnikov v deželnem zboru, se je po letu 1900 začela odločno zavzemati za uvedbo splošne in enake volilne pravice. Trdno odločena, da uresniči zastavljeni cilj, je 21. junija 1902 v deželnem zboru začela obstrukcijo in v podporo svoji politiki z množičnimi javnimi zborovanji mobilizirala podeželje. Šušteršič, ki je oktobra

136 Citirano po: Cvirni, *Slovenska zgodovina 1770–1918, rkp.*, str. 109.

1902 postal načelnik stranke, je na začetku februarja 1903 pristal na kompromisni predlog ministrskega predsednika Koerberja, ki je v zameno za prenehanje obstrukcije obljubil nadgradnjo volilnega reda za Kranjsko z uvedbo splošne kurije. Toda nepopustljivost liberalcev in nemških veleposestnikov je KNS že jeseni 1903 potisnila v novo obstrukcijo, ki se je obrestovala jeseni 1905, ko je uvedbo splošne volilne pravice v državni zbor napovedala Gautscheva vlada.

Nastanek posebne katoliške in liberalne (»narodno-napredne«) politične organizacije na Kranjskem je spodbudil ideološko in politično diferenciacijo na celotnem slovenskem ozemlju, toda v »obmejnih« slovenskih deželah je bil ta proces veliko počasnejši. Na Goriškem je enotno »narodno« politiko vodilo politično društvo Sloga na čelu z duhovnikom Antonom Gregorčičem, v Trstu slovensko politično društvo Edinost, na Štajerskem Slovensko politično društvo s sedežem v Mariboru in na Koroškem Katoliško gospodarsko in politično društvo za Koroško (1890).

Vztrajanje pri preizkušeni skupni »narodni« politiki v »obmejnih« deželah je bilo posledica stopnjujočega občutka nacionalne ogroženosti. V primerjavi s Kranjsko, ki jo je Taaffejeva vlada priznala za večinsko slovensko deželo in Slovencem namenila vrsto jezikovnih koncesij, so se namreč »obmejni« Slovenci soočali z naraščajočim nemškim in italijanskim nacionalizmom (iredentizmom), ki sta bila odločena z vsemi sredstvi »braniti« starodavno »nacionalno posestno stanje«, ki ga je domnevno ogrožala slovenska povodenj.

Toda zaostrovanje nacionalnih odnosov v »obmejnih deželah« ni moglo preprečiti kranjskega scenarija. Na Goriškem se je razkol pokazal leta 1899. Liberalci z Andrejem Gabrščkom in Henrikom Tumo na čelu so se organizirali v liberalni Narodno-napredni stranki za Goriško (1900), društvo Sloga z Antonom Gregorčičem na čelu pa je postalo del katoliške politične organizacije na Goriškem in se leta 1907 preimenovalo v SLS za Goriško.

Na Štajerskem se je – kljub naraščajočim trenjem – sloga ohranila vse do leta 1906, čeprav so se trenja med obema de-

loma Narodne stranke, katoliškim in liberalnim, stopnjevala od srede devetdesetih let 19. stoletja.

Če zanemarimo praske, ki jih je povzročilo pisanje študentske revije *Vesna*, ki jo je v letih med 1892 in 1894 v Celju izdajal Dragotin Hribar, so se prva večja nesoglasja pojavila ob deželnozborskih volitvah v Brežicah leta 1896, ko je proti uradnemu kandidatu Slovenskega društva duhovniku Josipu Žičkarju kandidiral liberalni kandidat Ivan Balon. Še hujša trenja je povzročila samovoljna kandidatura Dragotina Hribarja na državnozborskih volitvah leta 1897 v splošni kuriji. Zaradi nasprotovanja mariborskih klerikalcev je moral Hribar kandidaturo umakniti. Podprli ga niso niti njegovi celjski liberalni prijatelji, ker so se bali razkola. Trenja med celjskimi liberalci in mariborskimi klerikalci so postajala vse očitnejša. Gnilo slogo so pri življenju ohranjali nacionalni spopadi, ki so se v času po gimnazijskem vprašanju in zlasti Badenijevi krizi zaostri do skrajnosti. Hudi nacionalni ekscesi – ob blagoslovitvi zastave Slovenskega pevskega društva leta 1898 v Celju in ob obisku čeških študentov v Celju leta 1899 – so bili tisti, ki so obe strani silili, da ideologijo podredita nacionalnemu. Toda to je bilo vedno težje. Ponoven spor se je vnel na državnozborskih volitvah januarja 1901 v splošni kuriji, kjer je proti Josipu Žičkarju ponovno kandidiral Dragotin Hribar.¹³⁷ Deželnozborske volitve naslednje leto (1902) so marsikje potekale v znamenju dvojnih kandidaturn.¹³⁸ Leta 1902 se niso mogli sporazumeti o skupnem kandidatu v ljutomerskem volilnem okraju. Odločitev so prepuštili volivcem. Takrat sta si stala nasproti liberalni Ivan Kočevar, posestnik in trgovec v Središču, in katoliški dr. Anton Korošec, ki je prav tedaj dopolnil zahtevanih 30 let starosti za poslanca. S 70 glasovi proti 44 je zmagal Kočevar.¹³⁹ Slovenska politika na Štajerskem je bila brez ideje in brez pravega elana. V katoliškem taboru so stare katoliške konservativce, kakršen je bil Lavoslav

Gregorec, počasi izrinjali mladi katoliški radikalci z Antonom Korošcem na čelu, ki so bili pod Krekovim vplivom. Po porazu na volitvah leta 1902 v ljutomerskem okraju je Korošec s svojimi pristaši usmeril politično delo med kmečko prebivalstvo v štajerskem Podravju in Slovenskih goricah in kmalu dosegel izjemne uspehe. Celjski liberalci, ki so od srede osemdesetih let z izjemno delavnostjo in požrtvovanjem igrali vodilno vlogo v slovenski politiki, so nekoliko opešali.

¹³⁷ Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, str. 395.

¹³⁸ Cvirn, Josip Sernek, *rodoljub z dežele*, str. 154.

¹³⁹ Melik, *Politične razmere na Štajerskem v času Napotnika*, str. 23.

**POT DO
DEŽELNOZBORSKEGA
POSLANCA**

ZAČETEK KUKOVČEVEGA POLITIČNEGA DELA V CELJU

Ko je decembra 1902 Kukovec prišel v Celje, se je kmalu prepričal, da se je slogaška politika izpela. Svojemu mecenu Pavlu Turnerju je razmere v Celju opisal z besedami: »Celje šteje, kolikor sem doslej videl, lepo število slovenskih – zavodnih obrtnikov, toda baš v tem oziru lahko bi bilo pač še vse drugače. V zadnjih dneh so mi v tem oziru prišle mnogokrat v spomin besede Vašega zadnjega cenjenega pisma, češ, da smo Slovenci diletanti in vsled tega tudi naša početja diletantska. To velja v veliki meri o slovenskih Celjanih. Ne more se jim odrekati energije in uspehov v mnogih stvareh, vendar pa se meni zdi, da si niti gros občinstva niti takozvani 'voditelji' niso dovolj v svesti, kakšen je položaj in kakošnih sredstev bi se morali oprijeti, da bi napredovali bolj sistematično in v velikem, nego da lovijo drobtinice na eni strani, dočim na drugi strani desetkrat toliko izgubijo in – vsled svoje bodisi nezmožnosti ali nekonsekvantnosti zanemarijo. Mislim tu zlasti na tri pomanjkljave, za čegar težnje nimajo smisla, na obrtništvo, ki je na šibkih nogah in ne dobiva iz narodnih 'vodilnih' krogov skoro nič božila in na 'organ' Domovino, ki je zadnje čase vsled Hribarjeve skrajne

Razglednica Celja okoli 1900
(UKM, Zbirka drobnih tiskov, razgl. 9410/1)

medlosti in popustljivosti zelo izgubila na ugledu. – Upajmo, da bode bolje.«¹⁴⁰

Čeprav razmere niso bile po njegovem okusu, se je takoj aktivno vključil v politično delo. Postal je član Narodne čitalnice in nekaterih drugih narodnih društev, še zlasti aktiven pa je bil kot član političnega društva Naprej, ki je usmerjalo celjsko politiko. Kot član društva je v naslednjih letih pogosto nastopal na različnih političnih zborovanjih nekaterih državno- in deželnozborskih poslancev. V ospredju njegovih govorov sta bili gospodarska in šolska tematika, ki jima je posvečal največ pozornosti že od študentskih let. V gospodarsko močnem in izobraženem srednjem stanu (meščanstvu po premoženju in izobrazbi) je namreč videl temeljni pogoj za nadaljnji razvoj slovenskega naroda.

Med drugim je 23. avgusta 1903 na dobro obiskanem zborovanju slovenskobistriškega političnega društva v gostilni Dragotina Hrastnika v Spodnji Polskavi govoril o šolskem vprašanju

¹⁴⁰ PAM, Pavel Turner, pismo Vekoslava Kukovca Pavlu Turnerju z dne 21. 12. 1902. Citirano po Cvirn, Josip Serneč, rodoljub z dežele, str. 154–155.

in odločno nasprotoval poskusom nemških uradnikov iz Pragerskega, da bi ponemčili osnovno šolo v Spodnji Polskavi.¹⁴¹ Na shodu državnozborskega poslanca Miroslava Ploja (1862–1944)¹⁴² v Ljutomeru 8. novembra 1903, ki je ostro obsodil »daj-dam« politiko ministrskega predsednika Koerberja, je govoril o slabih gospodarskih razmerah med Slovenci in o potrebi meščanskih in kmetijskih šol za Slovence. Z opisom katastrofalnih razmer na Štajerskem je med tisočglavo množico vzbudil val nejevolje proti vladi in tako pomembno prispeval k sprejetju resolucije, ki je od slovenskih poslancev zahtevala obstrukcijo vse do padca vlade.¹⁴³ Dne 14. avgusta 1904 je na volilnih zborovanjih kandidata Narodne stranke narodnega gospodarja in ustanovitelja dolške in trboveljske posojilnice ter župana Trbovelj (1892) Ferdinanda Roša (1847–1922)¹⁴⁴ v Šoštanju in Slovenj Gradcu volivce opozarjal, da reformirani volilni red za Štajersko ponuja možnost za slovensko osvojitve slovenjgraškega mandata.¹⁴⁵

Po poroki z Anico Jezernikovo,¹⁴⁶ hčerjo znanega narodnega gostilničarja na Bregu pri Celju, 26. septembra 1904¹⁴⁷ se je njegova aktivnost zunaj Celja nekoliko zmanjšala, zato pa je aktivno sodeloval v odboru Narodne čitalnice, ki je še vedno igrala pomembno vlogo v političnem, kulturnem in družabnem življenju celjskih Slovencev.¹⁴⁸ Verjetno na njegovo pobudo se je leta 1905 čitalnica odločila za redno prirejanje različnih poučnih predavanj. Kot prvi je decembra 1905 nastopil prav Kukovec, in sicer s predavanjem Nastanek kapitala in obresti.¹⁴⁹ Leta 1905 se je zelo aganžiral z zbiranjem prispevkov za podporo sloven-

141 *Slovenski gospodar* 37, 1903, št. 32, 6. 8., str. 3.

142 *SBL*, 2. knj., str. 387–388. Glej tudi: Mejal, Delovanje dr. Miroslava Ploja po 1. svetovni vojni, str. 95–140.

143 *Slovenec*, 31, 1903, št. 261, 11. 11., str. 3.

144 *SBL*, 3. knj., str. 140.

145 *Domovina*, 14, 1904, št. 64, 16. 8., str. 1, 2.

146 Ana Jezernik, rojena 7. julija 1879 v Polulah 1, je bila hči Jožefa Jezernika, posestnika in gostilničarja, in mame Terezije, rojene Krušič. Poročni priči sta bili celjski odvetnik dr. Josip Kurovšek in posestnik iz Medloga Franc Lipovšek. NŠ Maribor, Matične in krstne knjige Celje 1904.

147 *Domovina*, 14, 1904, št. 75, 27. 9., str. 448.

148 *Domovina*, 14, 1904, št. 89, 15. 11., str. 534.

149 *Domovina*, 15, 1905, št. 94, 28. 11., str. 94.

Vekoslav Kukovec pred letom 1914 [Fotografija, narejena v fotografskem ateljeju Viljema Picka v Celju, kjer je deloval v letih med 1903 in 1914.]
(UKM, Zbirka drobnih tiskov, razgl. 8459-I)

skim študentom v Gradcu, ki jim je splošno podporno društvo za akademike zmanjšalo prispevek za brezplačna kosila.¹⁵⁰

Kukovec je v slovenski politiki v Celju postajal vedno pomembnejši. Na njegovo pobudo je uredništvo *Domovine* leta

150 *Domovina*, 15, 1905, št. 8, str. 27. 1., str. 4.

»Cici«. Kukovčeva hči. [Fotografija iz leta 1922.]
Foto: Josip Pelikan. Celje, šte. 5880.
(Iz zasebne zbirke Terezije Rogina)

1905 prevzel njegov prijatelj Vekoslav Spindler.¹⁵¹ *Domovina* ni bila več brezbarvna, ampak se je začela jasno nagibati na liberalno stran. Tandem Spindler-Kukovec se je počasi otresel »nadzora« starih liberalcev in začel zagovarjati načelno politiko v skladu z ideali narodno radikalnega dijaštva. V ospredju so

151 V pismu 15. maja 1905 ga je povabil v Celje: »Seveda bi si želeli, da bi mož kakor si ti prevzel mesto urednika Domovine in menim, da bi Ti lahko mnogo dobrega storil.« A hkrati ga je opozoril: »Poleg uredništva bi težko študiral – nadalje mora urednik mnogo nepriznanja trpeti, tudi bi morebiti včasih ne smel po prepričanju ravnati.« UKM, Rokopisna zbirka, Ms 240/1-6/2: Špindler Vekoslav. Korespondenca Vekoslava Špindlerja, pismo V. Kukovca V. Špindlerju, Celje, 15. 5. 1905.

Kukovčevi sorodniki. Od leve proti desni: Josipina Prejac (nečakinja), Slavko Kukovec (sin), Marica Kukovec (hči), Stanko Prejac (nečak).
Foto: Franjo Kunšek, Celje 1928. (Iz zasebne zbirke Terezije Rogina)

bila vprašanja gospodarske in kulturne emancipacije, a tudi socialna vprašanja in vprašanje politične demokratizacije. Krepitev Kukovčevega in Spindlerjevega vpliva je bila tudi posledica »odhoda« Ivana Dečka zaradi neozdravljive bolezni.¹⁵² Ob odsotnosti izjemno vplivnega Dečka sta Kukovec in Spindler počasi, toda vztrajno narodno politiko v Celju prevzemala v svoje roke. Na okrepitev njune pozicije so vplivale tudi splošne politične razmere v monarhiji, ki se jim je bilo treba nemudoma prilagoditi. V prvi vrsti je bilo pomembno vprašanje uvedbe splošne (moške) volilne pravice, za katero se je – zaradi razmer na Ogrskem – jeseni 1905 zavzel sam cesar Franc Jožef.

152 O Dečkovi bolezni glej: Studen, *Žalostni konec slovenskega rodoljuba*, str. 29–37.

BOJ ZA SPLOŠNO VOLILNO PRAVICO

Po Koerberjevem padcu je vlado v drugo prevzel baron Paul Gautsch, ki je veljal za cesarjevega zaupnika. Kot leta 1897/98 je poskušal nadaljevati s politiko svojega predhodnika, »vendar brez Koerberjeve impulzivnosti in radikalnosti«. ¹⁵³ Obdržal je vse stare ministre iz Koerberjeve vlade, vlado je dopolnil le z dvema novima članoma: grofu Arthurju Bylandt-Rheidtu je zapupal notranje ministrstvo, sekcijškemu šefu dr. Franzu Kleinu pa pravosodno. ¹⁵⁴ Ko je 24. januarja 1905 poslanski zbornici predstavil program vlade, so ga poslanci sprejeli brez večjih ugovorov. Novice iz Rusije o »krvavi nedelji« v St. Peterburgu 22. januarja 1905 so očitno povsem umirile radikalne poslance vseh strank, da so »pozabili« na obstrukcijo in bili pripravljeni na konstruktivno delo. ¹⁵⁵ Da bi dosegel podporo Čehov, je Gautsch rekonstruiral svojo vlado in sprožil spravna pogajanja med Čehi in Nemci. Na Moravskem je vladi uspelo posredovati med sprtnima stranema. Rezultat je bil znani moravski sporazum, s katerim so

153 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 756.

154 Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 872; Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 198.

155 Prav tam.

omilili nacionalna nasprotja v deželi. ¹⁵⁶ Prizadevanja za doseg sporazuma na Češkem pa žal niso bila uspešna. ¹⁵⁷

Toda na začetku jeseni 1905 se je morala vlada soočiti s posledicami notranjepolitične krize na Ogrskem. Zahteve ogrske opozicije po neodvisni ogrski armadi z madžarskim poveljevalnim jezikom so Franca Jožefa do skrajnosti razburile. Madžarom je moral zagroziti, da bo na Ogrskem uvedel splošno volilno pravico, kar bi povečalo vpliv nemadžarskih strank in zadalo hud udarec Stranki neodvisnosti. Grožnja je učinkovala. Hkrati je sprožila množično gibanje socialdemokracije za uvedbo splošne volilne pravice v Cislajtaciji. Tudi mnoge meščanske stranke so bile za volilno pravico. Ob odprtju jesenskega zasedanja državnega zbora 26. septembra je kar sedem poslanskih skupin vložilo predloge z zahtevo po demokratizaciji volilnega sistema, ki pa ji je Gautsch sprva nasprotoval. ¹⁵⁸ Za reformo so se energično zavzeli člani Slovanske zveze z dr. Ivanom Šušteršičem na čelu, ki je 5. oktobra v državnem zboru dejal: »Na podlagi splošne in enake volilne pravice nastala ljudska zbornica bo hitro in energično pristopila k razumni in pravični rešitvi nacionalnega vprašanja. Ali tedaj verjamete, gospoda moja, da bo na podlagi splošne in enake volilne pravice nastala zbornica tako neinteligentna in – oprostite izrazu – tako brezvestna, da bi bila lahko malenkost večjezičnih gimnazijskih razredov v Celju veliko vprašanje, ki ruši vlade? Tako neumen je vendar lahko samo parlament privilegirancev. Velike množice razmišljajo veliko bolj razumno in veliko bolj pravično.« ¹⁵⁹

Volilna reforma v Rusiji in kaotične razmere na Ogrskem so v začetku novembra 1905 »ogrele« tudi cesarja Franca Jožefa

156 Dne 27. novembra 1905 so izšli štirje deželni zakoni: o deželni ustavi, deželnozbornem volilnem redu, o rabi jezikov pri avtonomnih oblasteh in v šolah. Pomemben je bil zlasti nov deželnozborni volilni red, s katerim so uvedli personalni princip. Vse volivce v posameznih občinah so uvrstili v nemški ali češki volilni kataster. S tem so želeli preprečiti nacionalni boj. Prim.: Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 873–874.

157 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 198.

158 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 198–199. Prim.: Jenks, *The Austrian Electoral reform of 1907*, str. 33–39.

159 Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 59.

za splošno volilno reformo. Tako je moral ministrski predsednik Gautsch 28. novembra 1905 napovedati, da bo vlada pripravila predlog zakona o volilni reformi na podlage splošne (moške) volilne pravice. Sledila so številna posvetovanja in usklajevanja med predstavniki najpomembnejših strank. Rezultat tega je bil, da je vlada 23. februarja 1906 predlog poslala v parlament. Predlog je skoraj pri vseh narodih (strankah) vzbudil hudo kri. Najglasnejši kritiki so bili poljski poslanci, ki so ga 5. marca 1906 nedvoumno zavrnil. Ker ministrski predsednik Gautsch ni hotel upoštevati vseh zahtev Poljskega kluba in ker je nastal odpor v gosposki zbornici, je moral 2. maja 1906 demisionirati.¹⁶⁰ Njegovemu nasledniku Konradu Hohenlohe-Schillingsfürstu je v kratkem obdobju vladavine med 2. in 27. majem uspelo doseči nekaj kompromisov. Volilno reformo je uspelo izpeljati šele novi vladi ministrskega predsednika barona Maxa Wladimirja Becka, svetovalca nadvojvode Franca Ferdinanda.¹⁶¹

Novemu ministrskemu predsedniku je uspelo ustvariti parlamentarno vlado, sestavljeno iz »izkušenih parlamentarcev in uradnikov«.¹⁶² Vlada je predstavljala »koncentracijo delovne moči, dobljeno deloma iz velikih parlamentarnih strank, deloma iz uradniškega stanu«.¹⁶³ Glavnino vlade so sestavljali mladočehi, Nemška ljudska stranka in Poljski klub, ki so dobili svoja mesta tudi v vladi. Beckova vlada je imela glavno nalogo rešiti dvoje »prav Heraklejevih del: volilno reformo in ogrsko nagodbo«.¹⁶⁴ Glede na to, da je bila po svoji sestavi nekakšna »mala permanentna sporazumska konferenca«,¹⁶⁵ ji je to uspelo. Beck je z »neobičajno spretnostjo znal prodreti z vsemi temi zadevami«.¹⁶⁶ Obeh vprašanj se je vlada lotila zelo preudarno in jih uspešno razrešila po normalni parlamentarni poti. Volilno reformo ji je uspelo izpeljati še pred koncem zakonodajnega obdobja državnega zbora.

160 Binder, *Galizien in Wien*, str. 395; Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 879.

161 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 199.

162 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 150.

163 Bister, *Anton Korošec*, str. 42.

164 Prav tam.

165 Allmayer-Beck, *Ministerpräsident Baron Beck*, str. 136.

166 Šuklje, *Iz mojih spominov, II*, str. 150.

Dne 1. decembra 1906 jo je potrdilo 194 poslancev, proti jih je glasovalo 63. Potem jo je potrdila še gospodarska zbornica in 21. januarja 1907 jo je cesar sankcioniral.¹⁶⁷

Prve državnozbornske volitve na podlagi splošne volilne pravice so potekale istega dne, 14. maja 1907, in prinesle zmago slavje »črnim« in »rdečim« strankam.¹⁶⁸ Zmagovalci volitev so bili socialdemokrati, osvojili so kar 87 mandatov.¹⁶⁹ Drugi najuspešnejši so bili (nemški) krščanski socialci s 65 mandati. Po združitvi s Katoliško ljudsko stranko je Klub krščanskih socialcev z Luegerjem na čelu štel 96 poslancev in je bil najmočnejši klub v parlamentu.¹⁷⁰ Stare nacionalnoliberalne stranke, ki so imele podporo med srednjimi sloji (meščanstvom), so dosegle mnogo slabše volilne rezultate. Tako je Nemška napredna stranka, ki je leta 1901 štela 32 poslancev, osvojila le 15 mandatov.¹⁷¹ Nemška ljudska stranka je dobila 32 poslanskih mest, ustavoverni veleposestniki so izgubili s političnega prizorišča, mladočehi pa so imeli le 14 mandatov. Okrepile so se »agrarne stranke«, najmočnejša je bila Češka agrarna stranka z 29 poslanci, sledila ji je Nemška agrarna stranka z 19 in Poljska ljudska stranka s 16 mandati.¹⁷²

Pri drugih narodih so dobre rezultate dosegle katoliške stranke. Slovenski klub, ki je združeval vse slovenske katoliške poslance, je imel 17 mandatov, klub češke Katoliške narodne stranke je štel 17 poslancev, Klub italijanske ljudske stranke pa 10. In kako so bili v parlamentu zastopani narodi? Znižal se je delež nemških in poljskih mandatov, številčno pa so se okrepili Rusini, saj se je njihov delež v primerjavi s prejšnjo zbornico trikratno povečal. Za tretjino se je povečalo tudi število slovenskih poslancev. Prvič se je v državnem zboru samostojno pojavil Judovski klub, ki pa je imel le štiri poslance.¹⁷³

167 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 200; glej tudi: Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 881.

168 *Marburger Zeitung*, 46, 1907, št. 59, 16. 5., str. 1.

169 Harrington-Müller, *Der Fortschrittsklub*, str. 52–53.

170 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 200; Binder, *Galizien in Wien*, str. 411.

171 Harrington-Müller, *Der Fortschrittsklub*, str. 52.

172 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 201; Binder, *Galizien in Wien*, str. 411.

173 Prav tam.

Novi parlament je štel 516 poslancev. Za aktivno parlamentarno delo, kot je vlaganje nujnih predlogov in interpelacij, je bilo potrebnih najmanj 50 podpisnikov. Prav zato so se manjše stranke začele povezovati v večja združenja. Slovenski klub s 17 katoliškimi poslanci¹⁷⁴ se je na pobudo dr. Ivana Šušteršiča povezal s češko Katoliško narodno stranko in ustanovil ohlapno »parlamentarno komisijo«, ki je štela 33 članov.¹⁷⁵ Liberalni slovenski poslanci so skupaj s Hrvati iz Istre in Dalmacije ter z dvema srbskima poslancema ustanovili Zvezo južnih Slovanov, ki je štela 20 poslancev. Povezovanje slovenskih liberalnih poslancev s Hrvati je slovensko klerikalno časopisje ostro komentiralo: »Žal nam je Hrvatov. Ti so pod vodstvom katoliških duhovnikov vodili akcijo za rešitev liberalnih poslancev. To dokazuje najbolj, kako nejasne so razmere med njimi. Rešilno delo pa se ne bo posrečilo, ker tu ima glavno besedo slovenski narod; in o njem trdno upamo, da kmalu ne bo dal več priložnosti Hrvatom izbirati med liberalci in krščanskimi ljudskimi poslanci.«¹⁷⁶

Povezali so se tudi v nemškem nacionalnoliberalnem taboru. Nemška agrarna stranka in Nemška ljudska stranka sta se junija 1907 povezali v Nemško nacionalno združenje (Deutschnationaler Verband), ki je štelo 51 članov. Številnejši je bil Poljski klub s 55 poslanci. Sestavljen je bil iz različnih političnih frakcij, ki pa so v državnem zboru nastopale dokaj enotno. Najmočnejša med njimi je bila Demokratična unija s 30 poslanci, kar kaže na prevlado demokratov nad konservativnim plemstvom.

174 Klub so sestavljali kranjski poslanci Ivan Šušteršič, Janez Evangelist Krek, Franc Demšar, Josip Gostinčar, Janko Hočevar, Franc Jaklič, Lovro Pogačnik, Fran Povše, Ignacij Žitnik in Fran Šuklje, štajerski poslanci Ivan Benkovič, Franc Pišek in Ivan Roškar, goriška poslanca Josip Fon in Anton Gregorčič ter koroški poslanec Franc Grafenauer.

175 Bister, *Anton Korošec*, str. 59.

176 *Slovenec*, 35, 1907, št. 138, 18. 6., str. 1; glej tudi: Bister, *Anton Korošec*, str. 59.

TRENJA V NARODNI STRANKI

Zahteve za uvedbo splošne volilne pravice, ki sta jim jeseni 1905 morala prisluhniti cesar in ministrski predsednik Gautsch, so v politično življenje na Štajerskem vnesle novo dinamiko. Katoliški del Narodne stranke na Štajerskem se je na preimenovanje KNS na Kranjskem v SLS 27. novembra 1905¹⁷⁷ nemudoma odzval s pozivom, naj se vsi podredijo njenemu vodstvu. *Slovenski gospodar* je zapisal: »Sedaj, ko je po imenu stranka postala stranka slovenskega ljudstva, naj tudi v dejstvu postane voditeljica našega naroda ne samo na Kranjskem, ampak po vsem Slovenskem ter naj brani krepko in odločno, kakor je bil ves njen dosednji nastop, pravice celokupnega slovenskega naroda.«¹⁷⁸ Katoliški del Narodne stranke je to usmeritev začel udejanjati v praksi. Krmilo štajerske katoliške politike je spet prevzel Anton Korošec, ki se je vrnil v Maribor kot promoviran doktor bogoslovja. Drugič je v politiko stopil kot trezen, pragmatičen in brezkompromisen politik in o vihravem in večkrat zaletavem mladeniču ni bilo več sledi. Po kranjskem vzoru je brezkompromisno zagovarjal politično diferenciacijo.¹⁷⁹ A tudi mladi naro-

177 Katoliška narodna stranka se je 27. novembra 1905 preimenovala v Slovensko ljudsko stranko. Glej: Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 116.

178 *Slovenski gospodar*, 39, 1905, št. 48, 30. 11., str. 2.

179 Baš, Pisma dr. Antona Korošca dr. Franu Jankoviču, str. 134.

dni radikalci v celjskem liberalnem taboru so se dobro zavedali, da je politika sloge preživetja.

Na odločitev za dokončni prelom s klerikalci je imelo velik vpliv vprašanje državnozborske volilne reforme, ki so jo – v nasprotju s kranjskimi liberalci – na Štajerskem pozdravili, tudi v liberalnem delu Narodne stranke. Na shodu političnega društva Naprej v Celju konec novembra 1905 so govorci poudarjali, da je uvedba splošne volilne pravice priložnost za Slovence, da se obranijo germanizacije.¹⁸⁰ Še pred razgrnitvijo Gautschevega predloga volilne reforme so bili v liberalnem taboru prepričani, da Šušteršič pri pogajanjih z vlado zasleduje le koristi SLS na Kranjskem. Neznani dopisnik *Slovenskega naroda* iz Maribora je na začetku februarja bralce seznanil s Šušteršičevimi spletkami pri pogajanjih za mandate v posameznih slovenskih deželah: »Iz Maribora se nam poročajo senzacionalne stvari o spletkah dr. Šušteršiča glede volilne reforme. Koliko je na stvari resnice, tega danes še ne vemo, ali dognati se mora to natančno in v ta namen izročamo zahtevo javnosti. Naš poročevalec pravi, da se je v Mariboru na političnem društvenem zborovanju zaupno povedalo, da je dr. Šušteršič glede volilne reforme prodal interese koroških in štajerskih Slovencev proti temu, da vlada odškodni klerikalce na Kranjskem. Dr. Šušteršič je vladi izrazil svojo zadovoljnost in ji obljubil podporo, da dobe štajerski Slovenci dva mandata manj, nego bi jim šlo po številu in da se okraji na Koroškem zlože tako, da Slovenci ne dobe nobenega mandata – vse to s pogojem, da dobe klerikalci kompenzacijo na Kranjskem na ta način, da bo Ljubljana tvorila s kmetskimi občinami okolice skupen volilni okraj in da se jim izpolnijo še neke druge želje. Dočim bodo vsa druga stolna mesta tvorila zase volilne okraje, hoče Šušteršič potisniti Ljubljano med kmetske občine, tako da bi kmetski volilci imeli večino nad mestnimi. Na Štajerskem hoče vlada izvesti načrt tako, da slovenske kraje ob Muri in Dravi priklopi nemškemu okrajem, s čimer bodo Slovenci v teh okrajih potisnjeni v manjšino in bo omogočeno, da dobe dva

180 V boj za splošno in enako volilno pravico! *Domovina* 1905, št. 91, 17. 11., str. 1.

mandata manj, kot bi jih imeli dobiti po številu. Za danes beležimo stvar brez komentarja, pozivamo pa štajerske poslance, naj stvar pod svojo častno besedo javno pojasnijo. Na dan z resnico!« piše v članku v *Slovenskem narodu*.¹⁸¹

Po razgrnitvi Gautschevega načrta 23. februarja 1906 so bili vsi prepričani, da so bili očitki resnični. Cilj Šušteršičevih pogajanj z vlado naj bi bil zagotoviti SLS popolno politično prevlado na Kranjskem, bistveno manj odločno pa se je potegoval za interese koroških in štajerskih Slovencev.¹⁸² Koroškim Slovincem je – kot je v razgovorih z Miroslavom Plojem 23. decembra 1905 zagotavljal notranji minister grof Arthur Bylandt-Rheidt – vlada sprva namenila dva mandata, kmalu po novem letu pa je ugodila nemškemu nacionalcem, ki so dvema slovenskima mandatoma odločno nasprotovali. Tudi za želje štajerskih Slovencev ni imel pravega posluha. Po razgrnitvi Gautschevega predloga so bili liberalni celjski narodnjaki (tako stari »slogaši« kot mladi narodni radikalci) prepričani, da je v pogajanjih z vlado Šušteršič na račun koristi SLS na Kranjskem prodal koroške in štajerske Slovence. »Nas spodnještajerske Slovence hočejo ogoljufati za dva mandata. Kdo izmed naših ljudi je pomagal pri tej lumpariji. Kdo izmed nas je samo 'proščajil' za sedmi mandat, in ne na podlagi danih razmer zahteval še dva slovenska mandata, o tem nočemo razpravljati. Dejstvo je, da je vlada razdelila volilne okraje tako, da je celjski mandat za nas izgubljen.«¹⁸³ Na zborovanju političnega društva Naprej v celjskem Narodnem domu 22. aprila 1906 je odvetnik dr. Juro Hrašovec (1858–1957)¹⁸⁴ predlagano reformo zavrnil: »Odločno moramo izjaviti, da rajši nočemo volilne reforme, kakor takšno skrajno krivico.«¹⁸⁵

Ogorčenja nad Šušteršičevim izdajstvom ni pomirilo niti dejstvo, da je odbor za volilno reformo kot kompenzacijo za nemški kočevski mandat na Kranjskem štajerskim Slovincem

181 Volilna reforma in dr. Šušteršič. *Slovenski narod*, 39, 1906, št. 30, 7. 2., str. 2.

182 Pleterski, *Ivan Šušteršič*, str. 176–189.

183 Volilna preosnova v državnem zboru. *Domovina*, 16, 1906, št. 24, 26. 2., str. 1.

184 *SBL*, I. knj., str. 341.

185 *Domovina*, 16, 1906, št. 47, 27. 4., str. 1–2.

milostno namenil sedmi slovenski mandat. V štajerskih liberalnih (narodnih) krogih je prevladalo prepričanje, da je Šušteršič glavni krivec za nepravilno razdelitev mandatov na Koroškem in Štajerskem. Povsem so verjeli trditvam Miroslava Ploja, ki je poleti 1907 v celjski *Domovini* takole obrazložil svoje videnje koroškega neuspeha: »Glavni vzrok, da je bila stvar koroških Slovencev glede volilne reforme izgubljena, tiči v dveh okoliščinah, katerih druga je pomagala vladi z ozirom na prvo iz zadrege: prvič je morala pridobiti vlada za volilno reformo nemško ljudsko stranko, in že takrat, ko smo se razšli pred Božičem 1905 na parlamentarne počitnice, je bilo vsakemu treznemu politiku jasno, da se bo dala nemška ljudska stranka pridobiti le s tem, da se kolikor mogoče varuje takratna nemška posest na Koroškem in Spodnjem Štajerskem, t. j. s koncesijami na škodo koroških in štajerskih Slovencev; na drugi strani se je pa dr. Šušteršič za volilno reformo veliko preveč izpostavil in vladi preočitno pokazal, da se ji od njegove stranke ni bati odločnega odpora radi izvenkranjskih slovenskih mandatov, ako se ji izpolnijo Kranjske želje; dr. Šušteršič se je zavzemal v prvi vrsti zato, da obdrži Kranjska 11 mandatov in da se sestavijo volilni okraji tako, kakor želi njegova stranka. S tem je lahko računala vlada, to sva pa vedela in s tem morala računati tudi Robič in jaz ...« In je dodal zanimivo podrobnost: »Zastopal sem vedno mnenje, da se v odseku cela stvar ne da zaprečiti, da je tam mogoče samo potem kompromisa kaj doseči, ter sem se vestno potegoval z nemško konservativno, krščansko-socialno in tudi socialno-demokratsko stranko, toda v zadnjem trenutku so nas prvi in zadnji zapustili, krščanski-socialci zato, ker niso hoteli prepričati volilne reforme, nemški konservativci pa kakor so trdili zato, ker niso našli podpore pri 'Slovenski zvezi', da se ločijo mesta od dežele pri sestavi volilnih okrajev. Dr. Šušteršič je z ozirom na sestavo volilnih okrajev na Kranjskem to zahtevo odbil, tako sta mi pravila poslanca Franz Hagenhofer in dr. Johann Tollinger, ko sem ju vprašal, zakaj nista glasovala v odseku za moje predloge. Hagenhofer

se je zaradi tega tudi še v zbornici z dr. Šušteršičem precej razdraženo sprijel.«¹⁸⁶

Ogorčenje je prišlo do izraza pred nadomestnimi volitvami maja 1906 v splošni kuriji,¹⁸⁷ ko so celjski mladi liberalci in zasavski socialdemokrati kot kandidata napovedali celjskega ključavničarskega mojstra ter organizatorja obrtništva Ivana Rebka (1863–1934).¹⁸⁸ Proti Rebku je Slovensko društvo na zborovanju v Celju 10. maja 1906 za svojega uradnega kandidata potrdilo Antona Korošca. Zaradi tega se je Rebek kandidaturi odpovedal, vendar z izjavo, da »ne more delavcem zabranjevati prostega mišljenja ob volitvah«.¹⁸⁹ Po hudem in brezkompromisnem predvolilnem boju je na volitvah 29. maja 1906 gladko zmagal »uradni kandidat« Slovenskega društva dr. Anton Korošec, čeprav je za Rebka volilo kar 1179 volivcev.¹⁹⁰

Državnozborske volitve maja 1906 so pokazale dokončen politični razkol med štajerskimi Slovenci. Zmagovalec dr. Anton Korošec se je v zahvali svojim »treznomislečim in složnim spodnještajerskim volilcem« dotaknil tudi nasprotnikov z izjavo, da bo moral sedaj zaradi »fanatiziranih slovenskih liberalcev drugače uravnavati svoje korake«,¹⁹¹ in tako napovedal ustanovitev stranke katoliškega tabora.

V naslednjih mesecih so sledili hudi besedni dvoboji med pristaši obeh političnih skupin, ki so se vseskozi še stopnjevali. Veliko sta k temu prispevala tudi oba kranjska časnika, *Slovenski narod* in *Slovenec*, z objavo člankov, ki so že tako pregreto ozračje med štajerskimi Slovenci še bolj razvneli. Na Štajerskem je mariborski *Slovenski gospodar* s simpatijami spremljal pisanje *Slovenca*, medtem ko je celjska *Domovina* – še vedno s pozicije ohranjanja narodne sloge – vse pogosteje očitala mari-

186 *Domovina*, 17, 1907, št. 79, 10. 7., str. 1; št. 80, 12. 7. str. 1–2.

187 Glej: Goropevšek, Nadomestne državnozborske volitve v splošni kuriji, str. 101–131.

188 *SBL*, 3. knj., str. 58.

189 *Domovina*, 16, 1906, št. 57, 18. 5., str. 3.

190 Rozman, *Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem*, str. 277.

191 *Slovenski gospodar*, 40, 1906, št. 22, 31. 5., str. 1. Glej tudi: Goropevšek, Nadomestne državnozborske volitve v splošni kuriji, str. 101–131; Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 20.

borskim klerikalcem, ki da izrabljajo »slogoljubnost štajerskih Slovencev«. ¹⁹² Mariborski politični tabor je obtožbe zavračal v člankih v *Slovenecu*, kjer so *Domovino* označevali kot »neresno liberalno trobilo in kot takšno za razbijalko sloge«. ¹⁹³ *Slovenski narod* je celjske liberalce pozival, naj prelomijo s klerikalci in ustanovijo svobodomiselno stranko.

Nepremostljivost nasprotij je znova prišla do izraza na deželnozborskih volitvah avgusta 1906 v brežiškem volilnem okraju, kjer je proti katoliškemu kandidatu dr. Franu Jankoviču nastopil liberalni kandidat Anton Kunej, po mnenju *Slovenskega gospodarja* »brezverec, renegat liberalno štajercijanske naveze, liberalni goljuf in neizobraženec«. ¹⁹⁴ Dokončen razkol med političnima tabora pa je prinesel tretji katoliški shod v Ljubljani konec avgusta 1906, ki so se ga udeležili tudi štajerski Slovenci. Glavni govornik dr. Anton Korošec je v svojem govoru analiziral vzroke za slab položaj kmeta na Slovenskem in kot glavnega krivca označil liberalizem. ¹⁹⁵ Kljub temu da je III. katoliški shod potekal brez koroških Slovencev, ¹⁹⁶ je njegovo delo imelo velik pomen za štajersko politiko. Koroščevo sporočilo je nakazalo dokončen prelom in štajerski liberalni politiki so začeli pripravljati program za svojo novo stranko. ¹⁹⁷

192 *Domovina*, 16, 1906, št. 60, 25. 5., str. 2.

193 Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 20; *Domovina*, 16, 1906, št. 60, 25. 5., str. 1–2.

194 *Slovenski gospodar*, 40, 1906, št. 33, 16. 8., str. 5.

195 *Slovenski gospodar*, 40, 1906, št. 35, 30. 8., str. 1–2.

196 Koroški Slovenci so shod bojkotirali, saj so menili, zlasti politični prvak koroških Slovencev dr. Janko Brejc, da je dr. Ivan Šušteršič pri državnozborski volilni reformi za interese Slovencev na Kranjskem prodal drugi slovenski mandat na Koroškem. Več o tem glej: Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 98–108.

197 Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 23.

USTANOVITEV LIBERALNE NARODNE STRANKE (1906)

Septembra 1906 so mladi štajerski narodnjaki začeli snovati program za svojo novo stranko, s katero bi tudi formalno prekinili odnose s »štajerskimi klerikalci«, kot so imenovali svoje nasprotnike. ¹⁹⁸ Osnutek programa so predstavili v knjižici *Štajerski Slovenci, kaj hočemo?*, ki jo je v sodelovanju z Vekoslavom Kukovcem napisal Vekoslav Spindler, takratni urednik *Domovine*. Z brošuro je pozval štajerske Slovence, naj si ustvarijo »samostojno, neodvisno slovensko stranko, ki bo v popolnem nasprotju s sedanjo oportunistično politiko, to je s politiko tako imenovane srednje poti, nastopila najodločnejši boj za politične in jezikovne pravice slovenskega naroda, boj za prosvetljevanje naroda z vsestransko izobrazbo, boj za osamosvojo slovenskega gospodarstva od stanovskega jerobstva in tujega kapitala.« ¹⁹⁹ Razglas je bil hkrati politični manifest za mobilizacijo vseh slojev na široki demokratični osnovi. ²⁰⁰ »Gre se nam za stvar, da se dosledno proizvede načelo ljudske politike, in če morajo pri boju za to stvar pasti posamezne osebe, ki zastopajo ljudski politiki sovražna načela, je to le nujna posledica razvoja razmer [...].

198 Goropevšek, *Razpad sloge na Slovenskem 1906–1907*, str. 148.

199 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 1.

200 *Zapiski o Vekoslavu Špindlerju*, str. 20.

Ljudstvo ni izvrševalec volje narodnih voditeljev, ampak narodni voditelji morajo biti izvrševalci narodne, ljudske volje.«²⁰¹ Političnim predstavnikom štajerskih Slovencev v deželnem in državnem zboru so napovedali, da bodo za svoje delo odgovarjali: »Klicali bomo poslance vsak čas na strog odgovor, ker so voljeni od nas; in če so prevzeli breme, če so prevzeli odgovornost, naj ne smatrajo tega za puhlo čast, ampak za sveto dolžnost napram narodu, za življenjsko delo, od katerega nam imajo polagati račune.«²⁰²

Vsebina programa je bila izčrpna, saj so opredelili večino stvari, ki so v tistem času dajale ton političnemu življenju. Glavno vodilo nove stranke naj bi bila »krepitev narodnosti, kot njihovo najvišje načelo.«²⁰³ V program so si zadali, da morajo »dvigniti narod do čim višje popolnosti na vseh poljih javnega življenja.«²⁰⁴ Kot glavni in eden prvih pogojev za doseganje tega so postavili neomejeno možnost gojiti svoj jezik, ki se mora uporabljati na političnih uradih, na sodišču, poštah, v šolah in v vseh drugih uradih. Prav tako so zapisali, da je slovenski jezik nujen v vsem javnem življenju. Kot pomemben pogoj so v program zapisali zahtevo za »ustanovitev samostojnega nadsodišča za vse slovenske pokrajine v Ljubljani«²⁰⁵ s klicem »Proč od Gradca!«

Program je zahteval narodno politiko, ki pomeni enakopravnost, enakost vseh državljanov, te ali one narodnosti, pred zakoni pa strogo doslednost. Zagovarjali so enako volilno pravico in stališče »odločnega, sistematičnega, to je doslednega in enotnega narodnogospodarskega dela«.

Poseben in velik pomen so namenili šolskemu vprašanju, temi, ki je bistveno prispevala k razkolu v štajerski politiki. Program je tako zahteval vsestransko izobrazbo za slehernega posameznika in »narodno vzgojo« ter »slovensko vseučilišče

201 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 8.
202 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 10.
203 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 2.
204 Prav tam.
205 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 4.

v Ljubljani«²⁰⁶ ter »lastni šolski svet za Spodnjo Štajersko«.²⁰⁷ Liberalci so se zavzemali, da bi šola vzgajala samo za življenje, torej za nadaljnje praktično delo posameznika, pouk pa bi moral biti v celoti brezplačen in potekati izključno v slovenskem jeziku.²⁰⁸ Posebno pozornost so namenjali tudi ženskemu vprašanju. Zahtevali so slovenske gospodinjske šole in gospodinjske tečaje, ki bodo dale ženskam znanja o domačem gospodarstvu, vzgoji otrok in nekaj zdravstvenega znanja za najnujnejše potrebe v življenju. Menili so tudi, da je »zdrav in čil ženski rod prvi pogoj zdravega in čilega zaroda in s tem naroda in [so] zato podpirali žensko telovadbo«.²⁰⁹

Pomembna zahteva programa je bila zedinjena Slovenija s svojim »narodnim, ljudskim zborom ali parlamentom v Ljubljani«.²¹⁰ V njej bi bili združeni vsi Slovenci, tudi prekmurški. Zedinjeno Slovenijo so si zamislili kot samostojno politično enoto v okviru Avstrije. Osnutek programa je izražal tudi odnos narodnjakov do drugih političnih skupin. Izpostavili so SLS pod vodstvom katoliške duhovščine, ki ji je papež dal naslednje napotilo: »Množica nima druge dolžnosti, kot da se da voditi in da uboga povelja pastirjev.«²¹¹ Spindler pa je želel ljudske množice zdramiti k zavestni akciji in obrambi njenih življenjskih interesov.²¹² Mariborskemu katoliškemu taboru so torej narodnjaki očitali nesprejemljivo vključevanje verskega življenja v javno življenje in zahtevali spoštovanje svobode mišljenja. Treba pa je omeniti, da niso bili povsem proti krščanskemu nauku, saj so ljudem priporočali krščansko vzgojo z mnenjem, da »osobito verski pouk naj navaja otroka v prvi vrsti k nravnemu življenju«.²¹³ Proti nemškutarjem so izražali povsem nespoštljiv odnos, saj so njihovemu »strupenemu vplivu« napovedali »odkrit in neizpro-

206 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 29.
207 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 27.
208 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 29.
209 Prav tam.
210 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 31.
211 *Zapiski o Vekoslavju Špindlerju*, str. 20.
212 Prav tam.
213 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 25.

sen boj«. Mislili so na tiste: »ki so, rojeni od slovenskih mater, to pozabili, ki so kot navadni lumpje prodali svojo narodnost, svoj jezik za ničvredno čast, ki so postali zaničevalci slovenskega imena in slovenskega jezika, gnusni odpadniki svojega naroda«. ²¹⁴

Spindler zaključuje program z namero, da »po teh načelih hočemo delati kot stranka in hočemo pisati časopis. Ne gre se nam za to, da bi naš narod dobil nove poslance, nove župane itd., gre se nam za to, da v naši politiki na znotraj in na zunaj zavlada nova smer.« ²¹⁵ Program se končuje z vabilom, da se vsi tisti, ki »spoštujejo svobodo narodno, svobodo prepričanja« in ki so »prepojeni z mislijo napredka«, pridružijo novi politiki in da postanejo »sobojevniki prave narodne misli«. ²¹⁶ Poziv Štajerski Slovenci, kaj hočemo? so podpisali predstavniki različnih slojev: pet kmetov, dva zdravnika, dva učitelja, en notar, en rudar in en nameščenic. Ti podpisniki so bili hkrati »osnovalni odbor«, ki je vodil priprave za ustanovitev Narodne stranke za Štajersko. ²¹⁷

Objavljeni osnutek programa štajerskih narodnjakov je v javnosti izzval ostre komentarje, ki sta jih vodila oba slovenska lista na Štajerskem. *Domovina* je označila program za istoveten slogaškemu z edino razliko, da želi tiskati svoj strankarski list. ²¹⁸ Podobne komentarje je prinašal tudi *Slovenski gospodar*, ki je zapisal: »Zaradi narodnega programa se torej nova stranka gotovo ni ustanovila. Kajti sicer bi morala priti z novimi rešilnimi idejami.« ²¹⁹ Bodočo novo stranko je označil za »rabeljsko« in njen glavni namen opisal kot »boj proti veri in osebam«. ²²⁰ *Slovenski gospodar* je svoje pristaše pozval: »Ne cinčajmo in ne odlagajmo z odločnim nastopom proti novi stranki. Za tak pristop pa je tudi nam potrebna organizacija.« ²²¹ Tako so javnosti

214 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 33.

215 Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 35.

216 Prav tam.

217 *Zapiski o Vekoslavu Špindlerju*, str. 20.

218 *Domovina*, 16, 1906, št. 112, 26. 9., str. 1; št. 113, 28. 9., str. 3.

219 *Slovenski gospodar*, 40, 1906, št. 41, 11. 10., str. 1.

220 Prav tam.

221 Prav tam.

sporočili, da se bodo tudi v štajerskem katoliškem taboru morali strankarsko organizirati.

Ob koncu septembra so štajerski narodnjaki prešli od besed k dejanjem in začeli aktivnosti za ustanovitev stranke, »katera svojih pristašev ne bo zbirala med Nemci, nemškutarji, socialdemokrati itd., ampak med onimi Slovenci, ki so dosedaj prisegali na skupni program štajerskih Slovencev«. ²²² Tako je 30. septembra 1906 potekalo v Narodnem domu v Celju pripravljeno zborovanje. Odločili so se za uporabo že rabljenega imena za stranko Narodna stranka za Štajersko. Že sama izbira imena je nakazala, da hočejo ustanoviti povsem samostojno stranko, ki ne bo odvisna od drugih političnih strank ali celo privesek katere od slovenskih strank. Vodilna osebnost novonastajajoče stranke dr. Vekoslav Kukovec je zaupnikom razložil, zakaj so se odločili za ime Narodna stranka: »Nisem zato, da bi nosila stranka ime 'neodvisna', čeravno bi to imelo pomen, ker bomo neodvisni od sedanjih voditeljev in Rima. Kar se tiče naslova 'napredna', ima ta naslov slab kredit, ker je liberalna stranka na Kranjskem propadla, ime 'čista', to pa je že preveč osmešeno, čeravno bi bilo lepo, ker hočemo biti čisti politične korupcije.« ²²³ Klerikalni *Slovenec* je na zbadljiv način seveda komentiral zborovanje in izbiro imena za stranko: »Zato menda zbor modrih ni storil modro, da si je izvolil najneumnejše ime.« ²²⁴

Ustanovnega shoda so se udeležili že kot pristaši nove stranke naslednji gospodje: »dr. Kukovec, odvetniški koncipijent v Celju, prof. Jošt iz Celja, prof. Hržič od Velike Nedelje, dr. Janko Sernec, zdravnik v Celju, dr. Dolar, prof. v Celju, učitelj: Gradišnik iz Celja, Šijanec od Sv. Antona v Slov. gor., Tušak iz Mozirja, Škoflek iz Vojnika, Čulek, Lesjak iz Ruš itd. Brzobjavne pozdrave so pa poslali nadučitelj Knaflič in nekaj kranjskih liberalcev.« ²²⁵

222 *Slovenski gospodar*, 40, 1906, št. 40, 4. 10., str. 1.

223 Prav tam.

224 *Slovenec*, 34, 1906, št. 224, 8. 10., str. 2.

225 *Slovenski gospodar*, 40, 1906, št. 40, 4. 10., str. 1.

Predsednik zborovanja je bil vranski zdravnik dr. Rihard Karba, podpredsednik upokojeni nadučitelj iz Vranskega Radoslav Škoflek in zapisnikar učitelj Čulek iz Dobrne. Kot govorniki so na zborovanju nastopili dr. Vekoslav Kukovec, zdravnik dr. Janko Sernek, dr. Rihard Karba, urednik Vekoslav Spindler ter profesor Hrzić iz Zagreba.²²⁶ *Slovenski gospodar* je v poročilu o novi stranki zapisal: »Če kdo misli, da bomo mi danes metali kamenje na snovatelje nove stranke, se jako moti. Vsakdo lahko izraža svoje mnenje, kakor mu to pripušča njegova vest. Ustanovitev nove stranke nas ni spravila iz duševnega ravnotežja, ne, ampak zaklicala nam je samo z enim glasom, da moramo še bolj pazno stati na straži za naše verske, narodne in gospodarske vzore in težnje. Samo to hočemo danes pribiti, da nismo mi začetniki bratomornega boja na Štajerskem in da odklanjamo že danes za vselej odgovornost, ako bi v bodoče zaradi tega boja trpela narodna stvar na Štajerskem kako škodo.«²²⁷ Novonastajajočo liberalno stranko so klerikalci videli kot »ljuliko med pšenico«, edini pravi izhod za štajerske Slovence pa v močni, zedinjeni slovenski ljudski stranki.²²⁸

Narodna stranka je že oktobra 1906 začela izdajati svoj politični časnik *Narodni list*, ki ga je urejal Vekoslav Spindler. Novembra 1906 je potekal prvi javni shod Narodne stranke, ki ga je sklical pripravljalni odbor stranke z namenom, »da v imenu ustvarjajoče se narodne organizacije stopi med ljudstvo.«²²⁹ Shod je potekal v Rajhenburgu in dr. Vekoslav Kukovec je v svojem govoru dejal: »Rajhenburg ostane z zlatimi črkami zabeležen v politični zgodovini štajerskih Slovencev.«²³⁰ Na shodu so med seboj besedno obračunavali liberalci in župnik Cerjak. Udeležba je bila po pisanju *Narodnega lista* velika. Zborovanje je odprl dr. Vekoslav Kukovec in za predsednika shoda predlagal Antona Kuneja, župana iz Stolovnika, za prvega podpredsednika dr. Schmirmaula, za dru-

226 *Narodni list*, 1, 1906, št. 1, 24. 10., str. 2.

227 *Slovenski gospodar*, 40, 1906, št. 40, 4. 10., str. 1.

228 Prav tam.

229 *Narodni list*, 1, 1906, št. 6, 30. 11., str. 2.

230 Prav tam.

Vekoslav Spindler v Celju okoli 1908

(UKM, Zbirka drobnih tiskov, razgl. 8485-I)

gega podpredsednika pa Franca Kacjana. Tudi pri imenovanju vodstva shoda ni šlo brez prerekanj: kaplan Lavrenčič je namreč želel, da bi bil za predsednika predlagan župnik Cerjak. Toda tri petine zborovalcev so podprle Kukovčev predlog. Sledil je poldrugo uro trajajoč govor dr. Kukovca, ki ga je mestoma prekinjalo vpitje in negotovanje župnikovih privržencev. Govornik je predstavljal točke programa, stališča stranke do Nemcev in nasprotovanje pouku nemškega jezika. Beseda je tekla tudi o kmetijstvu in trgovstvu. Kljub napeti situaciji je besedo dobil tudi župnik Cerjak, ki je svoj nagovor začel z obtoževanjem glede zapisov v *Narodnem listu* in napadom na duhovnike ter odnosom liberalcev do vere. Po končanem govoru je skupaj s privrženci shod zapustil. Na shodu se je razvila debata o raznih vprašanjih, končal pa se je s pozivom Vekoslava Spindlerja, da naj se začnejo pripravljati

na državnozbornske volitve, na katerih bodo štajerski Slovenci volili sedem poslancev v državni zbor.²³¹ Po shodu je rajhenburška čitalnica pripravila igro Berite Novice, sledila pa je »živahna neprisiljena zabava, pri kateri so se menjale prisrčne napitnice med naprednimi Rajhenburžani in navzočimi člani pripravljalnega odbora narodne stranke«.²³²

Po dvomesečnih pripravah se je stranka tudi formalno ustanovila 8. decembra 1906 v Celju. Na ustanovnem zboru je njen predsednik dr. Vekoslav Kukovec v uvodnem govoru označil rojstvo nove politične organizacije.²³³ Zbora so se udeležili delegati iz vseh spodnještajerskih okrajev. Na njem je bil na temeljih referatov in razprave o najpomembnejših političnih, gospodarskih, kulturnih in socialnih vprašanjih sprejet strankin program, ki ga je izdal Vekoslav Spindler. V programu je bila največji korak naprej zahteva po uzakonitvi osemurnega delavnika v tovarnah in rudnikih, pravica delavcev do stavke, varstvo delavcev in drugo.

Novoustanovljena stranka se je odločila za svojo pot in ni več hotela sklepati kompromisov, saj politika štajerske sloge ni več ustrezala potrebam slovenskega naroda. Besede »ni več časa točiti solz po izgubljeni slogi in edinosti: Bolje odprto, moško nasprotstvo, nego umetna in neodkritosrčna edinstvo,«²³⁴ so bile odgovor dr. Korošču na boj, napovedan v zahvali ob izvolitvi za državnozbornskega poslanca leta 1906, ko je poudaril, da je bil izvoljen kot kandidat »treznomislečnih in složnih spodnještajerskih Slovencev«, vendar bo moral sedaj zaradi »fanatiziranih slovenskih liberalcev drugače uravnati svoje korake«.²³⁵ Iste misli je predstavil v govoru na III. katoliškem shodu v Ljubljani.²³⁶

Na ustanovnem shodu so številni govorniki potrdili program stranke, ki so ga objavili v Spindlerjevi knjižici. Ustano-

vitev stranke je po mnenju *Narodnega lista* postala mejnik v politični zgodovini slovenskega naroda na Štajerskem, mejnik med dobo splošne politične zmedenosti, negotovosti in nejasnih ciljev ter med novo, prihajajočo dobo zdravega, krepkega, enotnega in organiziranega dela za vsesplošen napredek štajerskih Slovencev.²³⁷

Zbora se je udeležilo od 350 do 400 ljudi, trajal je od 10. do 14. ure. Udeleženci od daleč so se potem odpravili domov, zborovanje pa se je nadaljevalo in se končalo ob pol sedmih zvečer s prisotnimi 250 udeleženci. Prišli so z vseh koncev Slovenije, po poročilu v *Narodnem listu* so bili zastopani vsi okrajni slovenske Štajerske. Na shodu so bili tudi možje s slovensko-nemške meje, in sicer iz Sv. Križa nad Mariborom. Prav tako so bili zastopani vsi stanovi.²³⁸

Zborovanje je odprl predsednik pripravljalnega odbora dr. Vekoslav Kukovec, ki je na predlog dr. Stikerja zborovanje tudi vodil. Za prvega podpredsednika shoda je bil imenovan Benjamin Kunej iz Brežic, za drugega pa nadučitelj Franc Kocbek iz Gornjega Grada. Zapisnikar shoda je bil dr. Anton Dolar iz Celja. V nadaljevanju je dr. Kukovec v svojem govoru zelo podrobno opisal delo pripravljalnega odbora in pojasnjeval stališča Narodne stranke o posameznih splošnih in pomembnih dnevnikih vprašanjih. Predstavil je napade na Narodno stranko, češ da je brezverna, da hoče križ vreči iz šole ter odpraviti molitve in procesije.²³⁹ Menil je, da takšno pisanje in napadi niso v ponos katoliški veri in katoliškemu časopisju in da Narodna stranka stoji trdno na stališču, da se v verske zadeve ne mara vtikati, da pa bo vedno obsojala zlorabo verskih čutil.²⁴⁰ V govoru se je dr. Kukovec dotaknil tudi dela poslancev, ki so po njegovem mnenju premalo povezani z ljudstvom, delovati bi morali med narodom. Tudi glede volilne reforme so po Kukovčevem mnenju slovenski poslanci storili premalo, za kar pa so bili najbolj

231 *Narodni list*, 1, 1906, št. 6, 30. 11., str. 2.

232 Prav tam.

233 *Slovenski gospodar*, 40, 1906, št. 40, 4. 10., str. 1.

234 Prav tam.

235 *Slovenski gospodar*, 40, 1906, št. 22, 31. 5., str. 1.

236 *Slovenski gospodar*, 40, 1906, št. 35, 30. 8., str. 1–2.

237 *Narodni list*, 1, 1906, št. 8, 14. 12., str. 1.

238 Prav tam.

239 Prav tam.

240 Prav tam.

prikrajšani koroški Slovenci. Kukovec je na shodu, tako kot je bilo zapisano že v programu, izrazil stališče stranke do Nemcev. Stranka je namreč obsojala vse ponemčevalne težnje, tako prek šol kot uradov in časopisja. Kot program proti ponemčevanju so si zadali krepko, organizirano delo za gospodarsko ojačanje²⁴¹ in potrebo po boljši, višji izobrazbi prebivalstva in vzpodbujanju narodne zavesti. Kot nujen pogoj za boljšo izobrazbo je stranka videla dobro ljudsko šolo in zavedno učiteljstvo, ki mu bo pomagala, da se okrepi in gmotno opomore.²⁴² Enako podporo je stranka namenila uradništvu.

V drugi točki shoda je nastopil nadučitelj Vekoslav Strmšek, ki je predstavil stališče stranke o narodni šoli: »Narodna stranka, kot stranka svobodomiselnih in značajskih Slovencev, mora podpirati šolstvo vsestransko, ker le se potom naobrazbe izgoji značaj in svobodomiselnost.«²⁴³ Kot pomembno točko programa so si zapisali zahtevo, da morajo vsepovsod delovati ljudske šole, ki se jim morajo pridružiti srednje šole in učiteljske, kjer poteka pouk v slovenščini. Med govorniki, ki so govorili o šolstvu, so bili tudi učitelj Volar iz Celja, dr. Dolar in nadučitelj Brinar iz Gotovelj. Vsi so se v svojih nastopih dotaknili tudi učenja nemščine v ljudskih šolah. Menili so, da če se poučuje, bi jo morali učiti domači učitelji. Temu mnenju sta se pridružila tudi nadučitelj Armin Gradišnik iz Celja in Novak iz Slovenske Bistrice.²⁴⁴

Dr. Anton Božič je razpravljal o kmetijstvu in vzrokih za njegovo propadanje. O tej temi so na shodu debatirali tudi Robnik, ki je govoril o prehajanju slovenske zemlje v tuje roke, Zidarn, ki je omenjal pomanjkanje kmetijskih delavcev, ter veleposestnik Friedrich, ki je govoril o ureditvi davkov, bremenih šolskih stavb in znižanju stalne vojske, kar so bile po njegovem pomembne teme za kmečki stan. Spregovoril je tudi znani združniški strokovnjak Franjo Jošt s priporočilom vsem, ki želijo ustanoviti zadrugo, da se obrnejo za pomoč na domačo osre-

241 Prav tam.

242 Prav tam.

243 Prav tam.

244 *Narodni list*, 1, 1906, št. 8, 14. 12., str. 1–2.

dnjo Zadružno zvezo v Celju in ne na zvezo v Gradcu. Prav tako je svetoval, da tudi »pustimo zadružno zvezo onkraj Save«.²⁴⁵ Ob koncu so sprejeli resolucijo o kmetijstvu.

Po kosilu so ob 3. uri zborovanje nadaljevali. Urednik Vekoslav Spindler je podal načrt organizacijskih pravil, ki so ga v celoti sprejeli. Odločili so se, da bodo ustanovili šestindvajset okrajnih organizacij.²⁴⁶ Sledil je nagovor dr. Josipa Karlovška o stališču Narodne stranke o trgovini in vplivu nemških trgovcev.

Dr. Ljudevit Stiker je potem poročal o glasilu stranke *Narodni list*. Predlagal je, da se za finančno stanje strankinega glasila ustanovi štajerski narodni sklad. O finančni podpori za izdajo lista so spregovorili tudi dr. Rihard Karba iz Vranskega ter Vekoslav Strmšek in Jakob Zadavec²⁴⁷ iz Središča. Odvetniški kandidat dr. Gosak je predstavil stališče Narodne stranke do delavstva,²⁴⁸ Ivan Rebek iz Celja pa do obrtništva.

Ob pol sedmih zvečer se je zborovanje končalo z zahvalo predsednika navzočim z željo, »da bi 8. december 1906 prinesel obilo dobrega, plemenitega sadu za slovensko ljudstvo na Štajerskem«.²⁴⁹ Dr. Karba se je v imenu zborovalcev zahvalil pripravljalnemu odboru in posebej predsedniku shoda dr. Kukovcu, ki je *tako požrtvovalno celi dan vztrajal v vodstvu shoda*.²⁵⁰

Zborovalci so o vseh pomembnih vprašanih sprejeli sklepe ali resolucije: 1. Narodna stranka in Nemci, 2. Narodna stranka in narodni svet, 3. Narodna stranka in poslanci, 4. Odgovornost poslancev narodu, 5. Narodna stranka in volilna preosnova, 6. Narodna stranka in vera, 7. Narodna stranka in učiteljstvo, 8. Narodna stranka in uradništvo, 9. Narodna stranka in narodna

245 Prav tam, str. 2.

246 Prav tam.

247 Jakob Zadavec, mlinar, 22. 7. 1873 Središče ob Dravi – 4. 6. 1959, Središče ob Dravi. Po končani nižji realki v Mariboru je ostal na očetovem mlinu v rojstnem kraju. Bil je organizator slovenskega obrtništva. Pisal je članke o obrtništvu, kmetijstvu in še posebej o mlinarstvu in jih objavljaval v strokovnem časopisju. Glej: *SBL*, 4. knj., Ljubljana 1980–1991, str. 739.

248 Prav tam.

249 Prav tam.

250 Prav tam.

šola, 10. Nemški jezik v ljudskih šolah, 11. Kmetijstvo-trgovstvo-delavstvo in 12. Narodna stranka in »Narodni list«.²⁵¹

Januarja in februarja je *Učiteljski tovariš* v nadaljevanjih objavil poročilo Vekoslava Strmška o Narodni stranki na Štajerskem in o šolstvu; poročilo je Strmšek predstavil na decembrskem shodu v Celju.²⁵²

SLOVENSKA KMEČKA ZVEZA (1907)

Z ustanovitvijo Narodne stranke 30. septembra 1906 v celjskem Narodnem domu in njenim delovanjem je bila politika sloge tudi *de iure* dokončno pokopana. Ves čas do konca razpada monarhije se je liberalcev držal sloves razbijalcev politike sloge na Spodnjem Štajerskem, čeprav so dejstva govorila drugače. Katoliški tabor je namreč s svojo prefinjeno politiko in močno podporo v časnikih znal svoj ne majhen delež krivde za razkol enovite politike na slovenskem Štajerskem prevaliti na svoje politične nasprotnike.

V katoliškem taboru so se po ustanovitvi Narodne stranke vse pogosteje kazale želje po ustanovitvi lastne stranke s krščansko-socialnim predznakom. Računali so predvsem na podporo najširših množic na Spodnjem Štajerskem, kar je predstavljalo kmečko prebivalstvo. Odločitvi za ustanovitev novembra 1906 so sledile aktivnosti idejnega vodje štajerskega katoliškega gibanja dr. Antona Korošca, seveda ob močni podpori političnega lista *Slovenski gospodar*. Korošču je uspelo zbrati več posameznikov, ki so se želeli zoperstaviti »naletu liberalizma na slovenskem Štajerskem«.²⁵³ Tako so ob podpori Janeza Evangelista Kreka že konec novembra preoblikovali mariborski pododbor

²⁵¹ Prav tam, str. 2–4.

²⁵² *Učiteljski tovariš*, 47, 1907, št. 4., 25. 1., str. 44–45; št. 5, 1. 2., str. 55–56.

²⁵³ Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 279.

Slovenske krščansko socialne zveze v Samostojno krščansko socialno zvezo za Štajersko, ki je nadomeščala bodočo stranko.²⁵⁴ Dne 21. januarja 1907 so na shodu v Narodnem domu v Mariboru ustanovili katoliško Slovensko kmečko zvezo.²⁵⁵

V programu, ki ga je dr. Anton Korošec predstavil na ustanovitvi stranke, je izpostavil glavni poudarek o pomenu in smeri novoustanovljene stranke, in sicer, da se mora Slovenska kmečka zveza postaviti na strogo verska stališča, in »kdor tega noče priznati, je po pravilih izključen iz kmečke zveze«.²⁵⁶ Tudi druga govornika, deželnozborski poslanec Franc Roškar in kozjanski zdravnik dr. Fran Jankovič, sta po pisanju časopisov zagovarjala narodno in katoliško Slovensko kmečko zvezo (odslej SKZ).²⁵⁷ Program je temeljil na reševanju perečih gospodarskih in socialnih težav ter zaščiti domačega kmetijstva. Veliko pozornosti je v svojem programu enako kot liberalna Narodna stranka tudi Slovenska kmečka zveza namenjala šolskemu vprašanju, zlasti skrajšanju šolske obveznosti na pet let ter prestavitvi šolskih počitnic na jesen. To so bile teme, ki so zaznamovale in razdvajale politično dogajanje pred ustanovitvijo obeh strank.²⁵⁸ Z izvolitvijo desetih odbornikov iz vseh delov Spodnje Štajerske so želeli pokazati namero, da bo kmečka zveza delovala na celotnem območju Štajerske. Za predsednika nove katoliške stranke so izvolili deželnozborskega poslanca Franca Roškarja. Toda dejanski (neformalni) vodja stranke je ostal Anton Korošec, ki je SKZ že v nekaj letih vzdignil v prvo politično silo na Spodnjem Štajerskem.²⁵⁹

---

254 Prav tam.

255 *Slovenski gospodar*, 41, 1907, št. 4, 24. 1., str. 1–2.

256 Prav tam.

257 *Domovina*, 17, 1907, št. 10, 23. 1., str. 2; *Slovenski gospodar*, 41, 1907, št. 4, 24. 1., str. 1–2.

258 Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 33.

259 *Slovenski gospodar*, 41, 1907, št. 4, 24. 1., str. 1–2.

**KUKOVEC –
DEŽELNI POSLANEC**

POLITIČNE RAZMERE V MONARHIJI PRED PRVO SVETOVNO VOJNO

Prva seja osemnajstega zasedanja novoizvoljene poslanske zbornice je bila 17. junija 1907, dva dni po tistem, ko je cesar Franc Jožef I. (1830–1916) slavnostno odprl državni zbor. Ministrski predsednik Beck je jeseni 1907 zaključil nagodbena pogajanja z ogrskimi predstavniki. Hkrati je opustil svoj namen, da bi vprašanje potrditve pogodbe z Ogrsko speljal po redni parlamentarni poti. Odločil se je za rekonstrukcijo svojega ministrstva. Dne 16. oktobra 1907 je v parlament poslal nagodbene zakone. Ko je bila razprava najintenzivnejša, je v vlado poklical predstavnike krščanskih socialcev ter nemških in čeških agrarcev. Tako je ustvaril nekakšen »multinacionalni koncentracijski kabinet«, ki je lahko računal na dvotretjinsko večino v parlamentu. Nov poljedelski minister je postal katoliški konservativec dr. Alfred Ebenhoch. Beck je ustanovil novo ministrstvo za javna dela, ki ga je prevzel krščanski sociallec dr. Albert Geßmann. Funkcijo trgovskega ministra je zaupal mladočeskemu poslancu dr. Fratišku Fiedlerju. Češki agrarec Karel Prášek in nemški agrarec Franz Peschka sta zasedla položaja češkega in nemškega ministra.²⁶⁰

Vlada je tako imela v parlamentu večinsko podporo. Opozicijo so sestavljali le socialdemokrati, Rusini, češke levičarske

260 Höbelt, *Kornblume und Kaiseradler*, str. 263.

skupine in nekateri klerikalni disidenti. Tudi kljub temu je vlada z vsemi napori komaj dosegla, da je poslanska zbornica 17. decembra 1907, le nekaj dni pred iztekom nagodbene provizorija, v tretjem branju sprejela nove nagodbene zakone.²⁶¹ Ves čas razprave so poslanci opozarjali na nevarnost »popuščanja Ogrski«, vendar je bila »Beckova nagodba« med vsemi nagodbami dotlej za Cislajtanijo »še najbolj ugodna«.²⁶²

Sprejem nagodbe je bil velik uspeh Beckove vlade. Cesar Franc Jožef ga je na silvestrovo 1907 nagradil z najvišjim odlikovanjem monarhije, z velikim križem reda svetega Štefana.²⁶³

Toda uspehom so v letu 1908 sledili številni notranjepolitični problemi in težak zunanjepolitični položaj.

Eden takšnih primerov je bilo predavanje innsbruškega profesorja cerkvenega prava Ludwiga Wahrunda, ki je v svojem referatu o katoliškem svetovnem nazoru in svobodni znanosti 18. januarja 1908 v društvu *Frei Schule* v Innsbrucku vzdignil nepričakovan val ogorčenja in zanetil pravcati kulturni boj.²⁶⁴ Odpoklic Wahrunda iz Innsbrucka so zahtevali ne le papeški nuncij Granito Pignatelli di Belmonte, ampak tudi zunanji minister Aehrenthal, nadvojvoda Franc Ferdinand in krščanski socialci. Celo konservativci v parlamentu pod vodstvom Franza Thuna so svojo potrditev proračuna vezali na nujnost odstranitve Wahrunda. Beck je pravilno presodil problem, kajti zavedal se je, da si poleg težav z nacionalnimi, gospodarskimi in socialnimi nasprotji ne more privoščiti še dodatnih nasprotij: »Nimam korajže, da bi sprožil nevarnosti kulturnega boja.«²⁶⁵ S pomočjo naučnega ministra Gustava Marcheta je Beck speljal predstavitev svobodomiselnega spornega profesorja na nemško univerzo v Pragi.²⁶⁶

261 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 790–791.

262 Šuklje, *Iz mojih spominov*, II, str. 169.

263 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 791.

264 Sporno Wahrundovo predavanje so prevedli tudi v slovenščino. Prim.: Wahrund, *Katoliško svetovno naziranje in svobodna znanost*. Idrija 1908.

265 Bister, *Anton Korošec*, str. 66. Glej tudi: Allmayer-Beck, *Ministerpräsident Baron Beck*, str. 214. (»Ich habe den Mut nicht, das Gefahren eines Kulturkampfes heraufzubeschwören.«)

266 Allmayer-Beck, *Ministerpräsident Baron Beck*, str. 210–215.

Afera Wahrmond se je sicer pomirila, vendar je nezadovoljstvo ostalo, zlasti med krščanskimi socialci. Padec vlade je bil pred vrati in konec maja ga je za kratek čas preprečilo posredovanje Franca Ferdinanda. Nacionalni odnosi na različnih območjih monarhije so se zaostrovali. Na slabšanje položaja vlade je še posebej vplival vzpon češkega nacionalizma, ki je bil posledica »Beckovega predloga razdelitve Češke na nemški in češki del (v smislu personalnega principa)«. ²⁶⁷ V češkem deželnem zboru je vrelo zaradi reforme deželnega reda in deželnozbornskega volilnega reda, čemur je sledila nemška obstrukcija, ki je Becku ni uspelo pomiriti. ²⁶⁸ V slovenskih deželah so se zgodili tako imenovani septembrski dogodki, ki so do skrajnosti zaostrili nemško-slovenske odnose.

Po pretepu med nemškimi in češkimi poslanci 15. oktobra 1908 je posredoval ministrski predsednik in zaključil delovanje češkega deželnega zbora. ²⁶⁹ Posledica tega je bil izstop čeških ministrov Ebenhocha in Geßmanna iz vlade, kasneje pa so podpora Becku odrekli še krščanski socialci, ²⁷⁰ ki so se po volilni reformi povzpeli v najmočnejšo stranko. Konservativci so »nacrtno pripravljali strmoglavljenje Becka«. ²⁷¹ Beckov kabinet je 7. novembra 1908 odstopil. Za njegov padec je bil še posebej »zaslužen« nadvojvoda Franc Ferdinand, ki svojemu nekdanjemu zaupniku ni odpustil izvedbe volilne reforme in domnevnega popuščanja Ogrski ter stališča o politiki na Balkanu. ²⁷²

Beckovo obdobje so ocenjevali kot pozitivno, samemu Becku pa pripisovali »nenavadno spretnost v parlamentarni tehniki, občudovanja vredno potrpežljivost in vztrajnost ter veliko strokovno znanje«. ²⁷³ Na drugi strani so mu očitali naklonjenost »slovensko-hrvaškemu elementu nasproti italijanskemu«. ²⁷⁴

267 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 204.

268 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 794.

269 Allmayer-Beck, *Ministerpräsident Baron Beck*, str. 240–241.

270 Allmayer-Beck, *Ministerpräsident Baron Beck*, str. 246–247; Bister, *Anton Korošec*, str. 69.

271 Allmayer-Beck, *Ministerpräsident Baron Beck*, str. 241.

272 Že na seji ministrskega sveta 19. avgusta 1908 se je Beck odločno izrekel proti aneksiji

Bosne in Hercegovine; Zöllner, *Geschichte Österreichs*, str. 436.

273 *Slovenec* 36, 1908, št. 258, 9. 11., str. 1–2.

274 Bister, *Anton Korošec*, str. 70.

Beckov naslednik je 14. novembra 1908 postal njegov »brezbarvni notranji minister« ²⁷⁵ Richard baron Biennerth, poročen s Hrvatico. ²⁷⁶ Biennerth je bil po mnenju poslanca Josefa Marie Baernreitherja verjetno najšibkejši ministrski predsednik, kar jih je sploh imela Avstrija. ²⁷⁷ »Beck je bil državnik, je bil in ostal – prizidijalist.« ²⁷⁸

Ob Biennerthovem prihodu na krmilo vlade je bila Avstrija zapletena v zunanjo krizo. V svojem nastopnem govoru je Biennerth sicer napovedal oblikovanje »parlamentarne vlade«, toda zaradi težkega zunanjepolitičnega položaja, ki ga je bila povzročila okupacija Bosne in Hercegovine, ²⁷⁹ se je moral zadovoljiti le z oblikovanjem provizoričnega ministrstva, na katerem so 26. novembra 1908 večino ministrskih položajev zasedli visoki državni uradniki. ²⁸⁰

Iztekajoče se leto 1908 je prineslo številne kombinacije v zvezi z novo parlamentarno vlado. V eni izmed teh kombinacij se je znašel tudi dr. Ivan Šušteršič. Številne manjše parlamentarne skupine so se med seboj začele povezovati. Na Šušteršičevo pobudo sta se 25. novembra 1908 združila Slovenski klub in Zveza južnih Slovanov v Narodno zvezo, ta pa se je 29. januarja 1909 združila s češkimi katoliškimi narodnjaki in starorusini v Slovanski centrum. Nova zveza je štela 58 poslancev.

Dne 26. novembra 1908 se je novi kabinet predstavil v poslanski zbornici. Biennerth je zavrnil oznako, da je njegova vlada »uradniška«, ter opozoril, da je njegova naloga opravljati vladne posle samo za prehodni čas. Kot glavno nalogo pa si je vlada

275 Jenks, *The Austrian Electoral Reform of 1907*, str. 199.

276 *Slovenec*, 36, 1908, št. 258, 9. 11., str. 1. Prim: Šuklje, *Iz mojih spominov*, II, str. 202: »Oženjen je bil z lepo, črnooko Srbkinjo, bogato Anico, katero je staknil nekje v Banatu.«

277 Šuklje, *Iz mojih spominov*, II, str. 202.

278 Prav tam.

279 »Baš ko je Biennerth prišel na krmilo, je bila Avstrija zapletena v težko nvanjo krizo. Vodja naše vnanje politike, baron Ärenthal je pripravil starega cesarja Franca Josipa do tega, da je z jasnim prelomom mednarodnega prava anektiral Bosno in Hercegovino. Iz te aneksije, ki je stopila na mesto okupacije, se je šest let kasneje rodila prva svetovna vojna. Že tedaj pa je bila eminentna nevarnost velikega oboroženega konflikta med evropskimi silami. Vse je bilo razburjeno, razvneto!« Šuklje, *Iz mojih spominov*, II, str. 203.

280 Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 109; Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 795.

zadala obravnavo zakona o jezikih.²⁸¹ V začetku februarja 1909 je vlada v parlament poslala svoj predlog jezikovnega zakona za Češko in Moravsko. Češki narodni socialisti so 3. februarja 1909 ostro nastopili zoper predlog in ministrskega predsednika »pozdravili« s klici »fuj« in različnimi psovkami.²⁸² Protest so izražali s trobljami, piščalkami, zvonci, sirenami in ragljami ter povzročali silen hrup. Zaradi nadaljevanja obstrukcije je vlada 5. februarja 1909 zaključila zasedanje, ki je bilo pospremljeno tudi z manjšim pretepom med poslanci.²⁸³

Po zaključku 18. zasedanja parlamenta je ministrski predsednik Bienert poskusil izpolniti enega bistvenih pogojev za delovanje, in sicer preoblikovanje vlade. Dne 10. februarja 1909 je predstavil svojo novo »parlamentarno vlado«, v katero je poklical predstavnike nemških svobodnjaških strank (Nemškega nacionalnega združenja), krščanskih socialcev in Poljskega kluba ter dva predstavnika staročehov (Albína Bráfa in Jana Žáčka).²⁸⁴ Zaradi vstopa številnih poslancev v vlado si je pridobil sodelovanje njihovih strank. Toda južni Slovani so bili kljub vsemu še naprej odklonilni do Bienertove vlade. Bienert je Slovence povsem prezrl, v vlado pa je povabil nekaj izrazitih nemških nacionalcev. Med njimi sta bila štajerska Nemca Viktor von Hochenburger, ki je postal pravosodni minister, in grof Karl Stürgkh, minister za znanost. Zasedla sta za Slovence vitalni ministrstvi. Nezadovoljni so bili tudi Čehi, saj je bil za nemškega ministra rojaka imenovan militantni nemški nacionalec dr. Gustav Schreiner.²⁸⁵ Nova razmerja so sprožila še močnejšo koncentracijo slovanskih strank. Na pobudo dr. Ivana Šušteršiča se je 17. februarja oblikovala Slovanska enota (unija).²⁸⁶ Unija je

postala najmočnejša zveza v »pronemško usmerjeni Bienertovi vladi«, ki so jo imenovali tudi »vlada izkopanih mrličev« ali »predpustna vlada«.²⁸⁷ Opozicijo so poleg Slovanske unije predstavljali še socialdemokrati in poslanci Rusinskega kluba, tako da je vlada v parlamentu imela največ 16 glasov podpore.²⁸⁸

Slovanska opozicija je že 11. marca 1909 na 19. zasedanju začela »napad« na vlado, in sicer z nujnim predlogom »glede ustanovitve bosanske agrarne banke«, ki ga je podal dr. Ivan Šušteršič. Vlada je bila iz dneva v dan v težjem položaju. Slovanskim predlogom so se pridružile tudi italijanske zahteve po ustanovitvi pravne fakultete v Trstu, to pa je junija 1909 privedlo do obstrukcije slovenskih poslancev z Josipom Gostinčarjem na čelu. Sledila so neuspešna pogajanja in 10. julija 1909 je Bienert zaključil zasedanje in poslance poslal na počitnice.²⁸⁹

Dne 21. oktobra 1909 se je nadaljevalo 20. zasedanje državnega zbora. Za podpredsednika državnega zbora je bil izvoljen slovenski poslanec Josip Pogačnik. Pričakovala se je mirna jesen, zaradi nemške obstrukcije v češkem deželnem zboru in odločitev nekaterih deželnih zborov v drugih deželah, s katerimi so uvedli nemščino kot uradni jezik, pa so se odnosi v nekaj dneh zelo zaostri. Slovanska unija je zaostрила svoj odnos do vlade, ko sta 1. novembra 1909 odstopila oba češka ministra, Albín Bráf in Jan Žáček.²⁹⁰

Za iztekajoče se leto 1909 je bilo značilno dinamično delo južnoslovanskih politikov. Tudi aneksija Bosne in Hercegovine je budila nove južnoslovanske občutke. Stranke so prevetrile svoje narodne programe. Tako je 22. novembra 1909 Jugoslovanska socialno-demokratska stranka med zadnjimi izoblikovala »Tivolsko resolucijo«.²⁹¹

Dne 15. decembra 1909 je bila v državnem zboru spet obstrukcija, ki so ji dajali ton slovenski in češki poslanci. Vlada ni

281 Bister, *Anton Korošec*, str. 71.

282 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 205.

283 Hamann, *Hitlers Wien*, str. 179; Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 796–797; Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 888.

284 Höbelt, *Parteien un Fraktionen*, str. 980; Binder, *Galizien in Wien*, str. 423–424.

285 Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 84.

286 K njej je pristopilo 28 čeških agrarcev, 20 mladočehov, 20 članov Zveze južnih Slovanov, 17 poslancev Slovenskega kluba, 17 čeških katoliških narodnjakov, 12 čeških radikalcev, 5 starorusinov, štirje člani Moravske ljudske stranke in dva češka realista. Slovanska unija je skupaj štela 123 poslancev, v državnem zboru je bila najmočnejša parlamentarna skupina.

287 Bister, *Anton Korošec*, str. 77.

288 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 206.

289 Prav tam, str. 207.

290 Podrobneje o tem: Rahten, *Parlamentarni boj Slovenskega kluba*, str. 357–367.

291 Podrobneje o tem: *Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije*. Tom 5, str. 201–207.

hotela popustiti, zato so člani opozicije predlagali spremembo poslovnika. Predlog, ki ga je vložil slovenski poslanec Janez Evangelist Krek, je (dopolnjen s predlogom mladočeškega voditelja Karla Kramača) po sprejemu v poslanski (19. decembra 1909) in gosposki zbornici dobil 20. decembra 1909 cesarjevo sankcijo.

Upanje o normalnem delu v parlamentu, ki bi ga omogočila sprememba poslovnika, je zamrlo že spomladi 1910. Vlada se je ob močni opoziciji socialdemokratov, Čehov in Slovencev, ki so odločno nastopili proti germanizaciji Koroške in nasprotovali vladni politiki na Balkanu, ukvarjala z vedno večjo neenotnostjo v koaliciji. Vsi člani vladne koalicije so zahtevali izpolnitev določenih zahtev: Poljski klub začetek gradnje kanala med Krakovom in Dunajem, Italijani ustanovitev italijanske fakultete v Trstu. Krščanski socialisti so po smrti dr. Karla Luegerja 10. marca 1910 bili boj za njegovo nasledstvo.

Italijanska zahteva za fakulteto v Trstu je imela podporo pri socialdemokratih, mladočehih, čeških realistik (Masaryk) in Nemškem nacionalnem združenju,²⁹² zoper njo pa so ostro nastopili slovenski in hrvaški poslanci. Podprli bi izgradnjo italijanske fakultete na Južnem Tirolskem, če bi vlada ustanovila univerzo v Ljubljani. Razkol v Slovanski uniji glede podpore za italijansko univerzo je prinesel izgubo »enotne slovanske stranke brez Poljakov«.²⁹³ Poleti 1910 je Slovanska unija prenehala obstajati. Slovenski in hrvaški poslanci so se 17. junija 1910 povezali v poseben »vseučilišni klub«, ki je 28. junija 1910 začel obstrukcijo v proračunskem odboru. Slovenski poslanci so vložili 150 resolucij in predlogov, v rezervi pa so jih imeli še 1600.²⁹⁴ Zaradi tega je vlada 5. julija 1910 zaključila zasedanje in ga ponovno sklicala šele 24. novembra 1910.

292 K Nemškemu nacionalnemu združenju so februarja 1910 pristopile še druge nemške (liberalne) stranke: Nemška napredna stranka, Wolfova Nemška radikalna stranka in Nemška nacionalna stranka. Združenje je štel 77 poslancev. Prim.: Höbelt, *Kornblume und Kaiseradler*, str. 270.

293 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 208. Binder, *Galizien in Wien*, str. 429.

294 Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 182.

Za jesen 1910 so bila značilna neuspešna pogajanja med Čehi in Nemci na Češkem, slovanska opozicija se je začela ponovno povezovati, saj so se 25. novembra 1910 češki poslanci povezali v Češki klub, Poljaki so odpovedali podporo vladi, saj so bili nezadovoljni zaradi zavlačevanja vlade z izgradnjo kanala, ki bi povezal Galicijo z Donavo,²⁹⁵ Italijani pa so se počutili zapostavljene. Vlada je bila zopet v težkem položaju in 11. decembra 1910 je Bienert h cesarju ponudil odstop. Cesar ga je zadalžil, da do imenovanja nove vlade še naprej opravlja vladne posle. Ogrožen je bil sprejem proračunskega provizorija. Slovenski katoliški poslanci so se odločili – zlasti ob dejstvu, da je bila italijanska univerza izbrisana z dnevnega reda –, da bodo glasovali za predlog. Dr. Anton Korošec je to sporočil v imenu Slovenskega kluba 30. junija 1911: »Znano je, da so člani Slovenskega kluba vedno glasovali proti Bienert hovi vladi, dokler je bila še dokončno pri krmilu. Zdaj pa je odstopila in samo opravlja posle. Zato bomo glasovali za predloženi proračunski provizorij.«²⁹⁶ Slovenski klub je začasno prevzel vlogo »lojalne koalicije«. Vendar so se med Krekom in Korošcem kaj kmalu pojavila nesoglasja glede nadaljnje taktike. Krek je zagovarjal stališče, da bi pod določenimi pogoji glasovali tudi za druge predloge ter da je treba z Nemci skleniti kompromis glede narodnih razmer na Štajerskem in Koroškem. Korošec se s »politiko proste roke« ni strinjal in v klubu je ostal v manjšini, saj je Kreka podprl tudi Šušteršič.²⁹⁷

Bienert h je januarja 1911 oblikoval svojo tretjo vlado, ki pa Slovanom ni vzbujala zaupanja. Slovanska unija se je v začetku leta 1911 obnovila, vanjo so vstopile tudi nekatere poljske meščanske stranke. Vlada je s pogostimi preložitvami sej parlamenta želela peljati voz naprej, vendar je s takšno taktiko med poslanci sprožila nezadovoljstvo. Češka obstrukcija v pro-

295 *Slovenec*, 38, 1910, št. 140, 23. 6., str. 1; št. 282, 12. 12., str. 1–2. Glej tudi: Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 105.

296 Bister, *Anton Korošec*, str. 92; *Slovenec*, 38, 1910, št. 285, 15. 12., str. 1.

297 Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 105–106; *Slovenec*, 39, 1911, št. 14, 18. 1., str. 4.

računskem odboru je dokončno prisilila ministrskega predsednika, da je konec marca 1911 predčasno razpustil poslansko zbornico in razpisal nove volitve.²⁹⁸ Na junijskih volitvah so stranke, ki so podpirale Bienertha, doživele poraz in 28. junija 1911 se je moral Bienerth umakniti. Bienerthov odhod je bil predstavljen kot zmaga parlamentarizma, saj naj bi pospešil »delo za demokratičnejši in pravičnejši družbeni red«. Prav tako ni bilo več upanja v močno večinsko stranko.²⁹⁹ »Misel na državno stranko je bila premagana [...]. V bistvu je bil Bienerth žrtev nacionalizma in s tem se je parlamentarizem znova pomaknil daleč v prihodnost neuresničenih idealov.«³⁰⁰

Gautscha je cesar že tretjič imenoval za ministrskega predsednika. Toda vrnitev h Gautschu ni mogla ničesar spremeniti. Čakal ga je zelo pisan parlament z notranje neenotnim Nemškimi nacionalnim združenjem kot najmočnejšo politično skupino v parlamentu s 101 poslancem.³⁰¹ 83 socialdemokratskih poslancev je predstavljalo drugo najmočnejšo skupino, ki pa je bila nacionalno razcepljena. Krščansko-socialno združenje s 73 poslanci je bilo tretji najmočnejši klub v parlamentu, sledil mu je Poljski klub z dvema poslancema manj. Zanj je bila značilna notranja heterogenost. Drugi klubi so bili številčno manjši, zato so se po začetku dela državnega zbora 17. julija 1911 začeli povezovati s sorodnimi klubi. Nastal je Unio latina, ki je povezal italijanske in romunske poslance Italijanske ljudske stranke, Kluba liberalnih Italijanov in Romunskega kluba. Mladočehi, češki Narodni socialisti in neodvisni z Masarykom so se združili v Češki klub. Tudi slovenski, hrvaški in srbski poslanci so se tesneje povezali. Dne 15. julija 1911 so se slovenski katoliški poslanci³⁰² povezali s štirimi hrvaškimi pravaškimi poslanci iz Dalmacije (Dulibić, Prodan, Perić, Sesardić) v Hrvatsko-slovensko zajedni-

298 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 209; Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 112.

299 Bister, *Anton Korošec*, str. 97.

300 Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 113.

301 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 210; Höbelt, *Kornblume und Kaiseradler*, str. 275.

302 To je bilo 19 poslancev Vseslovenske ljudske stranke in koroški poslanec Franc Grafenauer.

co.³⁰³ Sledile so nadaljnje akcije združevanja. Najprej je 16. julija 1911 pet primorskih poslancev (Spinčič, Mandić, Laginja, Rybář in Gregorin) ustanovilo Slovenski primorski klub oziroma Narodni klub, ki se je že po dveh dneh, 18. julija 1911, združil s Hrvatsko-slovensko zajednico v novi Hrvaško-slovenski klub.³⁰⁴ Klubu je načeloval dr. Ivan Šušteršič, njegovi namestniki pa so bili Dulibić, Korošec in Spinčič.³⁰⁵ Klub je imel 29 članov, toda zaradi pritiskov volivcev (tržaška Edinost) sta morala poslanca Gregorin in Rybář izstopiti. Odtlej je klub imel 27 poslancev.

Edini »kranjski« liberalci, v Ljubljani izvoljeni pravnik Vladimir Ravnihar (1871–1954),³⁰⁶ se je po premisleku odločil za vstop v mladočeški Češki klub, »ki ga je bilo šteti med veljavnejše klube v parlamentu. Člani kluba so uživali – čeprav v opoziciji – velik ugled tudi v vladnih krogih.«³⁰⁷

Dne 21. julija 1911 je bil Julius Sylvester, član Nemške ljudske stranke, izvoljen za predsednika novega parlamenta. Visoka zbornica je določila še sedem podpredsednikov, med njimi tudi slovenskega klerikalca Jožefa Pogačnika, veleposestnika s Kranjskega. Ivan Benkovič pa je postal eden od osmih tajnikov.³⁰⁸

Že 29. julija 1911 je Gautsch zaključil kratko poletno zasedanje državnega zbora in začel pogajanja z voditelji najpomembnejših strank, da bi oblikoval parlamentarno vlado. Jesensko zasedanje 5. oktobra 1911 je pokazalo, da je bil Gautsch v pogajanjih neuspešen. Že na samem odprtju se je zgodil incident, ko je z galerije na ministra Hohenburga z revolverjem streljal mizarski pomočnik Njeguš.³⁰⁹ Dne 26. oktobra 1911 so se začeli posveti o proračunskem provizoriju. Isti dan je tretja Gautscheva vlada odstopila. Dne 3. novembra 1911 je cesar sprejel odstop celotne vlade in ministrskega predsednika raz-

303 Bister, *Anton Korošec*, str. 98.

304 Bister, *Anton Korošec*, str. 99; Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 107.

305 Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 107.

306 SBL, 3. knj., str. 41.

307 *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimirja Ravniharja*, str. 83.

308 Bister, *Anton Korošec*, str. 100.

309 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 210.

rešil dolžnosti. Gautsch je svoje delo opravljal le tri mesece in pet dni. Njegov naslednik je postal prejšnji minister za uk in bogočastje grof Karl Stürghk (1859–1916), potomec štajerske plemiške družine.

Stürghk je imel svoj nastopni govor v parlamentu 6. novembra 1911. V njem je posebej poudarjal pomen parlamentarizma: »Ta govor je značilen izliv avstrijskega 'parlamentarizma', ki so ga že tolikokrat srečali. Za Stürghkovo zagotavljanje, da ima načelno isto stališče do parlamentarizma kakor njegovi predhodniki, svari pred tem, da bi s sklicevanjem na ta govor gojili preveč upanja glede prihodnosti parlamentarnega sistema.«³¹⁰ Stürghk je bil prepričan, da v Avstriji ni mogoče vpeljati parlamentarne vlade zahodnoevropskega tipa, zato se je odločil, da bo v parlamentu poskušal oblikovati delovno večino, ki bo pripravljena konstruktivno delati.³¹¹

Stürghkov kabinet so podpirali Nemško nacionalno združenje, krščanski socialci, Poljaki in Čehi. Slovenci od Stürghka niso pričakovali ničesar, saj so imeli slabo izkušnjo glede Stürghkovega nasprotovanja volilni reformi. Štajerski Slovenci pa so dobro poznali njegova stališča iz deželne politike; v njej ravno tako niso imeli »z njim ničesar skupnega«.³¹²

V Stürghkovi vladi so prevladovali visoki državni uradniki, ki so bili (z izjemo kmetijskega ministra Albína Bráfa) politično indiferentni.³¹³

Ministrski predsednik ni kazal pretirane volje za reševanje aktualnih notranjepolitičnih problemov in iz dneva v dan je postajal bolj nepriljubljen.³¹⁴ Obstrukcijo, s katero so pretili hrvaški dalmatinski poslanci Hrvaško-slovenskega kluba zaradi sistiranja ustave na Hrvaškem, je preprečil dr. Ivan Šušteršič, ki

se je skliceval na nujnost sprejema nove vojaške zakonodaje.³¹⁵ Dne 25. junija 1912 je poslanska zbornica z dvotretinjsko večino sprejela nov obrambni zakon,³¹⁶ pred tem pa so bili novi zakoni sprejeti v ogrskem parlamentu. »Patriotična dolžnost« je bila razlog, da so glasovale tudi tiste stranke, ki so sicer nasprotovale avstro-ogrski zunanji politiki na Balkanu.

Dne 22. oktobra 1912 se je državni zbor ponovno sestal na jesenskem zasedanju. Notranje- in zunanjepolitične razmere so bile kritične. Dne 8. oktobra 1912 se je začela prva balkanska vojna, ki je zaostрила odnose Avstro-Ogrske s Srbijo. »Zaradi dogodkov na Balkanu je zabril oster veter čez avstrijsko notranjepolitično pokrajino.«³¹⁷ Na notranjepolitičnem področju je namreč v ospredje prišlo jugoslovansko vprašanje. Tako so v začetku novembra 1912 zaradi neznosnih razmer v banski Hrvaški v času zloglasnega Cuvajevega režima poslanci Hrvaško-slovenskega kluba Dulibić, Gostinčar in Jarc začeli obstrukcijo v proračunskem odboru.³¹⁸ Korošec je obstrukciji nasprotoval. Sledil je tudi Šušteršičev odstop z mesta predsednika in Korošček z mesta namestnika predsednika kluba.

Nacionalno vprašanje se je zaostriilo novembra 1912.³¹⁹ V začetku decembra 1912 je državni zbor sprejel zakon o mobilizaciji, med 16. in 18. decembrom je sledila češka obstrukcija. Zaostrovanje odnosov s Srbijo v času balkanskih vojn je bolj kot kdaj prej aktualiziralo jugoslovansko vprašanje.³²⁰ Zahteva po trialistični ureditvi monarhije je postajala vedno glasnejša med slovenskimi in hrvaškimi poslanci v državnem zboru, ki so kot pomoč klicali dinastijo in vojsko: »Le še eno zadnje upanje je ostalo nam Jugoslovanom, to je dinastija. Ta je dovolj močna, da naslonjena na še zanesljivo vojsko, napravi konec dualizmu. Dvanajsta ura bije, da se naša monarhija federalistično uredi,

310 Bister, *Anton Korošec*, str. 101–102. Prim.: Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 114.

311 Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 114; Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 211.

312 Kranjec, Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije, str. 221. Glej tudi: Bister, *Anton Korošec*, str. 102.

313 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 803.

314 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 211.

315 Pleterški, *Dr. Ivan Šušteršič*, str. 285–286.

316 Rumpler, *Parlament und Regierung*, str. 891; Stergar, *Slovenci in vojska*, str. 220–226.

317 Bister, *Anton Korošec*, str. 110.

318 Bister, *Anton Korošec*, str. 112.

319 Glej tudi: Rozman, *Preporod* (nenatisnjeno diplomsko delo), Ljubljana 1965, str. 1: »Zunaj

Avstrije ni življenja in če je, ni življenje«; Rozman, *Prepoved izdajanja »Preporoda«*, str. 105.

320 Melik, *Slovenci v času Cankarjevega predavanja o jugoslovanstvu*, str. 691.

da se Jugoslovani v njej državnopravno združijo in da na razvalinah dualizma nastane nova, velika, svobodna habsburška monarhija, ki bo nudila vsem narodom pravico in varstvo.«³²¹ Tudi na Češkem so se razmere zaostriale, odnosi med Čehi in Nemci so postajali nevzdržni. Enaka situacija je bila v Galiciji glede poljsko-rusinskih odnosov, saj Rusini v deželi niso bili več pripravljeni igrati podrejene vloge.³²²

Stürghk si za normalizacijo parlamentarnega življenja sploh ni prizadeval, pravega orožja za pomiritev notranjepolitičnih razmer pa tudi ni našel. Vedno pogosteje je predlagal zasedanje državnega zbora, vmes pa pogosto vladal po zloglasnem 14. členu ustave.³²³ Med redke uspehe Stürghkove vlade se lahko uvrsti uspešna zaključitev poljsko-rusinskega sporazuma v Galiciji, medtem pa so se razmere na drugih kriznih žariščih le še zaostrovale.

Nemška obstrukcija v češkem deželnem zboru se je nadaljevala in 26. julija 1913 pripeljala do razpusta češkega deželnega zbora in odbora. V nasprotju z ustavo je vlada na njegovo mesto imenovala tako imenovano »deželno upravno komisijo«,³²⁴ zato so se na Češkem nacionalni odnosi zaostriili do skrajnosti. Tako imenovani Anin patent (razglašen na dan sv. Ane) je okreplil češke radikalne stranke v odporu zoper vlado in poleti 1913 so češki agrarci vlado prenehali podpirati.³²⁵

Parlamentarno delo se je jeseni 1913 nadaljevalo z reševanjem le nujnih vprašanj. Hrvaško-slovenski klub je v parlamentu nastopal skupaj s češkimi agrarci. Temu sodelovanju je

nasprotoval le poslanec Laginja, ker je menil, da bodo »pri teh pogovorih samo mlatili prazno slamo«,³²⁶ medtem ko je Krek podprl predlog o skupnem nastopu s Čehi pri začetku debate o izseljenskih aferah. Korošec je namreč člane odbora 21. oktobra 1913 na sestanku na Dunaju kot član začasnega vodstvenega gremija Hrvaško-slovenskega kluba seznanil z aktivnostmi. Koroščeva pot je bila sprejeta in v delegacijo za srečanje s češkimi kolegi so bili imenovani še Krek, Dulibić in Spinčić.³²⁷ Slednji je stanje v parlamentu in notranjepolitične razmere opisal v notici novembra 1913: »Od parlamenta ne moremo kaj prida dobiti. Po drugi strani pa ga ne moremo vreči. Moramo doseči, da bodo to storili Nemci. Treba je doseči slovansko večino ali vsaj močno organizacijo. Dokler Nemci lahko vladajo, bodo za parlament. Potem ga bodo razgnali in potem pride federalizem.«³²⁸

V ponovnem zasedanju državnega zbora 5. marca 1914 so češke radikalne stranke takoj začele obstrukcijo, saj so menile, da brez ustavnih razmer na Češkem ne more biti ustavnega reda v Avstriji. Že 16. marca je Stürghk za nedoločen čas preložil zasedanje državnega zbora z utemeljitvijo: »Tudi parlamenti so namreč samo pripomočki za doseg državnih ciljev; državni cilj je vselej v ospredju in mora biti uresničen drugače, če katera od poti odpove.«³²⁹

Odločitev ministrskega predsednika je prinesla prekinitve dela parlamenta za več kot tri leta. Za njegovo razpustitev niso bili odgovorni samo ministrski predsednik Stürghk in konservativci, ki so ga podpirali. Svoj delež odgovornosti so nosili tudi poslanci.³³⁰ Očitno so narodnosti na splošno, še posebej pa češka in jugoslovanska, obremenjevale parlamentarno delo: »Dunajski državni zbor je bil vsem narodnostim, vsem interesnim zastopnikom in vsem strankam v prvi vrsti predvsem sredstvo za doseg bolj ali manj pravičnih zahtev, v smislu izboljšanja po-

321 Izjava dr. Antona Korošca 20. maja 1913. Citirano po: Melik, Načrti za reformo Avstro-Ogrske in Slovenci. V: Melik, *Slovenci 1848–1918*, str. 645.

322 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 212.

323 Situacijo v parlamentu je v svojih spominih opisal poslanec liberalne Narodnonapredne stranke Vladimir Ravnihar: »Če se je pojavil [...] upor, takoj je sledil razpust drž. zbora ali pa vsaj njegova odgoditev in potem se je vladalo s pomočjo zloglasnega 14. člena Ustave, ki je vse od vlade zaželjene predloge v obliki cesarske naredbe uzakonil kot nujne – brez parlamenta. In da bi do razpustitve ali odgoditve z vsemi njunimi posledicami ne prišlo, so običajno odnehali – poslanci. Morala je biti že zelo nespretna vlada, če si ni mogla zagotoviti večino.« Prim.: *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimira Ravniharja*, str. 84.

324 Urban, *Die tschechische Gesellschaft*, str. 805.

325 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 213.

326 Bister, *Anton Korošec*, str. 134.

327 Prav tam.

328 Bister, *Anton Korošec*, str. 135.

329 Bister, *Anton Korošec*, str. 136.

330 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 214.

ložaja posameznih skupin. Le redki in izjemni so bili nastopi tistih strankarskih prvakov in parlamentarcev, ki so v parlamentu in parlamentarizmu videli politično vrednoto na sebi in se zanj borili.«³³¹ Prevladovali so posamični interesi, interesi, ki niso znali seči preko interesov lastne nacionalne skupine, dežele ali stranke.³³² Cesarski in kraljevi vojski je še nekaj časa uspelo zadrževati zunanje sovražnike, vendar notranjim nasprotnikom ni bila kos. »Po spremenljivih usodah je avstrijski lažni parlamentarizem izdihnil.«³³³ S prenehanjem delovanja »skupnega državnega zbora« se je likvidiranje monarhije še pospešilo.

331 Prav tam.

332 Heinrich Benedikt je zapisal: »Denn das parlamentarische Leben wurde von niemanden in Österreich ernst genommen, schon gar nicht von den Abgeordneten, die nicht einmal eine sozial geachtete Stellung einnahmen, im Gegensatz zu den Mitgliedern des Herrenhauses, wo eine Auslese der Namen und Persönlichkeiten des Reichs saß.« Benedikt, *Monarchie der Gegensätze*, str. 188.

333 Skottsberg, *Der österreichische Parlamentarismus*, str. 115. Citirano po Bister, *Anton Korošec*, str. 136.

LOČENO MARŠIRATI, A SE SKUPAJ BOJEVATI

Po razkolu so stari celjski slogaši pri obeh strankah skušali doseči skupno delovanje v vseh narodnih zadevah. Stari »slogaši« (Juro Hrašovec) so konec leta 1906 predstavili pobudo za ustanovitev Spodnještajerskega narodnega sveta, ki naj bi – po vzoru »nemških Volksratov« – kot nadstrankarska organizacija usklajeval politično delovanje obeh političnih narodnih strank na Spodnjem Štajerskem. Dne 7. februarja 1907 sta se po posredovanju Jura Hrašovca v Mariboru sestala Kukovec in Korošec ter idejo o ustanovitvi Narodnega sveta nedvoumno podprla. Dva tedna kasneje, 21. februarja 1907, so se v Mariboru sestali vsi trije in sprejeli pravila bodoče organizacije, ki jih je na podlagi pravil češkega narodnega sveta pripravil šolnik in politik dr. Ljudevit Pivko (1880–1937).³³⁴ Narodnemu svetu je predsedoval dr. Juro Hrašovec iz Celja, kot tajnik je bil izvoljen dr. Anton Korošec, dr. Vekoslav Kukovec pa je postal blagajnik te »najvišje narodne naprave štajerskih Slovencev, v kateri naj sodelujejo vse obstoječe politične stranke glede važnih splošnonarodnih zadev«. ³³⁵ Javnost so pozivali, naj finančno podpre delovanje Narodnega sveta, *saj komur bije srce za narod, naj bode kateregakoli*

334 *ES*, 8. knj., str. 362.

335 *Slovenec*, 35, 1907, št. 101, 3. 5., str. 3.

stanu in mišljenja, naj stopi v naš krog in pošlje prispevek, majhen ali velik, kakor mu veleva srce in mu dopuščajo njegove okolnosti.³³⁶ Na prvi seji Narodnega sveta, ki je potekala 20. aprila 1907 v knjižnici celjske čitalnice, so se zbrali: dr. Juro Hrašovec, dr. Vekoslav Kukovec, prof. Ivan Fon, dr. Radoslav Pipuš, dr. Ljudevit Pivko in Karel Verstovšek kot namestnik dr. Korošca. Na seji so sprejeli sklepe: da Narodnega sveta ne bodo prijavili oblastem, ker ni društvo, ampak le neke vrste zveza; da bodo v vseh štajerskih časopisih in ljubljanskih dnevnikih objavili, da je bil ustanovljen Narodni svet, in apelirali na občinstvo za denarno podporo; da bodo seje Narodnega sveta v Celju, Mariboru in na Ptuj ter da je za delo Narodnega sveta zelo pomembno, da ima v rokah natančno statistiko vseh državnih in deželnih uradnikov in železniških uslužbencev ter kataster zemljišč, vasi in trgov (posebno v obmejnih krajih), prav tako pa tudi pregled vseh občin, ki so še v nemških ali nemškutarskih rokah. Prav tako so si zadali, da mora Narodni svet spremljati vse volitve v občinske in okrajne zastope ter v krajevne in okrajne svete ter da mora imeti statistične podatke o dijakih in šolah. Dr. Kukovca so zadolžili, da pripravi resolucijo z zahtevami Narodnega sveta, ki so jo prebrali in sprejeli na seji 13. junija 1907.³³⁷

Akcija slogašev je bila usmerjena na bližajoče se državnoborske volitve. Toda SKZ, ki se je zavedala svoje moči, na predvolilno koalicijo (vnaprejšnjo razdelitev mandatov) ni pristala. Že na drugi seji Narodnega sveta je Korošec odstopil z mesta tajnika in izstopil iz sveta, ker naj bi se Narodni svet vmešaval v politiko strank v korist liberalcev. Koroščevi očitki niso bili resnični, bili pa so dober izgovor za samostojen nastop na državnoborskih volitvah. SKZ je postavila kandidature v vseh sedmih volilnih okrajih na Štajerskem.

Pred volitvami sta se obe stranki spustili v brezkompromisen boj za volivce. Mrzlično sta prirejali volilne shode in poskušali razbijati volilne shode nasprotni stranke. Konec aprila 1907

je domači kaplan Josip Podplatnik na silo poskušal razgnati shod Narodne stranke pri Sv. Urbanu pri Ptuj (danes Destrnik), ki ga je sklical Jakob Zadavec.³³⁸ Tudi v Šmartnem pri Celju so klerikalci poskušali razbiti shod Narodne stranke, ki je predstavljal kandidata Robleka.³³⁹ V nasilnih poskusih razbijanja shodov Narodne stranke so liberalci videli dokaz, da »nervoznost klerikalcev strahovito narašča«.³⁴⁰ Toda SKZ ni bila prav nič nervozna, saj se je zavedala svoje moči. Na volitvah je dosegla izjemen uspeh: pet od sedmih slovenskih mandatov.

Glede na sestavo volilnih okrajev je bil volilni rezultat za Narodno stranko uspeh. Optimizem so zbuiali tudi začetni uspehi pri organizaciji stranke. Na drugem občnem zboru stranke v Celju 3. novembra 1907, ki se ga je udeležilo okoli 300 zaupnikov – »tudi 15 gospa in gospodičen ter ena kmetica«³⁴¹ – se je Kukovec lahko pohvalil, da je v prvem letu delovanja stranki uspelo vzpostaviti 32 okrajnih odborov po celotnem Spodnjem Štajerskem. Težave so imeli v štajerskem Podravju in brežiškem območju.

Leta 1908 je bil Kukovec izjemno aktiven. Sodeloval je na številnih političnih shodih po deželi in zlasti načenjal vprašanje neenakopravnosti slovenskega jezika v ljudskih in srednjih šolah.³⁴² Stranka se je spuščala v boj proti štajercijancem in bila nepopustljiva do nemških nacionalcev v mestih.

Na velikonočni ponedeljek leta 1908 so liberalni učitelji ustanovili društvo *Zveza narodnih društev na Štajerskem in Koroškem*, katerega ime je izbral Kukovec. Pobudnik ustanovitve Zveze je bil Vekoslav Spindler. Klerikalni *Slovenec* je zapisal, da je namen društva le netiti liberalni fanatizem in ovirati delovanje S.K.S.Z. in s tem, ko je zveza stopila v liberalni tabor, je postala *omejena, strankarska organizacija*.³⁴³ Zveza je kot edina množična napredna kulturno-prosvetna organizacija

338 *Slovenski narod*, 11, 1907, št. 99, 1. 5., str. 1.

339 Prav tam.

340 Prav tam.

341 *Slovenec*, 35, 1907, št. 254, 4. 11., str. 2–3.

342 *Marburger Zeitung*, 47, 1908, št. 134, 7. 11., str. 4.

343 *Slovenec*, 36, 1908, št. 94, 24. 4., str. 6.

336 Prav tam.

337 Zajc-Cizelj, Spodnještajerski Narodni svet, str. 266.

združevala okrog dvesto prosvetnih društev, na novo ustanovila okrog sto ljudskih knjižnic po mestih in vaseh ter priredila na stotine kulturno-prosvetnih predavanj.³⁴⁴ V tem času so izhajale *Ljudske knjižnice*, ki so bile poljudne in znanstvene brošure s tematiko iz kmečkega življenja, na primer o jetiki, o higieni na kmetih, o koleri ter »O najvažnejših političnih strankah in strujah«. Pobudnik teh brošur je bil Vekoslav Spindler,³⁴⁵ ki jih je imel za protiutež neznanstvenim publikacijam med ljudmi. Spindler je poskušal s pisano besedo – tak je bil tudi *Slovenski kmečki koledar* (1907–1913) – realizirati politični program Narodne stranke, katere idejni utemeljitelj je bil. Narodna stranka si je v svoj program zadala *ljudsko izobrazbo* kot prvi pogoj narodne osamosvojitve.³⁴⁶

Na tretjem občnem zboru Narodne stranke 8. novembra 1908 v Celju se je Kukovec lahko pohvalil, da je stranka organizirala kar 77 političnih shodov, od tega 37 v podporo zahteve po deželnozborski volilni reformi na Štajerskem, in da sta njena poslanca, soustanovitelj šaleške posojilnice Vinko Ježovnik (1856–1910)³⁴⁷ ter hmeljar in žalski župan (1916–1921) Fran Roblek (1865–1935),³⁴⁸ v deželnem in državnem zboru dosledno zastopala slovenske interese.³⁴⁹ Kot najpomembnejšo nalogo Narodne stranke v prihodnje je Kukovec izpostavil sklenitev kompromisa za prihodnje deželnozborske volitve, saj je menil, da je treba v Gradec poslati slovenske poslance, ki so »najboljši med najboljšimi«.³⁵⁰ Poudaril je tudi, da je ideja o kompromisu prišla iz vrst Kmečke zveze in da je dr. Korošec vsebino tega predloga objavil tudi v *Slovenskem gospodarju*.³⁵¹ Potekala so nekajmesečna tajna pogajanja o možnostih skupnega nastopa na

deželnozborskih volitvah, pa tudi časopisni boji ter pogovori in dopisovanja posameznikov. Eno takšnih je bilo med prvakom Narodne stranke dr. Kukovcem in članom Izvršnega odbora Slovenske kmečke zveze dr. Franom Jankovičem.³⁵²

Na shodu je Kukovec strankine zaupnike pozval, naj prejo kompromis s Koroščevimi klerikalci.³⁵³ Menil je, da je sodelovanje med štajerskimi Slovenci nujno potrebno.³⁵⁴ Narodna stranka je sporočila Slovenski kmečki zvezi, da se je pripravljena pogajati o skupnem nastopu na deželnozborskih volitvah leta 1909. Slovenska kmečka zveza jih je pustila čakati na odgovor. Tudi na ponovno pismo Narodne stranke o tej zadevi 16. januarja 1909 Slovenska kmečka zveza ni odgovorila, zato pa je prek strankinega glasila *Slovenski gospodar* Kukovčevi stranki jasno sporočila, da za predvolilne koalicije ni pripravljena. »Deželnozborske volitve še leže daleč pred nami. Liberalni stranki je vkljub temu prva skrb, da se sklene kakor najhitreje kompromis s kmečko stranko in se razdele mandati med stranke. Naše zasebno mnenje pa je, da mora prav ljudski stranki biti najvažnejša naloga seznaniti svoje pristaše in volilce z vsemi programskimi točkami, s kojimi hoče stopiti v volilni boj in ga izvojevati. Kadar bo ljudstvo spoznalo deželnozborske programe svojih domačih strank, potem se bo tudi razmerje med strankami lahko tako uredilo, kakor bo narodu najbolj koristilo. Ljudske potrebe nam morajo biti prva skrb, ne pa hrepenenje kakih 'voditeljev' po skorajšnjem osiguranju mandatov.«³⁵⁵ Vseeno je 15. marca 1909 v Mariboru organizirala sestanek z voditelji Narodne stranke in na začetku leta 1909 ustanovljeno Stranko zedinjenih Slovencev z Miroslavom Plojem na čelu.³⁵⁶ Toda kompromisna pogajanja o

344 *Zapiski o Vekoslavju Špindlerju*, str. 25–26.

345 Vekoslav Spindler je vse te publikacije izdajal na svoje stroške. V ljudskoprosvetno delo je vložil celotno doto svoje žene, ki je v Logarjevih podedovala manjše posestvo.

346 Prav tam.

347 *SBL*, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:0963/VIEW/>.

348 Glej: *SBL*, 3. knj., str. 118.

349 *Narodni list*, 3, 1908, št. 46, 12. 11., str. 1.

350 Prav tam.

351 *Domovina*, 18, 1908, št. 129, 9. 11., str. 1–2.

352 Pisma hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru v osebni zbirki dr. Frana Jankoviča.

Podrobneje jih je predstavil in ocenil Branko Goropevšek v razpravi Pogajanja za skupen nastop štajerskih Slovencev na volitvah v deželni zbor 1909 (V luči pisem dr. V. Kukovca dr. F. Jankoviču). V: *Celjski zbornik*, 29, 1994, str. 237–252.

353 *Slovenski gospodar*, 42, 1908, št. 46, 12. 11., str. 3.

354 *Narodni list*, 3, 1908, št. 47, 19. 11., str. 1.

355 *Slovenski gospodar*, 43, 1909, št. 4, 28. 1., str. 1.

356 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 69, 27. 3., str. 1–2; Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 129.

skupnem nastopu na bližajočih se deželnozborskih volitvah (in sodelovanju sploh) niso prinesla rezultatov. SKZ je menila, da Narodna stranka in Plojeva Stranka zedinjenih Slovencev nista ponudili ničesar, kar bi lahko prispevalo k trajni slogi med spodnještajerskimi Slovenci, ampak jima je šlo predvsem za razdelitev mandatov pred volitvami. (Narodna stranka je zahtevala štiri mandate, Plojeva pa tri.) Prav zato se je odločila, da v vseh volilnih okrajih postavi lastne kandidate.³⁵⁷ Svojo odločitev je Slovenska kmečka stranka sporočila 24. marca 1909 in jo kot pismo objavila v vseh slovenskih časnikih na Štajerskem.

Na začetku leta 1909 se je Kukovec z družino začasno preselil iz Celja v Trst.³⁵⁸ Razlogi za selitev so bili zdravstvene narave, a v katoliškem tisku so razloge za njegov odhod v Trst iskali drugje. Ptujski list Štajerc, ki ga je urejal nekdanji socialdemokrat Karl Linhart, je celo menil, da se je Kukovec umaknil s Štajerske zaradi skromnih političnih uspehov Narodne stranke: »Dr. Kukovec je pač mislil, da postane čez noč diktator ali vsaj vrhovni general vseh Slovencev na Spodnjem Štajerskem. Mislil je, da bode pridobil na časti in slavi ter morda tudi na denarju. Pa ni šlo! Ne, grešni, nevhvaležni svet se ni hotel vkloniti zapovedajočim nazorom dr. Vekoslava. Zato je zapustil Celje, mesto svoje slave in odpotoval.«³⁵⁹ In je sklenil: »Podgane zapuščajo potaplajočo se ladjo narodne stranke.«³⁶⁰

Toda Kukovec nikakor ni bil »podgana«, ki je zapustila potaplajočo se ladjo. Po padcu kompromisnih pogajanj je hitro pripravil strategijo stranke za bližajoče se deželnozborske volitve (maja 1909) na podlagi novega deželnozborskega volilnega reda.³⁶¹ Narodna stranka je v predvolilnem boju nastopila

»zoper klerikalno požrešnost, nasilje in strahovlado na Spodnjem Štajerskem.«³⁶² Na zborovanju Narodne stranke v Celju 4. aprila 1909 je Kukovec krivdo za neuspeh pogajanj za skupni nastop na volitvah pripisal »mariborskim duhovnikom«, hkrati pa napovedal, da bo morala stranka sama »poseči z vso močjo v volilni boj.«³⁶³ Na zborovanju so sprejeli sklep, da bodo samostojne kandidature postavili: »1. v splošni skupini Celje – Slovenjgradec – Brežice, 2. v kmečkih občinah okrajev a. **Celje** – Vranksko – Gornji grad – Laški trg; b. **Slovenjgradec** – Šoštanj – Marnberg; c. **Brežice** – Sevnica – Kozje; d. Šmarje – Rogatec; e. **Ptuj** – Ormož 1 kandidata. Glede ostalih okrajev in kandidatov si pridržujejo odločitev zaupniki. 3. V skupini slov. trgov. 4. Števna kandidata v nemških spodnještajerskih mestih in trgih ter v splošni trško-mestni spodnještajerski skupini.«³⁶⁴ Na Kukovčev predlog so – z nekaj nejevolje – sprejeli sklep, naj liberalni volivci v tistih volilnih okrajih, v katerih Narodna stranka ne bo nastopila z lastnim kandidatom, volijo kandidate kmečke zveze.³⁶⁵ O konkretnih kandidatih za posamezne volilne okraje naj bi odločili na volilnih zborovanjih v Žalcu, Rajhenburgu, Slovenj Gradcu, Mestinjah in Ormožu,³⁶⁶ na zborovanju so potrdili le kandidature Vekoslava Kukovca (v slovenski trški skupini), Ivana Rebka (v splošni kuriji) in števno kandidaturo Gvidona Serneca (v nemških mestnih skupinah).³⁶⁷ Kukovec je zbor zaključil z besedami: »Napravili smo si danes nekaj načrt, po katerem se bode gibalo naše delo v volilnem boju. Čakajmo nas

je večina v štajerskem deželnem zboru pripadala nemškim svobodomiselnim strankam. Razen njih in Slovencev je bilo še 17 nemških krščanskih socialcev in pet nemških demokratov. Krščanski socialci so v narodnostnih odnosih do Slovencev včasih pokazali toliko nestrpnosti, da so jih obsojali tudi nemški krščanski krogi drugih dežel. Zmernejši do Slovencev so bili včasih tudi zastopniki veleposestva. Prim.: Melik, *Politične razmere na Štajerskem v času Napotnika*, str. 25. Glej tudi: *Slovenski gospodar*, 1909, 16. 9., str. 1; 1910, 6. 10., str. 1.

362 Prav tam. Glej tudi: Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 134.

363 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 76, 5. 4., str. 1.

364 Prav tam, str. 1–2.

365 *Narodni list*, 1909, 8. 4., str. 1.

366 Na shodih na velikonočni ponedeljek so potrdili še kandidature Frana Brinarja, Ivana Malusa, Maksa Berliga, Franca Goričana, dr. Riharda Karbe in dr. Antona Božiča.

367 Prav tam, str. 1–2.

357 *Straža*, 1, 1909, št. 37, 26. 3., str. 1.

358 *Slovenec*, 37, 1909, št. 16, 23. 1., str. 6.

359 *Štajerc*, 10, 1909, št. 4, 24. 1., str. 3.

360 Prav tam, str. 4.

361 Reforma štajerskega deželnega zbora leta 1909 je malenkostno, za pol odstotka, zvišala slovensko zastopstvo. Slovencev v deželi je bilo po štetju leta 1910 29 odstotkov, v deželnem zboru pa so imeli 15,5 odstotka poslancev, od tega dva v splošni, deset v kmečki in enega v mestni kuriji, skupaj 13. V splošni in kmečki kuriji so v slovenskih volilnih okrajih zmagali vsi kandidati Slovenske kmečke zveze, v slovenskem volilnem okraju mestne kurije pa je, kakor je bilo pričakovati, zmagal liberalcec. Omeniti velja, da

velike težave – a narodna misel pri nas še ni umrla, napredno naše kmečko ljudstvo dviguje ponosnejše ko kedaj prej glavo in samozavestno koraka po poti za napredkom in boljše bodočnostjo. Podajmo si roke k skupnemu, trdemu delu in boju in volilni dnevi naj bodo sijajen dokaz neustrašljive naše samozavesti in ljubezni do naroda ter stranke. Zahvaljujem se vam za mnogo-brojno udeležbo!»³⁶⁸

V dokaj umazanem volilnem boju se Narodna stranka ni najbolje znašla. Njeni kandidati so sicer prirejali shode, a katoliško časopisje jih je označevalo za »verolomne izdajalce in protiverske škodljivce kmečkega stanu«.³⁶⁹ Volilni rezultati so nedvoumno pokazali, da je katoliški stranki uspelo »osvojiti« celotno štajersko podeželje. Katoliški kandidati so osvojili 12 od skupaj 13 slovenskih mandatov. Novi poslanci so postali Ivan Benkovič in Alojz Terglav iz celjskega volilnega okraja, Karel Verstovšek iz volilnega okraja Slovenj Gradec, profesor Franc Robič (1841–1913)³⁷⁰ in Ivan Roškar (1860–1933)³⁷¹ iz volilnega okraja Ljutomer, Anton Meško in Jožef Ozmec iz ptujskega volilnega okraja, Jakob Vrečko iz volilnega okraja Celje, Fran Jankovič iz volilnega okraja Brežice, Peter Novak iz volilnega okraja Konjice. V splošni kuriji sta bila izvoljena mariborski kaplan dr. Anton Korošec in Franc Pišek.³⁷² Edini liberalni mandat v na novo ustanovljeni »slovenski trški skupini«³⁷³ je pripadel Vekoslavu Kukovcu.³⁷⁴ Ob visoki volilni udeležbi 84,2 odstotka volilnih upravičencev je Kukovec prejel 405 glasov, Kukovčev protikandidat Slovenske kmečke zveze Anton Medved pa le 229.³⁷⁵

368 Prav tam, str. 2.

369 *Slovenski gospodar*, 43, 1909, št. 19., 13. 5., str. 1.

370 *SBL*, 3. knj., str. 113.

371 *SBL*, 3. knj., str. 142–143.

372 Verzeichnis der vom Steiermärkischen Landtage gefassten Beschlüsse. Zehnte Landtagsperiode. I. Session 1909/1910, str. XCVI–C; Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 383–399.

373 Volilni kraj je obsegal trge in kraje Mozirje, Gornji Grad, Ljubno, Žalec, Šentjur pri Celju, Središče ob Dravi, Vranksko, Braslovče, Kozje, Šmarje pri Jelšah, Veržej, Rajhenburg, občino Studenci pri Mariboru.

374 Goropevšek, Pogajanja za skupen nastop, str. 249; glej: Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 134–159; glej tudi: Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 387.

375 Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 386.

Vzroke za hud poraz so iskali v klerikalnem ustrahovanju in podkupovanju volivcev ter v zlorabi vere in cerkve, zlasti pa v duhovniškem pritisku na ženski spol. Menili so, da »naše ženstvo še po večini tiči globoko v duhovniških sponah« in da »naši nezavedni priprosti kmečki ženski je duhovnik, in naj bo še tak lopov, pol boga«.³⁷⁶ Neuspeh liberalne stranke na volitvah leta 1909 so klerikalci z veliko mero škodoželjnosti komentirali: »Toda kmalu se je občinstvo streznilo. Spoznalo je, da je vse komedija, in da je fraza kmečke neodvisnosti izrabljala samo za to, da bi se slovensko ljudstvo na Štajerskem vpreglo v jarem liberalizma [...]. In ko je naše pošteno ljudstvo spoznalo to hudobno nakano, je komedijante pognalo nazaj v njihovo trhlo politično barko ter se jih pri letošnjih deželnozborskih volitvah skoraj polnoštevilno nastanilo v solidni politični zgradbi Slovenske kmečke zveze.«³⁷⁷

376 *Narodni list*, 4, 1909, št. 25, 27. 5., str. 1.

377 *Straža*, 1, 1909, št. 132, 12. 11., str. 1–2.

KUKOVEC V ŠTAJERSKEM DEŽELNEM ZBORU

Po končanih volitvah v štajerski deželni zbor spomladi 1909, ki so prinesle uspeh Slovenski kmečki zvezi in velik poraz Narodni stranki, si prav gotovo nihče izmed novoizvoljenih poslancev ni mogel predstavljati, s kakšnimi težavami se bodo srečevali pri delu v deželnem zboru. Nespravljivost nemške večine in nepopustljivost slovenske manjšine sta v deželnem zboru pripeljali do velike in dolgotrajne obstrukcije slovenskih poslancev, ki je s kratkimi presledki trajala od februarja 1910 do jeseni 1913.

Dne 16. septembra 1909 se je deželni zbor prvič sestel. Še pred prvim sklicem so poslanci Slovenske kmečke zveze ustanovili Slovenski klub deželnozborskih poslancev in se dogovorili za taktiko ostrega nastopa. Za predsednika so izvolili dr. Korošca, za podpredsednika pa Roškarja. Na otvoritvi kluba je bil prisoten tudi mariborski škof dr. Napotnik.³⁷⁸ Z edinim liberalnim poslancem dr. Kukovcem niso našli skupnega jezika.³⁷⁹ SKZ je kategorično zavrnila vsakršno politično sodelovanje s slovenskimi liberalci. *Slovenski gospodar* je zapisal: »Dr. Kuko-

³⁷⁸ *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 213, 18. 9., str. 3.

³⁷⁹ *Slovenski gospodar*, 43, 1909, št. 37, 16. 9., str. 1. Glej tudi: Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*, str. 160–168.

vec je zastopnik propadajoče liberalne struje na Slovenskem, in skrajno nemodno je, vezati se s političnimi mrtveci. Vrhu tega je zastopnik uradnikov in učiteljev, torej že vsled tega nasprotnik kmečkih stanovskih stremljen. Tudi v narodnem oziru dr. Kukovec ni mož, s katerim bi smeli naši poslanci hoditi.«³⁸⁰

Ob takem razmerju moči so liberalci slovenskim klerikalcem z njihovimi dvanajstimi mandati nalagali odgovornost »za vse – kar pride iz Gradca – njihova skrb mora biti, da ublažijo marsikatero krivice in nerednosti, katerih nam ne prizadeva samo ‘napredna’ nemška večina v deželnem zboru in namestnija.« Nadalje so ugotavljali: »Napredni naš poslanec g. dr. Kukovec bode gotovo sam in pa s potrebno rezonanco doma prav rad podpiral vsako važno narodno in gospodarsko zadevo, v kolikor mu bodo to dopuščale želje njegovih volilcev in program narodne stranke«, »v ostalem pa bode ob vsaki priliki podučil gospodo v Gradcu o željah in zahtevah naprednjakov na Sp. Štajerskem glede deželnega zbora in njegovih nalog. Kmetijstvo, obrtništvo, učiteljstvo in šolstvo – vse čaka blagodejnega in koristnega dela. – In tega si v prvi vrsti želimo od novega deželnega zbora.«³⁸¹ S tako popotnico in razmišljanjem svojih volilcev je Kukovec nastopil delo v štajerskem deželnem zboru.

Poslanci SKZ so se v štajerskem deželnem zboru odločili za radikalnejši nastop. Že prvo jesensko zasedanje deželnega zbora leta 1909 je potekalo v konfliktnem ozračju med nemško večino in slovensko manjšino. Številni predlogi slovenskih poslancev so naleteli na gluha ušesa. Pogoste so bile celo grožnje med poslanci. Številni predlogi, ki so jih slovenski poslanci vlagali v parlamentarno proceduro, tudi gospodarski, na primer o gradnji cest, železnic, regulaciji potokov, pomoči sadjarstvu, so bili gladko zavrjeni. Nasprotja so se povečevala in v začetku februarja 1910 so se slovenski poslanci odločili za obstrukcijo. Z večurnimi obstrukcijskimi govori so motili delo zbora. Tako se je začela večletna obstrukcija v štajerskem deželnem zboru,

³⁸⁰ Prav tam.

³⁸¹ *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 211, 16. 9., str. 1.

ki je trajala do jeseni 1913. Poskus za prekinitev takega stanja je bilo zasedanje poleti 1911, vendar več kot to, da so se zbrali v Gradcu, ni uspelo. Svoje ravnanje so slovenski poslanci pojasnjevali Slovencem z razglasom *Slovenskemu ljudstvu*, podkrepjenim s parolo *Samouprava za Slovenski Štajer*. Organizirali so nekajmesečna javna zborovanja, na katerih so pojasnjevali svoje zahteve. Volivci so jih s številnimi resolucijami podprli in sporočali, da želijo za Spodnjo Štajersko slovensko samoupravo z geslom »Proč od Gradca«.³⁸²

Deželni zbor in deželni odbor sta bila paralizirana vse do jeseni 1913, ko so se začeli slovenski poslanci ponovno pogajati z nemško večino. Prva poročila so slabo kazala, torej ponovno na razpust deželnega zbora in volitve. Vendar je zmagala politična pragmatičnost in deželni zbor je zasedal. Osemdnevno zasedanje je prineslo Slovencem nekatere odlične rezultate, vendar se zaradi začetka vojne leta 1914 žal niso mogli uresničiti. Ta zmaga pa je vendarle pomenila, da je v deželnem zboru morala nemška večina vsaj enkrat sklepati kompromise s slovensko manjšino.³⁸³

Čeprav Kukovec pri svojih slovenskih kolegih ni imel podpore, je bil uspešen z nekaterimi vloženi predlogi. Tako je deloval v izpolnitvi želja Narodne stranke: »Deželni zbor bode izvedel za vse naše težnje, slišal bode vse naše pritožbe, četudi ima stranka le enega poslanca.«³⁸⁴

Že na drugi seji, ki je potekala naslednji dan, 17. septembra 1909, je poslanec dr. Vekoslav Kukovec vložil interpelacijo *zaradi zavlačevanja rešitve za gradnjo ljudske šole v celjski občini in njeni okolici*. Kukovec je v obrazložitvi svoje interpelacije, ki sta jo sopodpisala socialdemokrata Johann Resel iz Gradca in Albert Horvatek, učitelj iz Maribora, poslanec splošne kurije, ki je zmagal v mariborskem volilnem okraju,³⁸⁵ povedal, da je ena najštevilnejših deželnih občin občina Celje in njena okolica.

382 Goropevšek, *Obstrukcija v štajerskem deželnem zboru*, str. 103.

383 Prav tam.

384 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 117, 25. 5., str. 1.

385 Dne 7. maja se je spopadel s kandidatoma F. Kralom in I. Rebkom ter 14. maja zmagal; poslanec je postal skupaj s Kralom, ker so volili dva poslanca. Zmagal je s 3267 glasovi, Kral jih je prejel 2727. Glej: Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 398.

Že leta 1901, torej že osem let prej, je nadrejeni šolski upravni organ krajevnemu šolskemu svetniku zagrozil s kaznijo v višini dvesto kron, če za ta šolski okoliš ne bodo takoj na razpolago primerni šolski prostori namesto higiensko nevezdržnih. Krajevni šolski svet je kontrahirala v imenu šolske občine posojilo za nakup zemljišča za izgradnjo šolskega igrišča, ki bi stalo v sredini šolskega okoliša, na sedežu ljudske šole celjske okoliške občine. Na nadaljnjo zahtevo je šolski svet takoj predložil zahtevani gradbeni načrt. Žal je deželni šolski svetnik že leta 1901 utemeljeval objektivnost pri obravnavi tega vprašanja s prepovedjo gradnje šole, da je odločitev o istočasno projektirani dekliški in fantovski ljudski šoli neutemeljena in da je združitev šolskega okoliša pomanjkljiva. Na težki poti formalnosti je bila po dveh letih pravomočno potrjena gradnja tako šolskega okoliša kot dekliške šole. Kljub tej navidezno dokončni odločitvi pa je deželni šolski svet na veliko začudenje vseh okoliškemu šolskemu svetu v Celju predlagal drugo lokacijo za gradnjo, to pa ni bilo uspešno. Tudi leta 1903 kljub odločitvi ministrstva ni bilo rešitve o tem, kje bo stala nova šola. Šolska občina je v tem času na račun obresti izgubila 8000 kron.

Kukovec je menil, da je neizmerljiva tudi duhovna škoda, saj je po njegovem mnenju deželni šolski svet storil malodane zločin nad zdravjem stotin otrok. Zdravniki so namreč za tedanje prostore zapisali oznako, da so primernejši za svinjske hleve kot za vzgojne prostore.

»Še nekaj dni pred tem je dr. Golitsch zagrozil – iz zdravstvenih razlogov – z zaprtjem dveh različnih, med seboj nepovezanih šolskih prostorov, ki sta bila v zasebni zgradbi. In to na začetku šolskega leta. Več sto otrok zaradi teh razmer ni imelo pouka. O tem deželni šolski svetnik ni vedel ničesar. Zdi se, kot da bi bila nova afera dobrodošla za vlado, drugače si zavlačevanja ne moremo razlagati. Izmikanje ureditvi tako pomembne zadeve je v nasprotju s temeljnim zakonom. Vsaka vrsta rešitve je na koncu dobrodošla. Odrekanja zakonske instančne poti ne moremo več dopuščati.«

Kukovec je svojo argumentacijo zaključil s postavitvijo naslednjega vprašanja njegovi ekscelenci kot predsedniku sinode in šolskemu svetu: »Ali je voljan uspešno in zadovoljivo v občini Celje najti rešitev in pri deželnem šolskem svetniku to težavo rešiti?«³⁸⁶ Graz, 17. 9. 1909.« Podpisani: »Dr. V. Kukovec, Albert Horvatek in Johann Resel.«

O Kukovčevi interpelaciji je pisal tudi *Narodni dnevnik*, ki je natančno povzel *nujno interpelacijo poslanca dr. Vekoslava Kukovca* v članku z naslovom *Vprašanje slovenske okoliške ljudske šole v Celju*.³⁸⁷ Kukovec je dobil podporo za svojo interpelacijo pri *socijalnih demokratih*, in sicer sta jo podprla Horvatek in Resel, oba izvoljena tudi s pomočjo slovenskih glasov in tako nekako zavezana podpirati slovenske kulturne težnje. Zaradi podpore je tudi graški časnik *Arbeiterwille* objavil daljši članek o *žalostnih razmerah na celjski okoliški šoli*.³⁸⁸

Podpora socialnih demokratov je povzročila veliko razburjenja med nemškimi nacionalci in klerikalci. Slednji so pravzaprav zelo dobro poznali razmere na celjski šoli in bilo bi primerno, da bi skupaj s Kukovcem zahtevali »sanacijo škandaloznih razmer«. Vendar je Kukovec, ki je potreboval sopodpisnike, dobro vedel, da podpore pri *rodnih bratih* ne bo dobil. Na to je kazalo ravnanje slovenskih klerikalnih poslancev na prvi seji deželnega zbora. Slovenski klerikalni poslanci so namreč na lastno pest podali izjavo o »samonemški otvoritvi deželnega zbora« in s tem pokazali, »da jim ni za skupni nastop niti v odločno skupino narodnih vprašanj«. ³⁸⁹ Ker je Kukovec za svoj predlog poiskal podporo pri nemških socialdemokratih, je med slovenskimi klerikalnimi poslanci završalo. Imenovali so ga *ru-deči Kukovec*. Njegov medklic »Die Internationalen sind mir lieber als Ihr«³⁹⁰ (namreč katoliški Slovenci) so klerikalni poslanci

vzeli za temo številnih razprav v časnikih. Očitali so mu, da je kot zastopnik štajerskih liberalcev v deželnem zboru *iskal in našel zatoščišče pri nemških socialdemokratih* ter ni iskal podpore pri poštenih slovenskih kmetih, »ni prišel k slovenskim intelektom, ni se obrnil na Slovenski klub štajerskih poslancev«. ³⁹¹ Kukovca, kot mu je očitala *Straža*, je »liberalno srce potegnilo k nemški socialdemokraciji. Pri njej je najprej zaprosil podpisov in s tem je pokazal, da so mu ti germanizatorji delavstva ljubši nego poštene močje iz slovenskega ljudstva.«³⁹²

Skrb za učiteljstvo je bila ena pomembnejših nalog poslanca Kukovca. Tako je vložil interpelacijo *proti nameščenju nemškutarskih učiteljic na Spodnjem Štajerskem*, naslovljeno na grofa Clary-Aldringena kot predsednika cesarsko-kraljevega štajerskega deželnega šolskega sveta, glede nastavljanja absolventk štajerskih ženskih učiteljskih. Cesarsko-kraljevi štajerski deželni šolski svet je namreč za okrajne šolske svete izdal odlok, ki je bil po Kukovčevem mnenju navidezno patriotičen, vendar v »resnici naperjen naravnost proti štajerskim domačinkam slovenskega rodu in vsebuje nov ponemčujoči čin štajerskega c. kr. deželnega šolskega sveta«. ³⁹³ Odlok je namreč zahteval, da imajo pri oddajanju služb na štajerskih ljudskih šolah absolventke domačih učiteljskih prednost. Toda je bila to le navidezna prednost, saj so imele po tem odloku prednost pri pridobitvi službe tudi vse tiste »tujke, ki so s težkim trudom absolvirale kako štajersko manj vredno zasebno učiteljsko [...], pred Štajerkami, ki so napravile svoje izpite na c. kr. državnih učiteljskih v Ljubljani in Gorici z izvrstnim uspehom.«³⁹⁴ Na Štajerskem je tedaj delovalo le eno državno žensko učiteljsko v Gradcu, ki pa je bilo slovenskim kandidatkam praktično nedostopno. V Mariboru je delovalo moško državno učiteljsko, ki so ga takrat vse bolj *preurejali v nemški (nacijonalni) zavod*. Nekaj let je v Mariboru delovalo tudi žensko učiteljsko, ki je imelo status zasebnega in

386 Stenographisches Protokoll über die 2. Sitzung ... am 17. September 1909. V: Verzeichniss ... 1909/1910, str. 23–24.

387 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 212, 17. 9., str. 1.

388 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 213, 18. 9., str. 4.

389 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 213, 18. 9., str. 3.

390 *Straža*, 1, 1909, št. 110, 20. 9., str. 1.

391 *Straža*, 1, 1909, št. 111, 22. 9., str. 1, 2.

392 Prav tam.

393 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 213, 18. 9., str. 2.

394 Prav tam.

na katerem se je slovenščina poučevala kot *neobvezen predmet*, ter žensko učiteljsko v sklopu šolskih sester. Kukovec je menil, da je »samostanska vzgoja postala tudi pri nas že stvar okusa«. ³⁹⁵ Kukovec je grofu kot namestniku in zastopniku vlade zastavil vprašanje, ali je »pripravljen razveljaviti ta proti Slovincem narperjen odlok?« ³⁹⁶

Sicer pa so na drugi seji štajerskega deželnega zbora razpravljali o številnih predlogih in interpelacijah. Med drugim so obravnavali tudi predlog za vpeljavo splošne in enake volilne pravice, ki so ga poleg socialistov podprli tudi spodnještajerski klerikalci. Vloženi so bili tudi štirje predlogi nemških in slovenskih poslancev o podpori pri posledicah toče, poplav in suše. Nemški klerikalci so vložili predlog za obvezno vpeljavo zavarovanja proti ujmam, za kar naj bi se ustanovil deželni zavod. Isti predlagatelji so predlagali še, naj bi se »zabranilo mladim ljudem do gotove starosti iti z dežele v mesto.« ³⁹⁷

Tretja seja deželnega zbora je potekala 21. septembra 1909. Kukovec je vložil kar nekaj predlogov in interpelacij. Ena takšnih je bila interpelacija proti grofu Clary-Aldringenu kot upravitelju dežele zaradi poročila okrajnega glavarstva v Lutomeru (Luttenberg) proti številnim prebivalcem Veržeja (Wernsee) zaradi hoje čez pašnik kljub prepovedi ter zaradi previsokih denarnih kazni. Kukovec je utemeljil svojo interpelacijo:

»V Veržeju, ki leži na vzhodni meji dežele na desnem bregu Mure še danes obstaja združenje z 69 člani. To združenje obstaja zemljiškoknjiženo v nerazdeljenem zemljišču, kompleksu s 400 orali, zemljiške knjige katastrske občine Wernsee (Veržej), pod številko 167.

Več stoletij je bilo to neproduktivno posestvo dano v preužitke vsem kot skupen pašnik deloma pa za izkoriščanje lesa za kurjavo. Služnostni upravičenci so bili razen teh župnik, učitelj, cerkvenik in izdelovalec vaz na trgu. V dobrih starih časih na-

turalnega gospodarstva ni bilo preprirov o rabi in je vladala lepa sloga. V zadnjih desetletjih pa prihaja vedno bolj do razlike v mnenjih in prihaja vedno znova do preprirov med interese. Medtem ko imajo premožnejši člani cilj, da bi se posestvo razdelilo na pašnik in gozd, pa večina prebivalcev želi posestvo kot skupen pašnik. To željo si lahko razlagamo tako, da namreč več let zaporedoma vlada velika stiska za živinsko krmo. Nekateri meščani, ki so bili proti pašniku, so se s svojimi težavami politično nenehno obračali na zdaj že pokojnega župana Josefa Osterca, a bili večinoma zavrženi. Po mojem mnenju je občina zastopala pravilno stališče, da gre za civilnopravno razmerje, vendar pa bi o tem morala odločati poštna sodišča. Pred nekaj leti pa je okrajno glavarstvo v Luttenbergu (Ljutomeru) začuda naenkrat spremenilo stališče in razglasilo denarne kazni zaradi paše na delu posestva, ki ga je imelo 69 članov zemljiško knjiženo.

Kar se tiče sporazuma, ki bi prispeval k odločitvi vseh interesov, ta ni bil dosežen.

Zagovorniki pašnika svojih podedovanih pravic do paše se niso pustili prepričati, da bi se jim odrekli in da jih bo okrajno glavarstvo v tem primeru kaznovalo, po cesarski odredbi iz 20. 4. 1854 R G Bl, Nr. 96 oziroma § 60:8 gozdnega zakona.

Ubogi ljudje so se počutili prizadete in tega niso upoštevali kar se seveda ne odobrava, prepovedi paše. Kar je seveda povzročalo vedno večje kazni, tako da je danes pri mnogih članih združenja imelo za posledico denarne kazni 400–500 K, samo zato ker so stopili na lastno zemljo. Naložene kazni so bile barbarsko izterjane, tako da je oblast uničila veliko število eksistenc. Da ne bi pretiraval lahko navedem nekaj primerov:

1. Terezija Anišak, s sodbo št. 12.822, ki je bila kaznovana 12. 5. 1906 z globo 20 K ali z 48 urami zapora, s sodbo 12. 7. 1906 naslednja denarna kazen 50 K ali pet dni zapora, 30. maj 1908 št. 14.432 naslednja kazen 60 K ali šest dni zapora in s sklepom dne 14. avgusta 1909 o izterjavi z javno dražbo kjer se bo dražil prašič in 6 meric žita, tako

³⁹⁵ Prav tam.

³⁹⁶ Prav tam.

³⁹⁷ *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 213, 18. 9., str. 3.

da je Terezija Anišak znesek že nakazala v znesku 23 K in ji ostane za plačilo še 141 K.

2. Johanna (Ivana) Cmerekar je plačala kazen 1 K in 80 h odslužila zaporno kazen 24 ur in mora še plačati denarno kazen 10 K.
3. Marie Galunder je plačala z izrekom 18. junija 1908 št. 6763 zahtevano kazen 30 K s tremi dnevi zapora, da bi preprečila prodajo krave, vendar pa je bilo z izrekom 5. maja 1909 št. 15484 ukazana izterjava naslednjega zneska 3 K 60 h, ali javna dražba prašiča.
4. Karl Kapun je sedel 24 ur v zaporu, da bi rešil svinjo, ki bi lahko končala na dražbi, z izrekom 11. junija 1908 št. 6763.
5. Pri Marie Kapun je bila z izrekom 5. maja 1908 zaradi 1 K 22 h ukazana dražba za prašiča. Kazen z 11. junija 1908 zaradi 10 K pa je že odslužila s 24 urami aresta.
6. Pri Georgu (Juriju) Paniču je bila izrečena s 14. avgustom 1908 kazen za izterjavo 50 K namesto tega pa prodaja krave.
7. Nadalje je Johann (Ivan) Rajner plačal podobno kazen 80 K 48 h dolžan pa še je 115 K.
8. Nadalje Philip (Filip) Saboti je plačal 34 K, kolikor je znašala vsota kazni.
9. Anton Seršen je plačal kazen 37 K 32 h in odsedel v zaporu 4 dni, nadalje je plačal komisijske stroške, ki znašajo 100 K in dolguje še 46 K 41 h.

Za omenit so še naslednje denarne kazni:

10. Marie (Marija) Šonaja 60 K ali 6 dni ječe.
11. Matthias (Matija) Šonaja plačal 50 K, zarubljeno 8 meric žita.
12. Martin Šonaja denarne kazni 20, 70, 80, in 7 K 32 h, zarubljeno 9 meric žita.
13. Johanna (Ivana) Šmidlehner plačala 95 K ostalo za plačat 60 K.
14. Johann (Ivan) Verzel plačal denarno kazen 33 K 5 dni zapora.
15. Martin Zelenko denarna kazen 50 K zarubljeno 9 meric žita.

16. Gertrud (Jera) Žabota znesek škode 3 K 66 h.
  17. Matthias (Matija) Žvarc plačal 30 K plačati še mora 90 K, za izterjavo 4 K 88 h, zarubljeno žito v vrednosti 13 K in za vsoto 7 K uradno prodano.
  18. Župnik Lorenz (Lovrenc) Janžekovič denarna kazen 20 K.
  19. Franz (Franc) Kupljen denarna kazen 3 K, 24 ur zapora.
  20. Franziska (Frančiška) Osterc denarna kazen 30 K.
  21. Marie (Marija) Gajsar denarna kazen 33 K 4 h.
  22. Anton Osterc 4 K denarne kazni.
  23. Franc Čuk 4 K denarne kazni.
  24. Franz (Franc) Kralj 11 dni zapora, 100 K še ima za plačati.
  25. Franz (Franc Tiplič) Tiplič plača 97 K, 5 dni zapora, za plačat še 100 K.
  26. Johann (Ivan) Laun 7 dni zapora, 100 K še za plačati.
  27. Franz (Franc) Žabota 34 K 92 h plačal, za plačati še 65 K.
  28. Anna (Ana) Prelog denarna kazen 2 K 24 ur zapora.
  29. Martin Ferenc (Ferenc) denarna kazen 14 K, 2 dni zapora.
  30. Marie (Marija) Aleksič denarna kazen 20 K 24 ur zapora.
- Pri Josefu Janežiču se je zaradi globe 1 K zarubil prašič. Ker pa je bila žival pri prevzemu na dražbo bolna, je izvršitelj nepravilno zarubil prašiča, lastnino druge osebe Marije Janežič, katere prašič je bil vreden 12 K, ki pa je na dražbi vendarle prinesla samo 4 K.

Tako so bile kazni s strani okrajnega glavarstva izrečene in primerne.

Na binkoštno soboto tega leta je vladalo zaradi tega veliko splošno razburjenje, tako, da je pravi čudež, da ni prišlo do množičnih nemirov in prelivanja krvi. Takšno ravnanje je z državo blaginje pač nezdržljivo. Namesto socialne skrbi in prijaznega pojasnila vsevprek denarne kazni, ki ne upoštevajo gmotnega stanja prizadetih, in povrhu vsega še zaporna kazen! To pomeni spraviti ubogi narod v obup. Lesni špekulanti, ki bodo naše hribovje bogato z gozdovi kmalu spremenili v puščavo, špekulirajo z zakonom o gozdovih, doletijo jih minimalne kazni, z lesom pa imajo velikanske profite, naše uboge ljudi pa skrbna občina

zaradi domnevne hoje preko travnika spravlja ob eksistenco, in ne upošteva stiske ljudi v kateri se nahajajo. Država jim odreka podedovano pravico do njihovega imetja, da ne morejo svoje živine peljati na pašo na pašnik, ki je javna skupna lastnina.

Da je kompetenca političnega upravnega organa vprašljiva razkriva okoliščina, da je bilo letošnje poletje v enakem sporu dosežen sporazum zaradi razdelitve in uporabe imetja prebivalcev Veržeja in na podlagi tega s posredovanjem štajerskega deželnega odbora je bila ustanovljena komisija na podlagi deželnega zakona za agrarne operacije, ki bo dokončno odločala.

Naenkrat sta postala sodišče in deželni odbor kompetentna.

Iz tega izhaja, da je bilo ravnanje političnega upravnega organa izredno nehumano in surovo.

Podpisani si dovoljuje na podlagi dejanskega stanja, postaviti Nj. Ekselenci gospodu upravitelju dežele vprašanje

1. Ali je voljan s svojim vplivom doseči, da bi se prebivalcem Wernseeja (Veržeja) pogledalo skozi prste pri plačilu kazni in pravice do paše živine?
2. Ali je voljan oblastem položiti na srce, da so pri izterjavi humani in človeški?³⁹⁸

Interpelacijo so 21. septembra 1909 poleg dr. Kukovca podpisali še Albert Horvatek, Josef Jodlbauer in dr. Mihael Schacherl. Interpelacijo je v celoti objavil tudi *Narodni dnevnik* dan pozneje. Kot pomembne teme za Slovence na Spodnjem Štajerskem je bilo med predlogi in v poročilu tudi poročilo o stavbi slovenske kmetijske šole v Sv. Juriju ob južni železnici (Šentjur). Omeniti velja tudi slovensko interpelacijo dr. Verstovška ob Südmarkini slavnosti v Gradcu, ki je v deželnem zboru vzbudila prvi mednacionalni vihar, saj so nemški poslanci protestirali proti branju slovenske interpelacije. Najbolj je protestiral in tako dejanje označil za provokacijo poslanec Heinrich Wastian iz Maribora. V dogajanje je posegel tudi Kukovec, ki

398 Stenographisches Protokoll über die 3. Sitzung ... am 21. September 1909. V: Verzeichniss ... 1909/1910, str. 53–55.

ga je zavrnil: »Na to bode se pač morali navaditi!« Dialog se je nadaljeval in Wastian je menil, da se ne bodo navadili. Kukovec je še dodal: »To je nacionalno pravo!«³⁹⁹ Kljub nasprotovanju je bila interpelacija prebrana. V članku *Polom slovenske politike v Gradcu*, objavljenem v *Narodnem dnevniku*,⁴⁰⁰ je liberalni tabor ostro obsodil nastop klerikalcev v deželnem zboru. V članku se spominjajo odličnih parlamentarcev, kot so bili dr. Rosina, dr. Jurtela, dr. Hrašovec in dr. Ploj, ki so v primerjavi z dr. Korošcem in dr. Benkovičem delovali odgovorno. Prepir, ki se je vnel na drugem zasedanju, je po mnenju liberalnega lista pomenil odklonitev klerikalcev od svojih zaveznikov, ki bi jim bili v prihodnosti na razpolago. Menili so, da je v tem trenutku neustrezno vztrajati pri izključni rabi slovenščine in da so se klerikalni poslanci »podali lahkomišljeno v boj katerega posledice utegnejo štajerske Slovence oškodovati na celi črti.«⁴⁰¹ Posledica tega je bilo njihovo glasovanje proti podpori za celjski okraj.

Pomembna tema tretje seje je bilo argumentiranje predlogov za dodelitev podpore ljudem po toči, suši in drugih ujmah. Pri tem so se sprli nemški klerikalci in slovenski poslanec Roškar. Po mnenju *Narodnega dnevnika* je bilo to povsem nepotrebnost in v škodo Slovcem.

Kukovec je vložil za vse po toči oškodovane kraje predlog za podporo po toči. Predlagal je, naj bi pri razdelitvi podpor upoštevali tudi »viničarje in težake in naj se v obče ne dele kake pokvarjene naturalije z velikimi režijami in s sejanjem prepira.«⁴⁰²

Kukovec je na četrti seji štajerskega deželnega zbora 22. septembra 1909 vložil nekaj predlogov in interpelacij. Med odmevnejšimi je bil njegov predlog o podpori ormoškemu okraju oziroma razdelitvi podpor. V prošnji, naslovljeni na *Visoki deželni zbor*, se je Kukovec zavzemal za drugačno dodeljevanje podpore pri vremenski katastrofi. Prošnjo je argumentiral z dejstvom, da se ljudje v sodnem okraju Ormož *dejansko nahajajo*

399 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 216, 22. 9., str. 1–2.

400 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 219, 25. 9., str. 1.

401 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 219, 25. 9., str. 1.

402 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 216, 22. 9., str. 3.

v hudi stiski, kar je razvidno iz uradno določene enormne škode, ki je ocenjena na 1,400.000 K. Ob tem se je spraševal, komu bi pripadle podpore, v kolikšni obliki in na kakšen način. Menil je, da »posebnost krajevnih razmer kot tudi svojskost vremenske katastrofe nujno zahteva odstopanje od običajnih načinov za dodeljevanje podpore pri vremenski katastrofi«. Ob tem je poudaril, da »pred vsem moramo upoštevati, da je tu velik odstotek prizadetih med drugim tudi viničarji, brez posestva in dninarji s svojimi družinami. Zelo bi bilo nepravilno, če bi se spomnili samo lastnikov posesti, medtem, ko bi viničarji, katerim so bile s točo uničene že delno pospravljene zaloge hrane in krme, ostali praznih rok. To še toliko bolj, ker viničarji in dninarji dobijo plačilo tako, da si sami obdelujejo del polja, travnika in pašnika, deloma pa je njihova plača pogojena s pridelkom v vinogradih. Ni za pričakovati, da bi lastniki posestev, ki bi dobili podporo oz. nadomestilo škode, jo odstopili viničarjem. Posebno pozornost je potrebno nameniti tistim, ki nimajo lastne posesti, če hočemo biti pravični. Pri obliki podarjene pomoči je nujno potrebno upoštevati svojskost povzročene škode in krajevne razmere. Če bomo pomoč razdeljevali v naturalijah, bomo zadeli na velike tehnične ovire. Kljub velikim vsotam bodo ljudje ostali nezadovoljni. Uničene strehe na zgradbah so bile že renovirane in lahko na ta račun pride v poštev samo majhna denarna pomoč. Razdeljevanje žita in rži ne bi imelo smisla, ker bi morale biti te zaloge takoj prodane, medtem ko narod ni navajen rženega in pšeničnega kruha. Koruza, ajda in krompir so tukaj osnovna živila. In ravno tukaj moramo najti ključ do pravične razdelitve. Ljudje so si edini, da mora biti pomoč izplačana v gotovini iz državnih in deželnih sredstev.«

Predlagal je, da *pri določanju podpore morajo oblastnim organom pomagati delavski zaupniki. Podpore same morajo biti, da bi se izognili prepirom in nesporazumom, izvedene in izplačane direktno od oblastnih organov.*

Ob prebrani argumentaciji je Kukovec podal predlog sklepa: »Visoki deželni zbor naj sklene: Pri razdelitvi pomoči v tej izjemni

situaciji, ki je prizadela okoliš Friedau (Ormož), so upravičeni do državne pomoči tudi tisti, ki so brez lastništva na zemlji, to so viničarji in dninarji. Pomoč dobijo v obliki gotovine.«⁴⁰³

Na tej seji je Kukovec podal tudi predlog o ustanovitvi deških meščanskih šol v Žalcu, Sv. Juriju ob južni železnici in Trbovljah. Uvodoma je Kukovec ugotavljal, da na *bridko razočaranje* prebivalcev Spodnje Štajerske kljub številnim poročilom štajerskega deželnega zbora ni bilo predloženo nobeno poročilo o *predlagani ustanovitvi meščanskih šol*. Nadalje je Kukovec ugotavljal, da so »predlagane meščanske šole nujno potrebne, je razvidno že iz tega, da je bilo začetkom tečaja na dež. meščanski šoli v Celju veliko število učencev zavrženih zaradi pomanjkanja prostora. Med sprejetimi učenci je 90% iz okrajev, katerim so namenjene predlagane šole.«⁴⁰⁴ Kukovec je poudarjal, da je Spodnja Štajerska enako obremenjena z davki, zato ima pravico tudi do kulturnih zahtev: »Če bo pri splošno znani deželni finančni stiski, tudi Spodnja Štajerska obremenjena z višjimi davki, je ostra zavrnitev njenih kulturnih pravic toliko bolj nesprejemljiva in nedojemljiva.«⁴⁰⁵ Zato je predlagal, da se sprejme sklep: »Deželnemu zboru se naroča, v najkrajšem času predložiti dež. zboru poročilo o predlogih, ki so se v sejah štaj. dež. zbora dne 28. okt. in 3. nov. 1908 odkazali naučnemu odseku, v zadevi ustanovitve deških meščanskih šol v Št. Jurju ob j. ž., Trbovljah in Žalcu.«⁴⁰⁶ Podpisani dr. Vekoslav Kukovec, Gradec, 23. september 1909.

Kukovec je na peti seji 23. septembra 1909 vložil tudi interpelacijo glede mariborskega mestnega sveta in slovenskih napisov. Po Kukovčevem mnenju se je vedno pogosteje dogajalo, da javne oblasti in uradi za njih neprijetne jim tožbe preprosto ignorirajo ter njihovo rešitev zavlačujejo iz leta v leto. Tak

403 Stenographisches Protokoll über die 4. Sitzung ... am 22. September 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 71–72. Glej tudi: Za ormoški okraj. *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 219, 25. 9., str. 1–2.

404 Slovenske meščanske šole na Štajerskem. *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 219, 25. 9., str. 2.

405 Stenographisches Protokoll über die 5. Sitzung ... am 23. September 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 95.

406 Prav tam.

primer, o katerem je Kukovec obvestil deželni zbor, je bil hišni posestnik Ivan Veras iz Maribora, ki je proti razsodbi mariborskega mestnega sveta zaradi *nabitja napisne table na svoji hiši* že 24. julija 1908 vložil priziv. Po več kot enoletnem čakanju na obravnavo je Veras na cesarsko-kraljevo namestništvo kot višjo inštanco vložil vlogo za obravnavo in rešitev problema. Toda oba organa sta molčala. Kukovec je v interpelaciji postavil vprašanje:

»1. Ali vlada razpolaga s potrebnimi sredstvi moči, da mestni oblastni organ, pripravi do tega, da po zakonu reši pritožbo? 2. Ali je Nj. Eksclenca naklonjena, izdati občinskemu svetu v Mariboru naročilo, da na kakršenkoli način reši rekurz Johanna Verasa?«⁴⁰⁷ Interpelacijo so sopodpisali še Julius Hilari iz Leobna, Albert Horvatek iz Maribora in Josef Jodlbauer iz Eggenberga, vsi socialni demokrati. Odgovor na interepelacijo je bil podan na 14. zasedanju 15. oktobra 1909.⁴⁰⁸

Na dnevnem redu šeste seje je bilo še vedno vprašanje dodeljevanja pomoči po toči. Vrstili so se številni predlogi, med njimi tudi dva slovenska. Podala sta ju poslanca Roškar za Maribor in Jankovič za kozjanski okraj. Kljub vztrajanju klerikalnih poslancev na slovenskih interpelacijah sta Roškar in Jankovič svoja predloga utemeljevala v nemščini, le *en stavek v slovenščini*. Teme zasedanja so bile še odobritev financ za *Hackerjev spomenik*⁴⁰⁹ na graškem gradu ter finančni vložek pri jubilejni obrtni razstavi v Gradcu. Odobrena so bila tudi sredstva v višini 6.000 K za pripravo *slavnostnega spisa ob priliki stoletnice deželnega muzeja*.⁴¹⁰ Zasedanje je potekalo v napetih odnosih med Nemci in Slovenci, in to zaradi izdaje komunik klerikalnega »Slovenskega kluba«. Poslanec Gustav Grösswang, župan Liezna, je namreč poudaril, da Nemci podpirajo slovenske predloge »z največjo objektivno-

407 Prav tam, str. 97. Glej tudi: *Mariborski mestni svet in slovenski napisi. Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 219, 25. 9., str. 2.

408 Stenographisches Protokoll über die 14. Sitzung ... am 15. Oktober 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 354.

409 Franz Xaver Freiherr von Hacker (1764–1837) je leta 1809 branil graški grad pred Napoleonovo vojsko. V spomin na uspešno ubranitev so ob 100-letnici dogodka postavili na gradu spomenik – kip leva.

410 Politična kronika. Štajerski deželni zbor. *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 219, 25. 9., str. 2.

stjo, kar kažejo podpore vinogradnikom v ptujskem okraju«. Ob tem je opomnil dr. Korošca, naj si zapomni besede, ki so bile na naslovnici *Volksblatta: Ljubite resnico, hčerko božjo!* Korošec je temu ugovarjal in je protestiral, poslanec Roškar pa se je opravičeval, je zapisal *Narodni list*.⁴¹¹ Nasprotovanja so se nadaljevala in nestrpnost med nemškimi *nacionalci* in slovenskimi klerikalci je iz zasedanja v zasedanje naraščala. Kazala se je v norčevanju ob branju slovenskih interpelacij in povzročanju nemira v parlamentu ob nastopu slovenskih poslancev.

Med Kukovčevimi predlogi in interpelacijami velja omeniti interpelacijo v zvezi z okrajno cesto v Hrastniku in njegova predloga za železnico Polzela–Motnik in Rečica–Gornji Grad. Ta predlog je Kukovec predstavil 24. septembra 1909. Razmere je opisal takole: »Vlada je nemškemu državnemu zboru predložila zakonski osnutek za zavarovanje več prog, med njimi tudi progo Heilenstein–Mötting. Prebivalstvo Spodnje Savinjske doline (Sanntal), ki stremi k gospodarskemu napredku, je to odločitev sprejelo z velikim navdušenjem in bilo trdno prepričano, da hvalevreden deželni odbor ne bo pozabil, da Spodnja Savinjska dolina pripada kronski deželi Štajerski. Nepopisno razburjenje je v vsej Spodnji Štajerski povzročil časopisni prispevek v Grazer Tagesblatt dne 25. julija 1909. Nota na železniško ministrstvo se glasi: linija Heilenstein–Mötting (danes Polzela–Motnik) služi predvsem za pospeševanje gospodarstva in interesov sosednje dežele Kranjske in zato Štajerska ne pride v poštev. Neverjetno je, da se nota resnično tako glasi, kajti česa takega ne bi prisodil deželnemu zastopstvu, ki se zaveda svojih odgovornosti in obveznosti. Mi Spodnještajerci seveda privoščimo Srednje- in Zgornještajercem najboljše proge, istočasno pa protestiram proti načrtnemu izkoriščanju in izstradanju naše dežele.«⁴¹² V svojem predlogu je zapisal: »Deželni odbor je pooblaščen, da s posebnim poudarkom posreduje pri vladi, da čimprej zakonsko

411 Prav tam.

412 Stenographische Protokoll über die 6. Sitzung ... am 24. September 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 113.

poskrbi in zagotovi izgradnjo proge Polzela–Motnik in z njeno gradnjo tudi takoj začne.«⁴¹³ Podal je tudi predlog za uresničitev gradnje železniškega projekta Rečica–Gornji Grad. Gradnjo te železniške proge, ki je povezovala kraja z *nujnimi gospodarskimi potrebami Zgornje Savinjske doline*. Upravičenost je pojasnil z besedami: »Interesenti so nakazali precejšnje vsote denarnih prispevkov, da bi zbrali ustrezen delniški kapital. Če bi dežela Štajerska dala na razpolago toliko delniškega kapitala, kot ga bo na predlog poslanca Wastiana z dne 22. septembra 1909 za progo Maribor–Wies, bi bila tako gradnja te proge zagotovljena. Z odprtjem Zgornje Savinjske doline (Sanntal) bi se tako povečali viri prihodkov. Občutno bi se povečala davčna sposobnost prebivalstva.« Visokemu deželnemu zboru je predlagal, da »odobri osnovnega delniškega kapitala v višini enega milijona kron iz deželnih sredstev. Ta vsota se naj sprost v petih letnih obrokih vsakokrat po 200.000 kron.«⁴¹⁴

Na šesti seji je Kukovec vložil tudi interpelacijo glede neugodnih cestnih razmer za policijo na okrajni cesti vzdolž kemične tovarne in steklarne v Hrastniku z obrazložitvijo:

»Neposredno vzdolž omenjene ceste, ki spada v kategorijo okrajne ceste in spada potemtakem v upravljanje okrajnega predstavništva trga Laško (Markt Tüffer), teče deroči potok Vernica, na katerega levem bregu stojita steklarna in kemična tovarna. Omenjena cesta, potok Vernica in tovarni ležijo na dnu doline, ki je široka približno 50 m, deloma pa tudi do 30 m. Ta okrajna cesta je zelo prometna, saj povezuje Hrastnik z ostalimi vasmi, zraven tega pa še železniško postajo, ki nosi isto ime.

Omenjene tovarne odlagajo odpadne snovi vseh vrst, žlindro v strugo potoka Vernica, tako da še voda komaj odteka in potiska ves material proti cesti, ki je ogrožena in v veliki meri poškodovana. To se dogaja že, ko je stanje vode nizko, posebno pa pri elementarnih dogodkih, kot je npr. močno deževje, ko je cesta popolnoma uničena in je s tem prekinjen ves promet.

413 Prav tam.

414 Stenographische Protokoll über die 6. Sitzung ... am 24. September 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 111.

Struga je zasuta z vsem mogočim materialom, vodne mase pa se nimajo kam izliti. Potok tvori potem stoječe, močno zaudarjajoče mlake in luže, ki še posebno močno onesnažujejo zrak poleti. Kljub nenehnim prijavam tukajšnje žandarmerije in političnih upravnih organov nepravilnosti še niso bile odpravljene. Podpisani zato postavljajo Vaši Ekscelenci vprašanje: Ali se Vaša Ekscelenca nagiba k temu, da bi ukrepala pri okrajnem predstavništvu Laško (Tüffer), v katerega neposredni bližini leži dotična cesta, da bi odpravila to nepravilnost, odnosno če bi zamujala pri izvedbi del, ali bi si Vaša Ekscelenca upala takoj pooblastiti uradnika, za preiskavo in odstranitev teh nepravilnosti?«⁴¹⁵

Interpelacijo sta poleg Kukovca podpisala še socialna demokrata dr. Michael Schacherl in Albert Horvatek.

Odgovor na interpelacijo je bil podan šele februarja 1910, ko je grof Clary-Aldringen odgovarjal na druge interpelacije. Ovire na cesti so nastale zaradi pomanjkanja deponij v hrastniškem industrijskem območju. Grof se je zavedal, da je vprašanje odpadkov v hrastniškem industrijskem območju pereče. Tovarne ne smejo več odlagati odpadkov na levem bregu potoka. Ko voda naraste, raznaša vso deponijo vzdolž reke Save. Zato je okrožno glavarstvo v Celju odločalo o odlagališču pepela iz steklarne Hrastnik dne 25. novembra 1908 in sprejelo odločitev, da je »pepel iz steklarne Hrastnik lahko deponiran samo tako, da cesta ne bo neprehodna. Ob vsakem času mora biti na razpolago profil v obliki trapeza z merami 4 × 8 metrov. Edini vzrok za odlaganje odpadkov v vodo in potok je ta, da voda po naravni poti zbira odpadni material na svoji poti. Potem ko smo ugotovili, da nepravilnosti, ki jih je gospod interpelator navedel, skorajda ni, sem se odločil za ukrepe, ki bodo ciljali na delo in postopke v tovarni v Hrastniku.«⁴¹⁶ Grof Clary, čigar dolžnost je bila odzvati se na problem in poskrbeti za rešitev, je naložil okrožnemu glavarstvu v Celju, naj pozorno spremlja dogodke,

415 Stenographisches Protokoll über die 6. Sitzung ... am 24. September 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 115.

416 Stenographisches Protokoll über die 37. Sitzung ... am 4. Februar 1910. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 932.

in če bi se pojavile nepravilnosti, bi sledila ustavitev in sprejetje ukrepov.

O dogajanjih v štajerskem deželnem zboru je poročalo časopisje, med drugim tudi o tem, da sta sejo finančnega odseka zapustila dr. Korošec in dr. Verstovšek, ker se je referat o slovenski kmetijski šoli v Sv. Juriju *izročil nacijonalcu* Ottu Erberju iz Gradca.⁴¹⁷ Nasprotja med liberalnim Kukovcem in slovenskimi klerikalnimi poslanci so se nadaljevala ves čas. Zaostrila so se tudi zaradi tega, ker je Kukovec vlagal interpelacije v nemškem jeziku. *Narodni list*, ki se je postavil Kukovcu v bran, je zapisal: »Interpelacije dr. Kukovca so tako temeljite in dovršene, da vsi klerikalni v deželnem zboru v Gradcu vloženi spisi skupaj nimajo toliko jedra kakor vsaka posamezna interpelacija zastopnika narodne stranke. Zato vzbujajo te interpelacije navdušenje in ne razburjenje, slednje le pri zavednih klerikalcih, ki čez teden dni interpelirajo po dr. Kukovcu o istem predmetu, kar kaže slučaj okoliške celjske šole, odlično narodne zadeve. Socialni demokrati, ki te interpelacije podpirajo, sicer ne znajo slovenski in ne morejo biti interpelacije spisane v slovenščini, toda nam se gre za stvar in ne za obliko.«⁴¹⁸ Ob tem so zapisali tudi, da so klerikalni poslanci Robič, Jankovič, Roškar in drugi v prejšnjih sklicih štajerskega deželnega zbora vedno vlagali predloge in interpelacije v nemškem jeziku in ni bilo nikakršnega razburjenja.

Njihova nasprotja, ki so bila vezana na uporabo slovenščine, vsebinska vprašanja ter sam način nastopanja ter utemeljevanja predlogov in interpelacij, so se kazala tudi v samem deželnem zboru, kjer so se vrstili besedni spopadi. Eden takih je bil, ko je Kukovec Korošču ob utemeljevanju predloga za uvedbo splošne in enake volilne pravice za deželni zbor očital, »da s predlogom itak ne mislijo pošteno, ampak da je samo pesek v oči«.⁴¹⁹

Kukovec je prihajal v spor tudi z Nemci. Tako ga je na primer napadel ptujski pek in župan Josef Ornig, ki je oporekal Kukovcu, ker je ta Nemcem očital, da se premalo ozirajo na

slovenski del dežele. Kukovec je namreč zagovarjal, da se slovenski otroci smejo *podučevati le v slovenskem jeziku* in da je treba zakonsko določiti poučevalni jezik v ljudskih šolah.⁴²⁰ Kot pomembne teme za življenje na Spodnjem Štajerskem, ki jih je obravnaval deželni zbor na prvih zasedanjih, so bile tudi predlog o ustanovitvi stavbno-lončarske šole v Radgoni, izplačevanje deželnih podpor rezervistom ter tema vseh prvih zasedanj, izplačilo odškodnin za podporo po toči.⁴²¹

Sedma seja štajerskega deželnega zbora je potekala 28. septembra 1909. Kukovec je podal predlog o izjemno slabem stanju v Ormožu kot posledici ujme in toče, ki je junija 1908 prizadela Spodnjo Štajersko. Kot je razvidno iz zapisnika, je poslanec Kukovec svojo utemeljitev začel v slovenščini, nakar je nadaljeval v nemščini: »Da bi lahko prešel na obrazložitev svojega predloga o izjemnem stanju, moram podrobneje razložiti veliko katastrofo 24. julija, ko je toča uničevala, vendar sem prepričan, da so gospodje poslanci o tem že dovolj seznanjeni. Da bi razsvetlil stisko, si bom dovolil podati na kratko epizodo, ki sem jo pred nekaj tedni doživel v Ormožu. Kmet iz Ormoža mi je pripovedoval o tem, kako ga je katastrofa prizadela, če ne bi imel neprekrbljenih otrok, bi takoj po toči odšel na sodišče, predal ključ svojega doma in zahteval njegovo prodajo. Izkupiček bi podaril sosedom. Sam bi odšel delat v tovarno, samo da mu ne bi bilo treba gledati njegovega prej vzorčnega posestva v takem stanju.

Moj predlog še posebno zadeva viničarje in dninarje, ki so še posebej prizadeti. Zdi se mi potrebno, kar je seveda samo po sebi umevno, da poudarimo, kako važno je, da pomagamo tem revnim ljudem.

Tovrstni predlogi so do sedaj po večini zadevali velike kmete, ne da bi upoštevali, da so ljudje v ormoški okolici mnogokrat plačani v naturalijah, v obdelavo dobijo košček polja, ki ga obdelujejo. Plačilo znaša toliko, kolikšen je pridelek. Nujno moramo pri tem upoštevati stanje teh ljudi.

417 Politična kronika. *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 219, 25. 9., str. 2.

418 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 219, 25. 9., str. 3.

419 Iz političnega sveta. *Narodni list*, 6, 1909, št. 43, 30. 9., str. 3.

420 Prav tam.

421 Prav tam.

To je podpora v izjemni situaciji, to ni vulgaren izraz, kot bi gospodje poslanci morebiti tako razumeli, nikakor tu ni govora o miloščini. Kmet je bil vsa leta na podlagi svojega posestva dolžan v državno blagajno plačevati davke. Če pride nenadoma do tega, da njegovo posestvo, od katerega je življenjsko odvisen, uniči toča, potem tu ne moremo govoriti o miloščini. V interesu države in dežele je, da oškodovanemu priskoči na pomoč, ker si s tem tudi država zagotovi tudi v prihodnosti finančni vir. To, kar kmetje prejmejo kot podporo v izjemni situaciji, so že zdavnaj izdatno plačali in še bodo. V interesu države in deželnega zbora je, da se ob odobritvi denarne pomoči ne bosta prelevila v vlogo darovalca, temveč morata biti v vlogi pravičnega sodnika, ki bo določil, komu, koliko, na kakšen način pripada pomoč. To pa ni bilo v preteklem tednu v visokem deželnem zboru samo po sebi umevno. Medtem ko je najhujše prizadeto območje, ki je državi in deželnemu zboru že plačalo ogromne davke in ki je prosilo za pomoč, bilo zavrženo, in sicer zaradi nacionalnega šovinizma, ki je značilen samo za štajerski deželni zbor.«

Temu je sledil živahen ugovor poslancev. V nadaljevanju je Kukovec pojasnjeval težave, ki jih povzroča plačevanje odškodnine v *naturalijah*: »Gospodje, celjski okoliš vam tega brez poprejšnje odškodnine ne bo pozabil. Nadalje bi rad omenil, da je tako državna kot tudi deželna pomoč v izjemnih razmerah, če gledamo iz tega vidika, donosna. Na kratko moram v tej smeri kritizirati dejanje vlade prejšnje leto, v času stiske s krmo, in sicer na podlagi moje osebne izkušnje.

Sladko domače seno so izvozili v Trst in Dalmacijo, ne da bi tako kot na Madžarskem prepovedali izvoz. Dobili pa smo seno iz Pomorjanskega (Pommern – vzhodna Nemčija) in še iz bolj oddaljene Nizozemske, in sicer v tako neuporabnem stanju, da je v Celju npr. vladni komisar moral zavrniti ves vagon sena kot neuporabno. V St. Mareinu (danes Šmarje) še danes lahko opazite ta vagon, poln sena, ki ga noben vrag noče vzeti, ker je seno tako zanič, da ga živina niti v najmanjših količinah, pomešanega s slamo, noče jesti. Rad bi posvaril pred takšnim razde-

ljevanjem pomoči v prihodnje, v takšni obliki, kjer se okoriščajo samo trgovci, medtem ko kmet ne dobi nič. Zelo je pomembna vrsta pomoči. Ob tej priliki bi posebej rad opozoril na to, da pri današnjih sporih, ki dandanes obstajajo med strankami in v okoliših, obstajajo zlorabe pri razdelitvi pomoči zaradi nevoščljivosti. Ravno zaradi tega je tu v prihodnje potrebna velika mera previdnosti.«

Zato se je Kukovec zavzemal za prošnjo ormoškega odbora (komiteja) za dodeljevanje pomoči, in sicer, da bi bila pomoč dana v gotovini ter da se poskrbi, *da bi bila vsaka zloraba in privoščljivost že vnaprej izključena*. Kukovec je nagovoril kolege poslance v zvezi z incidentom, ki se je zgodil v deželnem zboru pred tednom dni: »Prišlo je do besedne bitke med Slovenci in nemško nacionalno stranko, da Spodnje Štajerska prejema nesorazmerno veliko deželnih sredstev posebno za obnovitev vinogradov. Tega ne bi omenjal, če to ne bi bila nezaslišana neresnica. (Poslanec Otter: 'Je bilo priznано.') Žal priznано od skromnega poslanca Roškarja, ampak jaz tega ne morem priznati.« Kukovec je namreč menil: »Spoštovani gospodje, zagotavljam, čeprav je bilo to že izraženo, v imenu slovenskega naroda Spodnje Štajerske, da smo dejansko vsepovsod zapostavljeni, na kulturnem in gospodarskem področju (Ugovor: Dr. Puchas: 'Ne sanjajte!') Žal to niso sanje, nasprotno bi lahko dokazal z letošnjimi končnimi računi. To si bom tudi dovolil, če bo potrebno. V tej smeri bi opomnil samo še na dolino Sanntal (Savinjska dolina). Po izvedenskem strokovnem mnenju je v ugodnih letih v Savinjsko dolino priteklo tri milijone izkupička od hmelja. Tega dohodka državna blagajna ni prezrla.

Mislím, da ni nobenega okoliša, ki bi imel takšno gospodarsko rast, kot je v Savinjski dolini, in mislim, da v srednji in zgornji Štajerski ni nobene takšne občine, ki bi ji bila enaka. Izvzete so industrijske občine. To pomeni, da so samo sanje, če si gospodje predstavljajo, da smo v Spodnji Štajerski berači, ki ne plačujejo v deželno blagajno in ne plačujejo deželnih izdatkov, in če so pomoči za vinograde, ki so bile odobrene in ki so se

nakazale iz skupne vreče, mišljene kot širokogrudni darovi, bi rad poudaril, da slovenski davkoplačevalec veliko več plača, kot sorazmerno koristi. (Klici: 'Dokaži!') Glede na klice, ki zahtevajo dokaze, bi povedal primer, ki je bil zapisan v graškem časopisu in zaradi katerega ne prevzemamo nobene krivde. Sam nisem graški časopisni korespondent, vendar pa bi rad spomnil, da bo gradnja v Stiftingtal stala deset milijonov kron.«

Kukovec je svoj zelo dolg govor zaključil: »Za konec bi rad, upošteva je dogodka zadnjih dni, omenil, da ne bo šlo tako naprej, če boste izvajali napade, ki so naperjeni proti slovenskemu narodu, kot je bilo razbrati iz graškega časopisa. (Živahen nemir. Klici: 'Spada to sem?')

Dovolil bi si, da bi Nj. Eksclenco deželnega glavarja kot tudi deželni zbor opozoril, da je ta zadeva odločena s cesarjevim sklepom 28. junija 1872, ki bi ga rad pokazal gospodom in v katerem se je cesar za Kranjsko, kjer vladajo enake razmere, odločil, da bo pooblastil deželni zbor, predložiti vse vladne kot tudi vse druge predloge tako v nemškem kot tudi v slovenskem jeziku.

Zato si morate priznati, da so podobni napadi, ki jih izvajate, v nasprotju z deželnimi interesi, in deželni glavar bi bil kot politik prisiljen, saj ga je imenoval cesar, če ne bi upošteval obeh jezikov, odstopiti z mesta, glasovalo bi se o zaupnici. Če pa bo uveljavil slovenščino nazaj kot uradni jezik, bo še lahko naprej deloval kot deželni glavar.

Zaključil bom svoje misli, medtem ko bi vas opozoril na izjave nekega nemškega visokega politika na Češkem, da tu gre za homogeni narod, ravno tako kot so tudi Slovenci na tem področju homogen organizem, proti kateremu tudi z okorelim večinskim principom ne morete nasprotovati.«⁴²²

Kukovec je prosil, da se predlog dodeli tudi finančni komisiji.

Eno od pomembnih področij Kukovčevega delovanje je bilo šolstvo. Tudi kot poslanec štajerskega deželnega zbora iz vrst Narodne stranke si je prizadeval za razvoj in ustrezno ume-

stitev slovenskega šolstva. Pomembno vprašanje je bil jezik pri pouku za šoloobvezne otroke. Skrb za slovenski jezik Kukovcu še zdaleč ni bila tuja, kljub temu da so ga klerikalni poslanci venomer grajali, da je v deželnem zboru govoril in podajal predloge v nemščini. Kukovec se je vedno branil zlasti z dejstvom, da so ga tako bolje razumeli, še posebej pa zato, ker je podporo za svoje predloge pridobival zlasti med socialisti, ki slovensko niso znali. Slovenski klerikalni poslanci so v svojih listih pojasnjevali ponos in nujnost za odločen nastop v slovenskem jeziku ter Kukovcu očitali, da »vidno simpatizira z Nemci«. Seveda so očitki leteli na liberalizem nasploh, ki so ga poslanci Kmečke zveze že od nekdaj povezovali z Nemci, ter *protiverski fanatizem*. Klerikalci so tem trem vzrokom pripisovali nesramno napadanje liberalnih časopisov na »naše poslance, ki se borijo proti Nemcem«. Klerikalna *Stráža* je v članku *Boj slovenskih poslancev* izrazila trdno prepričanje, »da se bodo ti napadi nadaljevali, toda naši poslanci se za to ne menijo, pač pa bodo ne oziraje se na dr. Kukovca in njegovo koruptno stranko še naprej bili boj za narodne in gospodarske pravice slovenskega ljudstva«.⁴²³

Septembra 1909 je Kukovec podal predlog glede jezika pri pouku za šoloobvezne otroke. Predlagal je, da naj deželni zbor odobri osnutek zakona, ki zadeva jezik pri pouku, in naj ga dodeli odseku za šolstvo. Zakon naj bi določal naslednje:

»1. V občinah, kjer so javne ali zasebne ljudske šole v slovenskem jeziku in javne ali zasebne ljudske šole v nemškem jeziku, smejo otroci biti sprejeti samo v tiste šole, katerih jezik obvladajo.

2. Izjema so samo otroci, katerih starši ali skrbniki imajo dovolj tehten razlog, da utemeljijo izjemo. O vloženi prošnji odloča, s pridržkom rekurza, okrožni šolski svetnik.

3. Ta zakon začne veljati z začetkom šolskega leta, katerega razglasitev bo sledila.«

Kukovec je pozval ministra, odgovornega za kulturo in pouk, da izvrši zakon.⁴²⁴ Glede šolskega vprašanja je šel še dalje.

422 Stenographisches Protokoll über die 7. Sitzung ... am 28. September 1909. V: Verzeichmis ... 1909/1910, str. 121–123.

423 Boj slovenskih poslancev. *Stráža*, 1, 1909, št. 116, 4. 10., str. 1.

424 Stenographische Protokoll über die ... 7. Sitzung ... am 28. September 1909. V: Verzeichnis ...

Predlagal je delitev deželnega šolskega sveta: »Zmiraj jasneje se kaže, da ne more deželni svet v svoji sedanjosti sestavi najti potrebne miru in nepristranosti za stvarno razpravljanje o šolskih zahtevah tretjine prebivalstva v štajerski deželi, Slovencev.«⁴²⁵

Predlog o prihodnji sestavi deželnega šolskega sveta, ki so ga 30. septembra 1909 sestavili poslanec Heinrich Wastian in drugi, po Kukovčevem mnenju »vzbuja nevarnost, da se spremeni ta oblast v ponemčujoči zavod, katerega vzdržujemo Slovenci s svojim davčnim denarjem.«⁴²⁶ Kukovec je bil prepričan, da je čas za *postavno določanje narodne avtonomije v šolstvu*. Kot primer je navajal Češko in pozival vlado, da izdela načrt za delitev štajerskega deželnega šolskega sveta v *nemški in slovenski del*. Ob tej temi je treba omeniti tudi predlog poslanca Roškarja za 50-odstotno prispevanje države k *stroškom za ljudsko šolstvo*.⁴²⁷

Kukovec je podal tudi predlog za ukinitve davka za duhovščino in cerkovnike, saj je menil: »[...] eden najbolj nepravilnih in ponižujočih davkov so kolekture duhovščine in cerkovnikov. To breme nosi najrevnejše kmečko prebivalstvo, medtem ko tega ne poznajo v mestih in industrijskih središčih.

Upravičenost do bernje se ne opira na noben zakon, temveč je ohranjen iz starih dvornih dekretov in veljave na podlagi tradicionalne navade. Kolekture so edino realno breme, ki pri splošni zemljiški odvezi niso bile odpravljene in so z današnjimi gospodarskimi razmerami nezdružljive.«

Vlado je pozval, »naj kar najhitreje predloži zakonski osnutek, ki bo odpravil bernje za duhovščino in cerkovnike.«⁴²⁸

Seveda je klerikalna *Straža* ostro nastopila proti Kukovčevemu predlogu za odpravo davka in liberalni *Narodni dnevnik* se je rogal nad razburjenjem *Straže*, saj so menili, da bi morala Kmečka zveza skrbeti za »kmete in ne za duhovnike, ki morajo

1909/1910, str. 131–132.

425 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 225, 2. 10., str. 1.

426 Prav tam. Glej tudi: *Učiteljski tovariš*, 49, 1909, št. 41, 8. 10.

427 Štajerski deželni zbor. *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 225, 2. 10., str. 2.

428 Stenographisches Protokoll über die 8. Sitzung ... am 29. September 1909. V: Verzeihnis ... 1909/1910, str. 152.

itak zaničevati vse posvetno blago kot hudičovo sredstvo za greh in pohujšanje! Ali mar ne?«⁴²⁹ Nasprotovanja in žaljenja so se iz časopisja neprenehoma prenašala tudi v deželni zbor in obratno. Vprašanje uporabe slovenskega jezika v deželnem zboru – to je bil kasneje tudi eden od vzrokov za obstrukcijo slovenskih klerikalnih poslancev – je bilo nenehno v ospredju. Liberalci so menili, da nekateri klerikalni poslanci ne znajo dobro nemško. In kot kaže primer poslanca Vrečka, ki je v zboru govoril slovensko in »se čudno opravičeval, da ne zna nemški«, je pripeljal do tega, da Nemci niso potrdili njegovega predloga finančnemu odseku. V opravičilo, da objavljajo takšne zadeve, je *Narodni dnevnik* zapisal: »Ne bi teh dejstev priobčevali, ako bi klerikalci po nepotrebnem ne izzivali.«⁴³⁰

Ponovno se je zapletlo, ko je Kukovec protestiral proti predlogu za spremembo poslovnega reda. Celotno nemški listi so poročali o energičnem Kukovčevem protestiranju zoper predlog poslanca Wilhelma Kaana iz Gradca. Dr. Korošec in njegovi soposlanci sprva niso odreagirali, »sploh niso prišli na idejo ob ti priliki usta odpreti«. Kukovec jih je pritegnil šele s svojim protestom. *Narodni dnevnik* se je čudil: »Oni kot vodilna slovenska stranka so morali z dr. Korošcem izjavo stopinje za toliko obrekovanim dr. Kukovcem. To je britko! Kako si pomagati?«⁴³¹ Pri glasovanju se je po mnenju liberalcev zgodila nerodnost oziroma pomota, po mnenju klerikalcev pa sramota. Kukovec je namreč nekaj minut potem, ko je protestiral proti predlogu, glasoval zanj. Pri glasovanju je namreč *po pomoti*, tako je zapisal *Narodni dnevnik*, vstal in tako glasoval za predlog, proti kateremu je protestiral. Liberalni list je to napako opravičeval kot nekaj, kar se je zgodilo že nekaterim izkušenim poslancem v preteklosti in nikomur ni prišlo na misel, da bi to takrat izkoriščal. Dr. Verstovšek pa je o tem dogodku nemudoma obvestil *Slovenca*. Liberalci so menili, da tako ravnanje ni v redu in da

429 Štajerske novice. *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 225, 2. 10., str. 2.

430 Prav tam.

431 Prav tam.

»slabo dobé z uničevalnim bojem zoper dr. Kukovca, če nimajo žegnani gospodje boljšega orožja«. ⁴³² Tudi drugi časopisi so pisali o tem pripetljaju in se norčevali, kakšnega poslanca imajo slovenski tržani. Poslanci Slovenske kmečke zveze pa so se »rogali tej brihtni politični glavi«. ⁴³³

Ob nastanku Narodne napredne stranke si je Kukovec v skladu s programom stranke prizadeval za izobraževanje tudi na podeželju ter za razvoj obrti. Zato je bilo povsem razumljivo, da je podprl sugestije prebivalstva pri Sv. Barbari v Halozah (danes Cirkulane) in na 9. zasedanju deželnega zbora podal predlog za dodelitev prispevka državni učni delavnici za pletenje košar pri Sv. Barbari. Leta 1906 je bila namreč pri Sv. Barbari ustanovljena učna delavnica za pletenje košar, edina te vrste na Štajerskem. Delavnica, »ki je doživela velik razcvet in ki je za tamkajšnje obubožano prebivalstvo velikega pomena, nujno potrebuje javna sredstva. Podpisani podaja predlog: Državna učna delavnica za pletenje košar pri Sv. Barbari naj prejme letni znesek 1000 kron iz deželnih sredstev.« ⁴³⁴

Na prvi oktobrski seji v sezoni 1909/10 je Kukovec podal predlog za uvedbo vinarstva na šentjurski meščanski šoli in ga utemeljil: »Z ustanovitvijo kmetijske šole pri Sv. Juriju ob južni železnici se je deloma zadostilo živahno občutenim potrebam na Spodnjem Štajerskem. Avtonomne korporacije in zasebni zavodi tekmujejo za dodeljevanje denarne podpore, da bi bodočim gojencem ustanove omogočili dobro izobrazbo in s tem prispevali k boljšemu razvoju domačega kmetijstva. Vendar vlada razočaranje v smislu tega, da ustanova glede na sedanjo opremo in učne načrte ne upošteva, da je Spodnja Štajerska večinoma vinorodna dežela. Zato je prisotna velika splošna želja, da bi kmetijska šola ponudila tudi pouk vinogradništva.« Zaradi tega je Kukovec podal predlog, da se deželni zbor »pooblasti, da

dopolni deželno kmetijsko šolo pri Sv. Juriju ob južni železnici z uvedbo novega predmeta vinarstvo in da stori potrebne korake in deželnemu zboru poda prošnjo za uresničitev tega«. ⁴³⁵

Spor med Kukovcem in drugimi slovenskimi poslanci se je kazal tudi pri Kukovčevem predlogu za odpravo *bernije*, o čemer so strankarski listi obširno pisali in primerjali advokatske tarife in davek za duhovnike, vsak seveda s svojim pogledom. Liberalni *Narodni dnevnik* je menil: »Končno pa nam ni znano, da bi klerikalni odvetniki delali zastonj. Saj vodja slov. klerikalcev dr. Šušteršič je celo s kmečkim denarjem postal milijonar. Straži bi torej priporočali več spretnosti pri obrambi najsvetejšega duhovniškega žaklja.« ⁴³⁶

Poslanci so vlagali tudi razne peticije. Eno takšnih je vložil Kukovec, in sicer peticijo Martina Kuneja, posestnika iz Osredka v občini Sveti križ, ki je prosil za pomoč oziroma brezobrestno posojilo zaradi požara. ⁴³⁷

Trinajsta seja štajerskega deželnega zbora leta 1909 je bila za Kukovca sila neprijetna, saj je bila na zbor naslovljena prošnja za privolitev v kazenski pregon deželnega poslanca dr. Vekoslava Kukovca zaradi razžalitve časti. Prošnji okrožnega sodišča v Celju je bilo dodano ustno poročilo deželnega odbora za občinske zadeve. Ovadba se je nanašala na septembrske dogodke leta 1908 v Celju. Kukovec je tedaj obtožil nekatere celjske zdravnike, da niso pomagali slovenskim udeležencem v nemirih 20. septembra 1908, izpostavljen je bil čevljar Obu, ki je po nemirih umrl. Zoper Kukovca je bilo vloženi več obtožb. Kukovec je v pojasnilo povedal, da gre za »ekscese, ki so se zgodili 20. septembra v Celju in ki so gospodom bolj poznani kot meni«. Zdravniki celjske bolnišnice dr. Gregor Jesenko, dr. Edvard Golič in dr. Ignac Paulič so obtožili dr. Kukovca zaradi razžalitve časti. Dr. Kukovec je v obtožnici sumil zdravnike, da so

432 Prav tam.

433 Dr. Kukovec grmi proti – glasuje pa »po pomoti« – za Nemce. *Straža*, 1, 1909, št. 116, 4. 10., str. 1.

434 Stenographisches Protokoll über die 9. Sitzung ... am 30. September 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 166.

435 Stenographisches Protokoll über die 10. Sitzung ... am 1. Oktober 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 182. Glej tudi: *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 229, 7. 10., str. 1.

436 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 229, 7. 10., str. 3.

437 Stenographisches Protokoll über die 13. Sitzung ... am 12. Oktober 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 238.

čevljarja Obuja, ki je bil pri nemirih 20. septembra poškodovan, *nepozdravljenega* poslali domov, zato da bi vse prikrili, čevljar pa se je doma naslednji dan v blaznosti obesil.

Tudi nekateri posamezniki so vložili tožbe zoper Kukovca zaradi razžalitve časti, in sicer Jožef Jarmer, celjski trgovec z lesom, ki je Kukovca prijavil okrožnemu sodišču v Celju, »da je Kukovec nepravilno trdil, za to ima priče, da je Jarmer napeljeval dve od svojih uslužbenk, da bi povzročili izgrede, in da ju je Jarmer podučil o načinu, kako povzročiti izgrede«. Drugi primer je bil Franc Tramšek, kletarski mojster v Celju, ki je okrožnemu sodišču v Celju prijavil, *da ga je dr. Kukovec pomotoma prijavil sodišču, in sicer, da je 20. septembra 1908 naščuval skupino, ki je metala kamenje v okna, kar involvira prestopek dr. Kukovca nad njim*. O sramotni vsebini prijave je izvedel šele 28. novembra 1908. Istočasno je želel Tramšek vložiti predlog za kazenski pregon urednika *Narodnega lista* Vekoslava Spindlerja, ki ga je nepravilno obdolžil sodelovanja pri ekscesih dne 20. septembra 1908. Med prijavami je bil tudi Rudolf Cvetko, zasebni uradnik iz Celja, »ki je prijavil dr. Kukovca zaradi prestopka razžalitve časti, češ da ga je ta tožil, da je Cvetko na železniški postaji pretepjal Slovence, kar lahko potrđita dve priči«. ⁴³⁸

V imenu posebne komisije za občinske zadeve je poročal poslanec Rudolf Mayr-Melnhof, ki je ob koncu poročila predlagal deželnemu zboru, da »privoli v kazenski pregon poslanca deželnega zbora dr. V. Kukovca zaradi prekoračitve varovanja časti«. ⁴³⁹ Podanemu predlogu je sledil Kukovčev govor in predlog, da se zadeva preloži in naj bo predana posebni komisiji za občinskem zadeve v ponovno *podrobno proučitev primerov*, upoštevajoč razloge, ki jih je Kukovec ponovno nanizal v svojem govoru. Kukovec je menil, »da se je iz vsega razvila visoko politična zadeva in ne le žalitve na privatni ravni. Ker ima vsa stvar politični priokus in ker mi je cela vrsta visokih poslancev in pravnikov povedala, da deželni zbor še nikoli ni izročil ne-

438 Prav tam, str. 259–261.

439 Prav tam, str. 261.

koga, ki bi bil obtožen iz političnih razlogov, in da so poslanci ohranili pri uveljavljanju svoje politične in moralne obveznosti svojo imuniteto. Vem sicer, da štajerski deželni zbor s svojo liberalno večino zavzema drugačno stališče, tega se zavedam, tu bi rad opozoril na inkonkvenco, ki ji je pred javnostjo podlegel deželni zbor in kar mu ni v čast.«

Kukovec se je dotaknil tudi spora s poslancem dr. Roškarjem, ki ga je užalil članek v celjskem dnevniku. Kukovec je trdil, da je bil članek namenjen njegovim volivcem. Med Kukovčevim govorom so iz vrst slovenskih poslancev prihajali vzkliki, da to ni res. Kukovec pa je nadaljeval z ugotovitvami, kot so: »Tukaj je bila ugotovljena vojaška bratovščina nemških nacionalistov in slovenskih klerikalcev. (Ugovor. Smeh.) Da bi lahko govorili o primeru, moram še enkrat poudariti, da je tu šlo za poziv mojim volivcem pred volitvami, in sicer 24. maja, ko sem v neki časopisni polemiki z dr. Roškarjem, pojasnil, da nisem zainteresiran kontaktirati z njim, medtem ko je on sedel pred porotnim sodiščem in je dobil zaporno kazen enega meseca. Mislim, da ne more biti večjega političnega padca, kot v tisku objavljenega članka te vrste. Prosim, gospodje, premislite stvar in povejte, ali lahko pri svoji vesti pojasnite, ali to ni bila morebiti politična polemika, ali politično žaljenje časti, storjeno v predvolilnem boju.« ⁴⁴⁰

Vendar se nekateri, zlasti katoliški poslanci niso strinjali z njim in so menili, da gre za *osebne žalitve*. Kukovec je vztrajal pri svojem stališču:

»Končno, gospodje moji, rad bi še nekaj poudaril. Tu ne gre za žalitve. To vam lahko zagotovim, razmere namreč zelo dobro poznam, nihče ni bil užaljen ali se užaljen počutil, gre za politično koalicijo dveh strank, to sta nemški nacionalisti in slovenski klerikalci proti moji osebi. (Ugovor.) To ne bo spremenilo stvari, to je res in izhaja že iz dejstva, da npr. akademiki in stari burši kot dr. Paulič, dr. Golič, dr. Jesenko in dr. Ambrozič, ki vedo, da sem neaktiven oficir, niso pa vedeli, kaj storiti v tak-

440 Prav tam, str. 261.

šnem primeru, če si užaljen in ne tečeš takoj tožit mami. Iz tega izhaja torej to, da tu ne gre za kako resno prizadetost, kajti ne morem sprejeti tega, da niste v tem primeru vedeli, kaj v takem primeru storiti.«⁴⁴¹

Tudi glede *užalitve politika* Roškarja je ostal Kukovec pri svojem mnenju, saj je menil, »če govoriš resnico, o žalitvi ne more biti govora, ampak je to v tem zelo burnem predvolilnem času dopustno, in da je izročitev v takšni zadevi unikum, to bi bil kuriozum za deželni zbor«. ⁴⁴² Kukovec je namreč v časniku objavil med drugim tudi, da je bil poslanec Roškar obsojen na en mesec zaporne kazni.

Kukovčev predlog, da se zadeva umakne v ponovno presojo posebni komisiji, ni bil sprejet, vendar se je debata nadaljevala. Nastopil je nemški poslanec Heinrich Wastian, izvoljen v Mariboru za mestno kurijo v Maribor, ki je napovedal, da bodo »moje različice posredovale bolj ostro sliko, da bi osvetlil običajno in splošno veljavno desno in moralno dojemanje mračnjaštva, skoraj bi rekel, da je to patološki problem«. ⁴⁴³ Menil je, da Kukovec v svojih nastopih ne upošteva takta in se v izjavah ne *brzda*. Po mnenju poslanca Wastiana »nemško mesto Celje že nekaj časa hudo trpi zaradi nenavadne, milo rečeno nepremišljene taktike gospoda dr. Kukovca; zaradi tega imam občutek, da je treba nekaj narediti in na kratko dodati določene stvari k temu, kar je posredoval dopisnik posebne komisije za občinske zadeve in tako ločiti seme od plev.«⁴⁴⁴ Wastian je povzel dogodke v Celju 20. septembra 1908 ob mnenju, da je dr. Kukovec te »spopade v Celju, ki veljajo samo kot refleksno dejanje nesrečnih izgrediv v Ljubljani, smatral kot povod, da bi zadovoljil svoje globoko sovraštvo proti vsemu, kar je nemškega v Spodnji Štajerski. (Dr. Kukovec: 'Nisem sovražen, nisem tak kot ste vi!') Pa me lahko prikažete kot pošast iz starih viteških romanov. Z vami sploh ne bom polemiziral. Za mene imate premalo specifične teže. Gospodje moji! S svojimi

441 Prav tam, str. 262.

442 Prav tam.

443 Prav tam.

444 Prav tam.

ugotovitvami bom nadaljeval. Gospod Kukovec, ki komaj čaka, da se bo spopadel z nemškim prebivalstvom. Proti nemškemu prebivalcem vlaga tožbe, pa če imajo kaj skupnega z resnico ali ne. Celjski odvetniki ga upoštevajo in v vsakem primeru je prišlo do sodne preiskave proti prijavljenim osebam. Vse skupaj se je izkazalo samo kot klevetanje z njegove strani. Tako preostane zelo sumljivim osebam samo to, da sodno preganjajo brezvestnega prijavitelja zaradi žalitve časti. To so kazenske zadeve, zaradi katerih mora biti gospod dr. Kukovec priveden pred sodišče. Zagotovo se bo ponudila prilika, da se bo osvetlilo spoprijemanje sodne oblasti z denunciacijami gospoda Kukovca.«⁴⁴⁵

Sledilo je naštevanje primerov in obtožb, s katerimi je Wastian z medklici nekaterih poslancev obračunaval s Kukovcem in zaključil: »Zdaj se bom poslovil od dr. Kukovca, v tem ko bom uporabil pesniški jezik, vsekakor primerno spremenjen: 'To je moški, kakor koli že, nikoli ne boste videli tako kot on.'«⁴⁴⁶ Mnenje je podal tudi poslanec Vinzenz Capra iz Leobna iz trgovsko-obrtniške kurije, sicer član odbora za občinske zadeve, v katerem je sedel tudi slovenski predstavnik dr. Karel Verstovšek. Capra je oporekal Kukovčevim očitkom posebni komisiji za občinske zadeve. Vendar je povedal, da lista prisotnosti na seji komisije izkazuje, da »poslanec dr. Benkovič kot imenovani strankarski predstavnik tisti dan ni bil prisoten ter gospod poslanec Roškar, ki v trenutku, ko se je začelo obravnavanje vprašanj, je bil pozvan, da zapusti lokal, kjer je bilo zasedanje in se do konca seje ni več vrnil. (Poslanec Roškar: 'To sem storil na lastno pobudo.') S tem smo, mislim, povsem pojasnili način dela posebne komisije za občinske zadeve.«⁴⁴⁷ V razpravo so se vključevali še drugi poslanci in člani posebne komisije, in sicer dr. Benkovič, Josef Jodlbauer, dr. Wilhelm Kaan. Kot zadnji v razpravi se je ponovno oglasil Kukovec, ki je menil, da v Celju ni šlo za malenkosti in da so bila storjena različna kazniva dejanja. Kot vodja slovenske nacionalne stranke je menil: »[...] imam

445 Prav tam, str. 263.

446 Prav tam, str. 264.

447 Prav tam, str. 264–265.

moralno in politično obvezo, da če gre za tako težke primere, ni pomembno, od kod izvirajo sledi zločinca. To je moje prepričanje. Storil sem samo svojo moralno obvezo, kar bi storil vsak od vas, če bi se znašel v podobnem položaju ... Odgovoren sem svojemu narodu, za katerega se žrtvujem in ta se zaveda, za kaj tu gre. Žrtvoval se bom za svoj narod in bom v imenu in v čast slovenskega naroda javno izpeljal ta proces. Ne zanima me vaše pojmovanje, vendar si ne dovolim, da bi me žalili.«⁴⁴⁸ Dopisnik poslanec Rudolf Mayr-Melnhof je še enkrat poudaril, da je komisija opravila delo natančno in profesionalno in da so Kukovčevi očitki neutemeljeni ter da predlagajo izročitev dr. Kukovca. Besedo je ponovno želel tudi dr. Benkovič, vendar ni dobil dovolj podpore med poslanci, da bi mu *dodelili besedo*.

Sledilo je glasovanje o predlogu posebne komisije o zahtevi celjskega sodišča, da se poslanca dr. Kukovca izroči. Predlog so poslanci podprli in izročitev je bila potrjena. Poslanci slovenske ljudske stranke so dvorano zapustili. Prav tako so podprli predlog za izročitev poslanca Roškarja. Na seji so obravnavali tudi predlog celjskega okrožnega sodišča za izročitev dr. Benkoviča, ki je bil osumljen, da je 25. aprila 1909 pri Sv. Jakobu v občini Kalobje sklical in organiziral volilno zborovanje na prostem brez uradnega dovoljenja. Komisija ni podprla predloga, prav tako tudi ne deželni zbor.

Opisano kaže na razmere med poslanci, tako slovenskimi kot nemškimi, ki so skoraj v vseh primerih delovali zoper Kukovca, ki je dokaj osamljen zagovarjal svoja stališča in predloge. Pri interpelacijah in predlogih je mestoma dobil podporo pri socialnih demokratih, sicer pa ni mogel doseči kaj dosti, saj je, tudi v važnih stvareh za slovenski narod, bil boj s slovenskimi klerikalnimi kolegi, ki niso zmogli ali hoteli skupnega nastopa. Zaradi svoje osebnosti in drže je ostajal popolnoma sam. Klerikalni list *Straža* je objavil pesem z naslovom *Narodna pesem (Iz najnovejše zbirke)*, v kateri se norčuje z Kukovčevega poslankega dela:

⁴⁴⁸ Prav tam, str. 266.

*Heil Herr Doktor Kukawitz!
Ga pozdravlja jasnih lic
Nemec vsak od tistihmal,
Ko se njim je v Gradcu vdal.
Če slovensko govori
Kdo od naših tam ljudi
Koj od jeze je prevzet
Vodja liberalnih čet.
Hitro kvišku se vzdigne
In slovenskim bratom migne:
»Ne brbrajte mi jezika,
Ki se v Gradcu nič ne šika!
Nemški samo govorite,
Kri slovensko zatajite!
Tako bodo Nemci mirni
In do nas povsod obzirni!
Nemci zvejo vse prav urno
In odslej po Gradcu burno
Sliši se pozdravni klic:
Heil Herr Doktor Kukawitz!«⁴⁴⁹*

Na naslednji, 14. seji je Kukovec podal natančni obrazložitev, in sicer o nujnosti izgradnje železnice Rečica ob Paki–Gornji Grad, zlasti zaradi potreb lesne industrije, ter železniške proge Polzela–Motnik. Oba predloga sta dobila podporo. Kukovec je utemeljitev začel v slovenščini in nadaljeval v nemščini. Za izgradnjo proge Rečica–Gornji Grad je navedel tehtne argumente gospodarske narave za razcvet industrije ter pomembnost za prebivalstvo, »ki iz leta v leto zaradi majhnih možnosti zaposlitve odhaja iz okraja, čeprav so tukaj velike možnosti razvoja blagostanja, če bi v moderno železniško povezavo vključili dosedanje prometne poti. Posebej bi rad izpostavil, da so v bližini trga Rečice in Polzele velike zaloge premoga odlične kakovosti, ki daje 7000 kalorij. Opozoril bi rad še, da so v bližini Naza-

⁴⁴⁹ *Straža*, 1, 1909, št. 119, 11. 10., str. 1.

reta velike zaloge boksita za pridelavo aluminija, kot tudi zaloge marmorja pri Solčavi (Sulzbach). In posebej, če upoštevamo velike gozdnate površine odličnega smrekovega lesa. Že zdaj izvažajo preko 40.000 kubičnih metrov, ki odgovarja 200 vagonom merkantilnega lesa, po vodni poti, kar je povezano s težavami in je tudi manj donosno. Z izgradnjo železnice bi bilo poskrbljeno za lesno industrijo in njene različne veje. Posebno še zato, ker je delovna sila poceni. Tu bi bil narejen najsrečnejši korak v smeri narodnogospodarske povezave, deželna vlada bi s tem, če bi podprla te projekte, dala primeren prispevek. To ne bi bil enkratni izdatek, temveč investicija, ki ne bi koristila samo okraju, temveč celotni deželi. To je samo kratka utemeljitev mojega predloga, ki sem ga hotel nasloviti na komisijo za železnice.«⁴⁵⁰ Naslednja Kukovčeva utemeljitev se je nanašala na predlog za čim hitrejšo izgradnjo železniške proge Polzela–Motnik (Heilenstein–Mötting): »Visoki zbor! Če so se pri ostalih predlogih pritoževali nad velikimi stroški, to pri številki 5 dnevnega reda ni utemeljeno, potem ko je bil predlog o železnici podan nemškemu državnemu zboru, je ta železnica predstavljena kot železnica, ki bo zgrajena na državne stroške in interesenta, to so okraj in dežela, bosta prispevala samo v manjši meri. Če pomislimo, da je ta proga samo nadaljevanje že obstoječe lokalne proge Celje–Velenje (Wöllan) to še dodatno govori v prid uresničenju tega načrta, s tem pa bo že obstoječa proga rentabilnejša. Čeprav bi izgradnja te bodoče povezave med alpskimi državami in jugom privedlo do razhajanja mnenj, lahko pride to vprašanje v štajerskem deželnem zboru toliko v poštev, kolikor je to v njegovem interesu in kolikor poteka proga po štajerskih tleh. Tega predloga ne bi postavil, če si javnost ne bi napačno tolmačila poročila deželnega zbora o tem pomembnem projektu za gospodarstvo. Zmotno so zatrjevali, da trgovska in obrtna zbornica zavzemata drugačno stališče kot deželni zbor. To ni tako, potem ko ta do tako pomembne železniške proge

450 Stenographisches Protokoll über die 14. Sitzung ... am 15. Oktober 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 296–297.

nima razumevanja. Še enkrat moram opozoriti na gospodarski pomen gradnje železnice in na enoglasno željo prebivalcev Savinjske doline v smislu napredka. Zato prosim gospode, da se zavzamejo, da v prihodnje nazor in stališče deželnega zbora o gradnji te železnice korigirajo in si prizadevajo, da bo država čim prej začela izvajati ta projekt. Pisno bom zaprosil za posredovanje predloga na komisijo železnice.«⁴⁵¹

Kukovec je na zasedanju podal tudi peticijo o ustanovitvi deželnega kulturnega sveta za Štajersko (priloga 194)⁴⁵² in predlog »postopka združenja kmetijskih zadrug na Štajerskem s sedežem v Gradcu.«⁴⁵³ Interpelacijo je Kukovec podal v slovenščini, zato so morali poskrbeti za prevod, ki ga je opravil Stephan Polanetz, uradni zapriseženi prevajalec (tolmač) za slovenščino v štajerskem deželnem zboru.

Kukovec je na naslednjih sklicih deželnega zbora predstavljal zlasti potrebo po nadomestitvi štajerske kmetijske družbe z *deželnim kulturnim svetom*, ki bi imel poseben oddelek za spodnještajersko kmetijstvo. Zavzel se je tudi za delitev deželnega šolskega sveta. Vseskozi je zagovarjal stališče, da je treba doseči samostojnost spodnještajerskih Slovencev in »osamosvojitve od Gradca v gospodarskem, kulturnem in političnem oziru.«⁴⁵⁴

Novembra 1909 je potekal gospodarski shod v Št. Petru pod Svetimi gorami, kjer sta kot govornika nastopila klerikalni poslanec in namestnik deželnega glavarja dr. Jankovič ter *napredni* liberalni poslanec dr. Kukovec. To je bil eden redkih shodov, na katerih sta nastopila poslanca različnih političnih taborov in se odpovedala čustveni politiki in medsebojni mržnji. *Narodni list* je to gesto posebej pozdravil, da sta *nasprotujoči politični stranki razpravljali o skupnih ciljih ter dosegli soglasje*.⁴⁵⁵

O svojem poslanskem delu v štajerskem deželnem zboru je dr. Kukovec obširno poročal na III. glavnem shodu Narodne

451 Prav tam, str. 297.

452 Prav tam, str. 284.

453 Prav tam, str. 318.

454 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 255, 8. 11., str. 1.

455 *Narodni list*, 4, 1909, št. 49, 11. 11., str. 2.

stranke v Celju. Opisal je tudi odnose s slovenskimi klerikalnimi poslanci, zlasti glede vprašanja uporabe slovenskega jezika in podpore njegovim interpelacijam. Kukovec je izpostavil, da se je postavil v bran zakoniti odločitvi nemškega poslovnega in razpravljalnega jezika v štajerski deželni zbornici in ob tem dodal, da pa so klerikalci *čutili potrebo našopiriti se z narodnim perjem*. Razlog za to je Kukovec videl v tem, ker si je moral podporo za svoje predloge in interpelacije iskati pri Nemcih, *ker mu jih niso hoteli dati Slovenci*. Boj za pravico do uporabe slovenskega jezika v deželnem zboru je Kukovec označil za *komedijanstvo in ne na resno zasledovanje političnega cilja*.⁴⁵⁶

Na predzadnjem zasedanju štajerskega deželnega zbora 29. decembra 1909 je Kukovec podal nujni predlog, da bi deželni zbor »pomagal pri odstranitvi škode po poplavah, ki jih je povzročila reka Sotla dne 20. decembra v krajih Bračna vas in Gregovci in bo zato nujno sprostil deželna sredstva v ta namen, to pomeni za nasipe ob reki v višini 4000 kron«. ⁴⁵⁷ Predlog je poleg Kukovca sopodpisal tudi dr. Fran Jankovič. Očitno je bilo to edino sodelovanje med dvema slovenskima poslancema različnih političnih skupin. Jankovič je nastopil skupaj s Kukovcem tudi na gospodarskem shodu v Št. Petru pod Svetimi gorami.

Kukovec je podal tudi predlog za rešitev mejnih problemov med celjsko občino in občino Celje okolica s sprejetjem novega zakona. Ob tem je podal dolgo poročilo o stanju in problemih med omenjenima občinama.⁴⁵⁸

Zadnja seja deželnega zbora v letu 1909 je bila 30. decembra in je bila v znamenju boja zoper nove davke. Kukovec je bil zoper vsako novo obdavčenje, medtem ko so slovenski klerikalci glasovali za nemški predlog za zvišanje doklade na pivo. Liberalni *Narodni list* jim je očital *izdajo gospodarskih koristi naših hmeljarjev*. Deželni zbor je imel nalogo vsako leto določiti višino doklade. V imenu poslancev Kmečke zveze je stališče za povi-

šanje doklade za pivo pojasnil poslanec Anton Meško s Ptuja. Ob tem glasovanju se je Kukovec spraševal: »Ali naj slovenski poslanci pomagajo iz zadrege nemškemu deželnemu odboru, ki je s svojim gospodarstvom zavozil? Ali bodo slovenski poslanci pomagali uničevati svoje volilce v Savinjski dolini? Slovenski poslanci bi morali dosledno nasprotovati vsakemu zvišanju davkov in doklad in tem bolj čudno se mi zdi, da hočeta glasovati za zvišanje doklade na pivo gg. poslanca dr. Benkovič in Terglav, ki so ju izvolili hmeljarji.«⁴⁵⁹ Tudi ob tem vprašanju se je pojavilo neokusno obračunavanje med poslanci ter kasneje v političnih listih obeh taborov. Klerikalci so menili, da na *ceno hmelja ta davek čisto nič ne vpliva*, in očitali Kukovcu, da je mislil le na *pivovarje, zlasti na žalsko in laško pivovarno, pri kateri ima gotovo dosti akcij*, ne pa tudi na vinogradnike.⁴⁶⁰

Kukovec je podal tudi svoje stališče o slabem gospodarjenju štajerskega deželnega odbora in s tem povezane nevarnosti bankrota. Očital je nespametno porabo denarja in številne *potrattne ukrepe* in spraševal, kako je mogel deželni zbor »toliko let dolgove delati, ne da bi skrbel za pokritje?« Naštel je nekaj po njegovem mnenju zgrešenih investicij: »Kaj vam je bilo treba ustanoviti deželno višjo gimnazijo v Ptujju? Ali ima Koroška ali Kranjska ali Nižja Avstrija deželne gimnazije? Niso tako neumne, da bi deželam nakladale bremena srednjega šolstva, za katero je dolžna vlada skrbeti.« Kukovec je videl razloge za te šole zgolj v graditvi nemških trdnjav zoper Slovence. Prav tako so bili sporni veliki izdatki za študentske domove v Mariboru in Celju, kjer so bivali dijaki iz Gornje Štajerske in Spodnje Avstrije. Tudi ustanovitev deželnega ženskega učiteljsišča v Mariboru je bila po Kukovčevem mnenju nepotrebna, saj bodo vanj zahajali spodnještajerski Nemci, ki jih je le 40.000 proti 400.000 Slovencem, ki nimajo svoje gimnazije. Govor je zaključil z besedami: »Takšnemu deželnemu zastopstvu in deželnemu odboru ne do-

456 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 281, 9. 12., str. 1; *Narodni list*, 4, 1909, št. 53, 10. 12., str. 1.

457 Stenographisches Protokoll über die 16. Sitzung ... am 29. Dezember 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 423. Glej tudi: *Narodni list*, 5, 1910, št. 1, 7. 1., str. 3.

458 Prav tam, str. 392–394.

459 Stenographisches Protokoll über die 17. Sitzung ... am 30. Dezember 1909. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 471–473; *Narodni list*, 5, 1910, št. 1, 7. 1., str. 1.

460 *Straža*, 2, 1910, št. 1, 3. 1., str. 2.

volimo nikakih davkov. Zvišajte davke sami, nosite pa tudi vso odgovornost!«⁴⁶¹

V Savinjski dolini sta uvedba zvišanja doklad za pivo z 2 K na 4 K ter glasovanje slovenskih klerikalcev v podporo zvišanju prinesla veliko nejevolje in ogorčenja. Hmeljarsko društvo je 2. januarja 1910 sklicalo gospodarski shod v Žalcu, na katerem naj bi protestirali proti povišanju doklad. Kaj pomenijo višji davki, je hmeljarjem pojasnil državnozborski poslanec Roblek, deželni poslanec Kukovec pa je predstavljal zakon in možnosti protesta zoper uvedbo povišanja. Na shodu je bila sprejeta resolucija z namenom, da se glas hmeljarjev sliši tudi v deželnem zboru; izražala je veliko ogorčenje nad ravnanjem klerikalnih slovenskih poslancev.⁴⁶² Sledili so shodi po raznih savinjskih krajih, kot sta Braslovče in Vranksko, kjer so hmeljarji izražali ogorčenje nad predlogom in pozicijo klerikalnih poslancev do zanje nesprejemljivega vprašanja, kakršno je zvišanje *pivnih doklad*.⁴⁶³

Na 19. seji je Kukovec podal utemeljitev predloga za ustanovitev deške meščanske šole v Žalcu (Sachsenfeld), Sv. Juriju ob južni železnici in Trbovljah (Trifail). Že v pretekli deželnozborski periodi so poslanci dr. Krašovec, Roš in tovariši predložili prošnjo za ustanovitev deških meščanskih šol v omenjenih krajih. Toda Kukovec je ugotavljal: »Medtem ko na začetku te sesije v mesecu septembru lanskega leta poročilo deželne komisije, ki obravnava to zadevo, še ni bilo podano, sem na izrecno željo mojih volivcev podal prošnjo, ki jo danes obravnavamo. Vprašanje, ki zadeva ustanovitev meščanskih šol v Spodnji Štajerski, bi bilo tako končno rešeno. Rešitev od deželne komisije je že prišla, obstaja pa še ena stvar, ki je povzročila pri nas veliko osuplost. Medtem ko so ustanovitve meščanskih šol v Srednji in Gornji Štajerski že skoraj dokončne, je slišati, da za ostale meščanske šole ni dovolj denarja, posebno za šole v Žalcu (Sachsenfeldu) in Sv. Juriju, v istem poročilu preberemo, da so sicer stvarni in

ostali pogoji izpolnjeni in da je le še od deželnih sredstev odvisno, koliko predlogov bo rešenih. Visoka deželna komisija nam je predložila na eni od prejšnjih sej v Celju drugo poročilo v zadevi deželne meščanske šole, ki je v nasprotju s tem, kar mi zahtevamo. Edina meščanska šola, kjer so lahko študirali tudi Slovenci, je bila deželna meščanska šola v Celju. Ta je gojencem z ustanovnim pismom nudila pouk v obeh jezikih, temu primeren je bil obisk, saj se v tem času rekrutira 80 % učencev iz okolice, ostalih 20 % pa odpade na Celjane in bližnje trge. Zdaj bi po tem predlogu, ki ga mora podpreti tudi deželna komisija, to meščansko šolo prepustili občini. Vsi pa se dobro zavedamo, da v obstoječih razmerah prepustitev te deželne meščanske šole občini Celje ne bi pomenilo nič drugega kot to, da bi v prihodnosti postala ta šola nedostopna za Slovence. Posegati v obstoječe lastninske pravice ni dopustno, in kar se tiče te spremembe, jo lahko rešita samo s privolitvijo obe strani. O spremembi bi se lahko govorilo samo, če bi tudi učenci, za katere je na tej šoli potekal pouk v slovenščini, da bi tudi v bodoče ločeno imeli pouk v slovenskem jeziku.« Kukovec se je osredinil zgolj na gradnjo šole v Št. Jurju ob južni železnici, saj je bil za Žalec podan drug predlog.

Gradnja šole bi znašala približno 200.000 kron – »razkošna zgradba, kjer je bilo poskrbljeno za nastanitev deške meščanske šole. Tako da je samo še formalnost, kdaj bo šola sprejela prve učence. Deset ljudskih šolskih razredov že danes obstaja v Sv. Juriju ob južni železnici. Učiteljev tudi ne manjka. Na ljudskih šolah so učitelji z opravljenimi izpiti za meščanske šole, ki so jih opravili z odliko. Ni pomanjkanja niti učiteljev, niti šolskih prostorov, tudi pomožnih učiteljev, ki bi takoj bili na voljo, če bi bilo potrjeno, da bodo te šole ustanovljene.« Glede kraja Žalca (Sachsenfeld) je Kukovec povedal, da »je že letos načrtovana gradnja šolskega poslopja in bi bilo zelo zaželjeno, če bi bila tam končno ustanovljena meščanska šola. Priporočljivo bi bilo, če bi o tem odločili v kratkem, ker bi se že pri sami gradnji poslopja to upoštevalo in tako ne bi prišlo do nepotrebnih dodatnih

461 Prav tam, str. 436–437. Glej tudi: *Narodni list*, 5, 1910, št. 1, 7. 1., str. 1.

462 *Narodni list*, 5, 1910, št. 1, 7. 1., str. 2.

463 *Narodni list*, 5, 1910, št. 2, 13. 1., str. 1.

stroškov.« Žalec je bilo središče enega od *najbujnejših delov dežele*, posebno zaradi napredka, ki ga je omogočila proizvodnja hmelja, zato »na noben način ni dopustno temu hitro razvijajočemu se okolju, da bi mu še nadalje kratili možnost ustanovitve meščanske šole«. Ob tem je Kukovec visoki zbor opozoril, naj upošteva, »da Spodnja Štajerska ne sega samo do Šentilja, ampak da je tudi jug za deželni zbor in deželno komisijo področje dejavnosti, da je dežela tudi v južnih delih pripravljena pokrivati s svojimi prihodki tudi izdatke. Predstavniško telo, to je deželni zbor, ima moralno obvezo, da v deželah, ki so pod njegovim vplivom, poskrbi še posebej, ko gre za kulturne zadeve«. ⁴⁶⁴

Predlog je dobil zadostno podporo in je bil predan šolskemu odseku. Kukovčev predlog so objavili tudi graški časopisi. Zanimivo je bilo, da je tudi dr. Verstovšek po Kukovčevem nastopu in po njegovi utemeljitvi o meščanskih šolah dodal ugodno utemeljitev klerikalnih poslancev. Nemški časniki, zlasti *Grazer Tagblatt*, so se spraševali, zakaj je bilo to treba, in menili: »Iz obzirov tekmovanja nasproti naprednemu predlagatelju dr. Kukovcu je moral k predmetu seveda govoriti tudi klerikalec dr. Verstovšek in tudi podati neke vrste utemeljitev.« ⁴⁶⁵ To je bil še en primer, ko klerikalni poslanci niso hoteli direktno podpreti Kukovca, čeprav je bila na programu pomembna *narodna stvar*. Na naslednjem zasedanju je dr. Korošec v poročilu finančnega in poljedelskega odseka glede kmetijske šole v Št. Jurju ob južni železnici predlagal, da se odobri račun za nakup zemljišča in za stavbo in naj se *vzame otvoritev šole na znanje*. ⁴⁶⁶ Nemška nacionalca Franz Huber in August Einspinner, ki sta bila člana finančnega odseka, sta bila proti stavbi, torej proti predlogu lastnega odseka. V govoru sta izražala celo nestrpnost do spodnještajerskih Slovencev. Menila sta, da je šola nepotrebna, naj bi kmečki fantje raje šli v nemško šolo in da Slovenci niso zreli

464 Stenographisches Protokoll über die 19. Sitzung ... am 5. Jänner 1910. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 518–519 (Beilage 100).

465 *Narodni dnevnik*, 2, 1910, št. 5, 8. 1., str. 1.

466 Stenographisches Protokoll über die 20. Sitzung ... am 10. Jänner 1910. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 542–543.

za tako šolo. ⁴⁶⁷ Kukovec je ostro nastopil proti *predrznemu govoričenju*, za katero je osnovo videl v nepoznavanju razmer na Spodnjem Štajerskem in napredku, ki ga je slovenski kmet pridobil v *strokovni kmečki izobrazbi*. Kukovec je bil prepričan, da potrebujemo *moderno izobraževališče v kmetijski stroki*. ⁴⁶⁸

Vprašanje jezika v šolah je bilo stalnica Kukovčevih predlogov in zanimanja. Tako je januarja 1910 podal predlog o poučevalnem jeziku za šolske otroke in ga utemeljil: »Da pošljemo otroke v šolo, kjer razumejo jezik, je to princip, ki mu ne oporeka nihče. Čudno pa je, da v vsakdanjem življenju zdaj dogaja, da dežele in stranke leta in leta zastopajo stališča, ki se pri konkretni priliki izkažejo kot nerazumne, celo škodljive za te stranke. S takim problemom se je ukvarjala pred nekaj leti v deželnem zboru mejna grofija Moravska (Mähren) in rezultat pogajanj med dvema nacionalnima strankama, to je med Nemci in Čehi, je bil, da je bil zakonski osnutek sprejet enoglasno, zato je bil jezik pri pouku učencev zakonsko predpisan, na vse to pa je bilo določeno, da v jezikovno mešanih področjih, kjer obstajajo nemške in češke šole, obiskujejo otroci, katerih materni jezik je nemščina, nemško šolo in ravno tako velja za otroke, katerih materni jezik je češčina. Tako lahko koristno sledijo pouku in uživajo v ljudskem poučevanju.

To je prisotno tudi na Spodnjem Štajerskem, kjer je bilo zapravljen ogromno energije, kjer je bilo ogromno ekonomskega žrtvovanja, da bi bil dosežen enak cilj, ki je bil v Moravski zaznan kot razdirajoč in nepotreben. Starši so se pustili napeljati od dveh nacionalnih strank ali zaradi gospodarske neodvisnosti, ali zaradi agitacij ali večjih koristi, da so pošiljali otroke v šole, kjer je bil pouk v jeziku, ki se ga otroci niso naučili od staršev in ki ga otrok, ko je stopil v šolo, ni poznal.

Mislím, da, gospodje moji, ni treba biti posebno pameten, da ugotovimo, da je to s pedagoškega vidika velika krivica naroda in tudi z vidika stranke, ki se za to zavzema. S tem izgu-

467 Prav tam, str. 544–545.

468 Prav tam, str. 545–546; glej tudi: *Narodni list*, 5, 1910, št. 2, 13. 1., str. 2.

bimo ogromno energije in storjena je velika krivica. Tudi učni načrti, ki veljajo za celo področje, se tako ne morejo izvajati po časovnem planu, s tem pa ne dosegamo učnih ciljev, ki so predpisani. Od otroka ne moremo zahtevati in pričakovati, da se bo dobro naučil tudi drugega jezika. S pedagoškega vidika je to nemogoče in krivično. Izkušnje kažejo, da otroci, ki se v takih šolah niso dobro naučili nemščine, temveč nasprotno, še zdaleč ne dosegajo niti osnovnih znanj, kaj šele predvidenih ciljev.«

Kukovec je apeliral na poslance, naj razumejo, da smo zaradi geografskih danosti prisiljeni živeti skupaj v slogi, ne pa si po nepotrebnem oteževati življenja. Strinjal se je z ugotovitvami, da je za slovenske otroke koristno se učiti nemško. Vendar se je ob tem spraševal, »ali je to pametno, da pošiljamo otroke v šolo, kjer stoji pred njimi učitelj, ki ne obvlada slovenščine, zato da bi se naučili drugega jezika, in ki mu ne zna razložiti branja in pisanja. Če bi opazili razmere v šolah, ki jih imamo toliko na Spodnjem Štajerskem, bi videli, da je to nesreča in nesmisel. S tem dosežemo zelo slabe učne cilje. Veliko bolje bi bilo, če bi zaupali otroke učiteljem, ki bi obvladali njihov materni jezik. S tem bi postavili boljše temelje za učenje drugega deželnega jezika, nemščine.« K debati na izpostavljeno temo se ni prijavil noben poslanec in tudi glasovanje je bilo neuspešno. Predlog je podpisal le Kukovec. Dodelitev predloga šolskemu odseku je bila zavržena.⁴⁶⁹ Pomembno vprašanje, s katerim se je Kukovec ukvarjal že v začetku sklica štajerskega deželnega zbora jeseni 1909, je bilo odprava *bernje*. Kukovec je v uvodu utemeljitve predloga poudaril, da »predlog ni naperjen proti nobeni instituciji, temveč je predstavljen iz kmečkega in gospodarskega stališča in ga na tak način tudi podpiram«. S patentom z dne 7. septembra 1848 je cesar Ferdinand I. odredil, da se posestva razbremenijo davkov. To se je tudi dejansko izvedlo. S patentom z dne 4. marca naslednjega leta, 1849, pa je cesar odredil, da določila iz leta 1848 ne veljajo za cerkev in župnike ter da so

469 Stenographisches Protokoll über die 21. Sitzung ... am 11. Jänner 1910. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 555–556.

darovi za njih še vedno obvezni. Toda bilo je odrejeno, da se to določilo razveljavi. Nadaljnje izvajanje tega določila je bilo po deželah izvedeno za Štajersko, kjer je bil potrjen deželni zakon 18. julija 1871; po njem naj bi se darovi, ki so bili darovani pred tem, vrnili kot odškodnina. V 10. členu tega zakona je bilo določeno, da bo darove preračunala lokalna komisija in izračunala povprečne vrednosti. To je pomenilo, da bo davek v enakih dvajsetih obrokih odveden v blagajno. V dvajsetih letih bi bil tako povrnjen. Kukovec je postregel s podatki za celjski okraj. V okrožnem glavarstvu Celje so bile v desetih farah odškodnine formalno poplačane, v sedmih pa ne; prav tako v okrožju Gornji Grad, v sedmih ja, v petih ne; v okrožju Laško v petih, v osmih pa ne; v okrožju Vranksko (Franz) zakon formalno nikjer ni bil izveden. Tudi v drugih okrožjih je bila situacija podobna. Kukovec je ugotavljal, da »pri tem prihaja do nesporazumov, ko kmetje ne vedo, ali so cerkvi kaj dolžni ali morajo darove razumeti kot darila. In ali obstaja pravica ugovora.« Navedel je primer občine Dramlje (Trennberg) pri Celju, kjer se je pripetil nenavaden dogodek, ko je neki kaplan s prižnice naznanil, da ima namen ohraniti zbiralna mesta, vendar je od občine dobil prepoved. Na višjih instancah je bila odločitev drugačna. Zbiralno mesto so kaplanu dovolili, in sicer *prostovoljno zbiralno mesto*. Kukovec se je prepričal, da v avstrijskih zakonih ne obstaja prostovoljna *bernja*, razen v dekretih dvorne pisarne z dne 21. decembra 1826, torej pred skoraj sto leti. Zato je Kukovec predlagal, da deželni zbor zadevo uredi. Predlog je dobil dovolj podpore.⁴⁷⁰

Kukovec je v svojem predlogu zahteval, naj se *bernja* popolnoma odpravi. Za njegov predlog so se izrekli tudi nemški klerikalci. Celo nemški duhovnik dr. Franz Puchas iz Lipnice je *govoril za sprejetje predloga*. Proti predlogu in s tem proti razbremenitvi kmetov so bili v celotni zbornici le slovenski klerikalci. Glavni zagovornik proti predlogu je bil dr. Benkovič, ki

470 Stenographisches Protokoll über die 22. Sitzung ... am 12. Jänner 1910. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 573–575.

je menil, »če bernje ne bo, duhovniki ne morejo živeti«. ⁴⁷¹ Leta 1912 je *Narodni list* zapisal primer uspešnega izvajanja zakona o odpravi bernje, in sicer ko sta dva kmeta prek deželnega poslanca Kukovca vložila prošnjo za odkup bernje za župnijo Razbor. Okrajno glavarstvo v Celju je prošnji glede na novi zakon ugodilo. Glede na ugodno rešen primer je *Narodni list* pozival kmete, da sledijo zgledu. ⁴⁷²

Kukovec je na 25. zasedanju štajerskega deželnega zbora v sezoni 1909/1910 podal predlog za dodelitev prispevka za državno učno delavnico za pletenje košar pri Sv. Barbari v Haložah (danes Cirkulane). Poslancem je natančno opisal vinorodno območje Halož in standard ljudi. Tudi nekdanja glavna dejavnost, tj. pridelava vina, je nazadovala in Haložani so iskali nove možnosti preživetja. Šolsko ministrstvo je prisluhnilo prebivalcem in poskusno uredilo polje, kjer bi zasadili vrbo. Nadučitelj Ogoelec se je na Dunaju izšolal za pletenje košar in že dve leti vodil potujoče tečaje pletenja košar. Dne 1. januarja 1908 je bila pri Sv. Barbari v Haložah soustanovljena državna delavnica za pletenje košar. Država je financirala material, orodje, obrate in nagrajevanje vajencev, deželni zbor je prispeval k ureditvi vrbovih kompleksov, krajevni šolski svetnik pa je podaril učne prostore. Kukovec je podkrepil svoj predlog s podatki: »V prejšnjih letih je to delavnico imelo možnost obiskovati samo deset vajencev. Lansko leto je imelo to možnost že več učencev, tako da jih je zdaj vse skupaj 18. Ustanova je vzorčna, v njej je do sedaj dobilo izobrazbo 48 slušateljev in pletenje košar je postalo na tem območju 'hišna' industrija. Zelo se je povečala prodaja materiala in košar, od katerih je bilo lani prodanih 2320 kosov, tako da je delavnica s svojim delom dosegla dobiček 10.000 kron. Vsekakor naj revno prebivalstvo, ki se izobražuje in dela v teh delavnicah in nima sredstev za življenje, dobi plačilo 1 krono na dan. Kljub vsemu pa so te podpore narasle do 7000 kron. Plačila so bila krita iz prodaje košar. Kljub temu je bilo v zadnjem letu, ko se

471 Prav tam, str. 575–576; *Narodni list*, 5, 1910, št. 2, 13. 1., str. 1.

472 *Narodni list*, 7, 1912, št. 21, 23. 5., str. 1.

je širila delavnica, potrebnih veliko več sredstev v obliki posojil. Tam živi namreč veliko število dečkov, vajencev, ki bi se radi naučili obrti.

Iz teh podatkov je razvidno, da ta ustanova ni brez pomena, vendar je tu težava, ki je zelo pereča in ki je brezizhodna, namreč pomanjkanje delovne sile na deželi. V prihodnosti bo to še bolj očitno, domača industrija se je že prijela in prebivalci so jo sprejeli za svojo. ⁴⁷³

Štajerski deželni zbor je sicer odobril manjše vsote pomoči, vendar pa je direkcija za poskusne ustanove, ki je podprla učne delavnice za pletarstvo, trdila, da jih bo morala zapreti, če interesi, ki pridejo za ta namen v poštev, to so občina, okrajno predstavništvo in pokrajina, ne bodo mogli zagotoviti potrebnih sredstev. Kukovec je predlagal letni prispevek 1000 kron iz *deželnih sredstev* in še, da se predlog dodeli finančnemu odseku. Dobil je zadostno število podpore.

Dne 18. januarja 1910 je Kukovec vložil peticiji vdove nadučitelja Josefine Žagar iz Petrovč za podporo ter peticijo v imenu občin Vransko, Jeronim, Prekopa in Kokarje ter podružnice kmečke družbe na Vranskem.

Še na naslednjih zasedanjih je Kukovec utemeljeval potrebnost in opremljenost kmetijske šole pri Št. Jurju ob južni železnici. Širile so se govornice, da je šola opremljena preveč luksuzno, vendar so bile navedbe po zagotovitvi predsednika deželnozborske komisije označene za netočne. Kukovec je postregel z mnenji, da je šola preskromno opremljena in da se številni učenci pripravljajo, da zapustijo pouk. Poročal je, da »manjka oprema, kar učence ovira, da ne morejo normalno slediti pouku. Bojijo se tudi, da tudi v prihodnje to ne bo mogoče. Rad bi dodal, da je vsak začetek težak. Kljub temu bi rad na šolsko komisijo v imenu spodnještajerskih kmetov naslovil prošnjo, da bi storili vsaj to, da ta težko pričakovana ustanova ne bi prišla na slab

473 Stenographisches Protokoll über die 25. Sitzung ... am 17. Jänner 1910. V. Verzeichnis ... 1909/1910, str. 623–624 (Beilage Nr. 137).

glas.«⁴⁷⁴ Predlagal je tudi, da bi na šoli uvedli predmet vinogradništvo, saj ima Spodnja Štajerska številna vinogradniška območja in bi »skoraj vsak drugi šolar potreboval na tej šoli tudi tako praktični kot teoretični pouk o vinogradništvu« in kmetijska šola bi s poukom »vinogradništva odločilno prispevala k razvoju«. Kukovec je predlog izrazil v imenu *kmetov na Spodnjem Štajerskem*. Na tem zasedanju je Kukovec podal tudi predlog v zvezi s spremembo zakona, ki zadeva šolsko nadzorno službo. Predlog je utemeljeval s šolskimi razmerami na Spodnjem Štajerskem: »Duh, ki vlada v štajerskem šolskem svetništvu in obvladuje njegovo delovanje, je takšen, da glasno zahteva takojšnje spremembe v šolski nadzorni službi. S tem šolskim svetništvom se več ne da shajati, tukaj mora priti do sprememb. Skrajni čas je, da se uveljavi narodna avtonomija na področju šolstva.«⁴⁷⁵ Zavedal se je, da zastopana ideja ne spada v obstoječi program. Toda zastopal je »mnenje mojih volivcev in mojega naroda, ki mu pripadam, pa če bo moj predlog še tolikokrat zavržen, obstaja potreba po tem da ne bo šel v pozabo, da bo ta želja tolikokrat postavljena, dokler ne bo premagala nad politično voljo«. Izpostavil je problem, da v nekaterih okrožjih na Spodnjem Štajerskem ni niti 5 odstotkov nemškega prebivalstva, šolsko svetništvo pa je v nemških rokah, kot na primer okrožje Laško. Temu primerna je bila tudi zasedba delovnih mest učiteljev, posebno nadučiteljev. Prepričan je bil, da vladajo strankarske tendence kot na Madžarskem in Hrvaškem, kjer narod dobi eno železniško postajo samo, če podpira vladajočo stranko. Na Spodnjem Štajerskem so šolske nadzorne službe, na primer Maribor, Ptuj, Slovenska Bistrica in Konjice, kjer je znano, da morajo učitelji, ki bi radi dobili mesto nadučitelja, oddati pisno pojasnilo, privolitev, da bodo delovali v smislu vladajoče stranke. Drugače misleči nima možnosti za službo. Kukovec je menil, da takšne razmere vodijo h korupciji v šolstvu, kjer igra glavno vlogo strankarska

474 Stenographisches Protokoll über die 26. Sitzung ... am 18. Jänner 1910. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 631–632.

475 Prav tam, str. 632–634.

politična pripadnost: »Če gre spet za okrožja, kot so Maribor ali Ptuj, ne velja posestna teorija, temveč princip večine. Vsepovsod velja, da so kompetenti že vnaprej določeni, razpiše se ugodno delovno mesto in prijavite se za službo. Dobro mi je poznan primer, ki se je zgodil na neki šoli blizu Maribora. Tam je nadučitelj, ki je bil prej Slovenec, samo s podpisom reverza, da bo odslej deloval v nemškem smislu, obdržal delovno mesto. Pri nekem prostem delovnem mestu v Limbušu pri Mariboru, v domači občini člana deželne komisije Robiča, je prišlo tako daleč, da so bili nemški učitelji, ki so do sedaj delovali na zasebnih šolah, pozvani, da kandidirajo tam, kjer je nadučitelj Slovenec in kjer so v večini Slovenci.«⁴⁷⁶ Kukovec je opozarjal tudi na čuden odlok štajerske šolske nadzorne službe, po katerem prebivalci, ki so po rodu Štajerci, ne morejo dobiti službe, če niso študirali tukaj in če jim štajerska nadzorna služba ni podelila licence. Tak primer je izobraževanje učiteljic, kajti izobraževalna ustanova za učiteljice je bila zasebna ustanova in je šele kasneje pridobila status javne šole. Če posamezni starši niso hoteli poslati svoje hčere v takšno ustanovo, za katero so bili prepričani, da nima večjega ugleda kot samo državno učiteljišče, so jih rajši poslali na študij v Celovec, Ljubljano ali Gorico. Četudi so študij končale z odliko, so na ta način, čeprav so po rodu s Štajerske, izgubile pristojnost in so bile pri vlogi za službo zavržene. Takšno stanje je bilo po Kukovčevem mnenju »nevzdržno in se ne bo moglo dolgoročno obdržati«, zlasti ob dejstvu, da je šolski inšpektor von Tumlriz ob neki priložnosti dejal:

»Nemški učitelj nima samo pravice, ampak obvezo, da poleg praktičnih znanj razširja med narod tudi nemško kulturo in nemško samozavest. (Poslanec Franz: 'Pravilno!') Pravilno seveda z vidika deželnega šolskega svetnika in šolskega inšpektorja.« Kukovec je videl rešitev v avtonomiji na področju šolstva, tako kot je to bilo urejeno na Češkem. Čeprav je ves čas vedel, da njegov predlog ne bo sprejet, je vztrajal pri njem in v imenu svojega ljudstva sklenil, da ga bo tako »dolgo ponavljal,

476 Prav tam.

da bodo razmere same močnejše kot vaša politična moč in doker ta pravična zahteva ne bo izpolnjena«. ⁴⁷⁷

Zahteve po ustanovitvi deželnega šolskega sveta za slovensko šolstvo so se pojavljale tudi v časnikih, zlasti ob zapisih številnih nepravilnosti in pritiskov ter korupcije pri oddajanju nadučiteljskih mest po posameznih slovenskih krajih. Tak primer je bilo neimenovanje nadučitelja v Jarenini in imenovanje v Hočah. ⁴⁷⁸

Na januarskem zasedanju leta 1910 je Kukovec podal utemeljitev predloga po skrajšanem postopku ob izrednih razmerah, ki so zadevale škodo zaradi poplavljanja reke Sotle v naseljih Bračna vas in Gregovci: »Mislim, da ne bi vzbudil pozornosti visokega zbora, če bi na dolgo in široko razlagal podrobnosti o poravnanju škode, za katero sem prosil, ki so jo povzročile poplave reke Sotle lani 20., 21., in 22. decembra v prizadetih naseljih Gregovci in Bračna vas. Od izročitve mojega predloga je bil prvi del pomoči že opravljen. Okrajno glavarstvo je ugotovilo višino škode in naredilo podrobne načrte za sanacijo škode, ki so že predloženi okrajnemu glavarstvu v Celju pod številko 810/A 44 ex 1910. Vsebuje poročilo strokovnjaka in njegov predlog o višini prispevka s strani države in dežele. Videti je, da je prvi del mojega predloga, ki sem ga naslovil na deželni zbor, o škodi na prizadetih območjih brezpredmeten. Rad bi zaprosil spoštovanega gospoda predsedujočega deželnega kulturnega zbora, da pošlje citirani akt na okrožno glavarstvo v Celju, na osnovi česar naj predstavi predlog in poročilo visokemu zboru. Za mene je pomemben samo drugi del mojega predloga o odobritvi deželnih sredstev. Z njihovo pomočjo bi pomagali sanirati najnujnejšo škodo. Pospesena razprava o tem primeru bi bila v deželnem zboru zelo pomembna, namreč zimski čas mora biti dobro izkoriščen, da bodo do pomladi opravljena najpotrebnejša dela za reguliranje kotanj, ki so jih povzročile poplave.

Posebno težno pa pripisujem temu, da bi gospod predsedujoči tega deželnega zbora čim prej dal ta predlog v obravnavo,

⁴⁷⁷ Prav tam.

⁴⁷⁸ *Narodni dnevnik*, 2, 1910, št. 21, 27. 1., str. 3.

še v tem zasedanju, kar zadeva denarna sredstva. Formalno podajam predlog obema deželnima zboroma, tako finančnemu kot kulturnemu, v predhodno obravnavo. ⁴⁷⁹

Predlog je dobil zadostno podporo in je bil dodeljen kombinirani finančno-kulturni komisiji.

Ob glasovanju za dodelitev predloga o uravnavanju učiteljskih prejemkov, ki ga je vložil slovenski poslanec Franc Robič iz Ljutomera, je Kukovec podpiral dodelitev predloga kombiniranemu finančno-šolskemu odseku. Ob tem je izrazil še svoja stališča o obravnavani temi:

»Glede na število in resnost predlogov, ki jih visoki zbor obravnava o učiteljskih prejemkih, bi dobili občutek, da je za učitelje v prihodnosti dobro poskrbljeno. Zdi pa se mi, da razdrobljenost strank, ko gre za učiteljske plače, vsebuje tudi pomanjkljivost. Mnogo udobneje bi bilo, če bi se stranke, ki so naklonjene učiteljstvu in ki se jim zdi pomembno tudi stališče ljudi o tej temi, na začetku sesije zedinile in bi tukaj nastopile z enotnim planom za učiteljske plače. S tem bi prihranili ogromno dragocenega časa, namreč vse stranke so se o uravnavanju učiteljskih prejemkov že bolj ali manj pozitivno izrazile.

Tako bi lahko bilo poglavje o učiteljskih plačah zaključeno že danes. Žal mi je, da se to ni zgodilo. Potem ko so stranke v principu izrazile svoja dobronamerna mnenja, se zdi, da manjka vodilna roka, ki bi uskladila različna menja in stališča in jih v praksi izvedla. Tako učitelji kot ljudje to pogrešajo. Za vse te predloge gre ogromno denarja, zato bi v nasprotnem primeru izpadlo, kot da rešitve nakazuje samo ena stranka. Ker je tako, z ozirom na potrebo, da so za kritje potreb za uravnavanje učiteljskih plač potrebna sredstva, morajo stranke najti pogum in biti sklepčne ter s pozitivnimi predlogi stopiti pred visoki zbor. To sem hotel dodati že na prejšnjih zasedanjih k vsem predlogom o uravnavanju učiteljskih plač. ⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ Stenographisches Protokoll über die 33. Sitzung ... am 28. Jänner 1910. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 819.

⁴⁸⁰ Prav tam, str. 824.

Učiteljska vprašanja so bila za Kukovca pomembna tema, saj je Narodna stranka tudi v svojem programu namenila temu vprašanju veliko pozornost.

Konec januarja je na zasedanju štajerskega deželnega zbora finančni odsek, ki mu je predsedoval baron Kaspar Kellersperg, pripravil predlog štajerskega deželnega proračuna za leto 1910. Sledila je razprava, vanjo se je vključil tudi Kukovec z dolgim govorom ter opozoril na številna vprašanja o šolstvu, izgradnji dijaških domov v Celju, na Ptuj in v Mariboru ter o neupoštevanju slovenskega dela prebivalstva. V razpravi so se dotaknili tudi cest na Spodnjem Štajerskem in premajhnega sofinanciranja dežele. Predstavil je konkretne primere s Spodnje Štajerske.⁴⁸¹

Napovedi ob volitvah leta 1909, da bo treba v Gradcu veliko modrosti, da bo lahko štajerski deželni zbor zaradi nacionalnih sporov sploh deloval, so se kaj kmalu uresničile. Poslanci Slovenske kmečke zveze so se odločili za oster nastop, niso pa našli skupnega jezika z edinim liberalnim poslancem Kukovcem. Že prva sezona novega sklica deželnega zbora je potekala v konfliktnem ozračju med nemško večino in slovensko manjšino ter se stopnjevala še z medsebojnimi obračuni med poslanci obeh slovenskih političnih taborov. Kukovec je nasprotoval taktiki ostrega nastopa, za katero so se odločili slovenski kmečki poslanci, zaradi nesprejetja in skupnega slovenskega nastopa pa iskal podporo za svoje predloge pri socialnih demokratih. Napetosti so se stopnjevale in že februarja 1910 pripeljale do odločitve, da se je dvanajst slovenskih poslancev, brez Kukovca, odločilo za obstrukcijo. Še pred tem so z večurnimi obstrukcijskimi govori motili delo zbora. Dr. Verstovšek je govoril štiri ure, Benkovič in Vrečko tri ure ... Ob napovedi slovenskih poslancev, da imajo gradiva še za 36 ur govorov, je bil zbor 1. februarja 1910 zaključen. Tako se je v štajerskem deželnem zboru začela večletna obstrukcija, ki je trajala do jeseni leta 1913, z izjemo poletja 1911, ko jim ni uspelo več kot se le zbrati v Gradcu. Vzroke za

481 Stenographisches Protokoll über die 34. Sitzung ... am 31. Jänner 1910. V: Verzeichnis ... 1909/1910, str. 888–892.

takšno odločitev so pojasnili v razglasu Slovenskemu ljudstvu, podkrepjenem s parolo Samouprava za Slovenski Štajer, ki jo je objavil *Slovenski gospodar* 3. februarja 1910, ter poudarili, da »je Slovenski klub enoglasno sklenil seči z vsemi pripustnimi sredstvi po najostrejši opoziciji, da brani narodovo posestno stanje in odbije nemško nacionalne napade ter pričakuje tudi od vlade vsaj isto varstvo v ohranitvi resničnega posestnega stanja, ki jo ima nemška manjšina na Češkem«. ⁴⁸² Po protestni izjavi slovenskih poslancev se razmere niso nič spremenile, nadaljevali so se razvlečeni obstrukcijski govori ter številni spori. Zaradi tega je državni namestnik Clary 8. februarja 1910 sprejel odlok o zaključku zasedanja štajerskega deželnega zbora. Prekinjene so bile dolge in neplodne razprave in s februarsko prekinitvijo se je začela najdaljša obstrukcija štajerskega deželnega zbora.

Po vrnitvi domov so deželnozborski poslanci nadaljevali svoje politično delo. Predstavljali so svoje dotedanje poslansko delo in vzroke za nastali položaj ter pojasnjevali odločitev za obstrukcijo. V ta skrajni korak jih je po pisanju *Slovenskega gospodarja* prisililo »sovraštvo, krivičnost in nasilnost nemške večine«, ⁴⁸³ ki je na neolikan in sovražen način »zmerjala in psovala slovenske volilce in poslance« ter odklonila večino predlogov slovenskih poslancev, ko se je zahtevala pomoč za območja, kjer je uničevala toča ali suša. Nemška večina je nasprotovala tudi predlogom glede strokovnih šol, »posebno pa je bil nevaren napad na spodnještajersko šolstvo«. Vse te krivice so bile razlog, da poslanci niso dovolili sprejeti proračuna, »ako ne odstopate od nameranih krivic, in ako storjenih ne popravite«. ⁴⁸⁴

Na številnih javnih zborovanjih februarja in marca 1910 so poslanci pojasnjevali svoje odločitve in sprejeli številne resolucije, podkrepjene z znanimi parolami »Proč od Gradca« in »Samouprava za slovenski Štajer«. ⁴⁸⁵ Tako je poslanec Kmečke zveze Alojz Terglav 13. februarja 1912 sklical shod v Št. Petru v

482 *Slovenski gospodar*, 44, 1910, št. 5, 3. 2., str. 6.

483 *Slovenski gospodar*, 44, 1910, št. 5, 10. 2., str. 2.

484 Prav tam.

485 Poročila s shodov, objavljena v *Slovenskem gospodarju* februarja in marca 1910.

Savinjski dolini. Zboru je predsedoval petrovški župan Koren. Terglav je predstavil sestavo štajerskega deželnega zbora, ki ga je sestavljalo 87 poslancev, od tega 13 Slovencev, in predstavil, »kako Nemci Slovence sovražijo, samo nemška društva podpirajo, če je treba dati kaj za Slovence, pa jih zmerjajo«. ⁴⁸⁶

Kljub temu da so obstrukcijo sprejeli poslanci člani Slovenskega kluba deželnozborskih poslancev, pa je treba omeniti, da jo je podprl tudi edini poslanec liberalne Narodne stranke v štajerskem deželnem zboru dr. Vekoslav Kukovec. Tudi on je ob veliki podpori svoje stranke pripravljaval široko gibanje v podporo slovenskih zahtev. Vendar je kljub temu na zborovanjih dokaj skeptično presojal pravilnost odločitve kmečkih poslancev za obstrukcijo. Njegovo stališče do konfliktov, ki so se pojavljali med kmečkimi poslanci in nemško večino, je bilo pogostoma kritično tudi do slovenske strani. Kljub temu da se je zavzemal za rabo slovenskega jezika, je narodno stvar, za kar so bili po njegovem podani predlogi, postavljaval pred nujnost uporabe slovenščine v štajerskem deželnem zboru. Terglav je moral na šentpeterskem zboru tudi pojasnjevati, zakaj obstrukcije niso začeli že prej in so »raje strastno glasovali za davek na pivo«. ⁴⁸⁷ Terglav se je po pisanju *Narodnega lista* znašel v zagati, saj ljudem ni znal dati pravega odgovora. Mučno situacijo so prekinili njegovi pristaši iz mladeniške zveze, ki so začeli vzklikati »Živijo poslanec!« in shod so zaključili.

Ena izmed tem in razhajanj med klerikalnimi poslanci in Kukovcem so bili sejmi oziroma njihovo ponovno odprtje. Klerikalni poslanci so si namreč prilastili zasluge, da so poskrbeli za odprtje sejmov. Toda to je dosegel Kukovec, ki je v mesecih pred veliko nočjo 1911 odšel na graško namestništvo s »50 peticijami slovenskih občin za odprtje sejmov«. Tam je izvedel, da so proti odprtju sejmov *odlični možje klerikalne stranke*, »ker oni imajo svojo zadrugo za vnovčevanje živine v Mariboru, tej pa da so sejmi na poti«. ⁴⁸⁸ Vendar je Kukovec vztrajal. Pod pritiski ne-

486 *Narodni list*, 5, 1910, št. 8, 24. 2., str. 3.

487 *Narodni list*, 5, 1910, št. 8, 24. 2., str. 3.

488 *Narodni list*, 6, 1911, št. 19, 12. 5., str. 2.

zadovoljnih kmetov in zaradi bojazni pred izgubo mandatov so klerikalni poslanci pristali na odprtje sejmov.

Med deželno vlado in parlamentarnimi strankami so v času obstrukcije potekala pogajanja za rešitev nastale situacije. Ob koncu leta 1911 so prihajale novice o možnostih, da se zbor spet sestane, saj si je vlada prizadevala »sestaviti januarsko in februarjsko zasedanje«. ⁴⁸⁹ Razpoloženje med slovenskimi poslanci je ostalo enako kot na začetku obstrukcije. *Slovenski gospodar* je komentiral složnost in enotnost štajerskih Slovencev: »Vse slovensko ljudstvo, najsi je bilo katoliško-narodno, liberalno ali slogaško, je navdušeno odobrilo započeti boj naših deželnih poslancev proti zanemarjanju Spodnjega Štajerja od strani nemške večine v deželi.« ⁴⁹⁰

Kljub temu da pogajanja niso bila zaključena, se je štajerski deželni zbor 16. januarja 1912 le sestal. Že na prvi seji so uspešno in brez zapletov izvolili zapisnikarja in člane odsekov. Prvič se je celo zgodilo, da so izvolili slovenskega zapisnikarja, dr. Karla Verstovška. Zasedanje je potekalo v precej spravljevejšem ozračju kot pred dvema letoma. V finančni odsek so bili izvoljeni izmed slovenskih poslancev Jankovič, Korošec in Verstovšek, v šolski odsek pa Korošec, Robič in Verstovšek. Meško in Terglav sta delovala v odseku za peticije, Pišek pa v kulturnem odseku. Odsek za občinske zadeve je bilo delovno področje Benkoviča in Roškarja. V odseku za politične zadeve, ki mu je predsedoval grof Karl Johann Ritter, sta delovala Jankovič in Verstovšek. Benkovič in Jankovič sta sodelovala v odseku za železnice, medtem ko sta slovensko zastopstvo v obrtnem odseku zastopala Benkovič in Roškar. Kot zapisnikar je skupaj z Roškarjem v odseku za vodne pravice deloval Karel Verstovšek. Roškar in Vrečko sta delovala v odseku za vinogradništvo. Poleg funkcije zapisnikarja so Slovenci dobili tudi funkcijo verifikatorja – izvoljen je bil Ivan Benkovič. ⁴⁹¹

489 *Slovenski gospodar*, 45, 1911, št. 55, 28. 12., str. 1.

490 Prav tam.

491 Ausschüsse, Schriftführer und Verifikatoren des Steiermärkischen Landtag in den Jahren 1912 bis 1914. V: Stenographische Protokolle über die Sitzung des steierm. Landtages. Zehnte Landtagsperiode (1912–1914), str. CIX–CXI.

Delo je potekalo mirno, Slovenci so vložili več predlogov, na primer ponovni predlog za ustanovitev železniške proge v Zgornji Savinjski dolini in železnice Purkla–Ptuj–Rogatec–Brezice. Vložen je bil tudi predlog za ustanovitev zavoda za gluhoneme na Spodnjem Štajerskem in oblikovanje deželnega odškodninskega fonda za nadomestila škode ob vremenskih ujmah. Vložen je bil predlog za spremembo dimnikarskega reda ter za spremembo lovskega zakona.⁴⁹² Ves čas so v ozadju potekala pogajanja, ki pa niso prinesla rezultatov. Slovenski poslanci so obvestili svoje volivce v oklicu 8. februarja 1912. *Slovenski gospodar* je zapisal končni rezultat pogajanj: »Zmernejši del večine nam je stavil pogoj, da mu dovolimo popolno prostost glede zvišanja doklad, drugi del pa je vztrajal na svojem nespravljivem stališču«. Za slovenske poslance je bil pogoj glede zvišanja doklad, ki bi znašalo, »ako se hoče pokriti ves dosedanji primanjklaj, tudi brez zvišanja učiteljskih plač, okoli 30 odstotkov«, nesprijemljivo, zlasti zato, ker glede na *nespravljivo stališče drugega dela nemške večine* niso imeli nikakršnega zagotovila, da se bodo njihove zahteve izpolnile. Zato so se »pogajanja razbila« in deželni zbor je bil »odgoden«.⁴⁹³

Kukovec je aktivno sodeloval v pogajanjih kot poslanec Narodne stranke, vendar je tokrat razmišljal drugače kot njegovi kmečki kolegi. Dr. Kukovec se je zavzemal za kompromis in končanje obstrukcije. Glede povišanja doklad in s tem povezanim povišanjem učiteljskih plač je Kukovec podprl zmerno strujo nemške večine v deželnem zboru.⁴⁹⁴ Kolegi v Slovenski kmečki zvezi mu tega dejanja niso nikoli odpustili, napadali so ga še z večjim gnevom in obračunavali z njim – »liberalnim trotom« in Narodno stranko – »družbico puhlih glav«.⁴⁹⁵

Klerikalni poslanci so nasprotovali zvišanju učiteljski plač in *liberalne učitelje* imeli za *narodni pogin slovenskega ljudstva*. Kukovčeve aktivnosti in njegovo sodelovanje z nemškimi li-

beralci glede vprašanja učiteljskih plač so v klerikalnem tisku označili za predrzno in nevarno dejanje ter upali, da bo na naslednjih deželnih volitvah »naš lažnjivi in sleparski liberalizem popolnoma obležal s polomljenimi kostmi na tleh«.⁴⁹⁶ Prepričani so bili, da tako ne bo več mogel »javnosti farbati, češ, da kmečki davkoplačevalci nič ne nasprotujejo povišanju učiteljskih plač«.⁴⁹⁷ V Kukovčevem sodelovanju z nemškimi liberalci glede vprašanja učiteljskih plač so klerikalni poslanci videli tudi njihovo skupno nasprotovanje slovenski obstrukciji v deželnem zboru, za katero so sami menili, da je potrebna zaradi *višjih stališč*, stališč narodnih, političnih in gospodarskih zahtev »našega celokupnega slovenskega naroda na Spodnjem Štajerskem«.⁴⁹⁸

Poslanci štajerskega deželnega zbora so se sestali petkrat, zadnje zasedanje je bilo 30. januarja 1912, čemur je zopet sledila prekinitve do 10. oktobra 1913, ko so se poslanci ponovno sestali, in sicer na šestem zasedanju druge sesije štajerskega deželnega zbora.

Tudi po tej prekinitvi dela štajerskega deželnega zbora so poslanci Kmečke zveze organizirali zborovanja, da bi pojasnili razloge za obstrukcijo. Kukovec je izrazil svoje stališče glede ponovne obstrukcije v *Narodnem listu* z naslovom *Pred zgubljeno bitko v štajerskem deželnem zboru*. Zapisal je, da so glavni razlog za nedelovanje deželnega zbora nemški nacionalni zastopniki mest pod vodstvom mariborskega poslanca Heinricha Wastiana, *največjega sovražnika Slovencev*. Delovanje štajerskega deželnega zbora je bilo za *kmečko ljudstvo* zelo pomembno in potrebno, saj so na neki način predstavljali *agrarne zastope*. Zbor je odločal o cestah, vodnih vprašanjih ter o podporah za poljedelce, poleg tega pa tudi o pomembnih *šolskih vprašanjih*. Glavna naloga zbora so bila vsekakor kmečkogospodarska vprašanja, kar po Kukovčevem mnenju za Wastiana in njegove podpornike ni bilo nujno potrebno, zato tudi niso storili vsega za

492 *Slovenski gospodar*, 46, 1912, št. 4, 25. 1., str. 1.

493 *Slovenski gospodar*, 46, 1912, št. 6, 8. 2., str. 2.

494 Učiteljske plače. Prav tam.

495 *Slovenski gospodar*, 46, 1912, št. 7, 15. 2., str. 1.

496 *Slovenski gospodar*, 45, 1911, št. 53, 14. 12., str. 1.

497 Prav tam.

498 Prav tam.

normalno delovanje zbora. Podal je tudi stališče o učiteljskem vprašanju, za katero je menil, da ni »dovolj močen vzrok za nemško meščansko večino deželnega zbora štajerskega, da bi se zavzemala za delazmožnost deželnega zbora«. Tudi za poslance veleposestva je menil, da niso *pravi agrarni poslanci* in so predvsem odvisni od »milosti nemške meščanske stranke«. ⁴⁹⁹ Spraševal se je: »Ali je pa potem za slovenske kmečke poslance pametno, da se sami ne povrnejo k rednemu delu v deželnem zboru? Ali so Nemci s tem tepeni, ako Slovenci ne privolijo v delazmožnost deželnega zbora?« Kukovec je menil, da se Nemci iz mest in trgov v »pest smejijo«, kmetje brez razlike v narodnosti pa so pri tem »najhuje tepeni«. Bil je prepričan, da kmečki poslanci s svojo obstrukcijo zapirajo »kmetom kruh v miznice deželne hiše v Gradcu« ⁵⁰⁰ in da bo slovensko ljudstvo *preklinjalo* poslance. Spomnil je na podobno situacijo pred dvema letoma, ko je dr. Benkovič začel obstrukcijo, ne da bi premislil, »kako slepo se je zaletel s tem v neko ulico, iz ktere sedaj več ne more častno vun priti«. ⁵⁰¹ Kukovec je zagovarjal oster boj zoper zavrnitev slovenskih predlogov, vendar je menil, da je nespametno nadaljevanje obstrukcije, ker z njo Slovenci pridejo le *z dežja pod kap*. Hkrati je izrazil tudi nezaupanje v napore klerikalnih poslancev in tako ni želel prevzeti odgovornosti in posledic obstrukcije. Zapisal je: »Če boste zmagali, bodem jaz med prvimi, ki Vam bode čestital.« ⁵⁰² Tudi očitke, da s stališčem proti obstrukciji pomaga Nemcem, je zavrnil z argumenti, da so Nemci zoper njega počeli *toliko osebnih nesramnosti*, da je prepričan, da ljudje ne verjamejo, da dela zoper Slovence. Pojasnilo je zaključil z očitkom klerikalnim poslancem, da so ti »zmiraj takrat narodni, ko jim voda v grlo teče, kadar pa jim dobro gre, mislijo pa le na svoje žepe in na narodne vzore pozabijo«. ⁵⁰³ Ob tem je omenil hujskanje za razpust Zveze slovenskih posojilnic

499 Pred zgubljeno bitko v štajerskem deželnem zboru. *Narodni list*, 7, 1912, št. 4, 25. 1., str. 1.

500 Prav tam.

501 Prav tam.

502 Prav tam.

503 Prav tam.

in za bojkot denarnih zavodov. Obstrukcijo v deželnem zboru je označil kot *vir velike gospodarske škode*, zato jo je odklanjal. Svoje stališče do obstrukcije je pojasnil tudi na shodu Narodne stranke v Rajhenburgu (Brestanica), kjer se je izoblikovalo tudi enako stališče stranke do obstrukcije. ⁵⁰⁴

V času obstrukcije je potekal tudi četrti zbor Narodne stranke za Štajersko v Celju, in sicer 6. oktobra 1912. Pozdrave stranki je poslal načelnik Narodno napredne stranke na Kranjskem dr. Ivan Tavčar. Pregledali so položaj Narodne stranke na Štajerskem, ki je nastal po zadnjih državnozborskih volitvah, ter usmeritve stranke v prihodnje. Govorili so o odnosu do klerikalcev ter pozivu k sovrastvu, ki je vel med klerikalci. Ti naj se vsak večer po navodilu svojega voditelja vprašajo, »ali so tisti dan dovolj sovražili liberalce«. Liberalci pa so jim odgovarjali: »Če že klerikalcev ne moremo ljubiti, smo jim vsaj lahko pravični.« ⁵⁰⁵ Kukovec je na zboru poročal o svojih stališčih in položaju v deželnem zboru: »Kdorkoli izmed slovenskih poslancev v štajerskem deželnem zboru vodi politiko, njega se smatra za zastopnika slovenskega naroda in katerakoli slovenska stranka v štajerskem deželnem zboru doživi poraz, z isto vred je poraženo slovensko ljudstvo. Kakršnokoli delegacijo je poslala Spodnja Štajerska v Gradec, odgovorna je za isto in narod bo tepen, če slovenski poslanci v Gradcu pogore s svojim postopanjem. Zato bi bilo napačno želeli obstrukciji klerikalcev v Gradcu neuspeh. Tem manj smemo želeli to mi kot narodni politiki.« ⁵⁰⁶ Kukovec je zagovarjal stališče, da kdor koli prinese narodu zmago in uspehe, jih je treba sprejeti, da pa bi bilo žalostno, če bi se »ena stranka veselila v narodnih zadevah neuspehov druge stranke, da si utrdi strankarsko stališče«. ⁵⁰⁷ Kukovec ni ščuval ljudi na shodih proti ravnanju klerikalnih poslancev, vendar je izrazil svoje stališče, misleč, da obstrukcija in *taktika klerikalne večine* dolgoročno pomenita škodo za slovenski narod.

504 Narodna stranka in obstrukcija v štajerskem deželnem zboru. *Narodni list*, 7, 1912, št. 4, 25. 1., str. 1–2.

505 *Slovenski narod*, 45, 1912, št. 230, 7. 10., str. 1.

506 Prav tam.

507 Prav tam.

Enako je poudaril tudi na javnem shodu v Polju pri Podčetrtku ter nekaj tednov prej v Župelevcu pri Brežicah. *Narodni list* je objavil izvleček Kukovčevega govora z javnega shoda v Polju, kjer je pojasnjeval svoj odnos do obstrukcije in ravnanja klerikalcev do njegovega dela in stranke, proti kateri je zadnji čas potekal »z vso ljutostjo in z vso nesramnostjo hud boj«. ⁵⁰⁸

Šele jeseni 1913, ko je obstrukcija deželni parlament in deželni odbor že povsem paralizirala, so se slovenski poslanci ponovno začeli pogajati z nemško večino za delazmožnost deželnega zbora. Prva poročila so prinesla novico, da sta sprti strani dosegli »premirje v štajerskem deželnem zboru«. ⁵⁰⁹ Časopisne vesti so za 10. oktober 1913 napovedovale sklic, *ako ne nastopijo nepričakovane ovire*, na desetdnevno zasedanje. Štajerski poslanci naj bi se zbrali *ne v znamenju boja, ampak v znamenju miru*. Slovenski poslanci niso opustili obstrukcije za vselej, vendar so pripravili *natančno določen delovni načrt* za kratko zasedanje, ki naj bi potekalo med 10. in 20. oktobrom 1913. ⁵¹⁰ Kratko osemdnevno zasedanje je prineslo Slovencem nekatere uspehe, vendar se zaradi začetka vojne poleti 1914 niso mogli uresničiti. ⁵¹¹ Nemška večina je slovenski strani morala zagotoviti podporo pri vrsti prej nedosegljivih stvari, kot je ustanovitev slovenske gospodinjske šole v Šentjurju (Št. Jurju) pri Celju, kjer bi država financirala gradnjo, medtem ko bi vsakoletno vzdrževanje krili v sorazmernem deležu država in dežela; odločitev o izbiri kraja za ustanovitev slovenske meščanske šole je bila prepuščena slovenskim poslancem; zagotavljanju rednega financiranja izgradnje cest in brezobrestnih posojil za vinograde naj bi bilo zagotovljeno že v letu 1914. Vendar je kompromis imel svojo ceno. Slovenska stran se je zavezala, da bo z dnevnega reda umaknila vse tiste interpelacije, ki na prvem zasedanju leta 1910 še niso bile ustno podane, in da v času zasedanja ne bo motila dela zbora z dolgimi in neplodnimi obstrukcijskimi

508 *Narodni list*, 8, 1913, št. 7, 13. 2., str. 1.

509 *Slovenski gospodar*, 47, 1913, št. 41, 9. 10., str. 1.

510 Prav tam.

511 Goropevšek, Obstrukcija v štajerskem deželnem zboru, str. 103.

govori. ⁵¹² Sporazum so slovenski poslanci razumeli in razglasili za svojo zmago. Obstrukcija je po njihovem mnenju naučila nemške poslance, »da se z zastopniki slovenskega naroda ni šaliti«. Rezultate osemdnevnega zasedanja so razumeli kot veliko zmago, kakršne še »nikdar in nikjer niso slovenski poslanci« v kratki dobi dosegli. *Slovenski gospodar*, ki je v velikem zanosu pisal o oktobrskih dogajanjih, je opozoril tudi na žrtve, a menil, da jih prinese vsak boj, vendar se zaradi rezultatov ni »treba bati ljudske sodbe«. ⁵¹³ Kakšne so bile v resnici posledice nekajletne obstrukcije, je težko oceniti, saj je nadaljnje morebitno sodelovanje med nemško večino in slovensko manjšino v štajerskem deželnem zboru preprečila prva svetovna vojna.

Tudi Kukovec je bil aktiven v tem kratkem zasedanju deželnega zbora oktobra 1913. Vložil je tri peticije: peticijo o vključenosti učiteljskih delovnih let pri dodelitvi starostnega dodatka za Armina Gradišnika, učitelja iz Celja, ⁵¹⁴ peticijo za podporo vdovi Ivani Pečovnik iz Zavodnega pri Celju ter peticijo za odobritev letne subvencije v višini 1000 kron za državno učno delavnico šole za pletenje košar pri sv. Barbari v Halozah (danes Cirkulane). ⁵¹⁵ Na devetem zasedanju zbora 14. oktobra je Kukovec vložil interpelacijo glede oškodovanja šolskega učiteljskega fonda zaradi protizakonitih premeščanj učiteljev, ki jih je izvedel deželni šolski svetnik zaradi domnevnih službenih potreb. »Pozornost zbujujoča odločitev upravnega sodišča« je Kukovca spodbudila, da predloži visokemu deželnemu zboru prošnjo, naj v interesu deželnih finančnih služb primer vzamejo pod drobnogled. Prej omenjeno sodišče je ugotovilo, da je deželni šolski svetnik protizakonito razpolagal z deželnimi sredstvi. Kukovec je v svoji obrazložitvi ugotavljal, da »ravno pred letom dni so, z dekretom štajerskega šolskega svetnika, zalotili dva ravnatelja osnovnih šol,

512 *Slovenski gospodar*, 47, 1913, št. 41, 9. 10., str. 1.

513 *Slovenski gospodar*, 47, 1913, št. 43, 23. 10., str. 1.

514 Stenographisches Protokoll über die 6. Sitzung ... am 10. Oktober 1913. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 128.

515 Stenographisches Protokoll über die 7. Sitzung ... am 11. Oktober 1913. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 153.

Valentina Pulka v kraju Dobje pri Kozjem (Drachenburg) ter Jakoba Knafljiča v okraju Gornji Grad (Goritzen bei Oberburg), da sta svoje mnogoletno službeno mesto zamenjala, in sicer iz službenih potreb. Opozorilo obema ravnateljema, da s tem delata materialno škodo ter da naj pojasnita svoje delovanje, je naletelo na gluha ušesa, zato sta se 'stante pede' morala preseliti nazaj z družino in z vsem svojim imetjem v kislem jesenskem vremenu.«⁵¹⁶ Pri premestitvi zaradi službenih potreb prizadetemu učitelju so bili po zakonu zagotovljeni enaki osebni dohodki kot v prejšnji službi. Vendar je bil Valentin Pulko oškodovan zaradi soproge, ki je v kraju Dobje poučevala ženske ročne spretnosti in za to letno prejemale 400 kron. Tudi Jakob Knafljič je doživel skoraj enako usodo, torej izgubo dotedanjega dohodka. Stroški selitve, ki so znašali 1000 kron, so šli na deželni račun, vendar pa predvidena vsota še zdaleč ni bila dovolj. Tudi v moralnem smislu je bila ta določba za obe družini velik šok. Kukovec je dvomil v tako imenovane *službene potrebe*, oba postopka je pripisoval manipulaciji, saj se je vse zgodilo, še preden sta prizadeta učitelja izvedela, kaj sta zagrešila. Krajevni šolski svetnik ni o tem vedel ničesar, tudi pristojni šolski svetnik se s primerom Jakoba Knafljiča nikoli ni ukvarjal. Kukovec je predstavil morebitni razlog za tako ravnanje, in sicer je Jakob Knafljič pred mnogimi leti pred porotnim sodiščem v Mariboru tožil frančiškanskega patra Anselma Murna zaradi izsiljevanja. Tožbo je Knafljič dobil, obsojeni pater pa se je izmaknil v Ameriko. Knafljič je uspešno dobil še naslednjo tožbo, takrat proti župniku Vurkelcu. In zdi se, *da so to bile nepojasnjene službene potrebe, ki jih je izrabljaj štajerski deželni svetnik*. Ob pritožbi, posredovani z imenom Jakob Knafljič, je upravno sodišče spoznalo, da je bil zaradi razpoložljivih dejstev kršen zakon. Zato po Kukovčevem mnenju tudi deželni zbor »za to protizakonito kaznovanje, to pomeni podpora delovanju deželnega šolskega svetnika, ni samo soodgovoren, temveč ima v interesu javnih financ obvezo ne povzročati zaradi preselitve nove finančne škode

516 Stenographisches Protokoll über die 9. Sitzung ... am 14. Oktober 1913. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 223–224.

za deželo«.⁵¹⁷ Na deželni zbor je naslovil vprašanja: »Ali je visoki deželni zbor pripravljen dati v vednost grajanje ravnateljev Jakoba Knafljiča in Valentina Pulka zaradi teh tako odločilnih službenih potreb? Ali je naklonjen in podpira tako imenovano zlorabo deželnega šolskega svetnika v interesu zakonite porabe davkoplačevalskega denarja ali se bo v prihodnje davkoplačevalski denar porabljal drugače?«⁵¹⁸

Na vprašanja je odgovoril član deželnega zbora dr. Hofmann von Wellenhof: »Deželni šolski svetnik je februarja 1912 vprašal, ali bo predlagana službena premestitev za Jakoba Knafljiča dovoljena. Premestitev omenjenega je bila upravičena s tem, da je bil zaradi njegove sle po prepiranju in tožarjenju načet družbeni mir v občini in okrožju. Zgodila se je cela vrsta tožb zaradi razžalitve časti in podobnih, v katerih je Knafljič nastopal deloma kot tožnik, deloma pa kot obtoženi, nekajkrat je tožbo dobil, nekajkrat pa bil obsojen. Iz celotnega dejstva je bilo razvidno, da bi bilo neprijetno, če bi še naprej ostal na svojem delovnem mestu kot ravnatelj, predvsem zaradi njegovega vzgojnega poslanstva. S tem bi naredil veliko škodo učiteljskemu stanu.

Na enak način se je zgodilo tudi ravnatelju Valentinu Pulku. Okrožni šolski svetnik je večkrat izrazil željo, da se omenjenega premesti iz službenih potreb. Del prebivalcev se je nagibal za odpoklic Pulka, del pa ne.

Tudi tukaj je bil deželni zbor glede na dejansko stanje enakega mnenja kot deželni šolski svetnik, namreč, da je premestitev po uradni poti v interesu šole in ugleda učiteljev. Zato se je deželni zbor v tem strinjal s šolskim svetnikom.«⁵¹⁹

Wellenhof je tudi poudaril, da je bilo delovanje šolskega svetnika po uradni dolžnosti korektno in da se deželni zbor popolnoma strinja in je prepričan, »da to koristi šoli, prav tako pa učiteljskemu stanu«.⁵²⁰

517 Prav tam.

518 Prav tam.

519 Stenographisches Protokoll über die 26. Sitzung ... am 2. März 1914. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 857.

520 Prav tam.

Leta 1913 je štajerski deželni zbor zasedal še šestkrat in Kukovec je vložil še dve peticiji, in sicer 15. oktobra za letno subvencijo za državne učne delavnice za pletenje košar pri Sv. Barbari v Halozah in peticijo za subvencijo za obrtno šolo v Šmarju pri Jelšah,⁵²¹ ter prošnjo za finančno podporo iz *deželnih sredstev* za Ivana Koropca, učitelja v Šoštanju, Franca Pristovška in Heinricha Šummerja, učitelja v krajih Žalec in Šmarje pri Jelšah, kot udeležence na tečajih risanja za Obrtno šolo ter za nadaljnje izobraževanje na državni obrtni šoli v Ljubljani.⁵²² Kukovec je bil uspešen, saj mu je uspelo pridobiti letno deželno podporo za pletarsko šolo pri Sv. Barbari v Halozah. Klerikalni list *Slovenec* je ta uspeh sicer označil kot *liberalno baharijo*, njegov govor o novem deželnem posojilu pa kot *klaverni »Schwanengesang«* – labodji spev, kar je povzel po oceni nemškega poslanca Wastiana.⁵²³

Zadnja seja štajerskega deželnega zbora v letu 1913 je bila večerna seja 18. oktobra. Prva seja v letu 1914 je potekala 18. februarja. Na njej je Kukovec vložil pet peticij, ki so se nanašale na finančno podporo učiteljem in vdovam ter subvencijam za razne šole in društva, na primer prošnjo za subvencijo Slovenskemu čebelarскому društvu iz Slivnice pri Celju.⁵²⁴

Tudi na naslednji seji je vložil peticijo za odobritev odpravnine za učiteljico Ano Gorjup iz Hoč (Kötsch).⁵²⁵ Na tej seji je Kukovec podal tudi predlog o sprejemanju zakonskega osnutka, ki zadeva izsuševanje zamočvirjenih zemljišč v občinah Žerovinci in Ivanjковci. Kmetje v občinah Ivanjковci in Žerovinci so si že vrsto let prizadevali za ustanovitev vodne skupnosti, in sicer v smislu zakona s 4. januarja 1909 za izsuševanje zamo-

čvirjenih zemljišč. Kukovec je ugotavljal, da »kulturno-tehnična pripravljalna dela visokega deželnega zbora so pri koncu, tako da je omenjeni zakonski osnutek tudi že dokončan. Samo do obiska gradbeno-ekonomske inšpekcije Ministrstva za poljedelstvo še ni prišlo.«⁵²⁶ Zaradi nujnosti izvajanja izsuševalnega projekta, ki je bil pomemben tudi zaradi gradnje železniške proge Ljutomer–Ormož, je Kukovec želel, da štajerski deželni zbor sprejme zakonski predlog o izsuševanju zemljišč v občinah Ivanjковci in Žerovinci ter da bo zbor kot pooblaščenec izvajal morebitne spremembe zakona sporazumno z Ministrstvom za poljedelstvo. V zakonu so bile natančno opredeljene naloge in finančni deleži posameznih deležnikov pri izpeljavi projekta.⁵²⁷

Čez teden dni je Kukovec ponovno apeliral glede nujnosti sprejetja zakonskega osnutka, ki je opredeljeval izsuševanje zamočvirjenih zemljišč v občinah Ivanjковci in Žerovinci, ter podal utemeljitev: »Ker pa je vendarle začetek del nujen, toliko bolj, ker bodoča železniška proga Ljutomer–Ormož pelje po teh zemljiščih, sem iz formalnih razlogov dal predlog na obravnavo v visoki zbor. Moja želja je, ta predlog dodeliti deželnemu kulturnemu odboru v razpravo, istočasno izražam prošnjo, da bi to zadevo obravnavali kot prednostno, in če je le mogoče, poročilo o sklepu še danes predložili v plenumu v visokem zboru.«⁵²⁸ Deželni glavar je pozval poslance h glasovanju za podporo predlogu, in ker so ga podprli v *zadostni večini*, je bil predlog dan v obravnavo. Kukovec predlog o sprejetju zakonskega osnutka je bil *sprejet brez debate*. Poročilo je podal poslanec Peter Novak iz Konjic.⁵²⁹ Ob tem je *Slovenski gospodar* ogorčeno zapisal, da je verjetno »dr. Kukovec že pozabil na ta predlog in ni bil pri

521 Stenographisches Protokoll über die 10. Sitzung ... am 15. Oktober 1913. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 243.

522 Stenographisches Protokoll über die 14. Sitzung ... am 18. Oktober 1913. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 497.

523 Celje. *Slovenec* 41, 1913, št. 246, 25. 10., str. 4.

524 Stenographisches Protokoll über die 18. Sitzung ... am 20. Februar 1914. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 598.

525 Stenographisches Protokoll über die 19. Sitzung ... am 21. Februar 1914. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 618.

526 Prav tam, str. 615.

527 Prav tam, str. 615–616. Iz zakonskih določb je bilo razvidno, da je projekt izsuševanja zamočvirjenih posesti v občinah Ivanjковci in Žerovinci v političnem okraju Ptuj izvedlo vodno društvo Ivanjковci z deželnimi sredstvi. Za melioracijska in regulacijska dela je bilo odrejenih 26.629 kron. Stroški so se razdelili med Ministrstvo za poljedelstvo, deželo Štajersko in lokalno skupnost, ki je prispevala skoraj polovico vseh sredstev.

528 Stenographisches Protokoll über die 25. Sitzung ... am 28. Februar 1914. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 787–787.

529 Stenographisches Protokoll über die 28. (Abend=) Sitzung ... am 3. März 1914. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 1015.

glasovanju navzoč. Naši poslanci so njegov predlog podpirali in zanj glasovali.«⁵³⁰ Pogosto je bilo v medsebojnem obračunavanju med klerikalnimi poslanci in Kukovcem, kot kaže tudi ta primer, v ospredju sovraštvo med njimi in ne vsebina predloga, ki je bila pomembna za Slovence na Spodnjem Štajerskem. Tako je ob ponovnem zaprtju štajerskega deželnega zbora list štajerskih klerikalcev podrobno popisal uspehe svojih poslancev ob primerjavi Kukovčevega delovanja in njegovih predlogov.⁵³¹

Na 20. seji teden dni kasneje je Kukovec vložil interpelacijo zaradi prisilne upokojitve nadučitelja Jakoba Judniča iz Sv. Primoža na Pohorju. Ob tem je poudaril, da še vedno nima odgovora o premestitvi učiteljev Pulka in Knafljiča. Odločba za prisilno upokojitev je bila izdana zaradi nesposobnosti učitelja, »ki pa je bil popolnoma zdrav in šolskih uspehov ni mogel doseči, ker so šoloobvezni otroci v šoli preveč manjkali.«⁵³² Ker so taki primeri povzročali razumljivo razburjenje učiteljev, je Kukovec želel, da jih pojasni deželni zbor. Pojasnilo je podal graški profesor dr. Paul Hofmann von Wellenhof. Povedal je, da učitelj Judnič ni opravil *zrelostnega izpita, zato je pri izračunu za upokojitev izgubil dve leti*. Zavaljo tega je nastal spor, vendar je po Wellenhofovem zagotovilu deželni šolski svetnik, ki je pristojen za te zadeve, deloval po *zakonskih določilih*.⁵³³

Kukovec je na februarškem zasedanju leta 1914 v izjavi podal tudi svoje negativno stališče o olajšavah za doseg stavbnih koncesij, ki so bile predmet predloga poslanca Piška. Kukovčeva izjava je bila podana v imenu *spodnještajerskih obrtnikov in v imenu spodnještajerskih kmetov*. Predlagane olajšave so po njegovem mnenju pomenile kršenje veljavnega obrtnega reda in bi obrtnikom in kmetom prinesle škodovanje in *napad na blagostanje obrtnikov in kmetov*.⁵³⁴ Kljub vsemu je bilo delovanje

530 *Slovenski gospodar*, 48, 1914, št. 10, 5. 3., str. 5.

531 Prav tam.

532 Stenographisches Protokoll über die 20. Sitzung ... am 23. Februar 1914. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 629.

533 Stenographisches Protokoll über die 26. Sitzung ... am 2. März 1914. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 857.

534 *Slovenski narod*, 47, 1914, št. 42, 21. 2., str. 2.

zbora precej skromno, kot je zapisal *Narodni list*: »Mlin ropoče že od zadnje srede – pa moke je prav malo.«⁵³⁵

Šolska vprašanja so bila stalnica Kukovčevih interpelacij in predlogov. Tako je vložil interpelacijo zaradi očitane »nevestnega vedenja učitelja na Obrtni šoli za nadaljnje izobraževanje v Celju, gospoda Cedra.«⁵³⁶ Kukovec je poudaril, da je visoki deželni zbor brez dvoma subvencionirani oblastni organ, ki je upravičen in dolžan, da na Obrtni šoli za nadaljnje izobraževanje odpravi nastale nezdrave razmere. Toda učitelj Ceder se je neprimerno vedel do učencev slovenske narodnosti, zato je pred kratkim doživel pravi upor, ko je *učence prisilil napisati ime osvraženega lista »Deutsche Wacht«*. Učenca, ki je namesto tega imena napisal ime slovenskega lista *Narodni list*, je zmerjal z vzdevkom *vindišarski pes*, zaradi česar je učenec iz protesta zapustil šolske prostore. Kukovec je menil, da »takšni nepedagoški pripetljaji zavirajo zdrav razvoj mladine«, zato je želel od deželnega zbora odgovor, ali se ima namen »ukvarjati z omenjeno nepravilnostjo na Obrtni šoli za nadaljnje izobraževanje v Celju, ali bo učitelju Cedru priporočil, da enako spoštljivo obravnava učence ne glede na njihovo narodno pripadnost?«⁵³⁷

Zadnja, 28. seja štajerskega deželnega zbora, ki je potekala v večernih urah, se je končala ob 21. uri in 10 minut 3. marca 1914 in takrat »so se zopet zaprla vrata štajerske deželne zbornice«.

Kukovec je na zadnjem zborovanju v svojem govoru komentiral deželno finančno poročilo za obdobje 1909–1912 in ga primerjal z *neusmiljenim prikrajšanjem Sp. Štajerja* ter dejstvom, da je bilo za pokritje primanjkljaja treba najeti še več kot 4,5 milijona kron *nezadolženega dolga*. Opisal je slab položaj deželnega gospodarstva in se spraševal o slabi *nadzorovalni oblasti* štajerskega deželnega zbora *napram kmečkim občinam, okrajnim zastopom in avtonomnim mestom*. V nadaljevanju je naštel številne primere slabega gospodarjenja in premoč vla-

535 *Narodni list*, 9, 1914, št. 3., 26. 2., str. 1.

536 Stenographisches Protokoll über die 27. Sitzung ... am 3. März 1914. V: Stenographisches ... 1912–1914, str. 983.

537 Prav tam.

dajočih strank in slojev prebivalstva v občinah in mestih ter s tem povzročil glasno neodobranje med nekaterimi nemškimi poslanci. Kukovec ni glasoval za potrditev *deželnih računskih zaključkov*. Tudi tokrat je deželni odbor grajal zaradi *zanemarjanja in zapostavljanja* učiteljskih zahtev, saj je bil že dalj časa izdelan zakon o regulaciji učiteljskih plač, ki pa je obležal pri deželnem odboru.⁵³⁸ Večina poslancev je na zadnji seji štajerskega deželnega zbora predlagala, da deželni odbor na prihodnjem zasedanju predloži *zakonski načrt o učiteljskih plačah*, po katerem bi najnižja plača učitelja znašala 1600 K ne glede na *spol in krajevne razmere*. V debati so bili nemški klerikalci *razmeroma mirni*, medtem ko so se slovenski klerikalci ostro izrekli zoper *regulacijo učiteljskih plač*. Zlasti je ostro nastopil dr. Korošec, ki je možnost potrditve vezal na olajšave glede pouka in na pol-dnevni pouk. Kukovec mu je nasprotoval. V poimenskem glasovanju tudi Kukovčeve zahteve niso bile sprejete, soglasno pa so sprejeli povišanje *remuneracij* za katehete.⁵³⁹

Zasedanje štajerskega deželnega zbora februarja 1914 je bilo končano. Politični listi so povzemali februarско dogajanje in dosežke posameznikov ter obnašanje in nastope svojih političnih nasprotnikov. Ti so bili pogosto žaljivi in uperjeni proti posamezniku ali političnemu taboru. Deželni glavar grof Edmund Attems je naznanil, da je *cesar zborovanje štajerskega deželnega zbora odgodil*. Napovedi, kdaj bi se ponovno sestel, so bile negotove. Poslanci so imeli mandat do pomladi prihodnjega leta, vendar je nove volitve preprečila vojna.⁵⁴⁰

538 *Slovenski narod*, 47, 1914, št. 50, 3. 3., str. 1–2.

539 *Slovenski narod*, 47, 1914, št. 52, 5. 3., str. 1.

540 *Narodni list*, 9, 1914, št. 4, 5. 3., str. 1; *Slovenski gospodar*, 48, 1914, št. 10, 5. 3., str. 5–6; št. 11, 12. 3., str. 4.

KUKOVČEVO POLITIČNO DELOVANJE PRED PRVO SVETOVNO VOJNO

Delovanje Narodne stranke se je po volitvah nadaljevalo, kljub temu da so ji klerikalni časniki napovedovali konec. Julija 1909 je stranka sklicala velik politični shod v Središču. Kot govornika sta bila napovedana dr. Kukovec in dr. Božič. Za shod je po pisanju *Narodnega dnevnika* vladalo veliko zanimanje, saj so središki tržani v deželnozborskih volitvah v veliki meri podprli ravno dr. Kukovca. Udeležbo na shodu so obljubili tudi Hrvatje iz Varaždina.⁵⁴¹

»Zveza narodnih društev«, ki je bila ustanovljena pod okriljem Narodne stranke, je septembra 1909 organizirala poučni tečaj v Celju, ki so ga poimenovali *kos malega sveučilišča* in je bil prvi take vrste na Spodnjem Štajerskem. Tečajnike je pozdravil, tokrat tudi v vlogi deželnega poslanca, predsednik stranke dr. Kukovec. Teme tečaja so bile alkoholizem, knjižničarstvo, sokolstvo, časnikarstvo, narodna vzgoja, organiziranost napredne mladine ter društveno pravo in društveno življenje.⁵⁴²

Dne 8. novembra 1909 je pri Št. Petru pod Svetimi gorami (danes Bistrica ob Sotli) potekal gospodarski shod glede vprašanja železnice iz Rogatca oziroma Mestinja čez Brežice v Novo

541 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 157, 14. 7., str. 3.

542 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 205, 9. 9., str. 2.

mesto. Shod je sklical tamkajšnji zdravnik dr. Ferdo Kunej. Na shod sta bila povabljena deželna poslanca, in sicer klerikalni deželni poslanec in namestnik deželnega glavarja dr. Jankovič in liberalni deželni poslanec dr. Kukovec. Dr. Jankovič je prisotnim pojasnjeval predpriprave in nujnost železnice v teh krajih. Dr. Kukovec se je prav tako zavzel za nujnost železnice in menil, da bodo sklepi tega shoda prav gotovo morali biti upoštevani. Kukovec je govoril tudi o spornem vinskem davku, zoper katerega bi se morali vsi slovenski poslanci odločno upreti, saj po njegovem mnenju pomeni uničenje slovenskega vinogradnika. Shod pa je pokazal tudi to, da sta skupaj nastopila politika nasprotujočih si političnih strank in razpravljala o skupnih ciljih. To je bil eden redkih primerov skupnega nastopa in *Narodni dnevnik* je ugotavljal: » [...] da vsi politični činitelji v važnih gospodarskih vprašanih skupno postopajo, zadostuje že, ako se odpovemo čustveni politiki in medsebojni mržnji.«⁵⁴³

Narodna stranka je vseskozi podpirala slovensko učiteljstvo v njegovih zahtevah in tako je dr. Kukovec sodeloval na učiteljskem zborovanju v Mariboru 15. in 16. avgusta 1909, na katerem so se zbrali učitelji iz vseh slovenskih pokrajin. Na zborovanju je bilo prisotno tudi učiteljstvo iz sosednje Hrvaške ter Poljske in Češke. Zborovalci so protestirali proti preganjanju slovenskega naprednega učiteljstva na Kranjskem, ki ga izvaja klerikalni deželni odbor. Kukovec je v svojem pozdravnem govoru poudaril, da je šola *prvi pogoj za narodov obstanek in napredek*.⁵⁴⁴

Septembra 1909 je potekal velik javni shod v Žalcu. Med povabljenimi govorniki sta bila državni poslanec Franjo Roblek in deželni poslanec dr. Vekoslav Kukovec z namenom, da osvetlita politični položaj.⁵⁴⁵

Decembra 1909 je imela Narodna stranka svoj glavni zbor v Celju. Udeležili so se ga tudi predstavniki bratskih strank, med njimi podpredsednik izvršnega odbora Narodno napredne

stranke na Kranjskem deželni poslanec dr. Oražen in predsednik Narodno napredne stranke na Goriškem deželni poslanec Andrej Gabršček. Dr. Kukovca je prisotnost istomislečih navdajala z optimizmom, »da se bodemo strnili slovenski narodnjaki od Mure in Drave pa doli do sinje Adrije v enotno krepko četo v bran za naš rod in naša načela«.⁵⁴⁶ Shoda so se udeležili tudi predstavniki raznih naprednih društev. Oba gosta sta posebej poudarila pomen narodnostnih bojov na Štajerskem *kot trden zid pred nemškimi navalom*. Na shodu so pozdravili priprave na ustanovitev vseslovenske napredne stranke, ki naj bi potekala 16. januarja 1910 v Ljubljani. Na zboru je državni poslanec dr. Franjo Roblek govoril o političnem položaju, deželni poslanec dr. Kukovec pa je predstavil svoje delo v deželnem zboru. Zbor je bil tudi volilni in dr. Kukovec je bil ponovno izvoljen za predsednika stranke.⁵⁴⁷

Dne 20. februarja 1911 je potekal politični shod na Ptujju v organizaciji političnega društva »Pozor«, in sicer v protest proti nemškemu nasilju in krivicam v Gradcu. Na zboru je govoril dr. Karel Verstovšek, ki je menil, da je obstrukcija poslancev Slovenske kmečke zveze v štajerskem deželnem zboru *nevarno orožje*. Prav tako je dr. Kukovec kritično govoril o pomenu obstrukcije. Kukovec se kot poslanec Narodno napredne stranke namreč ni priključil preostalim slovenskim poslancem pri obstrukciji. Na shodu so sprejeli resolucijo, s katero so podprli delo slovenskih poslancev.⁵⁴⁸

Kukovec je kot predstavnik Narodne stranke hodil tudi na pogrebe pomembnejših posameznikov. Tako je v imenu stranke govoril na pogrebu poslanca Vinka Ježovnika v Velenju, ki je umrl 15. aprila 1910. Zaradi Ježovnikove smrti so bile potrebne nadomestne državnozbornske volitve. Na zaupnem sestanku v Velenju 22. maja 1910 so se odločili, da Narodna stranka poseže v volilni boj. Sestanek je vodil dr. Kukovec. Določili so, da

543 *Narodni dnevnik*, 1, 1909, št. 255, 8. 11., str. 1; *Narodni list*, 4, 1909, št. 49, 11. 11., str. 2.

544 *Narodni list*, 4, 1909, št. 37, 19. 8., str. 6.

545 *Narodni list*, 4, 1909, št. 43, 30. 9., str. 1.

546 *Narodni list*, 4, 1909, št. 53, 10. 12., str. 1.

547 Prav tam.

548 *Narodni list*, 5, 1910, št. 8, 24. 2., str. 5.

se 29. maja na zboru v slovenjgraškem Narodnem domu izbere kandidat za nadomestni sedež v državnem zboru.⁵⁴⁹

Kukovec je kandidiral tudi za namestnika za občinske volitve celjske okolice, in sicer v 1. volilnem razredu med slovenskimi kandidati.⁵⁵⁰

Avgusta 1910 je v Celju potekal sokolski zlet, na katerem je bil prisoten tudi Kukovec. V imenu izvršilnega odbora Narodne stranke za Štajersko je nagovoril zbrane in menil, da se »sokolska organizacija ne sme dotikati politike!«⁵⁵¹ V svojem govoru je poudaril, da se Narodna stranka na Štajerskem veseli tega dogodka in velike udeležbe na zletu, saj sokolstvo prinaša »poživljanje narodne misli«.⁵⁵²

Kukovec se je udeležil večine zborovanj slovenskega učiteljstva, saj se je venomer zavzemal za izboljšanje položaja učiteljev. V njihovem delu in poslanstvu je namreč videl pomembno narodno delo. Tako se je udeležil Zborovanja Zveze slovenskih učiteljev in učiteljic na Štajerskem na belo nedeljo aprila 1910. Kukovec je zbranim pojasnil težave, ki jih povzročata obstrukcija in onemogočenost dela slovenskih poslancev v štajerskem deželnem zboru. Glede izboljšanja učiteljskih plač je menil, da je obstrukcija za Nemce primeren izgovor, da se ta zadeva ne uredi.⁵⁵³

Kukovec je deloval tudi kot odvetnik, saj je imel v Celju svojo odvetniški pisarno. Tako je 3. junija 1910 kot odvetnik šoštanjske posojilnice nastopal proti Franzu Woschnaggu zaradi manka 250.000 kron iz šoštanjske posojilnice.⁵⁵⁴

Jeseni 1910 je deloval kot odvetnik strankarskega kolega in soustanovitelja Narodne stranke Vekoslava Spindlerja. Spindler je bil 1. oktobra obsojen na en teden zapora z enim trdim ležiščem, ker kot urednik *Narodnega dnevnika* in *Narodnega lista*

ni objavil popravka o Cokanovi smrti, ki ga je zahtevalo državno pravdnništvo. Tožil ga je državni pravdnik dr. Bračič.⁵⁵⁵ Tri tedne kasneje je bil urednik Vekoslav Spindler povsem oproščen v zadevi »Občinske volitve v Petrovčah«. Zastopal ga je Kukovec, ki je podal obsežen *dokaz resnice* o nekorektnem gospodarjenju z denarjem šolskega sveta v Petrovčah, o čemer je pisal *Narodni dnevnik* in kar je bilo predmet obtožnice.⁵⁵⁶

Kukovca srečamo tudi kot enega od likvidatorjev Glavne posojilnice v Ljubljani.⁵⁵⁷

Boj med političnima taboroma je bil prisoten vsa leta po razkolu sloge. Politične stranke so se prek svojih glasil napadale in zmerjale. Še posebej so bili na udaru voditelji strank. Tako je klerikalni *Slovenski gospodar*, osrednje glasilo Slovenske kmečke zveze, ostro nastopil proti *Slovenskemu narodu*, ki je leta 1911 po zatonu *Narodnega dnevnika* prevzel vlogo glasnika liberalcev obeh strank. Tak primer je bil zapis o kozjanskem okraju v *Slovenskem narodu*, ki je močno razhudil klerikalce. Zapisali so, da je to *višek časnikarske in strankarske nesramnosti*, ki jo vodita *bratca dr. Kukovec in dr. Ploj*. Časnik *Slovenski narod* je namreč zapisal: »Kozjanski okraj je najbolj klerikalen, a tudi najbolj nazadnjaški na Spodnjem Štajerskem. Ljudstvo je divje, pobožno in sovraži vse, kar le količkaj diši po omiki in napredku. Tudi milo, kajti v Kozje pridejo na nabor fantje, ki imajo v laseh toliko uši, da se drže skupaj. Tako smo izvedeli od očitvidcev.«⁵⁵⁸ Klerikalci so obljubili, da bodo na shodih ljudi seznanili z *izlivom liberalnega zaničevanja do našega ljudstva*.⁵⁵⁹

Liberalci so menili, da so postali klerikalci po zmagi na zadnjih volitvah ošabni, *zmage pijani* in da zlasti v tistih okrajih, kjer niso zmagali, še posebej napadajo in žaliyo. Takšna je bila Savinjska dolina. *Narodni list* je napovedal *Boj za Savinjsko dolino*. Po razpustu državnega zbora je Narodna stranka želela

549 *Narodni list*, 5, 1910, št. 21, 27. 5., str. 1.

550 *Narodni list*, 5, 1910, št. 33, 19. 8., str. 2.

551 *Narodni list*, 5, 1910, št. 33, 19. 8., str. 2.

552 Prav tam, str. 2.

553 *Učiteljski tovariš*, 50, 1910, št. 17, 29. 4., str. 3.

554 *Štajerc*, 11, 1910, št. 24, 12. 6., str. 1.

555 *Slovenski gospodar*, 44, 1910, št. 40, 6. 10., str. 2.

556 *Narodni dnevnik*, 2, 1910, št. 244, 26. 10., str. 1–2.

557 *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 1911, št. 10, 13. 1., str. 91.

558 *Slovenski gospodar*, 45, 1911, št. 2, 12. 1., str. 2.

559 Prav tam.

ohraniti državnozborni mandat in za kandidata je ponovno predlagala Franja Robleka. Na shodu v Žalcu, ki je pomenil pomembno trdnjavo Narodne stranke, saj je leta 1907 v tisočglavem zboru podprl kandidata Robleka iz Žalca, se je ponovno zbralo na stotine ljudi iz Savinjske doline. Zastopane so bile vse občine vranskega in celjskega okraja. Shod je vodil dr. Kukovec. Navzočim je predstavil politični in narodni položaj na Spodnjem Štajerskem ter delo klerikalnih poslancev v Gradcu in na Dunaju ocenil kot neuspešno, saj »niso dosegli ničesar pozitivnega za svoje volilce«. Menil je, da je klerikalna politika tudi doma v glavnem razdiralna in poskuša škodovati vsem tistim, ki »odkritosrčno ljubijo svoj narod«. Svoj nagovor je Kukovec zaključil z mislijo, da je treba razdiralnemu delu klerikalcev, njihovi ošabnosti in »njihovim hudobnim jezikom« napovedati boj. Rešitev je seveda videl v delu in zmagi Narodne stranke na volitvah.⁵⁶⁰ Na zboru so podprli kandidaturu Franja Robleka, kandidata Savinjske doline za državni zbor. V Brežicah so predlagali kot kandidata za državni zbor *protiklerikalnega* dr. Kukovca. Na shodu zaupnikov Narodne stranke so klicali na odgovornost dotedanega državnozbornega poslanca dr. Benkoviča, ki po mnenju zborovalcev kot predstavnik okrajev Brežice-Sevnica-Laško ni storil ničesar kljub obljubam leta 1907. Očitani so mu, da je podprl zakon za uvoz hrvaškega vina in s tem povzročil »velikansko škodo vinorodnemu brežiškemu in sevnškemu okraju«. Očitani so mu tudi, da slabo dela kot deželnozborni poslanec v Gradcu, kjer je skupaj s klerikalnimi poslanci z obstrukcijo pripomogel, da je vlada ustavila vse podpore za Spodnjo Štajersko, tudi posojila in finančna sredstva za ureditev potokov in rek. Liberalci so menili, da so klerikalci z vztrajanjem pri uveljavitvi slovenskega jezika zaustavili vse druge aktivnosti.⁵⁶¹ Tudi iz Zidanega Mosta so prihajale vesti o nezadovoljstvu zaradi delovanja državnozbornega poslanca dr. Benkoviča. Kot boljšo izbiro so na shodih Narodne stranke predlagali svojega predsednika dr. Ku-

560 *Narodni list*, 6, 1911, št. 16, 20. 4., str. 1.

561 *Narodni list*, 6, 1911, št. 18, 4. 5., str. 1.

kovca.⁵⁶² Klerikalci so na komentarje liberalcev o delovanju dr. Benkoviča odgovorili v svojem glasilu *Slovenski gospodar*. Ostro so nastopili proti dr. Kukovcu in ga imenovali »liberalni general brez armade«.⁵⁶³ Očitani so mu nepravilnosti pri delovanju Celjske zadružne zveze in njegovo vlogo v Glavni posojilnici v Ljubljani ter pozivali oškodovance, naj vložijo tožbe zoper njega. Menili so, da le Kmečka zveza lahko z upi stopa v volilni boj, saj se liberalci morajo s svojimi kandidati, ki jih komaj pridobijo, naslanjati na »nemškutarske bergle«, Plojevo stranko pa so videli kmalu združeno s Kmečko zvezo.⁵⁶⁴

Na listi Narodne stranke je postal kandidat v brežiškem okraju dr. Kukovec, v slovenjgraškem pa Ivan Verdnik, *bojevniki napredne kmečke misli na Sp. Štajerskem*.⁵⁶⁵

Nadaljevali so se politični shodi, na katerih so stranke predstavljale svoje kandidate. Shod v Brežicah je kljub slabemu vremenu pritegnil veliko število zaupnikov iz vseh treh brežiških sodnih okrajev, ki so prišli v poštev za volitve v brežiškem okraju. Zastopani so bili Laško z okolico, Zidani Most, Hrastnik, Trbovlje, sevnška okolica, številčna rajhenburška fara, Artiče, Zakot, Pišce, Globoko, Bizeljsko ter dobovska in kapelska fara. Zborovanje je vodil brežiški odvetnik dr. Ljudevit Stiker in je potekalo v Volčanškovi gostilni. Kukovec se je predstavil s svojim delom ter pogledi na dotedanje delo slovenskih klerikalnih poslancev v državnem zboru, kjer so v *prvi ljudski zbornici tvorili tri četrtine slovenskega ljudskega zastopstva*.⁵⁶⁶ Kukovčev govor v Brežicah je bil prežet z opisovanjem nedela in neuspehov ter številnih volilnih obljub dotedanjega poslanca dr. Benkoviča. Zlasti je izpostavil Benkovičevo glasovanje za uvoz hrvaškega vina in s tem škodo, ki jo je tak uvoz pomenil za brežiškega in sevnškega vinogradnika. Zborovalci so s parolami »Res je! Dol z izdajalcem!« prispevali k vzdušju shoda. V razpravi, ki je

562 Prav tam, str. 3.

563 *Slovenski gospodar*, 45, 1911, št. 18, 4. 5., str. 1.

564 Prav tam.

565 *Slovenski narod*, 44, 1911, 103, 4. 5., str. 1.

566 Prav tam.

sledila, je župan Bizeljskega Ivan Malus opisal Kukovčeva prizadevanja v deželnem zboru za bizeljsko občino. Kukovec se je zavzel za zavarovanje bregov Sotle pri Gregovcih in Bračni vasi ter priskrbel ustrezne načrte. Pripravil je tudi brezplačen ugovor, po katerem se je znižal prispevek občine Bizeljsko za gradnjo *farovža* s 87.000 kron na 7.000 kron. Tem dejstvom so sledili klici *Živel Kukovec!* Kukovec je nagovoril zaupnike, da imajo sedaj možnost podpreti človeka, ki bo v državnem zboru na Dunaju zagovarjal njihove interese.⁵⁶⁷ Shodi so se vrstili še na Bizeljskem, v Pišecah in Župelevcu. Na vseh je govoril Kukovec.⁵⁶⁸ Dr. Benkovič, dotedanji državnozborni poslanec, je na Kukovčeve obtožbe odgovoril z obtožbami o Kukovčevi vlogi pri Glavni posojilnici in Zadružni zvezi. Objavil jih je *Slovenski gospodar*. Seveda je temu takoj sledil demanti v *Narodnem listu* z vrnjenim udarcem, da je »Benkovič prejel od svojega nesrečnega kolega dr. Hudnika iz blagajne Glavne posojilnice še komaj pol leta pred polomom nje 200 K nagrade.«⁵⁶⁹

Tudi volivci gornjegrajskega, šoštanjskega, slovenjgraškega in marnberškega (radeljskega) volilnega okraja so se zbrali na shodu Narodne stranke. Zborovalce je pozdravil veleposestnik J. Kac, shod pa je vodil veleposestnik Konrad Iršič iz Mislinje. Predstavnik Narodne stranke in član izvršnega odbora dr. Božič iz Celja je zbrane seznanil s politično situacijo in predlagal, da namesto kandidature dr. Karla Verstovška podprejo liberalnega kandidata za državni zbor. Predlagal je otiškega župana J. Verdника, ki je kandidaturo sprejel.⁵⁷⁰

Predstavljanje Kukovca kot kandidata Narodne stranke je potekalo tudi v Loki pri Zidanem Mostu, kjer je okoli 100 mož podprlo Kukovčevo kandidaturo in izrazilo »ogorčenje zoper političnega sleparja dr. Korošca«.⁵⁷¹ Kukovec se je predstavil tudi na shodih v Trbovljah in v Hrastniku 21. maja 1911. Kot

deželnozborni poslanec je deloval tudi za pomoč in reševanje problemov v tistih krajih, kjer ni bil izvoljen. Na shodih Narodne stranke so poudarjali njegovo delo in uspehe, na primer: njegovo akcijo za pravično ureditev bernje in duhovniških plač – kar so odobraval tudi nemški duhovniki; leta 1909 je dr. Kukovec posredoval pri oblasteh za dodelitev pomoči po toči vsem prizadetim krajem, bojeval se je zoper nove deželne davke, ki pa jih je dr. Benkovič podprl; za ustanovitev slovenske meščanske šole v Žalcu; zavzemal se je za pletarsko šolo pri sv. Barbari v Halozah (danes Cirkulane); dosegel je, da sta soseski Gregovce in Bračna vas pri Bizeljskem dobili podporo za škodo, ki jo je povzročila povodenj. In po mnenju poročevalcev svojega dela in uspehov ni obešal *na veliki zvon, ampak da je v resnici delal za svoje ljudstvo*.⁵⁷²

Volilna gibanja so se vse do junija 1911, ko so 13. junija potekale volitve, selila iz kraja v kraj. Narodna napredna stranka je kandidata dr. Kukovca predstavila tudi v laškem volilnem okraju, in sicer s tremi shodi. Prvi je potekal v laškem trgu z navzočnostjo dvestotih volivcev; ovirali so ga klerikalci. Nato je dr. Kukovec nastopil še v Jurkloštru, kjer je isti dan potekal tudi shod klerikalnega kandidata dr. Benkoviča. Zadnji shod tega dne je bil v Šmarjeti pri Rimskih Toplicah, kjer sta ob isti uri zborovala dr. Kukovec in dr. Benkovič.⁵⁷³ V začetku junija so bili še shodi v Zabukovju, Planini in Dobovi ter v Artičah, Zdolah in Globokem. Na vseh shodih Narodne stranke so poudarjali uspehe kandidata dr. Kukovca in slabo delo dotedanjega poslanca in kandidata za naprej dr. Benkoviča.⁵⁷⁴

Odnosi in poslanske aktivnosti ter politična nasprotja iz državnega in štajerskega deželnega zbora so se prenašali na domača tla, ljudje pa so jih odobraval ali jim nasprotovali. Shodi ene ali druge politične opcije so bili primeren poligon za razčiščevanje narodnih problemov in političnih nasprotij.

567 Prav tam, str. 2.

568 *Narodni list*, 6, 1911, št. 19., 12. 5., str. 3; *Narodni list*, 6, 1911, št. 20, 16. 5., str. 3.

569 Prav tam.

570 *Slovenski narod*, 44, 1911, št. 103, 4. 5., str. 2.

571 *Narodni list*, 6, 1911, št. 19, 12. 5., str. 3.

572 *Narodni list*, 6, 1911, št. 21, 19. 5., str. 4.

573 *Narodni list*, 6, 1911, št. 23, 26. 5., str. 3.

574 *Narodni list*, 6, 1911, št. 26, 6. 6., str. 2–3.

Štiri dni pred volitvami so časniki pozivali volivce, da volijo njihove kandidate. *Narodni list* je zapisal: »Volilci! Ne pokažite nasprotnim agitatorjem glasovnic!« in opozarjal na nevarnosti zamenjave glasovnic – te *lumparije* naj bi se lotevali klerikalci. Vendar so vse mandate dobili klerikalci. V brežiškem, sevniškem in laškem okraju Narodna stranka z dr. Kukovcem ni bila uspešna. Kljub temu da je dr. Benkovič po številu glasov nazadoval v primerjavi z volitvami štiri leta prej, je dobil ponovni mandat državnozbornskega poslanca. Dr. Kukovec je prejel več glasov le na Velikem Obrežu, v Mostecu in Rigoncah. Prav tako so Kapele podprle Kukovca, več glasov kot Benkovič pa je dobil še v Planini, Bizeljškem, Hrastniku in Trbovljah.⁵⁷⁵ Prav tako ni bila uspešna narodni kandidat Franjo Roblek in socialist Ivan Tokan. V volilnem okraju Celje-Vransko jih je premagal klerikalec dr. Anton Korošec. V Vuzenici je zmagal klerikalec Rebek, v volilnem okraju Maribor – levi breg pa klerikalec Roškar pred štajercijancem Pragmarjem. V Središču in na Ptujju je zmagal dr. Miroslav Ploj. Ormož in Celje sta dobila nemškega nacionalca Markhla. Tudi v Savinjski dolini je kljub obetavnim poročilom s shodov dr. Kukovca zmagal dr. Korošec. V Rogatcu je zmagala Slovenska kmečka zveza z Jankovičem.⁵⁷⁶ Državnozbornske volitve leta 1911 na Slovenskem so dale Slovenski ljudski stranki 20 poslancev, liberalcem 3, socialisti so ostali brez. Na Spodnjem Štajerskem je Slovenska kmečka zveza popolnoma izrinila liberalce, dobila je vseh sedem mandatov.

Kljub porazu je Narodna stranka na Spodnjem Štajerskem bodrila svoje pristaše z zapisi v svojih listih, na primer: »Kvišku glave – in na novo delo za osvobodbo ljudstva iz duševne sužnosti.«⁵⁷⁷ Stranka si je kot glavno nalogo po volitvah zadala delo pri vzgoji ljudstva, vzgoji dobrih agitatorjev za strankine ideje. Menili so namreč, da je bila med volilnim bojem v nekaterih krajih agitacija preskromna.⁵⁷⁸

575 *Narodni list*, 6, 1911, št. 28, 16. 6., str. 2.

576 *Slovenski narod*, 44, 1911, št. 136, 14. 6., str. 2.

577 *Narodni list*, 6, 1911, št. 28, 16. 6., str. 1.

578 Prav tam.

Politična diferenciacija se je še povečala, nasprotovanje in blatenje po časnikih sta se nadaljevala. Poleti 1911 je *Slovenec* pisal o sporu med klerikalci in liberalci glede posojila pri stavbni in kreditni zadrugi *Lastni dom*, ki ga je zastopal Kukovec kot odvetnik.⁵⁷⁹

Tudi osebno se je Kukovec srečeval s sodiščem. Tako je bil avgusta 1911 obsojen zaradi postopka po 516. členu k. z., in sicer na šest dni zapora, poostrenega z enim postom. Klerikalno in nemško časopisje je z veliko mero zgražanja pisalo o dogodku, ki se je pripetil poleti 1911. Zapisano je: »Dne 20. preteklega meseca po pol 9. uri zvečer šel je deželni poslanec in odvetnik dr. Vekoslav Kukovec na izprehod. Ko pride na slavnostni travnik, kjer je bilo ob tem času mnogo ljudstva, namigne hitro nekemu mlademu dekletu in odrinila sta jo nato po peš-poti proti Lavi. Ker pa je bila pot vsled velike suše zelo prašna in je rumeno solnce po dnevi malo pripekalo, krenila sta jo naenkrat po stranski stezi čez travnik in se zgubila v hladnem grmovju, da se od hladne vročine oddahneta. – Nekaj časa pozneje nastopila sta vsak svojo pot in se počasi odstranila od tega tako hladnega in lepega kraja.«⁵⁸⁰

Zaradi tega dogodka (policiji ga je ovadil celjski Nemeč) je potekala kazenska razprava na okrajnem celjskem sodišču zoper deželnega poslanca in odvetnika ter njegove *družabnice*. Zaradi *precej dolgo trajajočega bivanja pod hladnim grmovjem* jima je bila očitana velika in javna pohujšljiva žalitev lepega »zadržanja« in sramežljivosti. Obsojena je bila tudi Kukovčeva spremljevalka, in sicer na pet dni zapora, poostrenega z enim postom.⁵⁸¹ Uredništvo *Štajerca*⁵⁸² je ob tem pripisalo, da se ne

579 *Slovenec*, 39, 1911, št. 158, 13. 7., str. 2.

580 *Štajerc*, 12, 1911, št. 33, 13. 8., str. 2.

581 Prav tam.

582 *Štajerc*, glasilo štajerske stranke Štajerc-partei (od 1907 Napredna stranka), ki je na Spodnjem Štajerskem oživljala ideje štajercijanstva – ideje sprave med meščanom (Nemcem) in kmetom (Slovencom). Pisan je bil v slovenščini. Pozival je bralce, naj naznanijo nabiralce podpisov za Majniško deklaracijo leta 1917 in 1918. Urejala sta ga Michael Bayer in do leta 1907 Karel Linhart. Izhajal je v nakladi 15.000 izvodov. *ES*, 13. knj., str. 123.

ukvarjajo z osebnimi, čeprav nečednimi zadevami, vendar so to morali zapisati, saj je dr. Kukovec veljal za velikega moralista in je *obsojal celjsko močvirje*. V eni od naslednjih števil je Štajerc pisal o politični morali na Slovenskem in Spodnjem Štajerskem in ugotavljal, da je ljudstvo *tisočkrat boljše, nego njegovih voditelji*. Poleg omenjene Kukovčeve blamaže je naštel še nekaj primerov, in sicer urednika Slovenskega naroda, ki se mu očita, *da je po farovžih srebrne žlice kradel*; duhovniku dr. Korošču se očita, *da ima gotove stvari z neko lepo »trafikanjino« in da se vkljub svoji suknji na Dunaju zabava »s pol nagimi judovskimi babami«*; tudi o dr. Ploju ni imel lepih besed in ga je označil s *Verbrecher* – zločinec, ki bi moral za *več mesecev v ječo*. Spisek »grešnikov« je bil dolg, članek pa se zaključuje z besedami, da si niso ničesar izmislili, ampak da si slovenski voditelji to očitajo med seboj.⁵⁸³

Dr. Kukovec je zoper obrekovalca, ki je dogodek prijavil celjski policiji, vložil tožbo. Slovenski in nemški klerikalni časopisi so z velikim veseljem pisali o *težkem udarcu usode*, ki je zadel deželnega poslanca in advokata dr. Vekoslava Kukovca.⁵⁸⁴ List Narodne stranke *Narodni list* je brez podrobnejšega komentarja zapisal notico o Kukovčevi ovadbi in jo označil kot napad na osebno čast deželnega poslanca ter da bo sojenje pokazalo resnico.⁵⁸⁵

Dr. Kukovcu je uspelo izpodbiti sodbo celjskega sodišča, ki se je izreklo, da *se razsodba okrajnega sodnika dr. Watzulika razveljavi, ker je neutemeljena, in se dr. Kukovec spozna prostim vsake krivde*. Na Kukovčevo zahtevo je bilo zaslišanih kar nekaj prič, na primer profesor Matej Suhač, uradnik *Slavije* Ivan Likar, pravnik Davorin Rus ter tajnik južnoštajerske hranilnice Janko Vavken, ki so bili ves čas skupaj v družbi z dr. Kukovcem, in tako ovadba ni vzdržala.⁵⁸⁶ Vendar je dr. Kukovec hotel zadevi priti do dna in je nadaljeval tožbo zoper obrekovalce. Tako je

10. oktobra 1911 potekala razprava pred okrajnim celjskim sodiščem zoper slikarja Avgusta de Tomeja ter čevljarja Potnika in Kodelo. Določen je bil sodnik dr. Watzulik, vendar je Kukovec želel, da se ga izloči, ker je v prejšnjih razpravah po njegovem mnenju deloval enostransko in površno. Predstojnik okrajnega celjskega sodišča je Kukovčevo zahtevo zavrnil. Kukovec je zato zahteval, da se vsi spisi predajo najvišjemu sodišču na Dunaju, ki bo določilo okrajno sodišče na Dunaju ali v Trstu, da bo razsojalo o tožbi dr. Kukovca. Tej zahtevi je moral predstojnik Gallinger ugoditi. Tako je za nadaljevanje obravnave postalo pristojno najvišje sodišče na Dunaju.⁵⁸⁷ Štajerc je napisal, da je Kukovec umaknil tožbo in da bo sam plačal vse stroške.⁵⁸⁸

Kukovec je bil pogosto pred sodiščem tudi zaradi različnih obrekovanj. Tožili so ga celjski meščani ali pa jih je bolj ali manj uspešno zastopal.⁵⁸⁹

Leta 1912 je minevalo 64 let, odkar je v monarhiji vladal Franc Jožef I. Državni zbor je sprejel nov zakon, s katerim je bila vpeljana dveletna vojaška služba. Dne 21. marca 1912 so v Trstu spustili v morje novo vrsto bojne ladje dridnot, imenovano Tegetthof. Celo leto so trajala pravna pogajanja med Čehi in Nemci. Štajerski deželni zbor tudi to leto ni deloval zaradi obstrukcije slovenskih klerikalnih poslancev. Dne 17. februarja 1912 je umrl avstrijski zunanji minister grof Aehrenthal, 1. julija pa avstrijski kmetijski minister Čeh dr. Albin Braf.

Na Spodnjem Štajerskem je na političnem področju leto 1912 še vedno pomenilo obdobje politične diferenciacije, časopisnih obračunavanj in osebnih napadov. V začetku leta so dunajski listi poročali o predvidenih finančnih sredstvih za razširjanje telefonskega omrežja tudi po Spodnji Štajerski. Narodni politiki so pričakovali, da bodo slovenski klerikalni poslanci intenzivneje delovali v tej smeri. Razdor med poslanci večine klerikalci in predstavnikom Narodne stranke v štajerskem de-

583 *Štajerc*, 11, 1910, št. 46, 13. 11., str. 1.

584 *Slovenski gospodar*, 45, 1911, št. 33, 10. 8., str. 3.

585 *Narodni list*, 6, 1911, št. 36, 10. 8., str. 1; št. 37, 17. 8., str. 1.

586 *Narodni list*, 6, 1911, št. 42, 21. 9., str. 1.

587 *Narodni list*, 6, 1911, št. 46, 13. 10., str. 2.

588 *Štajerc*, 12, 1911, št. 48, 26. 11., str. 3.

589 *Štajerc*, 11, 1911, št. 22, 29. 5., str. 4.

želnem zboru se je povečeval ter se kazal tudi pri političnem in narodnem delu v spodnještajerskih krajih. Razdor v slovenskem političnem taboru v deželnem zboru se je vsak dan večal. Po mnenju narodnih politikov se je to najbolj kazalo prav v šolsstvu, na katero so z ene strani prežali nemški nacionalci, z druge pa klerikalci. Narodna stranka je svoje narodno delo opravljala prek svojih različnih organizacij. Tako je na primer Napredno politično in gospodarsko društvo za Škofjo vas, Šmartno v Rožni dolini in okolici priredilo pri Stožirju v Šmartnem politični shod. Med gosti je bil deželni poslanec dr. Kukovec. V svojem govoru je natančno opisal čas obstrukcije v štajerskem deželnem zboru in opredelil stališče Narodne stranke do tega.⁵⁹⁰

Nekateri kraji na Spodnjem Štajerskem so bili kljub klerikalni prevladi narodni. Takšno je bilo Središče v klerikalnem ormoškem okraju, kjer so delovali najmočnejši Koroščevi politiki – »najbojevitejši petelini«, in sicer Štuhec pri Sv. Miklavžu, Bratušek v Svetinjah, Kranjc v Središču in kaplan Anselm Polak v samem Ormožu. Liberalci so poskušali z dvigom politične in splošne izobrazbe ter z gospodarskim delom v teh krajih ohraniti svoj vpliv. V Središču so sklicali ljudski shod. Središče je namreč predstavljalo *trdnjavo napredne misli*. Zbor je odprl trški župan Josip Šinko (1851–1923), ki je bil med soustanovitelji Narodne stranke v Celju leta 1906 in njen podpredsednik do leta 1914.⁵⁹¹

Zborovanja se je udeležilo okoli 300 zborovalcev, ki jih je v poldrugo uro dolgem govoru nagovoril deželnozborski poslanec dr. Kukovec. Pojasnjeval je razmere v deželnem zboru in škodo, ki jo po njegovem mnenju dela obstrukcija 12 klerikalnih poslancev. Po Kukovčevem mnenju je vzrok za obstrukcijo to, da si klerikalni poslanci želijo velikih dejanj in slave. Sam je menil, da sodelovanje pri obstrukciji pomeni škodo za slovenski narod in da bi bilo bolje, da poslanci vrnejo svoje mandate in se razpišejo volitve: »Naj se napravi čista miza! Narodna stranka se

ne boji razpusta deželnega zbora.«⁵⁹² Govoril je o razcepljenosti nemških nacionalcev na dva tabora, in sicer na stranko spodnještajerskih nemškutarjev in Nemcev ter stranko gornje- in srednještajerskih nemških nacionalcev. Slednji so se hoteli po Kukovčevem mnenju zblížati s slovenskimi klerikalci. Kukovec je zastopal stališče, da ni pomembno le število volivcev, temveč da za stranko stojijo *misleči ljudje*. Zato je ljudi vabil, da se vključujejo v domača društva in politično življenje. Kukovec je tudi opozoril, da so klerikalci in Nemci očrnili narodnjake pri dunajski vladi, da so prijatelji Srbov in Rusov ter da delujejo proti lastni državi. Posledica tega je preganjanje narodnjakov. Kukovec je poudaril, da je Narodna stranka na Spodnjem Štajerskem lojalna, zvesta državi in cesarski rodbini, vendar je njena dolžnost, da opozarja vlado, kadar dela zoper narod. Na shodu so govorili tudi o lokalnih problemih, kot je imenovanje nemškega okrajnega sodnika v Ormožu, ki je po 13 letih zamenjal slovenskega sodnika dr. Preskarja. V razpravi so zbrani povedali, da je le vodstvo Narodne stranke podpiralo Ormožane v boju zoper nemškega sodnika, medtem ko je dr. Korošec zavrnil pomoč.⁵⁹³

Mesec dni kasneje je dr. Kukovec govoril na shodu v Veržeju, ki ga je sklicala Narodna stranka. Hedžetova gostilna je bila premajhna in po pisanju *Slovenskega naroda* je moralo kar precej ljudi ostati zunaj. Tudi tam je govoril o položaju štajerskega deželnega zbora in natančno popisal svoje posredovanje v zvezi z občinskim pašnikom in različnimi nesporazumi z vodstvom murske regulacije. Zbrani so dr. Kukovcu izrekli vso podporo pri njegovih prizadevanjih za *mursko regulacijo* v štajerskem deželnem zboru. Podpora dr. Kukovcu v Veržeju je bila še posebej dobrodošla, saj je v kraju na zadnjih deželnozborskih volitvah dobil le malenkostno število glasov.⁵⁹⁴

Dne 6. oktobra 1912 je potekal glavni zbor Narodne stranke za Štajersko. Glavni govornik na zboru je bil predsednik stranke in deželni poslanec dr. Kukovec. V govoru je uvodoma poudaril,

590 *Slovenski narod*, 45, 1912, št. 35, 13. 2., str. 2.

591 *SBL*, 3. knj., str. 620.

592 *Narodni list*, 7, 1912, št. 12, 21. 3., str. 1.

593 Prav tam.

594 *Slovenski narod*, 45, 1912, št. 75, 2. 4., str. 2; *Narodni list*, 7, 1912, št. 14, 4. 4., str. 2.

da je klerikalna stranka dolga leta gradila svoj položaj, medtem ko je Narodna stranka mlada, vendar je Kukovec apeliral, da se morajo pristaši te stranke na vso moč udeleževati in združiti moči v močno politično organizacijo. Glede na to, da so imeli klerikalci v tem času večino državnozbornih in deželnozbornih mandatov, je Kukovec pričakoval, da bo njihovo delo uspešnejše. Rezultati delovanja klerikalnih poslancev so po njegovem mnenju omejeni le z doseženimi podporami kmetovalcem za vremenske ujme, pa še te so zelo skromne. Štiriletno delovanje 12 klerikalnih poslancev v deželnem zboru po Kukovčevem mnenju ni prineslo nič zavirljivega in koristnega za slovensko ljudstvo. Kot narodnjak je Kukovec upal in želel, da bi obstrukcija prinesla Slovencem uspehe, ki so si jih zastavili klerikalci, vendar se je bal, da je ta poteza zgrešena. V govoru je izrazil zadovoljstvo, da se veliko ljudi zanima za Narodno stranko in da stranka raste. Prav tako so iz *nekdanjih mladincev* zrasli zreli možje, ki so močna strankina opora.

Na zbor so povabili tudi nekatere rodoljube, ki niso bili organizirani v Narodni stranki. Med temami na glavnem zboru je bilo tudi združevanje Narodne stranke s slogaši. Kukovec je menil, da je za to treba sklicati izvršni odbor Narodne stranke in posvetovanje zaupnikov.

Gospodarske in finančne razmere v tem času niso bile posebej ugodne. Gospodarski in denarni zavodi so zaradi nepravilnega vodenja tudi propadli. Kukovec je pojasnil, da Narodna stranka v primerjavi s klerikalno nima politikov, ki bi se posvečali izključno strankarskemu delu. Klerikalna stranka je namreč imela sedem *gmotno preskrbljenih politikov*, ki so venomer na razpolago za organizacijo političnega in nepolitičnega dela. Kukovec je poudaril potrebo po poglobljenem delu Narodne stranke s shodi, političnimi in izobraževalnimi. Menil je tudi, da je ugled stranke povezan z ugledom njenih voditeljev. Pri tem je izpostavil zlasti primer ljubljanskega župana, ki so ga klerikalci z vsemi sredstvi hoteli uničiti. Opisal je tudi takšen način diskreditacije na Spodnjem Štajerskem, ko klerikalna stranka z

velikimi denarnimi sredstvi vzdržuje izhajanje tednika *Slovenski gospodar* ter trikrat na teden izhajajočo *Stražo*, in sicer z glavnim namenom, da z neprestanimi osebnimi napadi izpodkopa ugled posameznikom, vodilnim v Narodni stranki. Menil je, da ima »vnet klerikalec psovko zoper mene (Kukovca, op. p.) večkrat na jeziku kakor pobožno molitev«. ⁵⁹⁵ Na zboru se je zbralo okoli 200 zaupnikov stranke, med njimi veliko kmečkih in trških županov, kmetov, obrtnikov in razumnikov. Tudi celjsko meščanstvo je izkazalo simpatije narodnemu taboru. Pozdrave je poslal tudi ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar, načelnik Narodne stranke na Kranjskem. Govorniki na zboru so komentirali delovanje klerikalne stranke ter se zgražali nad voditeljem slovenske klerikalne stranke dr. Krekom, ki je na shodu Kmečke zveze v Celju nagovoril somišljenike, »naj se vsak večer vprašajo, ali so tisti dan dovolj sovražili liberalce!« ⁵⁹⁶ Zbrani liberalci so menili, da je to odkrit poziv k sovraštvu in nasilnosti, ki se kaže v klerikalnem časopisju. Na zboru so ugotovili, da je Narodna stranka veliko naredila pri organizatorskem delu, zlasti v zvezi z ustanavljanjem in delovanjem okrajnih ali krajevnih političnih društev. Klerikalci so zbor poimenovali *V znamenju megle* ter se norčevali iz Kukovčevega govora in načrtov Narodne stranke. ⁵⁹⁷

Zbor je bil tudi volilni. Za predsednika je bil ponovno izvoljen dr. Kukovec, podpredsedniki pa so postali Josip Širca, župan v Žalcu, Josip Šinko, župan v Središču, in dr. Anton Božič, odvetnik v Celju. Dr. Kukovec je na zboru tudi natančno poročal o svojem delu v štajerskem deželnem zboru. Glavni zbor Narodne stranke je poročilo sprejel in Kukovcu izrekel popolno zaupanje za njegovo *vztrajno in nesebično delo*. ⁵⁹⁸

Konec leta 1912 je izšel Slovenski kmečki koledar za leto 1913, ki je poleg drugih napotkov in pregleda političnega položaja v letu 1912 prinesel tudi sliko dr. Kukovca. ⁵⁹⁹

595 *Narodni list*, 7, 1912, št. 42, 17. 10., str. 2; *Slovenski narod*, 45, 1912, št. 232, 9. 10., str. 1–2.

596 *Slovenski narod*, 45, 1912, št. 230, 7. 10., str. 1.

597 *Slovenski gospodar*, 46, 1912, št. 41, 10. 10., str. 3.

598 *Slovenski narod*, 45, 1912, št. 230, 7. 10., str. 2.

599 *Narodni list*, 7, 1912, št. 43, 24. 10., str. 4.

V nedeljo, 20. oktobra 1912, je bilo ustanovljeno Narodno politično društvo za mariborski okraj. Med slavnostnimi govorniki je bil tudi dr. Kukovec, ki je poudaril pomen novega društva. Menil je, da lahko društvo s svojim dobrim delovanjem pritegne veliko število ljudi in spodbudi zanimanje za politično in narodno delo ter naj *hodi mirno, brez ozira na levo in desno, svojo pot*.⁶⁰⁰ Vodenje društva je prevzel dr. Ivan Glaser, med odborniki pa najdemo dr. Vladimirja Serneca, Frana Piška, Ivana Kejžarja ...

Novembra 1912 je bilo spet v ospredju vprašanje celjske gimnazije, in sicer na javnem shodu političnega društva *Naprej*. Shod je odprl predsednik društva in deželni poslanec dr. Kukovec. Na shodu so sprejeli resolucijo, v kateri so izrazili »najodločnejšo kulturno zahtevo spodnještajerskih Slovencev po slovenski višji gimnaziji v Celju. Istočasno s postavko za stavbo nemške višje gimnazije v Celju naj se da v proračun tudi postavka za stavbo slovenske višje gimnazije v Celju.«⁶⁰¹ Od slovenskih poslancev so zahtevali, da za dosego tega cilja uporabijo vsa parlamentarna sredstva. Zborovalci so razpravljali tudi o balkanskih vojnah in izražali svoj odnos do *slovanskih bratov na Balkanu*. Bili so proti politiki avstro-ogrške monarhije glede oviranja Srbije pri njenem razvoju. Kukovec je ob tem vprašanju govoril o gospodarskih interesih na Balkanu.⁶⁰²

Kljub oslabelemu vplivu Narodne stranke je ta nadaljevala s svojim delom, čeprav je morala preseliti svoje glasilo *Narodni list* iz Celja v Ljubljano. Klerikalno časopisje je takoj zapisalo, da je moral dr. Kukovec iskati pomoč pri raznih liberalnih mogotcih, saj si je časopis v Celju nabral precejšnjo izgubo. Hkrati so klerikalci zapisali, da ima *Slovenski gospodar* že skoraj 14.000 naročnikov, ki list tudi plačujejo.⁶⁰³ Poleti 1913 je prišla novica, da v Mariboru tečejo priprave za začetek izdajanja novega liberalnega slovenskega lista starih in mladih liberalnih advokatov.

600 Prav tam.

601 *Narodni list*, 7, 1912, št. 46, 14. 11., str. 1.

602 *Narodni list*, 7, 1912, št. 46, 14. 11., str. 1.

603 *Slovenski gospodar*, 47, 1913, št. 5, 30. 1., str. 3.

Priprave sta vodila dr. Kukovec in dr. Franjo Rosina.⁶⁰⁴ Kasnejši komentarji v *Slovenskem gospodarju* so poročali o neuspehu te akcije, ki naj bi ji nasprotoval celo sam Kukovec. Kukovec naj bi se zavzemal za oživitve *Narodnega lista* in je nasprotoval izdaji posebnega lista v Mariboru. Sicer pa je bil glavni vzrok pomanjkanje finančnih sredstev. Rezultat je bil, da je *Narodni list* v marcu začel izdajati posebno »mariborsko prilogo«.⁶⁰⁵

Tako kot so si zadali na glavnem zboru leta 1912, so liberalci še naprej organizirali politične shode, za katere so menili, da so najprimernejša oblika, da pritegnejo ljudi. Tako je 9. februarja 1913 v Polju pri Podčetrtku potekal shod Narodne stranke v kozjanskem okraju. Na shod so prišli ljudje iz Lastrniča, Sedlarjevega in Buč. Organizator shoda je bilo napredno politično društvo za šmarški, rogaški in kozjanski okraj. Zbor je vodil Ferdo Glojnarčič. Med govorniki je bil urednik Vekoslav Spindler, ki je predstavil gospodarske posledice zaradi obstrukcije štajerskega deželnega zbora, davčne predloge v parlamentu in zanemarjen načrt sotelske železnice; za slednje je krivil nedelo klerikalnih poslancev dr. Benkoviča in dr. Jankoviča. Dr. Kukovec je v svojem nastopu izpostavil pisanje mariborskega *Slovenskega gospodarja*, ki bije nesramen boj zoper tiste, ki ne podpirajo politike dr. Korošca v deželnem zboru. Časnik celo obsoja tiste, ki niso s Koroščem za narodne izdajalce. Kukovec je ponovno povedal svoje stališče do obstrukcije v deželnem zboru in menil, da bi morali izbranci ljudstva v Gradcu *delati in koristnih postav sklepati, ne pa delati z obstrukcijami strankarskih kupčij na škodo narodne celote*.⁶⁰⁶

Že naslednji mesec je potekalo zborovanje Političnega in gospodarskega društva za šmarsko-rogaško-kozjanski okraj, ki mu je predsedoval župan Janez Hudina. Tako kot na drugih zborih je dr. Kukovec govoril o nesmiselni politiki slovenskih klerikalcev v deželnem zboru. Shod Narodne stranke je bil istega

604 *Slovenski gospodar*, 47, 1913, št. 34, 21. 8. 1913.

605 *Slovenski gospodar*, 48, 1914, št. 8, 19. 2., str. 2.

606 *Slovenski narod*, 46, 1913, št. 34, 11. 2., str. 1.

dne tudi v Podsredi. Na obeh so sprejeli resolucije, v katerih so obsojali delo poslanca dr. Jankoviča in poudarili nujnost reševanja njihovih lokalnih težav, kot je bila sotelska železnica.⁶⁰⁷ Dne 30. marca 1913 je Narodna stranka sklicala shod v Žalcu, kjer je imel Kukovec obširen govor o političnem položaju in dogodkih na Balkanu ter posledicah balkanskih vojn za Slovence. Menil je, da mora biti skupni cilj *politična združitev vseh avstrijskih Jugoslovanov v eno upravno enoto, ki bi bila enakovredna češko-poljsko-nemški Avstriji in Ogrski*.⁶⁰⁸ Sklenili so tudi poslati bolgarskemu ministrskemu predsedniku Gešovu brzojavko, v kateri so čestitali jugoslovanskemu junakom za zmage nad Turki.⁶⁰⁹

V Mariboru so 18. maja 1913 spodnještajerski Nemci pripravljali prireditev zoper Slovence in shod zoper jugoslovansko idejo. Narodna stranka je zato s podpisanim dr. Kukovcem v *Narodnem listu* objavila poziv *Dolžnost nas kliče v Maribor!* Menili so, da je treba braniti *ogroženo obmejno postojanko*.⁶¹⁰ V maju je bil sklican shod zaupnikov Narodne stranke v Mariboru. O splošnem političnem položaju je obširno in temeljito govoril dr. Kukovec. Menil je, da so zmage balkanskih Slovanov vplivale tudi na avstrijske Jugoslovane, še posebej na Slovence, ter dvignile ponos naroda. Politične razmere v monarhiji niso bile rožnate, državni zbor je bil neenoten, v vseh slovenskih pokrajinah pa je imela vseslovenska ali klerikalna stranka večino. Narodna stranka je kljub majhnemu številu svojih privrženecv nadaljevala svoje delo. Na shodu so nastopili še dr. Anton Božič, ki je predstavil jugoslovansko gibanje in stališča štajerskih Slovencev do gibanja. Zavzemal se je za kulturno zблиževanje vseh Jugoslovanov in za politično združitev avstrijskih Jugoslovanov v eno upravno skupino. Zagovarjal je narodno avtonomijo in zedinjeno Slovenijo. Dr. Milan Gorišek je razpravljal o organiziranosti Narodne stranke v Podravju in Slovenskih goricah ter njenih nalogah. Menil je, da je treba tamkajšnje prebivalstvo v

607 *Narodni list*, 8, 1913, št. 10, 6. 3., str. 2.

608 *Slovenski narod*, 46, 1913, št. 73, 1. 4., str. 2.

609 Prav tam.

610 *Narodni list*, 8, 1913, št. 20, 15. 5., str. 1.

okviru poučnih predavanj iz slovenske zgodovine *vzgojiti k narodni zavednosti*. V tem je Narodna stranka videla potencialne člane stranke.⁶¹¹

Kukovec se je udeleževal številnih zborovanj in slavnosti. Tako je bil julija 1913 gost slavnostnega občnega zbora ob peti obletnici delovanja Kluba naprednih slovenskih akademikov v Celju. Kukovec je govoril v imenu izvršnega odbora Narodne stranke in pohvalil prosvetno delo kluba.⁶¹² Govoril je tudi 13. julija 1913 na 25-letnici slovenjgraške moške podružnice družbe sv. Cirila in Metoda na vrtu Ferdinanda Kaca v Šmartnem. Slavnost je bila združena z zletom celjskega sokolskega okrožja. Po časopisnih poročilih je bil to *narodni tabor*, ki ga je spremljala sokolska koračnica. Zbrane je pozdravil šmarski župan Ivan Kac. Kukovec je govoril v imenu Zveze narodnih društev ter poudaril nujnost skupnega in organiziranega dela vseh narodnih društev.⁶¹³

Glavni zbor narodne stranke za Spodnje Štajersko in oktobrsko slavje Zveze narodnih društev je bil naslov vabila glavnega odbora Narodne stranke in njenega predsednika dr. Kukovca v *Narodnem listu*. Geslo vabila je bilo: »Iz vsake občine vsaj en mož dne 5. oktobra na glavni zbor narodne stranke v Celju!«⁶¹⁴ Na vabilo so se odzvali strankini zaupniki iz celotne Spodnje Štajerske. Organizatorji so bili zadovoljni z obiskom, saj so menili, da je to dokaz, da se stranka obnavlja. Kukovec se je v uvodu najprej spomnil umrlih zaslužnih mož: dr. Karla Chloupka, nekdanjega zdravnika v Ljutomeru, Ivana Kočevarja, deželnega poslanca in središkega župana, Lud. Filipa Furlanija, nekdanjega urednika *Domovine* in *Narodnega dnevnika*, Josipa Lipuša, župana Višnje vasi, Josipa Fischerja, nekdanjega nadučitelja v Št. Pavlu, kmetovalcev Ivana Bincla iz Trnovega ter A. Samca iz Št. Jurja. Posebej je omenil izgubo narodnega zastopnika v štajerskem deželnem zboru Franca Robiča. Predsednik je omenil

611 *Narodni list*, 8, 1913, št. 21, 22. 5., str. 1–2.

612 *Narodni list*, 8, 1913, št. 30, 24. 7., str. 3.

613 Prav tam, str. 4.

614 *Narodni list*, 8, 1913, št. 36, 4. 9., str. 2.

še Franca Štifterja, ki je živel v Rusiji. Sledili so pozdravi, poslani zboru, in sicer pozdravi dr. Tavčarja, dr. Trillerja in dr. Ravniharja ter raznih narodnih društev in posameznikov. Sledil je Kukovčev politični pregled razmer. Celoten govor je objavil *Slovenski narod* v treh nadaljevanjih. Glavni poudarki govora so se dotikali dela klerikalnih poslancev v štajerskem deželnem zboru in – po Kukovčevem mnenju – slabih rezultatov tega dela. Obsodil je obstrukcijo klerikalnih poslancev in s tem povzročeno gospodarsko škodo slovenskemu narodu. Sam je deloval v štajerskem deželnem zboru, vendar kot posameznik ni mogel veliko storiti. Opisal je tudi svoje delo na domačem terenu, ko je po shodih v različnih slovenskih krajih prisluhnil ljudem, ki so bili po njegovem mnenju ogorčeni nad obstrukcijo klerikalnih poslancev in so si želeli aktivnega dela svojih predstavnikov v zboru. Zbranim je pojasnjeval neresnice, ki jih širijo klerikalci, da bi z obstrukcijo dosegli regulacijo Drave in Dravinje. Po Kukovčevem mnenju bi bila ta dela brez obstrukcije že zaključena. Izpostavil je tudi pomanjkanje finančnih sredstev v okrajnih zastopih za redno vzdrževanje cest in izboljšanje prometnih poti prav zaradi obstrukcije. Menil je, da je bilo redno gospodarsko delo po okrajnih zastopih prekinjeno in porajalo se je vprašanje, ali se bo ta manko lahko kdaj zapolnil. Ugotavljal je tudi, da je veliko pomembnih okrajnih zastopov na Spodnjem Štajerskem ostalo v nemških rokah, na primer Slovenj Gradec, Konjice, Marenberg (danes Radlje). Pod nemškim komisarjem sta ostala ptujski in brežiški okraj. Enako se je zgodilo tudi celjskemu okrajnemu zastopu. Narodna stranka je prav pri slednjem zahtevala razpis novih volitev. Žal je kmečka klerikalna stranka pri tem ni podprla. Kukovec je izpostavil tudi uspehe Narodne stranke z udeležbo na občinskih volitvah v Obrežu, Vitanju in Središču ter v Amerškem pri Rajhenburgu, v Rušah pri Mariboru, v Petrovčah, v Št. Pavlu pri Preboldu, v Zakotu pri Brežicah, v Dobjem pri Planini, na Bizeljskem, v Loki pri Zidanem Mostu in v Sedlarjevem v kozjanskem okraju. V naštetih krajih so liberalci ponekod dosegli zmago proti klerikalcem oziroma Nemcem. Narodna stranka je napredovala tudi v Šentjuriju ob južni žele-

znici, prav tako na Vranskem in v Mozirju. Ob koncu govora se je Kukovec posvetil še delu v strokovnih organizacijah, pri čemer je Narodna stranka napredovala, zlasti je okreplila gibanje v organizaciji slovenskega obrtništva. Prav tako so dosegli uspehe v strokovni kmečki organizaciji. Tako se je šoštanjski okraj s posredovanjem liberalcev obvaroval gospodarskega poloma v šoštanjski posojilnici. Narodna stranka je delovala tudi v nepolitičnih narodnih društvih in društveno življenje je po Kukovčevem mnenju napredovalo. Prav tako je bilo opazno delo na narodno-obrambnem področju, ki so ga v glavnem opravljali slovenski akademiki. Narodna stranka je podpirala tudi delo šolske družbe sv. Cirila in Metoda. Manj uspešno pa je bilo delo na političnih in zaupnih shodih; Kukovec je to pripisoval utrujenosti iz prejšnjih let zaradi priprave velikega števila shodov tako klerikalcev kot liberalcev. Opažal je, da si ljudje v zadnjem času sploh ne želijo shodov in posledica tega je majhna udeležba. Pogrešal je delovanje mladih, ki so bili ob ustanovitvi stranke zelo prizadevni. Premajhna je bila aktivnost pri preoblikovanju stranke z ustanovitvijo novih političnih društev leto prej. Vzorno so delovala le društva za šmarški, rogaški in kozjanski okraj. Aktivno je bilo tudi društvo Naprej, ki je v Celju zahtevalo poddržavljenje celjske policije in pripravilo tudi dva uspešna shoda. Na novembrskem shodu v Celju je Kukovec govoril o sodniških razmerah v Celju in na Spodnjem Štajerskem.⁶¹⁵ Posebej je omenil shod Narodne stranke v Mariboru, na katerem se je razpravljalo predvsem o jugoslovanskem vprašanju, ter protestni shod zoper Südmarko v Zidanem Mostu. V govoru so bili predstavljeni še drugi strankini shodi, na katerih je sodeloval Kukovec. Sklenil je, da sicer delovanje stranke na shodih ni bilo neznatno, vendar precej manjše v primerjavi s prejšnjimi leti. Kukovec je ugotavljal, da se razpoloženje med zaupniki Narodne stranke izboljšuje in da se malodušnost ter umikanje pred klerikalci zmanjšuje. Kljub temu da stranka nima poslancev, je Kukovec menil, da uživa ugled med ljudmi.⁶¹⁶

615 *Slovenski narod*, 46, 1913, št. 259, 11. 11., str. 1.

616 *Slovenski narod*, 46, 1913, št. 229, 8. 10., str. 1–2; št. 234, 11. 10., str. 3, 4; št. 235, 13. 10., str. 3.

Nasprotja med kleriklaci in liberalci na domačem političnem prizorišču so se v začetku leta kresala na primerih šoštanjske posojilnice in Celjske liberalne zveze. Posojilnica je namreč zašla v težave, eni in drugi pa so iskali odgovornost v nasprotnem taboru. V letih 1910 in 1911 je šoštanjska posojilnica beležila dobiček, kasneje pa je zašla v težave. Liberalci so jih pripisovali dr. Karlu Verstovšku in nadrevizorju Pušenjaku, ki sta marca 1914 seznanila kmete z rezultati delovanja.⁶¹⁷

Aprila 1914 je potekal shod Narodne stranke v Središču. Na belo nedeljo, 21. marca, so se zbrali zaupniki Narodne stranke pri *Veinigerholcu*. Shodu je predsedoval posestnik in mlinar Jakob Zadravec. Na zboru je dr. Kukovec poročal o uspehih slovenske politike v štajerskem deželnem zboru, ki zaradi obstrukcije slovenskih klerikalnih poslancev že nekaj let ni podal finančnega poročila. Kukovec je grajal, tako kot že pred meseci, gospodarstvo deželnega zbora. Menil je, da bo to za Slovence pomenilo ogromne nove dolgove, katerih vzrok je obstrukcija deželnega zbora. Dolgove je ocenil na 16 milijonov kron. Posledica večletnega najemanja kreditov je bila za Kukovca zvišanje deželnih doklad in posledično davkov. Opisal je »uspehe« klerikalne politike v deželnem zboru, jim očital neaktivnost pri ustanovitvi meščanske šole v Žalcu, premajhno aktivnost v zvezi z železnico na Spodnjem Štajerskem in še to, da je v deželnem zboru o podpori za železnico Ljutomer–Ormož poročal ptujski Nemeč Ornig in ne klerikalni slovenski poslanci. Kukovec je kritiziral tudi odnos klerikalnih poslancev v štajerskem deželnem zboru do vsakogar, ki se ne *obeša duhovnikom na frak*. Očital jim je enostransko stanovsko politiko. Prav tako se Kukovec ni strinjal s stališčem klerikalnih poslancev do glasovanja za učiteljske plače. Klerikalci so namreč nasprotovali zvišanju učiteljskih plač. Kukovec je njihovo stališče razumel kot nasprotovanje izobraževanju slovenskega naroda in kot strah duhovnikov pred *naraščajočo izobrazbo kmetov*. Svoje poročilo je nadaljeval z »mirovnimi sodišči«, ki jih je zastopal dr. Karel Verstovšek in so

617 *Slovenec*, 42, 1914, št. 61, 16. 3., str. 2; *Slovenski gospodar*, 48, 1914, št. 12, 19. 3., str. 3.

jih klerikalci imeli za *narodno pridobitev*. Liberalci so v njih videli le možnost za nove in drage pravde ter poligon za klerikalno izkoriščanje teh pravnih ter se zavzeli, da se ne bodo pustili preganjati »od mirovnih sodišč«. Kukovec je obsodil tudi klerikalno gonjo proti obrtništvu in posledično, po njegovem mnenju, udarec slovenskemu naprednemu tržanstvu in meščanstvu. Dr. Kukovec se je namreč v deželnem zboru zavzemal za potrebno izobraževanje tudi za obrtnike.⁶¹⁸

Aprila 1914 se je v Mariboru pripravljala javni, politični shod mariborskih in okoliških Slovencev. Vabilo na shod je pozivalo Slovence, da se dvignejo iz večletnega mrtvila in naj pridejo vsi tisti, ki *čutijo narodno*.⁶¹⁹ Shod je sklicalo Narodno politično društvo v Mariboru. Potekal je 26. aprila 1914 v Narodnem domu. Odprl ga je predsednik društva dr. Dragotin Koderman. Prvi govornik je bil dr. Vladimir Sernec, ki je orisal zgodovino Slovencev v zadnjih 500 letih. Prireditelj je bila namreč namenjena tudi praznovanju petstote obletnice zadnjega ustoličenja karantanskih vojvod. Sledila sta govora državnoborskega poslanca dr. Vladimira Ravniharja iz Ljubljane in deželnozbornega poslanca dr. Vekoslava Kukovca iz Celja. Oba sta svoj nagovor namenila trenutnemu političnemu položaju na Slovenskem. Kukovec je še posebej omenil položaj obrtništvu in po njegovem mnenju neustrezno delovanje klerikalnih slovenskih poslancev v zvezi s tem vprašanjem v štajerskem deželnem zboru. Razpravljal je tudi o studenški šoli, o jugoslovanski debati v štajerskem deželnem zboru, o zastopavljanju slovenskih sodnikov. Kukovec je menil, da je treba stališče do jugoslovanstva odločno predstaviti tudi v štajerskem deželnem zboru. Na zboru so sprejeli resolucije, v katerih so se zavzemali za boj proti nadaljnjemu ponemčevanju obmejnih Slovencev, za odpravo krivic glede šolstva in uradovanja, za ureditev vprašanja šole na Studencih v Mariboru.⁶²⁰

618 *Narodni list*, 9, 1914, št. 11, 23. 4., str. 1–2; *Slovenski narod*, 47, 1914, št. 90, 22. 4., str. 2.

619 *Narodni list*, 9, 1914, št. 11, 23. 4., str. 3.

620 *Narodni list*, 9, 1914, št. 12, 30. 4., str. 3; *Slovenski narod*, 47, 1914, št. 90, 29. 4., str. 1.

Maja 1914 je Narodna stranka zabeležila pomembno zmago v Savinjski dolini: zmagala je na občinskih volitvah v Polzeli, ki je bila poprej pod klerikalno večino. Dne 1. junija 1914 je v Ljutomeru potekal shod spodnještajerskih obrtnikov – tema, za katero se je v deželnem zboru venomer zavzemal dr. Kukovec. Bil je tudi edini od slovenskih štajerskih poslancev, ki se je udeležil obrtniškega shoda. Dr. Verstovšek in dr. Roškar na shod nista prišla, čeprav sta bila v Ljutomeru. Na shodu je Volk iz Šoštanja podal oceno, da na Spodnjem Štajerskem deluje okoli 10.000 obrtnikov, ki kljub plačevanju davkov nimajo pravic, kot je starostno zavarovanje. Liberallec Rebek iz Celja je poročal o nujnosti ustanavljanja strokovnih obrtniških organizacij, Kukovec pa je podal svoje mnenje o razvoju obrtništva in problemih ter grajal svoje klerikalne kolege v štajerskem deželnem zboru, ki ves čas delujejo proti slovenskemu obrtništvu. Po shodu je gospa Kukovec povabila goste na kosilo.⁶²¹

Narodna stranka je prirejala narodne shode po spodnještajerskih krajih in poskušala pridobiti nove podpornike. Tako je potekal shod zaupnikov stranke v Spodnji Savinjski dolini junjsko nedeljo 1914 v Žalcu, ki je bil vsa leta od ustanovitve Narodne stranke pomembno prizorišče narodnih shodov. Izmed šestdesetih povabljenih zaupnikov se jih je shoda udeležilo 39 in zastopane so bile skoraj vse občine. Seja je trajala tri ure, glavne teme pa so bile strankarska organiziranost v Spodnji Savinjski dolini, meščanska šola v Žalcu, kmetijsko-gospodarska organizacija, naslednje deželno- in državnozborske volitve ter splošni politični položaj. Predsedoval je dr. Kukovec, v razpravi pa so sodelovali Štibler, Pikel, Roblek, dr. Kalan, dr. Božič, Brinar, Pristovšek in dr. Janko Sernek. Sprejeli so resolucijo, v kateri so grajali in obsojali *narodu škodljivo* delo klerikalnih poslancev štajerskega deželnega zbora, zahtevali razpust deželnega zbora in nove volitve. Zahvalo in zaupanje pa so izrekli edinemu narodnemu deželnemu poslancu, dr. Kukovcu. Sprejeli so tudi resolucijo, v kateri so obsojali *ovaduštvo* dr. Verstovška, saj je vladi

621 *Narodni list*, 9, 1914, št. 17, 4. 6., str. 1–2.

tožil narodne denarne zavode kot nasprotne ponemčevalnemu gibanju.⁶²²

Vsa leta političnega delovanja dr. Kukovca so se pojavljale številne obtožbe in nasprotovanja v vseh klerikalnih listih zoper njegovo delovanje, pogosto so bili to osebni napadi. *Slovenski gospodar* in *Straža* sta ostro pisala o Kukovčevi vlogi pri šoštanjski posojilnici. Zlasti dr. Korošec je bil oster nasprotnik dr. Kukovca, mnogokrat tudi zelo žaljiv. Uredniki časopisov, na primer Franjo Žebot, urednik *Slovenskega gospodarja*, so tudi na sodiščih težko dokazovali resničnost obtožb.⁶²³ Enako se je zgodilo tudi uredniku *Straže* Lavoslavu Kemperlu, ki je bil zaradi *pregreška zoper varnost časti, storjeno s tem, da je zasebnega obtožitelja (dr. V. Kukovca) lažnjivo obtožil gotovih nepoštenih dejanj in zaničljivih lastnosti*.⁶²⁴

622 *Narodni list*, 9, 1914, št. 18, 10. 6., str. 2; *Slovenski narod*, 47, 1914, št. 130, 10. 6., str. 4.

623 *Narodni list*, 9, 1914, št. 19, 18. 6., str. 2; *Slovenski narod*, 47, 1914, št. 134, 16. 6., str. 3.

624 *Slovenski narod*, 46, 1913, št. 278, 4. 12., str. 2.

**OD PRVE SVETOVNE
VOJNE DO NOVE
DRŽAVE**

PRVA SVETOVNA VOJNA

Politična, nacionalna in gospodarska nasprotja med evropskimi državami so se z leti povečevala. Nemčija je kot nova politična in gospodarska sila postajala vedno bolj nezadovoljna s svojim položajem v svetu, zato je želela razširiti svoj vpliv. Pri tem je naletela na nasprotne interese drugih držav, zlasti Velike Britanije, ki je bila s svojim položajem zadovoljna, vendar jo je Nemčija gospodarsko ogrožala. Velika Britanija se je zlasti bala trgovskega in vojaškega prodora Nemčije na svetovna morja.

Posledica tega strahu je bila povezava Velike Britanije in Francije leta 1904 ob dejstvu, da je imela Francija z Nemčijo neporavnane račune iz izgubljene vojne leta 1871, ko je morala Nemčiji odstopiti Alzacijo in Loreno. Državi sta imeli tudi nenehne spore za vplivna območja in kolonije.

Najpomembnejši nemški zaveznik je bila Avstro-Ogrska, ki je po združitvi Nemčije in Italije lahko svoj vpliv širila le še na Balkan. Tako se je zunanja politika Avstro-Ogrske po razrešitvi obeh velikih narodnih vprašanj časa, nemškega in italijanskega – v obeh primerih na škodo in račun Avstro-Ogrske – osredotočila le na dve področji, na položaj na Balkanu in evropsko politiko zaveznitva. Po okupaciji Bosne in Hercegovine si je prizadevala prodreti vse do Soluna. Hkrati so skušali predstavniki habsbur-

ške zunanje in vojaške politike z dejavnostjo na Balkanu vplivati tudi na rešitev notranjega južnoslovenskega vprašanja, pri tem pa so naleteli na Srbijo z njenimi velikosrbskimi pogledi na rešitev tega vprašanja. Tako so se pojavljali novi politični in gospodarski konflikti, pri tem pa je Srbija imela zaveznici v Franciji in Rusiji. Obe državi sta bili že od konca 19. stoletja zaveznici proti napadalni nemški politiki in avstro-ogrskemu vmešavanju na Balkanu pod okriljem Nemčije.

Leta 1907 sta še Velika Britanija in Rusija zgladili medsebojne spore in proti centralnim silam (Nemčija, Avstro-Ogrska in Italija) se je oblikovalo zavezništvo antantnih sil (Velika Britanija, Francija in Rusija). Najšibkejši člen je bila Italija, ki si je želela novo razdelitev kolonij, še bolj pa združitev Italijanov v Južni Tirolski, Trstu, Istri in Dalmaciji, seveda na račun Avstro-Ogrske.

Konfliktno mednarodno ozračje in številne zunanje politične krize, kot so prva (1905–1906) in druga (1911) maroška kriza, aneksija Bosne in Hercegovine (1908), prva in druga balkanska vojna (1912–1913), so pripeljali do vseevropskega vojaškega spopada – prve svetovne vojne. Dokončno jo je sprožil sarajevski atentat, ko sta bila na srbski Vidov dan 28. junija 1914 ubita avstro-ogrski prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova soproga Sofija Hohenburg. Atentat je zasnoval vodja tajne srbske organizacije Ujedinjenje ili smrt (»Crna roka«) in srbske obveščevalne službe Dragutin Dimitrijević, izvedel pa bosanski Srb Gavrilo Princip, sicer član narodne revolucionarne organizacije Mlada Bosna.⁶²⁵

Po sarajevskem atentatu so dobili zagon zagovorniki vojne v avstro-ogrskem zunanjem ministrstvu in vojski, ki je bila prepričana, da bi že samo z vojaškim porazom Srbije zajezili velikosrbski nacionalizem in s tem razpad habsburške monarhije. Avstro-Ogrska je ob popolni podpori Nemčije 23. julija 1914 izročila ultimatum Srbiji, vendar ga je ta zavrnila. Temu je sledila napoved vojne Srbiji. Dogodkom 28. julija so sledili drugi, in sicer 30. julija je Rusija odgovorila s splošno mobilizacijo, 1. av-

⁶²⁵ Slovenska novejša zgodovina, str. 123.

gusta je Nemčija napovedala vojno Rusiji, 3. avgusta pa še Franciji. 4. avgusta je Velika Britanija odgovorila z vojno napovedjo Nemčiji. Začela se je prva svetovna vojna.⁶²⁶

Cislajtanija se je z začetkom vojne spremenila v napol vojaško diktaturo. Razglašeni so bili zakoni o izrednem stanju, ki so onemogočali vsakršno kritiko režima, razpuščali »sumljiva« društva in zaostri cenzuro. Vrhovno vojaško poveljstvo, generalštab, obrambno ministrstvo in v njegovem okviru na novo ustanovljeni Vojni nadzorni urad (Kriegsüberwachungsamt) so si s širokimi pooblastili povsem »prisvojili« oblast. Na območjih monarhije, ki so jih razglasili za »vojne cone«, ⁶²⁷ je vojska dobila praktično neomejeno upravno oblast.⁶²⁸ Tudi po drugih deželah je oblast polnila ječe z »domnevnimi« sovražniki države. Med njimi so se znašli Srbi v Bosni in Hercegovini, Rusini v vzhodni Galiciji in Italijani na Tirolskem, pa Čehi in Slovenci ter Hrvati. Zaradi domnevne protidržavne aktivnosti so do konca leta 1914 na Češkem zaprli tisoč Čehov in razpustili 32 čeških društev. Represija na Češkem se je povečevala. Tako so maja 1915 oblasti aretirale mladočeškega voditelja Karla Kramača in ga po dolgem in odmevnem procesu obsodile na smrt.⁶²⁹ Nič bolje se ni godilo s Slovenci, ki jim v vojaških krogih že pred vojno niso preveč zaupali: »[...] se je v delih vojske začel širiti dvom v lojalnost Slovencev in slovenski poskusi dokazovanja naklonjenosti vojski marsikaterega častnika niso več prepričali.«⁶³⁰

Množično politično preganjanje Slovencev po izbruhu prve svetovne vojne je (poleg Koroške) dobilo največje razežnosti na Štajerskem. V prvem valu aretacij – po atentatu na prestolonaslednika Franca Ferdinanda v Sarajevu – so oblasti zapirale predvsem pred vojno politično »preveč« angažirane Slovence, neposredno po izbruhu vojne pa se je civilno in vojaško sodstvo

626 Joll, *The origins of the First World War*.

627 Med vojne cone so sprva spadale Bosna in Hercegovina, Galicija in Bukovina ter deli Moravske. Po italijanskem vstopu v vojno maja 1915 so za vojne cone razglasili večino dežel v bližini Italije.

628 Cornwall, *Auflösung und Niederlage*, str. 189.

629 Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers*, str. 270.

630 Stergar, *Slovenci in vojska*, str. 251.

usmerilo predvsem proti katoliški duhovščini. Že 6. avgusta 1914 je dr. Anton Korošec v pismu ministrskemu predsedniku Stürgkhu zapisal: »Na Spodnjem Štajerskem poteka v zadnjem času načrtno inscenirana brezobzirna gonja proti Slovincem, posebno v Mariboru in okolici. Ton daje 'Marburger Zeitung', ki se zlasti nekontrolirano s silovitostjo brez para obrača proti stanu katoliške duhovščine. Ne proti posameznim, ki mogoče tudi kaj zagešijo, temveč proti celotnemu stanu. Sadovi se kažejo, saj je na primer v Mariboru vsak duhovnik na ulici in v javnih gostiščih obmetavan z zmerljivkami, posmehovanjem in grožnjami.«⁶³¹ Kmalu po atentatu in zlasti izbruhu vojne se je začel »lov« na politično sumljive Slovence, ki sta jim žandarmerija in vojska očitali srbofilstvo, veleizdajo, protidržavna nagnenja. Vojaško sodstvo je do konca leta 1914 zaprlo okoli 950 Slovencev. Na udaru so bili duhovniki, zavedni Slovenci (tisti, ki so v nemški nacionalni ideologiji veljali za sovražnike Nemcev in države), a tudi kopica navadnih ljudi iz nižjih slojev, ki so se največkrat v pijanem stanju spozabili in javno spregovorili o tegobah vojne. Žandarmerija in vojaške oblasti so jih zapirale velikokrat na podlagi denuncijskih člankov v nemškem nacionalističnem časopisu, a tudi na podlagi denunciationskih prijav, pri katerih je največkrat šlo za neporavnane račune.⁶³²

Stroga cenzura in odsotnost parlamenta sta narekovala, da so politične razprave o nujnih notranjepolitičnih spremembah in ciljnih vojne potekale le v okviru glavnih političnih strank posameznih narodov. Poslanci posameznih parlamentarnih klubov tudi po izbruhu vojne niso mirovali. Najaktivnejša je bila Nemška nacionalna zveza, ki je zlasti v letu 1915 navezala močne stike s parlamentarci nemškega Reichstaga in ogrskega državnega zbora.⁶³³

631 Bister, *Anton Korošec*, str. 144.

632 Moll, *Erster Weltkrieg und politische Justiz in Österreich-Ungarn*, str. 253–283. Glej tudi: Čuček, Moll, *Duhovniki za rešetkami*, Viri 22, Ljubljana 2006; Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917*. Poročili vojaške in vladne komisije. Viri I, Ljubljana 1980; isti, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917*. Priloge poročilom vladne komisije (izbor), Viri II, Ljubljana 1982.

633 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 301.

Slovanski narodi so vztrajali na radikalni preobrazbi Avstro-Ogrske v federacijo enakopravnih narodov, Nemci pa so želeli vojno izkoristiti za ureditev nemškega gospodstva v Cislajtaciji.⁶³⁴ Nemška nacionalna zveza je spomladi 1915 objavila svoj program, ki je med drugim predvideval trajno ureditev odnosov med ogrsko in avstrijsko polovico države in takšno spremembo avstrijske ustave, ki bi s posebnim položajem Galicije cislajtanskim Nemcem zagotovila večino v državnem zboru ter s tem vodilni položaj v Avstriji. Program z naslovom *Der Standpunkt des Deutschen Nationalverbandes zur Neuordnung der Dinge in Österreich* je predvideval »reformo državne uprave, vpeljavo nemščine kot splošnega občevalnega jezika, zagotovitev nemškega značaja nemških dežel in delov nacionalno mešanih dežel – tudi glavnega mesta Dunaja ter uvedbo carinske in trgovinske zveze Avstro-Ogrske z nemškim rajhom«. ⁶³⁵ Vse to so želeli doseči »po poti oktroaja«. Zato so zahteve po sklicu parlamenta, ki so na vlado prihajale iz gosposke zbornice in posameznih političnih strank, na primer Hrvaško-slovenskega kluba, ki »se je zavzemal za sklicanje državnega zbora«, ⁶³⁶ odločno zavračali, zlasti zaradi tega, ker so upali, da parlament, temelječ na veljavni avstrijski ustavi, po končani vojni in zmagi centralnih sil ne bo več »sklican v svoji stari podobi«. ⁶³⁷ Sklicu parlamenta so nasprotovali tudi avstrijsko-nemški krščanski socialci, ki so bili mnenja, »da bi parlament utegnil dati neresnično podobo razrvanosti Avstrije«. ⁶³⁸ Glasovi za sklic parlamenta niso imeli dovolj podpore. Tudi med Čehi ni bilo enotnosti. Vojaški in dvorni krogi so bili proti sklicanju parlamenta. Cesar je ponovno prosil Stürgkha, naj mu prihrani »mučne prizore, ki bi se najbrž dogodili, če bi se parlament sestal«. ⁶³⁹

Tudi sam Stürgkh je nasprotoval obnovi parlamentarnega življenja, saj je menil, »da Avstriji bolj škoduje javna politična

634 Prav tam.

635 Prav tam.

636 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 77.

637 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 301; glej tudi: Redlich, *Die österreichische Regierung und Verwaltung im Weltkriege*, str. 249.

638 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 78.

639 Prav tam, str. 79.

razprava kot vsaka izgubljena bitka na vojaškem področju«. ⁶⁴⁰ Prav tako je bila proti sklicu večina političnih strank, tudi socialdemokratska, najodločneje pa so mu nasprotovali v Wolfovem Nemškoradikalnem združenju (*Deutschnationale Vereinigung*), ki je bilo sestavni del Nemške nacionalne zveze. V soglasju z njim je Nemški klub (nekakšen posvetovalni forum nemških Volksratov) na velikem zborovanju na Dunaju 14. aprila 1916 javnosti predstavil tako imenovani »velikonočni program« (z uradnim naslovom *Förderungen der Deutschen Oesterreichs zur Neuordnung nach dem Kriege*), v katerem je definiral nemške zahteve (*Belange*) v ostrejši obliki kot program Nemške nacionalne zveze. ⁶⁴¹

Poleti 1916 so se zahteve po sklicu parlamenta ponovno okrepile in prišle do izraza na konferenci parlamentarcev, ki jo je sklical grof Sylvia Taruaca 26. julija 1916 po navodilih grofa Stürgkha. ⁶⁴² S skromno večino 19 proti 16 glasovom je Nemška nacionalna zveza 14. septembra 1916 sprejela resolucijo, v kateri so zahtevali čimprejšnji sklic državnega zbora. ⁶⁴³

Dne 21. oktobra 1916 se je zgodil atentat na ministrskega predsednika Stürgkha. Med kosilom v dunajskem hotelu Meissl & Schadn ga je ustrelil Friedrich Adler, sin dolgoletnega voditelja avstrijske socialdemokracije. Po tem dogodku so se zahteve po obnovi parlamentarnega življenja ponovno okrepile, saj je padel »glavni sovražnik parlamentarnega sistema«. ⁶⁴⁴ V oktobru (23. oktober 1916) so se sestali načelniki parlamentarnih klubov poslanske in gosposke zbornice in razpravljali o obnovi parlamentarnega življenja, 1. novembra 1916 pa je ostareli cesar za novega ministrskega predsednika imenoval Ernesta von Koerberja, ki je vodil vlado že v letih 1900–1904. Koerber je kot novi ministrski predsednik 5. novembra 1916 napovedal oblikovanje

640 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 301.

641 Povzetek programa je objavljen v *Deutsche Wacht*, 19. 4. 1916 (*Das Deutsche Osternprogramm*).

642 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 79.

643 Höbelt, *Kornblume und Kaiseradler*, str. 338.

644 Bister, *Anton Korošec*, str. 157.

posebnega »poljskega kraljestva«. Napoved je med nemškimi meščanskimi strankami ponovno vzbudila odpor proti obnovi parlamentarnega življenja.⁶⁴⁵

Smrt Franca Jožefa 21. novembra 1916 in nastop novega cesarja Karla, ki je napovedal čimprejšnje končanje vojne z besedami: »To vojno sem podedoval, zato jo bom čim hitreje končal,«⁶⁴⁶ sta napovedovala obnovo parlamentarnega življenja. Nasprotovali so le še v Wolfovem Nemškoradikalnem združenju.

Novi cesar je na prigovarjanje ogrskega ministrskega predsednika Istvána Tisze prisegel na ogrsko ustavo in se dal 30. novembra 1916 okronati za ogrskega kralja, hkrati pa preložil prisego na avstrijsko ustavo.⁶⁴⁷ Cesarjevo dejanje je potrjevalo dualistično urejeno strukturo države ter hkrati napovedovalo možnost ustavnih sprememb v Cislajtaciji po poti oktroaja. Nova vlada grofa Clam-Martinica, ki je bila imenovana 20. decembra 1916, se je v novem letu 1917 ukvarjala z idejo o oktroaju ustavnih sprememb v Cislajtaciji v skladu z željami nemških meščanskih strank, in sicer, da bi vlada razglasila nemščino za državni jezik, dala poseben položaj Galiciji in Češko razmejila na češki in nemški del. Vendar cesar takega predloga ni sprejel. Zavedal se je, da so ga zunanji dogodki, kot so bili februaraska revolucija v Rusiji, ameriška vojna napoved Nemčiji 7. aprila 1917 ter prizadevanja, da bi s pomočjo svaka Sixta Bourbon-Parmskega dosegel separaten mir, privedli do ugotovitve, da so postale »spremembe ustave z oktroiranjem« nemogoče.⁶⁴⁸

Dne 25. aprila 1917 je cesar s posebnim patentom po treh letih spet sklical parlament. Želja po obnovi parlamentarnega življenja in pripravljenost za reševanje obstoja monarhije sta zaradi trajanja vojne, perečih problemov s prehrano in vojaškega režima ter protislovanske politike med slovanskimi poslanci že

645 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 302; Höbelt, *Kornblume und Kaiseradler*, str. 338.

646 Lichem, *Karl I. Ein Kaiser sucht den Frieden*, str. 64.; citirano po Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 302.

647 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 87.

648 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 303. Podrobneje o tem: Griesser-Pečar, *Die Mission Sixtus*.

nekoliko upadli. Država je bila v veliki krizi, ki jo je zunanji minister Czernin opisal takole:

»Omenjam samo pohajanje surovin za strelivo, popolnoma izčrpane zaloge ljudi in zlasti gluhi obup, ki se je zaradi podhranjenosti polastil vseh plasti ljudstva in onemogočil nadaljnje prenašanje vojnega trpljenja ...«⁶⁴⁹

Na sklic parlamenta so se dobro pripravili češki in južnoslovanski poslanci. Čehi so se povezali v enotno Češko zvezo (november 1916), južnoslovanski pa so dan pred začetkom parlamentarnega dela oblikovali skupni Jugoslovanski klub, saj so se zavedali tega, kar je izjavil Krek: »Sklican bo državni zbor, bodimo složni. Bližajo so zgodovinski dogodki.«⁶⁵⁰ Jugoslovanski klub je združeval trideset slovenskih, hrvaških in srbskih poslancev.⁶⁵¹ Kljub temu da je ministrski predsednik še pred odprtjem parlamenta poskušal vplivati na Antona Korošca in Františka Staněka, da Jugoslovani in Čehi ne bi podali državnopravnih izjav, so bili njegovi naporji neuspešni. Po več kot triletnemu odmoru se je 30. maja 1917 sestal okrnjen državni zbor, ki je bil v primerjavi s predvojnimi obdobjem zmanjšan za 38 poslancev.⁶⁵²

Novoizvoljeni predsednik poslanske zbornice Gustav Groß je pozval vse, naj poskrbijo, »da se ne vrnejo več podobne razmere«, in poudaril, da je »stara habsburška monarhija« dokazala, »da je v nji življenja in odpornosti, kakor je zlepa ne bi nihče pričakoval, in udarci, s katerimi nas obdelujejo sovražniki, so nas samo še bolj okrepili in trdneje spojili.«⁶⁵³

Po govoru so bile volitve sedmih podpredsednikov poslanske zbornice in eno mesto je zasedel tudi Slovenec Jožef Pogačnik. Mesto tajnikov sta med šestnajstimi zasedla poslanca Jugoslovanskega kluba Lovro Pogačnik in Martin Stojan. Poslanci so bili seznanjeni tudi s številnimi cesarskimi odredbami, ki so

649 Bister, *Anton Korošec*, str. 168.

650 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 114.

651 Prav tam.

652 Od tega je 20 poslancev umrlo, trije so padli na bojišču, dva pa sta prostovoljno vrnila mandat. Kar desetim nenemškim poslancem je bil mandat odvzet. Eden je bil v zaporu (Karl Kramarj). Glej tudi: Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 303.

653 Bister, *Anton Korošec*, str. 178.

bile sprejete v obdobju od 20. marca 1914 do 13. marca 1917.⁶⁵⁴ Češki in jugoslovanski poslanci se niso ozirali na besede predsednika poslanske zbornice Gustava Groša, ki je kot glavno nalogo parlamenta videl izpeljavo »samoohranitve in samozavarovanja«, ampak so že na prvi seji podali državnopravne izjave, ki jih vlada ni mogla preprečiti.⁶⁵⁵

Državnopravna izjava Češke zveze, ki jo je podal načelnik kluba František Staněk, je – sklicujoč se na pravico narodov do samoodločbe – zahtevala preoblikovanje monarhije v federacijo svobodnih, enakopravnih držav. Posebej je poudarjala pravico do povezave »vseh rodov češkoslovaškega ljudstva v eno demokratsko državo«.⁶⁵⁶

Državnopravno izjavo Jugoslovanskega kluba, ki je v zgodovini znana kot »Majniška deklaracija«, je prebral načelnik kluba Anton Korošec. Zahtevala je oblikovanje jugoslovanske države na območju z večinskimi slovenskim, hrvaškim in srbskim prebivalstvom: »Podpisani poslanci, združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnega načela in hrvatskega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, zedinijo pod žezlom habsburške-lotarinske dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospostva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju. Za uresničenje te zahteve svojega enotnega naroda se bodo zavzeli z vso silo. S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.«⁶⁵⁷

Tudi Poljski klub je podal izjavo v skladu z resolucijo, ki so jo sprejeli 28. maja 1917 v Krakovu poljski državno- in deželnozborski poslanci. Zahtevali so oblikovanje samostojne poljske države z dostopom do morja.⁶⁵⁸ Ukrajinsko parlamentarno

zastopstvo, ki je nadstrankarsko povežalo rusinske poslance v novembru 1916, je zahtevalo »vzpostavitev ukrajinskega območja nekdanje krone kralja Daniela iz Haliča kot posebne državnopravne enote v okviru vsedržavne organizacije«.⁶⁵⁹

Izjavi Čehov in Jugoslovanov sta v parlamentu povzročili veliko razburjenja. Nemška nacionalna zveza in Krščansko nacionalno združenje sta obe izjavi zavrnila že na isti seji, vlada pa je napovedala, da bo svoje stališče do državnopravnih izjav posredovala po cesarjevem prestolnem govoru. Cesar v svojem govoru dan pozneje ni niti omenjal državnopravnih izjav, saj je bil govor napisan pred 30. majem 1917. Prav tako pa v njem ni bilo nikakršnega upanja, da bi cesar in vlada nameravala temeljito preobraziti monarhijo. Krek je kot odgovor na cesarjev »brezbarvni« govor, za katerega je krivil Clam-Martinicevo vlado, podal stališče: »Hočemo parlament.« Hitro si je prislužil status »sovražnika države« in ministrski predsednik mu je prepovedal »govoriti v imenu Avstrije«.⁶⁶⁰

Ministrski predsednik je 12. junija 1917 podal negativno mnenje o državnopravnih izjavah Slovanov: »Dejal je, da odklanja te avtonomistične posebne želje kot izraz po svetovni vojni razpaljenih nacionalnih strasti; po treh letih vojne je pričakoval drugačnega priznanja naše enotne države, kakor pa samo nekam nejasni odsev takega priznanja v deklaracijah; programi, ki smo jih čuli, že zategadelj ne morejo obstojati drug poleg drugega, ker se križajo med seboj, so sami s seboj v nasprotju; namesto teh programov postavlja on drug program – program vlade je Avstrija.«⁶⁶¹ Na to so seveda burno odreagirali češki in jugoslovanski poslanci. Razprava je trajala vse do 16. junija 1917 in vlada je bila deležna številnih kritik. Na tej, 4. seji 22. zasedanja 12. junija 1917 se je prvič zgodilo, da so bili vsi v poslanski zbornici uporabljeni jeziki sprejeti v stenografske zapisnike. Cesar je namreč sankcioniral novi poslovnik državnega zbora. Seja pa je

654 Prav tam.

655 Prav tam.

656 Bister, *Anton Korošec*, str. 178–179.

657 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 116. Glej tudi: Ude, *Slovenci in jugoslovanska skupnost*; Stavbar, *Analiza deklaracijskih izjav v Pokrajinskem arhivu Maribor*. Diplomski naloga; Stavbar, *Izjave v podporo majniške deklaracije*.

658 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 304. Glej tudi: Binder, *Galizien in Wien*, str. 497–498.

659 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 304; glej tudi: Binder, *Galizien in Wien*, str. 504.

660 Bister, *Anton Korošec*, str. 184.

661 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 115.

bila tudi priložnost za vladno izjavo, v kateri je ministrski predsednik Heinrich Clam-Martinic pohvalil vojsko in njene dosežke v štiriintridesetih mesecih vojne. Prav tako je povedal svoje stališče o državnopravnih izjavah, v zvezi s katerimi je poudaril: »Avstrijski narodi še nikoli v zgodovini niso svoje nerazdružne povezanosti mogočnejše zastopali, svoje strnjene državne volje, svoje zmagovite moči v obrambi in napadu z elementarnejšo slikovitostjo razvili kakor v svetovnem boju na naših dneh.«⁶⁶² Toda razmere so kazale, da je takšna izjava »v kričečem nesorazmerju z zahtevo trenutka.«⁶⁶³ Pri Čehih in številnih južnih Slovanih so se domoljubna čustva za Avstrijo že zdavnaj ohladila. V bistvu je narode donavske monarhije skupaj držala le še obrabljena »vez stare dinastije«. Poslanci so bili, kljub temu da »drevesa narodne osamosvojitve sicer niso rasla v nebo, vendar so dajala gradivo za zaželeno mostove v neodvisnost«, že dokaj suvereni in prepričani: »Ko naši Slovani ne bodo več želeli Avstrije, je niti sam ljubi Bog ne bo mogel ohraniti.«⁶⁶⁴

Tudi načelnik Jugoslovanskega kuba dr. Anton Korošec je na tej seji natančno predstavil politično preganjanje Slovencev, Hrvatov in Srbov po izbruhu vojne ter vladi očital pronemško smer, ministrskega predsednika pa napadel kot predstavnika nemštva: »Nemštvo sedanji vladi pomeni isto kakor avstrijstvo in če je danes ministrski predsednik rekel, moj program je Avstrija, mu moramo zaklicati: Tvoje avstrijstvo je napačno avstrijstvo. Zato ne bomo šli za zastavo te vlade.«⁶⁶⁵

Poslanci so bili v razpravi še posebej ostri, saj so vedeli, da dogajanje v poslanski zbornici spremlja tudi mednarodni tisk ter pozorni diplomatski opazovalci. Korošec je v svojem govoru kritiziral tudi dejavnost Nemškega šolskega društva, posebno pozornost pa je namenil Majniški deklaraciji, kar je sprožilo kritiko političnih nasprotnikov, in med drugim pojasnil: »Če je to, kar hočemo, veleizdaja, gospoda moja, potem vam rečem:

662 Bister, *Anton Korošec*, str. 184–185.

663 Bister, *Anton Korošec*, str. 185.

664 Prav tam, str. 186.

665 Bister, *Anton Korošec*, str. 189.

nimate zadosti vislic, da bi mogli pobesiti vse te veleizdajalce (ploskanje in vzkliki.) Imate premalo pušk, da bi mogli vse postreliti, zakaj vsi Slovenci, Hrvati in Srbi hočejo svobodo, hočejo živeti skupaj in v vzajemnem sožitju delati za svojo blaginjo.«⁶⁶⁶ Na seji je poleg drugih članov Jugoslovanskega kluba izrekel tudi Krek znamenite besede, ki jih je bilten Jugoslovanskega odbora ponatisnil z velikim poudarkom tedaj in še večkrat kasneje: »Dve ideji ne bosta nikdar izumrli: da so Slovenci, Srbi in Hrvati en narod in da spadajo državno skupaj ter morajo državno priti skupaj. Če se ti ideji v tej državi ne bosta izpolnili, bo njihova izpolnitev prišla kljub nam in kljub vsemu, in posledice, ki lahko nastopijo zaradi tega, so nevarne za življenje Evrope in njen mir.«⁶⁶⁷

Tudi drugi slovenski poslanci so pojasnjevali svoja stališča. Liberalni poslanec Vladimir Ravnihar je 14. junija 1917 v svojem govoru poudaril: »Hočemo, kar imajo Nemci v izobilju: svobodo, neodvisnost, samostojnost v narodnem pogledu, enakopravnost pred zakonom in v javnem življenju. Besede o pravi demokraciji, ki smo jih slišali v prestolnem govoru, se dajo tolmačiti samo v našem smislu. Vsako drugo tolmačenje bi bilo napačno, ker bi se protivilo prirodnemu pravu, katero edino more biti pravi temelj države. Na čelo svoje magna chartae smo postavili zahtevo po svobodi, po narodni samostojnosti in neodvisnosti od vsakega tujega gospodstva, prepričani, da nam bo naš narodni razvoj tudi prinesel sadove tega načela. Naloga avstrijske vlade je bila, da se oklene ugodnega trenutka, ker bo sicer šel mimo nje. Narodnega razvoja ne more zadržati nobena avstrijska, ne ogrska vlada.«⁶⁶⁸

Razprava 16. junija 1917 je pokazala pravo sliko o »aktualnih notranjih boleznih državnega telesa, razkrila njega politične in materialne slabosti, ugotovila veliko politično zmoto, na ka-

666 Prav tam, str. 192.

667 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 120–121.

668 Zaradi omenjenega govora (»očitanja denunciantstva«) je poslanec Marckhl pozval V. Ravniharja na dvoboj, ki pa ga zaradi prizadevanja prič ni bilo; spor se je poravnal z medsebojnimi izjavami. Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 115–116.

teri je bila zgrajena podonavska monarhija«. ⁶⁶⁹ Podporo Clam-Martincevi vladi in s tem proračunskemu provizoriju so odrekli celo Poljaki, ki so se z 28 glasovi proti 12 odločili, da vlade ne bodo podprli. Ministrski predsednik Clam-Martinić je bil tako 18. junija 1917 prisiljen cesarju ponuditi demisijo. Cesar si je prizadeval, da bi sestavil »koncentracijski kabinet«, v katerem bi bil vsak narod zastopan z enim ministrom, vendar mu to ni uspelo, kljub pogajanjem tudi s Korošcem glede Jugoslovanov, zato je 21. junija 1917 odstop tudi sprejel. ⁶⁷⁰

Dne 23. junija 1917 je cesar za novega ministrskega predsednika imenoval prejšnjega ministra za poljedelstvo Ernsta Seidlerja, viteza Feuchtenegga, svojega nekdanjega učitelja in posebnega zaupnika. ⁶⁷¹ Seidlerjevo vlado so sestavljali predvsem visoki državni uradniki. V vladi so bili zastopani tudi Slovenci, in sicer s svojim po stopnji najvišjim cesarskim uradnikom, sekcijskim šefom Ivanom Žolgerjem, ki je 30. avgusta 1917 postal minister brez listnice. Glavne naloge vlade so bile izvesti nujne ustavne spremembe in delovati do imenovanja nove »mirovne vlade«. ⁶⁷² Dne 2. julija 1917 so bili storjeni prvi koraki glede slovanskih zahtev, saj je bila razglašena amnestija za politične zapornike, vendar se kaj več ni zgodilo, saj je neodločni vladar – zlasti zaradi strahu pred nemško intervencijo – kaj hitro opustil idejo o federalizaciji monarhije.

Sledile so poslanske počitnice, medtem pa je Seidler dobil nalogo za oblikovanje dokončne vlade. Vendar je kaj hitro navel na težave, saj so Čehi in Jugoslovani zavrnil ponudbe za vstop v kabinet. Jugoslovanski klub je 7. avgusta 1917 jasno odklonil sodelovanje v vladi in izrazil svojo pripravljenost podpreti samo takšno parlamentarno vlado, ki bi »majniško deklaracijo sprejela kot svoj program«. ⁶⁷³ Narodna avtonomija v okviru

deželnih meja ni ustrezala stališčem Jugoslovanov. Tako je bila končana tista faza v delovanju Jugoslovanskega kluba, ko je ta deloval v pričakovanju »reformnega dejanja monarha«. ⁶⁷⁴ Tudi dejstvo, da je Seidler v vlado povabil dr. Ivana Žolgerja, prvega in edinega Slovenca, ki je kdaj zasedel ministrski stolček, ni bilo dovolj za spremembe stališča Jugoslovanskega kluba. ⁶⁷⁵

Program nove vlade, predstavljen 25. septembra 1917, je bil v nasprotju s češko in jugoslovansko državnopravno izjavo. S programom je vlada zavrnila vse pobude in programe ter navela na razočaranje in odpor med Čehi in Jugoslovani, ki so stopili v »najostrejšo opozicijo«. ⁶⁷⁶

Vlada na zahteve Slovanov ni odreagirala, prav tako se ni zavedala nujnosti rešitve jugoslovanskega vprašanja. Tudi minister Žolger je nekaj tednov po nastopu svoje funkcije pisal o nerazumevanju vlade do jugoslovanskega vprašanja: »Zato sem žal razočaran v svojem upanju in radoživi podjetnosti, in sicer še toliko bolj, ker iz dneva v dan čedalje bolj opažam, da se vlada ne zaveda bistva avstrijskega problema, katerega poglobljena zahteva je, da posebnega interesa tega ali onega naroda ali stranke nikakor ne smemo kratko in malo istovetiti z državno koristjo. Huje kakor kje drugje je pri nas, če postane vlada ujetnica kakšne posebne smeri ali naroda.« ⁶⁷⁷ Žolger je podvomil tudi o uspehu v prihodnje in je menil, da je konflikt med vlado in Južnimi Slovani neizogiben. Z odstranitvijo Polzer-Hoditza 22. novembra 1917 je cesar Karel izgubil dragocenega svetovalca v južnoslovanskih vprašanjih, južni Slovani pa resničnega prijatelja na dvoru. Z odsloovitvijo grofa Polzer-Hoditza se je možnost sporazumevanja zožila, in »če je kdaj bilo še kaj upanja o nacionalni poravnavi, je zdaj popolnoma izginila«. ⁶⁷⁸

674 Prav tam.

675 Iz tega je jasno, da Jugoslovanski klub ni sodeloval pri imenovanju Ivana Žolgerja in da je bil Žolger v kabinetu zgolj strokovnjak za reševanje vprašanj upravno-pravnega značaja. Glej tudi: Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 307; Bister, *Anton Korošec*, str. 202.

676 *Slovenski narod*, 50, 1917, št. 220, 26. 9., str. 1; glej tudi: *Deutsche Wacht*, 29. 9. 1917; prim. tudi: Pleterski, Slovenci v politiki dunajske vlade in dvora med prvo svetovno vojno, str. 235.

677 Ivan Žolger je v pismu grofu Polzer-Hoditzu očital Seidlerju nerazumevanje; citirano po: Bister, *Anton Korošec*, str. 214.

678 Bister, *Anton Korošec*, str. 215.

669 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 116.

670 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 306; Bister, *Anton Korošec*, str. 196.

671 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 306. Prim.: Kosnetter, *Ministerpräsident*.

672 Prav tam. Glej tudi: Bister, *Anton Korošec*, str. 202.

673 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 134. Glej tudi: *Slovenec*, 45, 1917, št. 180, 8. 8., str. 1.

Glavna tema parlamentarnih debat v novembru 1917 so bile lakota in težave s prehrano zaradi vojne. Hkrati so razkrinkovali ravnanje vojaških oblasti na slovanskem jugu. Dolgi govori čeških in slovenskih poslancev so pomenili neke vrste obstrukcijo. Tako so na primer Korošec in njegovi klubski prijatelji 20. novembra 1917 vložili kar trinajst vprašanj, od katerih se je eno nanašalo na »problem prehrane na slovenskem Štajerskem«.

Sledile so božično-novoletne počitnice (20. december 1917 – 22. januar 1918). Po njih se je kritika vladi še povečala. Čehi in Jugoslovani so izrabili vsako priložnost, da so obračunavali s pronemško usmeritvijo vlade, in zagovarjali svojo odločenost za uresničitev zahtev iz državnopravnih izjav. V interpelacijah so na konkretnih primerih opozarjali na grozljivo ravnanje oblasti na jugu države in zahtevali odgovornost vojnega ministra. Korošec je 22. januarja 1918 naslovil kar 21 interpelacij s takšno vsebino. Ob kritiki vlade je ves čas zahteval: »Jugoslovanskemu ljudstvu jugoslovansko državo!«⁶⁷⁹ Le tako si je Korošec obetal pomiritev jugoslovanskega območja ter hkrati bojevito zagovarjal demokratične in narodne pravice Hrvatov, Srbov in Slovencev.

Jezik interpelacij je bil čedalje ostrejši, tudi zaradi nepopravljivih ukrepov, kot so bile eksekucije, ki jih je Korošec imenoval kar umori ter jih javno interpretiral: »Niso brez podlage računi, da je z umori, uboji, justičnimi umori, lakoto in pomanjkanjem izgubilo življenje 250 000 južnih Slovanov na jugovzhodu monarhije.«⁶⁸⁰

Na Slovenskem so med 10. marcem in 12. majem 1918 organizirali vrsto javnih zborovanj (taborov) v podporo Majniški deklaraciji. Razmahnilo se je deklaracijsko gibanje – zbiranje podpisov v podporo Majniški deklaraciji.⁶⁸¹ Vlada je zaradi radikalizacije gibanja prepovedala vsako agitacijo za Majniško deklaracijo in s tem tudi shode.⁶⁸² Še prej je Seidler napovedal za-

679 Bister, *Anton Korošec*, str. 220.

680 Prav tam, str. 221.

681 Stavbar, *Izjave v podporo majniške deklaracije*, str. 357–381; str. 497–507; str. 99–106.

682 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 175.

ostren vladni kurs na Slovenskem in odrekel vsako možnost, da bi bili v jugoslovansko tvorbo »pritegnjeni tisti deli avstrijskega državnega ozemlja, ki leže na poti proti Jadranskemu morju in ki so v tesni zvezi z nemškim jezikovnim ozemljem.«⁶⁸³

Na seji ministrskega sveta 29. aprila 1918 so se dogovorili o administrativni delitvi Češke. Ministrski predsednik je načelniku Češke zveze Staněku priznal, da je minister Toggenburg že pripravil dekret, s katerim bodo razdelili češke dežele v nemška in češka okrožja.⁶⁸⁴ Prav tako je vlada pripravljala razdelitev Galicije v poljski in ukrajinski del.⁶⁸⁵

Vse te aktivnosti so kazale na preusmeritev v taktiki avstrijske vlade. Namesto da bi uporabila taktiko pomirjanja narodnostnih nasprotij z odložitvijo vseh problemov na čas po vojni, je delala v skladu z željami Nemcev, in sicer po poti oktroaja. Zato sta se Korošec in Staněk pisno obrnila na cesarja in ga opozorila, da je to v neskladju s cesarjevimi smernicami. Menila sta, da »ti ukrepi torej niso državna potreba, ampak imajo namen, da oplazijo z bičem naše narode, ter da jih v očeh vsega sveta ponižajo; nastale bodo nedogledne posledice, razbiti se hoče parlament; odločeni smo sprejeti borbo in smo pripravljani na preizkus moči; ves civiliziran svet pa bo strmel.«⁶⁸⁶ Proti politiki vlade, ki je pomenila obnovo oktroaja v čeških deželah in proti iztrganju Slovencev iz jugoslovanskega vprašanja, je Jugoslovanski odbor takoj reagiral, najprej na velikem zborovanju v Postojni 9. maja 1918 ter v skupni izjavi s Češko zvezo 7. maja 1918. V prvi vrsti so ostro obsodili »vse poskuse Seidlerjeve vlade, ki hoče na severu reševati narodnostno vprašanje v prid Nemcev, na jugu države pa vse pustiti po starem«. V češko-jugoslovanski izjavi so poleg protesta proti delitvi čeških dežel

683 *Laibacher Zeitung*, 4. 5. 1918; citirano po: Ude, *Deklaracijsko gibanje pri Slovencih*, str. 199.

684 Odlok, ki je izšel 19. maja 1918, naj bi stopil v veljavo 1. januarja 1919. Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 308. Prim.: Höbelt, *Kornblume und Kaiseradler*, str. 344.

685 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 308.

686 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 126. Glej tudi: Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 176.

izrazili tudi protest proti »naznanjeni državnopravni odcepitvi slovenskih dežel od celotnega nerazdeljivega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov, kakor tudi proti nemški invaziji na Jadransko morje«. ⁶⁸⁷ Skupno nastopanje Čehov in Slovencev ter Hrvatov in Srbov spomladi 1918 je bil pomemben način izražanja politične volje po državni samoodločbi. S skupno izjavo sta Jugoslovanski klub in Češka zveza 7. maja 1918 protestirala proti vladni politiki in izrazila »svojo vznemirjenost« zaradi predrznosti vlade, ki si v »usodnem trenutku svetovne vojne« upa »odgovarjati z absolutističnimi oktroaji«. ⁶⁸⁸ Cesar na pismo in proklamacijo ni odgovoril, vendar je dal nedvoumen odgovor, ko je 25. maja 1918 v Badnu sprejel predstavnike Nemcev iz slovenskih dežel. Tako so Slovenci lahko razumeli, da nimajo v »Avstriji kaj opraviti, da je avstrijsko cesarstvo le del velike Nemčije«. ⁶⁸⁹

Zaradi tega sta 27. maja 1918 Slovenska ljudska stranka, ki se ji je pridružila Jugoslovanska demokratska stranka (enotna liberalna stranka je bila ustanovljena mesec dni kasneje, vendar so slovenski liberalci že takrat uporabili to ime), ter Jugoslovanska socialdemokratska stranka sklenili pomembno izjavo: »Zahteve po zedinjenju Slovencev, Hrvatov in Srbov v lastni državi ne moremo in ne bomo opustili. Ta zahteva je vsem plastem našega naroda prešla v meso in kri. Tisoči in tisoči tistih, ki so doma in tistih, ki so zdoma, so nanjo prisegli. Uresničenje te zahteve nam daje edino možnost, da rešimo vsaj golo narodno življenje, ko smo že vse drugo dali. Naš narod ne bo izvršil samomora. Zato se naslanjamo na narodno pravo, ki ga nihče ne more prekršiti brez kazni, in trdno ostajamo pri svoji zahtevi ter pozivamo Narodni svet, naj organizira odpor vseh poštetnih elementov našega naroda proti oznanjenemu preganjanju Jugoslovanov.« ⁶⁹⁰

687 Prav tam. Glej tudi: Šišić (ur.), *Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919*, str. 133 (Rezolucije velike slovenske pučke skupščine, Postojna, 5. maja 1918).

688 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 242, *Mojega življenja pot*, str. 126.

689 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 177. Glej tudi: Ude, *Deklaracijsko gibanje pri Slovencih*, str. 200.

690 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 177–178.

Vendar skupni protest slovenskih političnih strank z dne 27. maja 1918 proti izjavama državnih vrhov na nadaljnjo politiko ni imel nobenega vpliva. Dne 30. maja 1918 se je pod predsedstvom cesarja sestala avstro-ogrsko vlada, ki je obravnavala edino točko dnevnega reda – jugoslovansko vprašanje. Glavno sporočilo vlade je bilo, da je treba jugoslovansko agitacijo zatreti in da je za jugoslovansko vprašanje treba pripraviti neki program, za katerega pa se niso zedinili. ⁶⁹¹ Enotni so bili edino v stališču, da morajo biti Slovenci izključeni iz kakršne koli jugoslovanske države in da je treba njihovo vprašanje rešiti v okviru Avstrije. ⁶⁹² Težke zunanje- in notranjepolitične razmere so ministrskega predsednika privedle do tega, da je junija 1918 cesarju ponudil svoj odstop, a ga cesar ni takoj sprejel. Seidlerja je pooblastil, da do imenovanja nove vlade vodi »razmajano avstrijsko barko«. ⁶⁹³ Seidler je nadaljeval s svojo nemško usmeritvijo in na prvi poletni seji državnega zbora 16. julija 1918 povsem odkrito med drugim izjavil: »Hrbenica te raznolike države je pač nemški narod in bo to zmeraj ostal.« ⁶⁹⁴ Zoper Seidlerjev govor so ogorčeno nastopili češki in jugoslovanski poslanci. Še posebej je slovenski poslanec Karel Verstovšek Seidlerjevo izvajanje označil za »nesramnost«, njegovo vladanje pa za »diabolično početje, tetralno skrivalnico raznih moči, ki Avstrijo pehajo v prepad in jo potiskajo čedalje bolj navzdol v nemško vazalno državo«. Verstovšek je zaključil svoj govor z besedami: »Gospod Seidler bo odšel, južni Slovani pa bomo še naprej. In tako bo vsaka vlada izginila, južni Slovani pa ne bodo iztrebljeni. Blazno je, kdor bi hotel po tem rvanju narodov cele narode zatirati. Ampak glasovi južnih Slovanov bodo čedalje močnejši in njihova zahteva bo venomer znova postavljena: Na plan s samostojno jugoslovansko državo v smislu majniške

691 Madžarski predstavniki so bili za delno subdualistično rešitev, tako da bi se avtonomija Hrvaške razširila tudi na Dalmacijo, Bosna in Hercegovina pa bi bili neposredno priključeni Ogrski. Ministrski predsednik Seidler pa je govoril v smislu združenja vseh hrvaških dežel ter Bosne in Hercegovine v trialistično državnopravno enoto. Prim.: Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 243.

692 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 243.

693 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 309.

694 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 127.

deklaracije!⁶⁹⁵ V svojem nastopu so bili Čehi še ostrejši in so menili, da bo Avstrija obstajala le tako dolgo, kot bodo hoteli njeni narodi, in da Slovani sovražijo »cislajtansko Avstrijo z nemško hrbtenico«. ⁶⁹⁶ Tudi slovenski liberalni poslanec Vladimir Ravnihar je v svojem zadnjem govoru v parlamentu jasno povedal: »No, mi stojimo mirno in vzdignjenih glav. Vlada lahko uniči državo, narodi ostanejo,« in bil prepričan, da »prostor med svobodnimi, z bratovstvom in pravo človečnostjo zedinjenimi narodi nam je zagotovljen«. ⁶⁹⁷

Cesar je 22. junija 1918 končno sprejel demisijo vlade in čez tri dni še odstop ministrskega predsednika Seidlerja. Dobo njegovega vladanja so sodobniki označili za negativno. Zamenjal ga je dotedanji naučni minister baron Max Hussarek. Klerikalnemu Hussarku, ki se je znašel v zavoženem notranjepolitičnem položaju, naj bi pomagalo, da je imel dobre stike s Poljaki in »antiliberalnimi Slovenci«. Skleniti sporazum z južnimi Slovani je bil eden od Hussarkovih ciljev, zato tudi izjava v nastopnem govoru v parlamentu 26. julija 1918: »Pravica za vse, za vsako narodnost (Volksstamm) in za vsak socialni sloj mora biti in ostati vrhovno vodilno načelo,« ne preseneča. ⁶⁹⁸ Toda kljub temu vlade, v kateri so ostali skoraj vsi Seidlerjevi ministri, niso podprli. Edina naloga, ki jo je vlada speljala, je bila s pomočjo preostankov Poljskega kluba podpora za proračunski provizorij. Kmalu za tem so bile parlamentarne počitnice.

Poleti 1918 so centralne sile doživele vrsto neuspehov in prizadevanja slovanskih narodov za uresničitev samoodločbe so se zopet razmahnila. 16. in 17. avgusta 1918 je v Ljubljani potekala velika manifestacija češko-poljsko-jugoslovanskega prijateljstva, na kateri so udeleženci sklenili »sveto prisego«; zadali so si, da ne bodo mirovali, dokler ne dosežejo svobode svojih narodov. ⁶⁹⁹ Dne 17. avgusta 1918, prav na cesarjev rojstni dan,

695 Bister, *Anton Korošec*, str. 240.

696 Prav tam.

697 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 128.

698 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 126; citirano po Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 311.

699 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 311.

so slovenski udeleženci manifestacije ustanovili Narodni svet za Slovenijo in Istro s poglobitnim ciljem: »Zedinjenje jugoslovanskega naroda v samostojno državo«. ⁷⁰⁰ Toda Hussarkova vlada ni bila pripravljena sprejeti rešitve jugoslovanskega vprašanja, kot so si ga zamislili Slovenci. Že čez mesec dni, 17. septembra 1918, je Hussarek izjavil, da želi doseči razblinjenje jugoslovanskih upov prek hrvaške rešitve, »ki naj vnese med Slovence razcep«. ⁷⁰¹ S spletkarsko taktiko je hotel Hrvate izvabiti iz jugoslovanskega gibanja in tako osamiti Slovence in Srbe. Nezapiranje Slovencev do vlade se je še poglobilo. Hussarek se tudi ni oziral na zahteve po razdelitvi Galicije, ki so jih zagovarjali rusinski (ukrajinski) poslanci.

Dne 1. oktobra 1918 se je državni zbor ponovno sestel. Vlada je izrazila pripravljenost na reševanje notranjepolitičnih razmer, in sicer z izvedbo ustreznih ustavnih reform v Cislajtaniji v smislu narodne avtonomije. Hussarek je rešitve spet iskal v dualizmu in »nemškem kursu«. Jugoslovansko vprašanje naj bi se rešilo znotraj Ogrske, brez Slovencev. Češki, jugoslovanski in poljski poslanci so odločno odklanjali »vsako delno ali enostransko rešitev« njihovih narodnih problemov. ⁷⁰² Tudi Poljaki so zahtevali oblikovanje samostojne poljske države z dostopom do morja, medtem ko so Ukrajinci ob primeru neupoštevanja njihovega predloga razdelitve grozili z odhodom iz države. ⁷⁰³ Na Hussarkove »rešitvene predloge« se je odzval tudi načelnik Jugoslovanskega kluba Anton Korošec: »Vaš današnji okvir je mnogo preozek, podoba jugoslovanske države ne gre več vanj. Ni je umetnosti na svetu, ki bi mogla Hrvate in Srbe ločiti od Slovencev, ki bivajo v tej državni polovici, kakor tudi ni umetnosti, da bi Slovence ločila od Hrvatov in Srbov onstran državnih meja. Mi Slovenci, Hrvati in Srbi hočemo biti skupaj, skupaj živeti in skupaj umreti.« ⁷⁰⁴

700 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 249; Bister, *Anton Korošec*, str. 247.

701 Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 252.

702 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 312.

703 Prav tam.

704 Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 130.

Dogodki so se začeli hitro odvijati. Dne 4. oktobra 1918 je avstro-ogrska vlada prosila ameriškega predsednika Wilsona za pogajanja o premirju na podlagi njegovih 14 točk. Te točke so slonele na ohranitvi monarhije, za Slovence in Hrvate pa so predvidevale le uveljavitev avtonomije. Wilsonov pristanek na avstro-ogrsko ponudbo bi pravzaprav pomenil, da jugoslovansko vprašanje ne bi dobilo mednarodnega pomena. Tudi avstrijski državni vrhovi so upali na to, zato je cesar Karel 16. oktobra 1918 sestavil svoj znani manifest. Še pred tem je poskušal Husarek v razgovorih z načelniki poslanskih klubov doseči podlago za kompromis, ki pa je bil za sogovornike povsem nesprejemljiv. Slovenski poslanec Ivan Benkovič je 10. oktobra 1918 povsem jasno povedal: »Bili so časi, ko bi bili, če bi nam kdo ponudil list papirja in velel, naj napišemo svojo avtonomijo, to storili. Ampak, gospoda moja, ti časi so minili. Izražam prepričanje, ki se je zakoreninilo v vsem našem troedinem jugoslovanskem narodu: Prepozno!«⁷⁰⁵ Prav tako je dva dni kasneje cesarjevo ponudbo za oblikovanje jugoslovanske države – brez Trsta, ki bi naj imel status »državno neposredno mesto« – zavrnil predsednik Jugoslovanskega kluba Anton Korošec: »Majestät, es ist zu spät!«⁷⁰⁶

Dne 16. oktobra 1918 je cesar kljub brezupnemu položaju izdal manifest »Mojim zvestim avstrijskim narodom«, ki jim je ob obstoju dualizma obljubljal še federalizacijo Cislajtanije, ki naj bi jo sestavljale nemško-avstrijske, češke, ilirske in ukrajinske države pod žezlom habsburške monarhije. Toda manifest je prišel nekaj mesecev prepozno in še zmeraj se je nanašal le na dualistični sistem, ki je zajemal preoblikovanje Avstrije, s tem pa naj bi »nikakor ne bila dotaknjena integriteta dežel svete ogrske krone«. ⁷⁰⁷ Vlada je na pobudo nemških strank predvsem poskušala vplivati na predsednika Wilsona, da bi se odločil za vključitev nemških ozemelj Češke k nemški Avstriji,⁷⁰⁸ vendar je

705 Bister, *Anton Korošec*, str. 257.

706 Bister, *Anton Korošec*, str. 258; prim. tudi: Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 253.

707 Prav tam.

708 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizem*, str. 314.

Wilson vztrajal pri oblikovanju češkoslovaške in jugoslovanske države.⁷⁰⁹ Pravzaprav se za cesarjevo pobudo ni zmenil nihče, le Ukrajinci so v skladu z manifestom 18. oktobra 1918 razglasili neodvisno ukrajinsko državo v okviru habsburške monarhije. Južnoslovanski odgovor na manifest je po tridnevnem posvetovanju sledil v deklaraciji Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov 19. oktobra 1918, v kateri so zapisali »prevzem narodne politike v lastne roke«. ⁷¹⁰ Prav tako sta 22. oktobra 1918 manifest zavrnila še Češka zveza in Jugoslovanski klub. Delo poslancev na Dunaju se je 27. oktobra 1918 izteklo.⁷¹¹ Dva dni kasneje, 29. oktobra 1918, je bila ustanovljena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Dne 27. novembra 1918 je nastopila nova vlada Heinricha Lammascha. Anton Korošec je na Dunaju še vedno poskušal ohranjati stike z »visoko politiko«, vendar pravnemu strokovnjaku Lammaschu ni uspelo, da bi si pridobil njegovo in češko sodelovanje v vladi. Korošec namreč ni hotel slišati »o žezlu« in novih načrtih. Tudi ko je Lammasch po cesarjevem naročilu dobil navodilo o tihi likvidaciji monarhije, Korošec ni bil več zainteresiran za delovanje v vladi.⁷¹² Dne 12. novembra 1918 je potekala zadnja seja poslanske zbornice in njen zadnji predsednik dr. Gustav Groß je ugotavljal, da je Avstrija razpadla in »da je namesto nje vrsta nacionalnih držav, da si narodi nekdanje cesarske države danes sovražno stojijo nasproti, deloma celo z orožjem v roki«. ⁷¹³

709 Prav tam.

710 Bister, *Anton Korošec*, str. 259.

711 Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma*, str. 314.

712 Bister, *Anton Korošec*, str. 260.

713 Prav tam, str. 261.

KUKOVČEVO DELOVANJE MED PRVO SVETOVNO VOJNO

Atentat na prestolonaslednika Franca Ferdinanda je pri Slovencih izzval *mučen, globok in pretresljiv utis*. Vodilni slovenski politiki vseh političnih strank so bili nad umorom v Sarajevu ogorčeni.⁷¹⁴ Tudi dr. Kukovec, predsednik Narodne stranke na Spodnjem Štajerskem, je v imenu izvršnega odbora izrekel štajerskemu namestniku *obžalovanje nad groznim zločinom* in ga prosil, da prenese sočutje in vdanost štajerskih Slovencev do prestola.⁷¹⁵ Razpoloženje večine prebivalstva se je čez noč obrnilo proti *srbskim morilcem* in na Slovenskem je zavel val protisrbskega razpoloženja, čeprav je iz sodnih spisov razbrati, da so bili tudi posamezniki, ki se niso enodušno pridružili obsojanju atentata in srbske politike.⁷¹⁶

Kukovec je v svojem referatu na Ljudski univerzi v Celju in Mariboru leta 1934 z naslovom *Slovenci 1914*⁷¹⁷ razpravljal o pomenu te prelomnice za Slovence. Menil je, da je ni mogoče pojasnjevati brez opisa zadnjih desetletij življenja v monarhiji in naslednjih štirih vojnih let. O atentatu je Kukovec v svojem re-

feratu zapisal, da »smo bili Slovenci vrženi v položaj, na katerega so edini pravi odgovor besede tigra Georgesa Clmenceauja dne 23. septembra 1919 v Saint Germainu, kjer je zagrmel v imenu mirovne konference nad delegati Avstrije: 'Vi, ki ste stotisoče svojih slovanskih varovancev, ne da bi jim dali človeško naravno pravico samoodločbe, nagnali v strelske jarke v borbo zoper lastne interese, Vi krivci!'«⁷¹⁸

Kukovec je bil med vojno rezervni poročnik v Thalerhofu in Lebringu, od koder je vzdrževal politične stike s Slovenijo. Po njegovem odhodu po razglašeni mobilizaciji je njegovo stanovanje obiskala policija, da bi izvedla hišno preiskavo po paragrafu št. 85 a. k. z., to je veleizdaje. Ker pa je Kukovec že odpotoval na vojaško službo, je bilo preganjanje ustavljeno. Družino je preselil v Gradec, da med preganjanjem ne bi imela težav zaradi Nemcev in nemčurjev v Celju. Leta 1935 je zapisal, da mu je uspelo napraviti »inkognito kot črnovojnemu stotniku izlete iz graške predpostaje vojnega taborišča Lebringa na vse strani, kjer sem imel kot šef bivše narodne stranke organizatorične stike«. ⁷¹⁹ Po nastanitvi v Lebringu je iskal stike s Slovenci. Razvoj dogodkov je spremljal prek zasebnih virov in v časnikih, posebno zagrebškega *Glasa Slovenaca, Hrvata i Srba*, kot je kot upokojeni minister zapisal v *Mariborskem večerniku Jutra* leta 1938. Iz Lebringa je najprej navezal pisne stike z vsemi svojimi političnimi sodelavci na Spodnjem Štajerskem in na ta način našel v *presenetljivo kratkem času zopet žive vezi z ljudstvom*. Kot vojak je zlasti po letu 1917 potoval in govoril na zaupnih sestankih kot civilist. V spominih je zapisal: »Tedaj sem že redno vsako nedeljo dal v kovček svojo civilno obleko in odpotoval kot častnik iz taborišča kam na Spodnje Štajersko.«⁷²⁰ Tako je bil med vojno prisoten na sestankih Narodne stranke v Središču, Rušah, Veržeju, Šmarju pri Jelšah, Celju in drugod, kjer se je s političnimi somišljeniki štajerske slovenske Narodne stranke

714 Cvirn, Obesiti za pete in scvreti nad ognjem: Slovenci in Habsburška monarhija, str. 1.

715 *Slovenski narod*, 47, 1914, št. 149, 2. 7., str. 2.

716 Himmelreich, Celje v letih prve svetovne vojne 1914–1918, str. 88.

717 Referat Vekoslava Kukovca je v fondu Kukovec Vekoslav, ki ga hrani Pokrajinski arhiv Maribor, Sg=PAM/1585.

718 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Referat Slovenci 1914, str. 12.

719 Prav tam, str. 14.

720 *Mariborski večernik Jutra*, 12, 1938, št. 272, 30. 11., str. 10.

posvetoval o prihodnosti Slovencev. Oblasti so po navedbah v Kukovčevih spominih pogosto poizvedovale, kaj je iskal na primer v Središču in drugod. E. Lilek, šolski svetnik in predsednik Ljudske univerze v Celju, je menil, da se Kukovec kot *častnik igra s svojo glavo*, saj so bile v bližini Narodnega doma v Celju, kjer je imel predavanje, *nemško-nacionalne pisarne, ki so vse zapisovale in ovajale*.⁷²¹ Zanimiva je tudi zgodba, ko je nemški *Grazer Tagblatt* v uvodniku pisal o Kukovčevem govoru v Središču o razdelitvi Štajerske na nemški in slovenski del ter ga ostro napadel. O tem dogodku piše tudi Josip Šinko v svoji spominih. Piše, kako je Kukovec leta 1917 prišel v Središče: »Bil je v civilu in shod se je vršil pri zaprtih vratih. Kljub temu je orožništvo o tem doznalo in očrnilo dr. Kukovca pri vojaškem poveljstvu, češ, da je na shodu prisostvoval v vojaški uniformi. Poveljstvo je vprašalo uradno pri županstvu, kaj je resnice na tem in kako se je shod vršil. Poročal sem, da je prišel dr. Kukovec v Središče v civilni obleki, da je vodstvo Narodne stranke sklicalo zaupni shod, na katerem je dr. Kukovec kot naš deželni poslanec govoril o 'ugodnem poteku' vojne, priporočal skupno delo s Kmečko zvezo za 'povojni konec' vojne, kar bo gotovo v korist slovenskemu narodu. Shod se je vršil pri zaprtih vratih, navzoči so bili le zaupniki stranke, ne pa tuji državljani.«⁷²²

Posledično je moral Kukovec na zagovor v Thalerhof. Tamkajšnji podpolkovnik, po rodu Čeh, ga je povprašal, kaj to pomeni. Kukovec mu je pojasnil, da že nekaj časa prosi za dopust, ker da imajo njegovi volivci, ki so ga izbrali za deželnega poslanca, gospodarske težave. Epilog zgodbe je Kukovec zapisal z besedami: »[...] je imel (podpolkovnik, op. p.) toliko humorja, da me ni poslal na fronto, ampak je še sam pritrdil, da me kot poslanca ne bi smeli zadrževati pri vojakih.«⁷²³

Kljub temu se je na štefanovo leta 1917 v klubski sobi poleg gostilne v mariborskem Narodnem domu kot v civilno obleko

oblečen častnik sestal s poslancem srbsko-hrvaške koalicije dr. Srdjanom Budisavljevičem iz Zagreba ter dunajskim dopisnikom *Slovenskega naroda* dr. Albertom Kramarjem. Uspeh posvetovanja je bil sklep, da naj se takoj obnovi politično življenje in naj se za praznik Svetih treh kraljev v Mariboru skliče sestanek zaupnikov štajerske slovenske Narodne stranke. Sledil je načrt, da se na svečnico 1918 zberejo zaupniki vseh slovenskih narodnonaprednih strank v Ljubljani. Kukovec je bil prisoten na obeh sestankih na enak način. Z ljubljanskega sestanka se je v Lebring vrnil kot novoizvoljeni predsednik Jugoslovanske demokratske stranke, ki je nastala po združitvi vseh dotedanjih slovenskih narodnonaprednih strank. Kukovec je v spominih po dvajsetih letih zapisal: »S tem imenom smo pač hoteli doseči jugoslovansko državo in demokracijo.«⁷²⁴

V svojih spominih je zapisal tudi, da mu je bilo težko, ko se je kot nekdanji politik »oziral vsa štiri leta vonje na Spodnjo Štajersko, ker po razvoju dogodkov prvih časov nisem upal, da bi v primeru zmage avstrijskega orožja naše narodno obmejno, zlasti mariborsko okrožje moglo za trajno ohraniti svoj slovenski značaj.«⁷²⁵

V letu 1917 so v Slovenski kmečki zvezi kazali željo po skupnem nastopu obeh slovenskih štajerskih strank glede narodnih vprašanj. Tako so na zaupnih shodih Narodne stranke proučevali možnosti za skupno delo, zlasti ob dejstvu, da so vsi jugoslovanski poslanci državnega zbora združno podali izjavo o združitvi *avstro-ogrskih jugoslovanskih dežel v samostojno enoto*.⁷²⁶ Liberalna stranka je že pred prvo svetovno vojno pripravila anketo o slovenskih predstavah o jugoslovanski skupnosti, zlasti glede jezikovnega približevanja drugim Jugoslovanom.⁷²⁷ Fran Milčinski je že leta 1913 zapisal: »Tesen je pač naš dom, tesen kakor rodbinska rakev.«⁷²⁸ Revija liberalno usmerjenih iz-

721 Prav tam.

722 Šinko, *Moji spomini*, str. 33.

723 *Mariborski večernik Jutra*, 12, 1938, št. 272, 30. 11., str. 10.

724 *Mariborski večernik Jutra*, 12, 1938, št. 272, 30. 11., str. 10.

725 *Mariborski večernik Jutra*, 12, 1938, št. 272, 30. 11., str. 10.

726 *Slovenski narod*, 50, 1917, št. 133, 13. 6., str. 3.

727 Dolenc, *Intelektualci, slovenstvo in avtonomija*, str. 109–120.

728 *Veda*, 3, 1913, št. 3, str. 226.

Vekoslav Kukovec v uniformi avstrijskega častnika
(UKM, Zbirka drobnih tiskov, razgl. 8459-III)

obražencev *Veda* je leta 1913 izvedla anketo, da ugotovi, kakšne so možnosti za jugoslovanstvo. Anketa je bila izvedena med izbranimi slovenskimi, hrvaškimi, enim srbskim in češkim izobražencem. Skupaj je na anketo odgovorilo 32 izobražencev. Nagovarjala je zgolj liberalno in socialdemokratsko usmerjene izobražence, vendar ni prinesla zelenih rezultatov. Obstajalo je enotno mnenje o nujnosti povezovanja, vendar se je v odgovorih na anketo slaba polovica anketirancev, in sicer 14 od 33, izrekla proti stopitvi slovenščine s srbohrvaščino. Sklepamo lahko, da velikih upov nad združevanjem Jugoslovanov pri slovenskih intelektualcih pred prvo svetovno vojno ni bilo.⁷²⁹

⁷²⁹ Dolenc, Intelektualci, slovenstvo in avtonomija, str. 111–112.

Kukovčevo politično delovanje med prvo svetovno vojno je bilo kljub vojaški obvezi aktivno. Poleg osebnih stikov na posvetovanjih in sestankih v različnih krajih Spodnje Štajerske je imel stike tudi s pomočjo korespondence. Ohranjena korespondenca priča o številnih vezeh s somišljeniki in razpravah o aktualnih političnih in strankarskih zadevah.

Pestra, mestoma ostra je bila korespondenca dr. Antona Božiča, celjskega odvetnika, Kukovcu. Predmet treh Božičevih pisem je spor glede Zadrúžne zveze.⁷³⁰ Božič očita Kukovcu *onega zaničljivega, osornega in korporalskega tona v pismih*. Priznava mu sicer vodenje stranke, vendar ne dovoli, da bi ga klical na odgovornost, »kakor bi imel pred seboj kakega rekruta ali šolarčka«. Božič v aprilskem pismu leta 1917 Kukovcu tudi zagotavlja: »Razburjenja sploh ne razumem. Nočem ustanovitve nove stranke niti koga izpodriniti, ker se sploh nočem sedaj v politiki udejstvovati, – nočem ustanoviti novega političnega lista, nočem jemati komu ugleda in mu na časti ali premoženju škodovati – to vse mi je tuje. Ko prideš nazaj, boš našel isto polje in isti delokrog kakor pred vojno. Zakaj se torej razburjati? – Ni vzroka.«⁷³¹

Očitno je bilo med Kukovcem in Božičem kar nekaj nesoglasij, o čemer piše tudi Vekoslav Spindler v pismu Kukovcu,⁷³² saj je maja Božič spet pisal Kukovcu in kazal svoje nezadovoljstvo glede njegovega posredovanja, da celjska Zadrúžna zveza za zadrúžnega delavca in publicista Miloša Štiblerja (1882–1969)⁷³³ vloži prošnjo za oprostitev. Božič je negodoval, da je Kukovec brez njegove vednosti uradnikom Zadrúžne zveze, ki ji je predsedoval Božič, nalagal zadolžitve in si povrh privoščil

⁷³⁰ Anton Božič je od leta 1910 predsedoval Zadrúžni zvezi v Celju in Posojilnici v Šoštanjju. Leta 1917 je prevzel predsedstvo zadruge Lastni dom ter deloval v drugih gospodarskih organizacijah. *SBL*, 1. knj., str. 55.

⁷³¹ PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia: Pismo A. Božiča, 25. 4. 1917.

⁷³² Spindler v pismu Kukovcu piše, da je dr. Božič zaradi Kukovčevega pisma zelo rezerviran. Piše tudi, da je Božič na sestanku zavzel zelo jasno stališče, da je treba prelomiti s preteklostjo, in predlagal ustanovitev agrarne stranke. Glej: PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Korespondenca V. Špindlerja dr. Kukovcu, pismo, 6. 5. 1917.

⁷³³ Miloš (Mihael) Štibler (Stibler), *SBL*, 3. knj., str. 686–687.

še *grajati postopanje načelnika nasproti uradniku*. Kukovec je namreč, kot je razbrati iz Božičevega pisma, grajal, da Zveza v zvezi z oprostivjo Miloša Štiblerja ni storila ničesar. Božič je v pismu tudi posvaril Kukovca, da Štibler in združni organizator Vladimir Pušenjak (1882–1936)⁷³⁴ pripravljata načrte za združenje zvez. Argumente za to je Božič našel v memorandumu, ki ga je pripravil Miloš Štibler in ga poslal Kreku v Ljubljano, ter v Štiblerjevih govoricah, da če se celjska zveza ne bo uklonila njegovim in Pušenjakovim načrtom, jo bo razbil. Božič je izrazil ogorčenje nad Štiblerjevim delovanjem, saj je menil, da mu ta Zveza *sedaj plačuje dolgove in ga skuša sanirati*. To so bili Božičevi razlogi, za katere je menil, da so povsem resnični, in zato ni ničesar storil v korist Štiblerjeve oprostivje. Ob koncu pisma je Božič povabil Kukovca na občni zbor Zadružne zveze in upal na priliko, da se pogovorita.⁷³⁵ Očitno je Kukovec Božiču nemudoma odgovoril, saj Božičevo pismo Kukovcu čez pet dni govori o izkazanem Kukovčevem zaupanju do Božiča. Hkrati mu je Božič svetoval, naj nemudoma piše v Ljubljano in posvari pred *fuzijo, ki bi koristila le Kreku, nam pa le škodovala*. Božič je namreč menil, da je potrebna *najprej sloga in združenje med nami naprednjaki, potem pride vse drugo*. Božič je pred sestankom 8. junija 1917 v Ljubljani želel govoriti s Kukovcem, da bi dosegla soglasje glede *pogubnosti koalicije s klerikalci*.⁷³⁶ Korespondenca je potekala tudi med Milošem Štiblerjem in Kukovcem glede načrtov o združevanju zvez. Junija 1917 se je Štibler zahvalil Kukovcu za prejeti dve pismi. Med njima, vsaj s Štiblerjeve strani, je opaziti spoštljiv odnos, saj ga venomer naziva *Veledenjeni gospod doktor*, medtem ko gre pri odnosu med Božičem in Kukovcem za prijateljski odnos, ki je bil seveda podkrepjen še s stanovsko navezo in enako starostjo. Štibler z odobravanjem piše Kukovcu o tem, da opaza, da je pristaš *zadružne fuzijske misli* in da o tem premišljuje. Citira

734 SBL, 2. knj., str. 604.

735 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia: pismo A. Božiča, 11. 5. 1917.

736 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia: pismo A. Božiča, 16. 5. 1917.

del Kukovčevega pisma: »Ideji združitve se v principu gotovo ne smemo protiviti, tem manj ker velika doba utegne vzbuditi splošno spoznanje o potrebi iste, ne smemo je tudi s protislovnimi tvorbami pred končanjem vojske prejudicirati, konkretne nove načrte združitve si pa moramo ogledati zlasti s stališča, da bode v tem slučaju zelo računati s prevzetjem rizika za obstoječa bremena zvez in že pričakovane izgube.«⁷³⁷ Tako izvemo za Kukovčev pogled na združevanje celjske in ljubljanske zveze. Štibler v pismu hvali Kukovčev govor v Žalcu in njegovo podporo Jugoslovanskem klubu na Dunaju. V pismu razmišlja tudi o strankarskem življenju po vojni in meni, da bo *skušalo duhovništvo zopet dobiti nadvlado v isti obliki, kakor jo je imelo nekdanj*. Kljub temu pa upa, da bo *farška gonja* odpravljena in da bo treba formalno urediti, da bo vera zasebna zadeva. Za vse to je po Štiblerjevem mnenju potreben dober *narodni (= državno-politični) in gospodarski (= demokratičnogospodarski) program*, ki upošteva tudi šolski program.⁷³⁸ Kukovec je namreč na sestanku zaupnikov v Žalcu in drugih krajih zavzel stališče, da se ožji jugoslovanski program narodne stranke, ki so ga sprejeli na teh shodih, sklada z zahtevami državnozbornske – Majniške deklaracije. Narodna stranka je sprejela program Majniške deklaracije⁷³⁹ v vseh točkah in izhajala s stališča, da je za to potrebno tudi sodelovanje vseh političnih strank.⁷⁴⁰ Dva dni kasneje se je dr. Korošec v imenu Jugoslovanskega kluba zahvalil Kukovcu in Narodni stranki »za izražene želje in za zagotovilo podpore«.⁷⁴¹

Narodna stranka je izjavo Jugoslovanskega kluba *sprejela kot svojo* in o svojem stališču obvestila Jugoslovanski klub na Dunaju. Kukovec je v govoru na sestanku zaupnikov Narodno napredne stranke v Središču 15. julija 1917 dejal: »Korak nazaj je

737 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia: pismo M. Štiblerja, 18. 6. 1917.

738 Prav tam.

739 Na prvi seji 22. zasedanja avstrijskega državnega zbora 30. maja 1917 je takoj za Čehi po uvodnih besedah v hrvaškem in slovenskem jeziku predsednik Jugoslovanskega kluba dr. Anton Korošec v nemškem jeziku prebral izjavo. Glej: Ude, *Slovenci in jugoslovanska skupnost*, str. 86.

740 *Slovenski narod*, 50, 1917, št. 133, 13. 6., str. 3.

741 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia: pismo Korošca Kukovcu, 15. 6. 1917.

nemogoč. To naj povedo naši poslanci v ustavnem odseku, kamor jih vabi nova vlada. Če ni sedaj mogoče, potem rajši še malo počakamo. Ne zahtevamo nič pretiranega, in radi damo cesarju kar je cesarjevega, ne damo pa Nemcem nič kar je našega in sicer ravnotako ne, kakor Italijanom in Madžarom. Ustavna oblika v jugoslovanski enoti je še seveda stvar prihodnosti, četudi prav bližnje bodočnosti. Zemlja, ki se ima odcepiti od sedanjih kronovinskih enot in združiti v novo enoto, je pa, kar se Štajerske tiče, vse brez izjeme, kar leži južno od jezikovne meje med Mariborom, in sicer ves levi breg Drave vsaj do tja, kakor je določena zakonita meja slovenskih državnoborskih volilnih okolišev Slovenjgradec, Gornji grad, Arnovž in Maribor levi dravski breg.«⁷⁴² Kukovec je omenjena ozemlja štel za *zgodovinska tla, ki so obljudena od produktivnih slojev slovenskega kmetijstva in delavstva*. Menil je tudi, da mora v *prometna središča tega slovenskega ozemlja* odločilno besedo imeti večina vsega *spodnještajerskega ljudstva* in da mora biti tukaj slovensko uradništvo. Glede Nemcev je bilo Kukovčevo stališče tako: »Kdor hoče pa kot Nemeč med nami mirno živeti, imej v šolstvu in kulturnih zadevah vso enakopravnost, odpovej pa se v prihodnje vsaki pomemčevalni sanji.«⁷⁴³ Na takšni *pošteni podlagi* je Kukovec videl zedinjenje, ob predlogu, da naj Nemci isto priznajo *slovenski manjšini v Gradcu in drugod*. Kukovec je Majniško deklaracijo razumel kot možno obliko zedinjenja, smelo načrtovano in izraženo že poleti 1917, torej kar nekaj mesecev pred Jegličevim pozivom (ljubljsko izjavo) 15. septembra 1917. Tudi Kukovec si je v začetku predstavljal novo državo v okviru habsburške monarhije s cesarjem, tako kot jo je predvidevala Majniška deklaracija, vendar izhajajoč iz središkega govora, je jasno opredeljeval ozemlje, ki mora spadati v novo državo, in razmerja med Slovenci in Nemci v novi državi.

Slovenci so se v vseh treh strankah pravzaprav že pred prvo svetovno vojno navduševali za jugoslovansko idejo. Glavni

742 *Slovenski narod*, 50, 1917, št. 165, 21. 7., str. 2.

743 Prav tam.

vzrok za to je bil strah pred naraščajočo germanizacijo, neugodnim gospodarskim razvojem, še posebej pa, da bi jih Hrvati in Srbi v svojih konceptih ne zapustili ter prepustili Nemcem in Italijanom, češ da so preveč na robu slovanskega sveta in preveč ogroženi. Nikakor niso hoteli, da bi se jugoslovanski program načrtoval brez njih.⁷⁴⁴ Vendar se je realna slovenska politika kljub močni jugoslovanski in slovenski orientaciji vse do razpada monarhije trdno gibala v okviru možnosti, ki jih je dajala Avstrija. Tudi zgodovinska retrospektiva slovenskih političnih programov, ki so nastajali v kriznih političnih razmerah in so bili izraz organiziranih političnih sil, katoliške, socialdemokratske in liberalne stranke ter gibanj, je bila izrazito avstroslavistična.⁷⁴⁵ Tako tudi Majniška deklaracija v svojem vsebinskem pogledu ne pomeni nič novega. Tudi deklaracijsko gibanje kot spontano množično politično gibanje, ki se je začelo ob podpisovanju in podpori Jugoslovanskega kluba Majniški deklaraciji, prebrani v avstrijski poslanski zbornici 30. maja 1917, je bilo povsem v avstrijskih okvirih.⁷⁴⁶ Vse to množično deklaracijsko gibanje v obliki občinskih izjav in izjav z osebnimi ali društvenimi podpisi pa je marca 1918 prešlo v viharo gibanje na raznih shodih, zborovanjih in taborih.⁷⁴⁷

744 Razprava: Vasilj Melik, str. 44.

745 Stavbar, Izjave v podporo majniške deklaracije, str. 327–381; str. 497–507 in str. 99–106.

746 Prav tam. V razpravi je natančno analizirano podpisovanje Majniške deklaracije s pregledom deklaracijskih izjav po posameznih historičnih deželah; izjave hrani Pokrajinski arhiv Maribor (fond Acta declarationi faventia). Analiza prinaša pregled po posameznih krajih, pošiljateljih (posamezniki, občinski odbori, društva ...) in datumih zbiranja podpisov.

747 Ude, Deklaracijsko gibanje pri Slovencih, str. 197; Stavbar, Deklaracijsko gibanje 1917/18 na Spodnjem Štajerskem, str. 36–44. Glej tudi: Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*; Zečević, *Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje*; Ude, *Slovenci in jugoslovanska skupnost*; Kovačič, Odmevi majske deklaracije na Štajerskem, str. 267–282.

POLITIČNA KONCENTRACIJA

Julija 1917 je potekal sestanek zaupnikov Narodne stranke v Središču. Na sestanku so sprejeli resolucijo in Kukovec je v svojem govoru podal natančno poročilo o poteku in stanju prve svetovne vojne, o boju za demokracijo v evropskih državah, o raznih mirovnih strujah in zadnjem zasedanju avstrijskega državnega zbora ter slovenskih stališč o nameravani spremembi ustave. Govoril je tudi o nujnosti delovanja Narodne stranke. Menil je, da imajo še vedno glavno besedo generalni štabi in da je vojaški vpliv še vedno na vrhuncu, kljub temu da si vlade prizadevajo za mir. Med njimi je posebej izpostavil tri, in sicer socialno demokracijo pod vodstvom Skandinavcev v Stockholmu, mednarodno organizacijo prostozidarjev in katoliško strujo. Kukovec je govoril o pomenu vojne, ki je izgubila prvotni značaj zlasti zaradi popolnoma novih razmer v Rusiji in v Ameriki. Menil je, da v ospredje prihajata boj za demokratično obliko vladanja povsod na svetu in *ljudska volja*. Kukovec je menil, da je tudi za Slovence to priložnost za osamosvojitve slovenskega naroda od Nemcev: »Naš narod mora še bolj nego doslej postati politični narod. Ne množica enako govorečih ljudi, ampak vsakternik kot misleč in soodločujoč član organizirane družbe.«⁷⁴⁸

748 *Slovenski narod*, 50, 1917, št. 165, 21. 7., str. 1–2.

Vojna nehote prinaša svobodo, zato se je treba prebuditi in po Kukovčevem mnenju je to tudi priložnost za ponovno gibanje Narodne stranke. Tudi Kukovec se je zavedal, da je *ustavna oblika v jugoslovanski enoti seveda stvar prihodnosti, čeprav tudi bližnje bodočnosti*. V središkem govoru je Kukovec govoril tudi o mejah. Glede Štajerske je menil, da mora vse, »brez izjem, kar leži južno od jezikovne meje nad Mariborom, in sicer ves levi breg Drave vsaj do tja, kakor je določena zakonita meja slovenskih državnoborskih volilnih okolišev.« Stališča, izražena v Kukovčevem govoru v Središču, so podprli zaupniki Narodne stranke. Na sestanku so bili prisotni tudi gostje iz Medžimurja.⁷⁴⁹

Sredi leta 1917 si je Kukovec dopisoval tudi z dr. Karlom Kodermanom iz Kidričevega, ki je bil eden strankarskih zaupnikov in Kukovčev prijatelj. Iz pisem, ki jih je junija pošiljal Kukovcu v Gradec, je razbrati nasprotja, ki so se kazala med dr. Antonom Božičem v Celju in dr. Kukovcem, ki je bil zaradi vojne odsoten. Koderman je v pismih tožil, da nima nikakršnih stikov s strankarskim odborom v Celju, prav tako ne z Mariborom, o čemer piše: »V mestu samem pa bo zdaj sploh težko. Skoro vse je z doma. Deloma v vojni službi, deloma prestavljeni. Kar je ostalo, pa je tako preplašeno kakor piščanci, če pride kanjuh nanje.« Koderman je nasprotoval Božičevim *tajnim načrtom* in spraševal Kukovca, ali kaj ve o Božičevih časopisnih načrtih.⁷⁵⁰ Koderman je izrazil podporo Kukovčevim stališčem glede strankine prihodnosti. O povezovanju Narodne stranke s Korošcem je slišal šele v Ljubljani, medtem ko se v Celju o tem sploh ni govorilo. Koderman sklepa, da mu v Celju ne zaupajo in da peljejo svojo pot, tudi mimo Kukovca. Koderman je postregel z novico, da se Anton Božič pripravlja na ustanovitev nove stranke – *agrarne stranke*. Ob tem pravi: »Kaj je na tem, ne vem, a me pušča precej ravnodušnega. Stranke ustanovljati – zato je treba dela in požrtvovalnosti, Božič pa menda besedo žrtev izvaja iz čisto drugega konca, kakor običajna gramatika.«⁷⁵¹

749 Prav tam.

750 PAM, fond Kukovec, Sg=585/Varia: Pismo K. Kodermana, 15. 6. 1917.

751 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia: Pismo K. Kodermana, 12. 6. 1917.

Interes za povezovanje dr. Korošca z Narodno stranko v letu 1917 je bil tema še nekaterih pisem, ki so jih zaupniki Narodne stranke pošiljali dr. Kukovcu v Gradec. Tako je že aprila 1917 celjski odvetnik dr. Ernest Kalan pisal Kukovcu o pogovoru zaupnikov Narodne stranke, ki so ga na željo dr. Korošca, predsednika Kmečke zveze za Štajersko, imeli v Celju. Po Kalanovem pisanju so se sestali on in Ivan Lesničar, dr. Božič je bil zadržan, od Kmečke zveze so bili poleg Korošca prisotni še dr. Kovač, prof. Cestnik in Natek. O vsebini sestanka piše Kalan Kukovcu: »Dr. Korošec je sporočil, da želi Km. Zv. Štajerska, da na Štajerskem kooperiramo v narodnih vprašanjih, češ, da so na Kranjskem v S.L.S. nastale take razmere, da niti S.L.S. na Kranjskem ne more na zunaj v uradnih vprašanjih na zunaj skupno nastopati 'brez naše krivde'. Razvijal je, da se stvar misli tako, da si ohranimo popolnoma obojestransko samostojnost in da se od slučaja do slučaja sporazumemo, ali nastopimo v dotični stvari skupno in kako stališče zavzamemo. Če se v dotični zadevi ne moremo sporazumeti, ostane vsaki stranki prosto zavzeti svoje stališče. Taka vprašanja bi bila uprav. zahteva po demokratizaciji štaj. dež. zbora (spl. vol. prav.) ter tudi gospodarske zbornice, vprašanja razdelitve v okrožja, navzkrižja v Ljubljani, razna šolska vprašanja kakor celjska gimnazija, trg. šola v Celju, ptuj-ska in mariborska gimnazija in Kmet. šola (ženska) za mursko dolino.«⁷⁵² Na sestanku so sklenili, da se pripravi skupni program o naštetih vprašanjih, ki ga bodo poslali vladi. Toda pred tem bi se morali obe stranki sporazumeti in uskladiti stališča na sestanku, ki je bil napovedan čez mesec dni. Kalanovo poročilo o sestanku je bilo izčrpno, napovedal mu je tudi, da lahko pričakuje zapisnik sestanka, ki ga je zapisal Lesničar. Kalan je sporočal še, da je dr. Korošec ponudil njihov list *Stráža* za glasilo, v katerem lahko Narodna stranka objavlja.⁷⁵³

Iz pisem, ki so jih pisali prijatelji in strankarski kolegi dr. Kukovcu, izvemo, kakšne so bile vsakdanje življenjske in po-

752 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia: Pismo E. Kalana, 14. 4. 1917.

753 Prav tam.

litične razmere v posameznih krajih po Štajerskem. Tako je iz pisma Frana Cvetka iz Vučje vasi 30. oktobra 1917 razbrati, da so spremljali Kukovčeve zaupne shode in okrnjeno delovanje Narodne stranke. Cvetko je Kukovcu predlagal, naj priredi tak sestanek tudi v Veržeju, vendar mu ne more zagotoviti dobre udeležbe. Piše, da je na tem območju le okoli pet *naših starih somišljenikov*, vsi drugi so v vojni službi. Za pripravo shoda bi bili na razpolago le Joško Rajh na Moti, Franc Stajnko v Ljutomeru in dr. Josip Lebar v Križevcih. Kukovcu predlaga morebitni shod v nedeljo v gostilni Franca Seršena v Veržeju. Hkrati opozarja na nevarnost, saj so »vsi vojaško obvezani in samo z eno nogo na prostem.«⁷⁵⁴

Ob koncu leta 1917 so potekale aktivnosti glede prihodnosti Slovencev in drugih jugoslovanskih narodov in morebitnih povezav. Sestanek dr. Žerjava, tajnika Jugoslovanskega kluba, sicer pa liberalnega politika in člana izvršnega odbora Narodne napredne stranke v Ljubljani, ki je podprl Majniško deklaracijo in v teh letih tesno sodeloval z dr. Korošcem, Ivana Kejžarja⁷⁵⁵ in dr. Kukovca bi moral biti decembra v Gradcu, vendar se to ni zgodilo. Dogovarjali so se za sestanek v januarju 1918. Hkrati so bili zadnji decembrski dnevi leta 1917 tudi priložnost za novoletne želje, kot jih je na primer Ivan Kejžar poslal Kukovcu:

»Prav veselo in srečno novo leto Vam in cenjeni obitelji. Upajmo, da je zadnje ki ga doživljamo v tujini.«⁷⁵⁶

754 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia: Pismo F. Cvetka, 30. 10. 1917.

755 Ivan Kejžar, doma iz Sorice pri Železnikih, maturiral leta 1892 in nastopil službo pri Južni železnici. Bil je nacionalno zaveden in borben. Leta 1906 je nastopil službo v Mariboru, kjer je bil politično aktiven. Bil je v sporih z Nemci, ki so dosegli njegovo premestitev v Leoben. Leta 1918 se je vrnil v Ljubljano, po upokojitvi pa v Maribor. Deloval je stanovsko, nacionalnokulturno in komunalnopolitično. Najaktivnejši je bil ravno v stanovski organizaciji, ki pa je bila organizirana v nemško centralno zvezo. Postal je predsednik okrajnega odbora v Ljubljani in kot domoljub uvedel na tem področju slovensko uradovanje. Po prihodu v Maribor je postal predsednik podružnice stanovske organizacije železničarskih uradnikov. Organiziral je številne zборе z veliko udeležbo. Leta 1910 je bila v Mariboru ustanovljena podružnica Zveze jugoslovanskih železničarjev, ki je imela centralo v Trstu, in Ivan Kejžar ji je predsedoval vse do konca vojne, ko je bila razpuščena. Umril je 25. maja 1938 v Mariboru. Glej: *Jutro*, 19, 1938, št. 121, 26. 5., str. 6; *Jutro*, 10, 1929, št. 29, 2. 2., str. 3.

756 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia: Pismo I. Kejžarja, 20. 12. 1917.

Decembra 1917 je Kukovcu pisal dr. Gregor Žerjav (1882–1929)⁷⁵⁷ glede sestanka, ki bi se ga udeležil tudi žurnalista Albert Kramer (1882–1943).⁷⁵⁸ Žerjav uvodoma piše o slovenskih denarnih zavodih. Glavna vsebina pisma v decembru 1917 pa je namenjena napredni narodni stranki na Štajerskem, *Kmečkemu listu* in sploh *narodni politiki*. O teh temah se je želel pogovarjati s Kukovcem. Obvešča ga tudi, da se v Zagrebu ustanavlja centralno jugoslovansko glasilo *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba* in vabi dr. Kukovca k sodelovanju oziroma da s svojim vplivom pritegne možne vlagatelje, na primer dr. Kočevarja iz Središča. Hkrati mu pošilja že pravnomočno podpisane obveznice. Obljublja, da bo bodoči list *prinašal veliko slovenskih člankov* in da bo poročal z Dunaja kar sam (tj. dr. Žerjav, op. p.). Žerjav v pismu Kukovcu tudi razpravlja o situaciji glede mirovnih pogajanj in meni, da za Slovence ni neugodna, vendar bo treba dobro uporabiti *narodno samoodločbo*.⁷⁵⁹

V *Slovenskem narodu* je Kukovec oktobra 1917 zapisal odgovor na zapis v graškem *Tagblattu*, v katerem je predsednik nemškega narodnega sveta dr. Otton Ambroschitsch pisal o hotenjih Slovencev po samostojni državi. Kukovec je v odgovoru poudaril, da jugoslovansko vprašanje *kriči po razrešitvi*. Zapisal je tudi: »Za nas je danes glavna stvar, da smo edini, da zaupamo našim zastopnikom in da prebudimo svoj narod. Vse drugo pride!«⁷⁶⁰

Kukovec se je v razpravi o slovenskih narodnih zahtevah vključeval tudi pisno. Dne 17. oktobra 1917 je izšel dolg uvodnik v *Slovenskem narodu*, v katerem Kukovec nagovarja svoje nekdanje volivce in zaupnike Narodne stranke. Zlasti si postavlja vprašanja glede načrtov narodne samoodločbe v šolstvu, politični upravi in pravosodju. Zanimalo ga je, kdo – ali vlada na Dunaju ali jugoslovanska država – bo odločal o plačilu ogromnega državnega dolga, ki je nastal zaradi vojne. Menil je tudi,

da bi nova (*naša*) država morala imeti svoj parlament in svojo vlado tudi *čez vse vire gospodarstva naše zemlje*. Svoje razmišljanje je zaključil z mnenjem, da slovenski narod ne dvomi več, da je jugoslovanska država le še vprašanje časa. Po Kukovcu: »K nji pa moramo pripadati tudi mi. Slovenska Koroška in Štajerska sta ključ Jugoslavije.«⁷⁶¹ Kukovec je pritrldil tudi taktiki Jugoslovanskega kluba, da je odklonil sprejetje proračuna in vojnih kreditov. Menil je, da je pomembno, da se *narod s tem seveda usodnim korakom vendar popolnoma strinja ter je pripravljen izvajati tudi vse posledice*.⁷⁶²

Oktobra 1917 je v slovenskem političnem prostoru odjeknila vest o smrti dr. Kreka na Dunaju. Označevali so ga kot odličnega moža, jasnih misli, točnega pojmovanja o bistvu in jedru vsakega vprašanja, sijajnega govornika in nenadkriljivega debaterja.⁷⁶³ Tudi dr. Vekoslav Kukovec kot predsednik štajerske Narodne stranke in deželni poslanec je v imenu stranke izrekel Jugoslovanskemu klubu »iskreno sožalje ob izgubi prvobornika za jugoslovansko stvar«.⁷⁶⁴

757 ES, 15. zv., str. 326.

758 SBL, I. knj., str. 554.

759 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Korespondenca dr. Žerjava dr. Kukovcu, pismo z dne 5. 12. 1917.

760 Slovenski narod, 50, 1917, št. 233, 11. 10., str. 2.

761 Slovenski narod, 50, 1917, št. 238, 17. 10., str. 1.

762 Slovenski narod, 50, 1917, št. 252, 3. 11., str. 2.

763 Slovenski narod, 50, 1917, št. 233, 11. 10., str. 1.

764 Slovenec, 45, 1917, št. 238, 17. 10., str. 2.

USTANOVITEV VSESLOVENSKE LIBERALNE STRANKE

V zadnjem letu habsburške monarhije, v obdobju deklaracijskega gibanja, so se v obeh najmočnejših političnih tabo-rih zgodile pomembne spremembe, decembra 1917 je dosegel vrhunec dolgoletni spor v kranjski Slovenski ljudski stranki in s tem posledično v vsej Vseslovenski ljudski stranki, katere del je bila tudi Koroščeva Kmečka zveza na Štajerskem. Iz vodstva SLS so izključili dolgoletnega strankarskega načelnika dr. Ivana Šušteršiča. Spor med starini, ki jih je predstavljal Šušteršič s so-delavci, in mladini, ki so bili zbrani okoli Korošca in Kreka, je iz-bruhtil zaradi Šušteršičevega avtoritativnega vodenja stranke in vodstvene tekmovalnosti med tremi močnimi klerikalnimi po-litiki. Razlog je bila tudi Majniška deklaracija. Šušteršič je nam-reč poudarjal brezpogojno zvestobo monarhiji in deklaracije ni podprl. Dne 15. novembra 1917 je iz stranke izstopil. Povod za to so bile tudi volitve za predstavnika Kranjske v zastopstvu avstrijskega državnega zbora za skupne zadeve Avstro-Ogrske. Šušteršiča kot kandidata so obšli in izvolili štajerskega kandi-data dr. Korošca. Napetosti so se še stopnjevale in Šušteršič je 22. novembra dosegel razpust stranke in še istega dne ustano-vitev nove. Toda ukrepala je tudi druga stran in 27. decembra 1917 pripravila zborovanje poverjenikov SLS, ki je imelo značaj kongresa. Na njem so sprejeli Majniško deklaracijo kot mini-

malni narodni program in iz vodstva izključili Šušteršiča. Na kongresu je bil za novega predsednika stranke izvoljen Korošec. S tem je postal Korošec najmočnejši slovenski politik tistega časa in vodilna osebnost slovenskega narodnopolitičnega giba-nja. Kot eden pomembnih predstavnikov klerikalnega tabora na Štajerskem je postal vodilna osebnost slovenskega političnega prostora. Ob Šušteršičevem zatonu ter ob vzponu in voditelj-ski uveljavitvi Antona Korošca se je v letih 1917 in 1918 v slo-venskem političnem prostoru zgodila še ena pomembna spre-memba: povezovati se je začel tudi slovenski liberalni tabor in junija 1918 so liberalci storili korak, ki je omogočil, da je tudi ta tabor postal *enoten vseslovenski politični subjekt*.⁷⁶⁵

Do sredine leta 1918 je potekala obširna korespondenca med slovenskimi liberalci, zlasti med štajerskimi. Večina jih je bila še vedno na tujem, vendar so bili politični stiki tudi zaradi narodnega boja in političnih programov, hotenj po združitvi vseh slovenskih liberalcev ter same politične in vojne situacije številni.

Januarja 1918 so posamezni zaupniki štajerske narodne stranke pisali Kukovcu in izražali svoja mnenja o razpustitvi štajerske narodne stranke in ustanovitvi vseslovenske napredne stranke. V bistvu je šlo za odgovore na Kukovčevo pismo, ki jim ga je poslal 30. decembra 1917 oziroma 6. januarja 1918:

Velecenjen prijatelj!

Obračam se na Vas kot predsednik našega političnega dru-štva za Vaše okrožje, da mi na kratko poročate, kaj Vi rečete k načrtu, da bi se razpustila narodna stranka in da bi se ustanovila za vse slovenske dežele skupna napredna stranka, ki bi v našem narodnem boju večjo moč imela. Prosim Vas tudi, da bode okraj po možnosti zastopan na zaupnem shodu v Mariboru 13. t. m.

Najlepše pozdravlja

udani

*Dr. Kukovec.*⁷⁶⁶

⁷⁶⁵ Glej: *Slovenska novejša zgodovina*, str. 162–165.

⁷⁶⁶ PAM, fond Kukovec, Sg=1585/ Likvidacija Štajerske narodne stranke in ustanovitev vseslovenske napredne stranke 1917–1918, pismo V. Kukovca, Lebring, 6. 1. 1918.

Ivan Rebek je pisal Kukovcu o tistih narodnih delavcih, ki so sicer imeli zasluge za lokalne narodne boje zlasti glede gospodarstva, vendar je bil tedaj čas za večje ideje. Menil je, da je čas, da se *sile narodnih idealistov zopet strnejo in preko naših starih gre na dnevni red današnjega narodnega vprašanja*. Rebek je zagovarjal, da je edino v deklaraciji Jugoslovanskega kluba zastopano narodno vprašanje ter izraženi volja in zahteva vseh Jugoslovanov. Prav tako je zagovarjal enotno stranko. Ob tem je citiral Gregorčiča: *Kar nebo nam mož je dalo, vse mati kmečka je zibala, iz kmečkih so izšli domov*. Zaradi tega je menil, da se ni bati, da bi slovenski narod še kdaj razdvajalo strankarstvo, vendar morajo biti za uresničitev deklaracije vpete vse sile narodnega življenja. Ob tem je spomnil na zadnje državnozbornske volitve, na katerih so bili narodni kandidati izločeni zaradi šibkejše stranke. Po njegovem mnenju bo v prihodnosti vse to odpadlo, če bo ustanovljena enotna stranka. Imel je sicer pomisleke glede *kranjskih naprednjakov*, vendar je upal, da bodo na položaj gledali drugače kot pred vojno. Spomnil je na aktivnosti in politično likvidacijo dr. Šušteršiča in Krekovo vlogo.⁷⁶⁷

Anton Kunej je Kukovcu v Lebring pisal, da podpira *preureditev slovenskih strankarskih* razmer in meni, da bi se v enotno stranko združile tiste stranke, ki se priznavajo k jugoslovanski deklaraciji, kajti le združene moči so steber, ki se ne da z lepa omajati. Svojo neudeležbo na mariborskem shodu je opravičil s slabimi prometnimi povezavami.⁷⁶⁸

Za skupno – enotno politično organizacijo slovenskega naroda, izvzemši dr. Šušteršiča, se je zavzel tudi Franjo Goričar. Menil je, da je treba postaviti trden temelj za prihodnost slovenskega naroda. Kako se bo zidalo naprej – o tem odločevala bo prihodnost. Pismo je končal z mislijo: »Kdor na dva zajca obenem preži – nobenega ne dobi.« Shoda v Mariboru se Kunej ni udeležil.⁷⁶⁹ Iz Hrastnika je Kukovcu poslal odgovor Ferdinand

Roš, ki v tem času sicer ni bil več zelo aktiven v političnem življenju, vendar je zapisal: »Moja največja želja je bila vedno, da bi se slovenske stranke zedinile v eno stranko. To se je sedaj na moje največje veselje zgodilo! Politični greh bi bil, ako bi se to zopet zrušilo! Z narodnim svetom smo bili že itak enkrat poskusili, a se je jako slabo obnesel – ne poskušajmo več.« Roš je pisal tudi o zbiranju podpisov za Majniško deklaracijo v Trbovljah, kjer so rudarji zbrali okoli 2000 podpisov.⁷⁷⁰ Tudi Vinko Žumer iz Knežca je menil, da je najbolje, da se ustanovi nova enotna slovenska stranka za vse pripadnike jugoslovanske ideje. Vanjo naj se vključijo pripadniki iz Štajerske ali zunaj nje. Žumer je še opozarjal: »Jako se mora paziti, da nas duhovniki ne bodo precepili.«⁷⁷¹ V Žumrovem pismu je tudi pripis gospe Jelice (verjetno Žumrove žene, op. p.), v katerem je zapisano voščilo za novo leto, povprašuje po tudi, ali je Anica, Kukovčeva žena, še v Celju.⁷⁷²

Iz Kamnika se je na Kukovčevo pismo odzval Rihard Karba. Uvodoma se je zahvalil za poročilo in vprašanje, vendar je omenil, da ni v stiku z vodilnimi krogi, da bi vedel za njih privatna mnenja in sedanje politično razpoloženje. Sporočal mu je tudi, da mu je po svojem svaku dr. Kalanu poslal prošnjo (sam zaradi cenzure ni mogel pisati) za odgovor, kakšna sta Kukovčevo mnenje in premišljevanje o preureditvi naprednih strank. Odgovor mu je dal že Kukovčev članek v *Slovenskem narodu* in Karba se je z njim povsem strinjal. Karba je pisal, da je za združitve vseh strank, ki se priznavajo k deklaraciji, v enotno jugoslovansko stranko. Menil je, da pa bodo morale ob združitvi vse stranke podrediti svoje strankarske cilje. V pismu *dragemu prijatelju* piše: »Če bi smela samo midva odločevati, bi gotovo odločila za enotno stranko. Ker pa je odločitev odvisna od večine, se mogoče tudi samo zveza s klerikalci sklene. V tem slučaju je želeli najprvo združitve vseh narodno naprednih strank sloven-

767 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo I. Rebka Kukovcu, Celje, 3. 1. 1918.

768 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo A. Kuneja Kukovcu, Stolovnik, 3. 1. 1918.

769 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo F. Goričana Kukovcu, Višnja vas, 3. 1. 1918.

770 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo F. Roša Kukovcu, Hrastnik, 4. 1. 1918.

771 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo V. Žumra Kukovcu, Knežec, 4. 1. 1918.

772 Prav tam.

skih dežel in potem zveze s klerikalci, ustanovitev narodnega sveta in jasne punktacije o kooperaciji. Vsaka nejasnost bo le zavirala vso akcijo, bo obteževala itak komplicirani in težavni aparat narodnega sveta in njega točno in brezhibno harmoniranje z Jugoslov. klubom.« Karba se je zavedal nevarnosti, »če bodo vodilni politiki danes ko se porajajo svetovi, ko se podirajo troni in ko se korigira svetovna zgodovina preveč malenkostni in se držali svojih strank in strančič s trepetajočim strankarskim srcem«. ⁷⁷³ Izrazil je tudi mnenje o Slovenski ljudski stranki, ki je bila do tedaj *dekla Dunaja*, v novih razmerah pa se je obrnila zoper njega in bo morala vero s prvega mesta postaviti v ozadje, kajti v novi jugoslovanski državi je veliko drugovernih. Zavedal se je, da se slovenski denarni in drugi gospodarski zavodi v celoti ne bodo obdržali, in se spraševal: »Ali naj nas torej tudi ta predstoječa beračija in uboštvo loči? Če hočemo svojo vsled vojne razdrapano in opustošeno slovensko hišo popraviti, bomo morali delati združeno in s jednimi cilji brez malega in ozkosrčnega strankarstva.« ⁷⁷⁴ Karba je razmišljal o dveh možnostih, in sicer o ustanovitvi enotne stranke ter o združenih naprednih stranki in SLS z enotnim in naprednim vodstvom ter narodnim svetom. Dotaknil se je tudi vprašanja o preureditvi štajerske narodne stranke v agrarno stranko, kar je bil Božičev načrt. Kukovcu, ki mu je Karba povsem zaupal, je zaželel uspešno posvetovanje v Mariboru in sprejetje takih sklepov, ki bodo pomagali do boljše prihodnosti. Ob koncu je predlagal tudi, da bi morebiti dali v javnost oklic, ki bi ga podpisali ugledni možje iz slovenskega političnega in kulturnega sveta, za *ujedinjenje strank oziroma za enotno stranko*. ⁷⁷⁵

Merodajni možje iz Vranskega so v Megličevem pismu Kukovcu podprli aktivnosti razdvojenih strank za združitev v enotno močno stranko, »ki bode zmožna v enotni falangi skupno se zoperstaviti našim sovražnikom«. Meglič je menil, da je

773 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo R. Karbe Kukovcu, Kamnik, 4. 1. 1918.

774 Prav tam.

775 Prav tam.

to potrebno zlasti štajerskim Slovencem, ki morajo poskrbeti in si določiti narodno-jezikovno mejo ter utrditi svoj gospodarski položaj. Meglič je povsem zaupal Kukovčevemu vodenju. ⁷⁷⁶ Tudi gozdar in posestnik Franjo Pahernik (1882–1976) ⁷⁷⁷ iz Vuhreda je svoj odgovor Kukovcu poslal po pogovoru s somišljeniki iz svojega okraja. Bili so za združenje vseh slovenskih naprednih strank v »jedno jednoto, ker veliko duha in visoki cilji gotovo zahtevajo tudi veliko in konzultirano stranko«. Vendar je Pahernik ob tem poudaril, da se mora kranjska napredna stranka pomladiti in »izginiti morajo tam tudi zadnji ostanki ljubljanskega frakarstva«. ⁷⁷⁸ Iz Središča je Kolarič pozdravljal idejo o združitvi vseh slovenskih strank, ki naj se združijo v »obrambo in povdžigo vsega skupnega slovenskega naroda«. Kolarič je navdušeno pisal tudi o bodoči Jugoslaviji, »ki prinese veselo in boljšo bodočnost vsem Slovanom v smislu deklaracije, ker le potem bomo krepka opora samo sebi ako delujemo zdrženimi močmi v lastno obrambo pod zaščitem slavnih Habsburžanov«. ⁷⁷⁹ Tudi iz Kolaričevega pisma je moč razbrati, da so si novonastajajočo državo predstavljali le pod okriljem slavnih Habsburžanov.

Naprednjaki iz Trbovelj so menili, da bi morali Narodno stranko razpustiti in ustanoviti *strogo Napredno stranko, za vse slovenske dežele*, saj bi bilo po mnenju Antona Mahna delo veliko lažje kakor v razcepljenih po več strankah. ⁷⁸⁰ Josip Mursa (1864–1948) ⁷⁸¹ iz Krapja pri Ljutomeru je Kukovcu poslal odgovor 7. januarja 1918 v svojem imenu in imenu vseh *narodnih Muropoljancev*, da se »osnuje le ena enotna velika stranka«. Zapisal je, da je čas, ko je potrebno skupno nastopanje za dosego narodnih ciljev. Opozoril je na primer Češke, kjer so potekale aktivnosti za enotno češko stranko. Pismo je končal: »Samo če bo jugoslovansko vprašanje poleg češkega postalo svetovna za-

776 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo Megliča Kukovcu, Vrnsko, 4. 1. 1918.

777 ES, 8. zv., str. 220.

778 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo F. Pahernika Kukovcu, Vuhred, 6. 1. 1918.

779 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo R. Kolariča Kukovcu, Središče, 6. 1. 1918.

780 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo A. Mahna Kukovcu, Trbovlje, januar 1918.

781 SBL, 2. knj., str. 181–182.

deva dosežemo kaj, in zato združenje vsega naroda v en glas po narodnosti pozdrav neodvisnosti!»⁷⁸²

Iz Gotovelj v Savinjski dolini je odgovor na Kukovčevo pismo poslal učitelj Franjo Brinar (1865–1929),⁷⁸³ v letih pred vojno predsednik učiteljskega društva za celjski okraj ter tajnik gotovelske hranilnice in posojilnice. Podprl je idejo o združitvi vseh pristašev jugoslovanske ideje v enotno stranko z mislijo: »Veliki časi naj ne najdejo med nami premajhnih ljudi. V Jugoslovanskem klubu so združeni poslanci različnega prepričanja. Posnemajmo jih!« Mariborskega shoda se ni udeležil, zborovalcem pa je poslal *iskrene narodne pozdrave*.⁷⁸⁴ Dr. Ferdo Kunej iz Št. Petra pod Svetimi gorami je Kukovcu poslal odgovor 8. januarja 1918. Zdi se mu primerno in *jedino pravilno*, »ako se opusti politična organizacija naše narodne stranke na Štajerskem« in se ustanovi *vseslovenska napredna demokratična stranka*, v kateri je prostor za vse napredne sile, tudi za *meščane in agrarce*.⁷⁸⁵

Včasih je iz pisem razbrati tudi prijateljstvo, ki je vezalo Kukovčevo družino z nekaterimi posamezniki, saj so navedeni pozdravi za ženo in povpraševanje po otrocih.

Iz Ivajnkovcev je poslal odgovor Lovro Pehovar, ki se je Kukovcu zahvalil za povabilo na shod. V primerjavi z večino drugih pa je bil Pehovar skeptičen do združevanja: »Glede koncentracije sem mnenja, imel sem že toliko slabih izkušenj s temi gospodi, da se bojim, da se niso popolnoma obrnili, da je boljše da se ista ne izvrši.« Pozdravljal pa je ustanovitev vseslovenske demokratične napredne stranke in »potem pa skupnega narodnega sveta vseh treh političnih strank«.⁷⁸⁶ Deželni poslanec in slogaš Juro Hrašovec je Kukovcu pisal 9. januarja 1918. Laskalo mu je, kot je zapisal, da ga Kukovec sprašuje po mnenju. Toda menil je, da se

na Slovenskem ne bo ustanovila samo ena stranka, ker »vseslovenska ljudska stranka bo obstajala tudi naprej, na drugi strani pa ne morejo samoobsebi umevno štajerski Slovenci ustanoviti vseslov. narodne stranke«. Predlagal je: »Bolje bi morda bilo ime vseslov. napredna stranka, ki pa naj tudi bi naglašala prvo, vodilno načelo: 'naše ujedinjenje' in bi naj povdarjala, da hoče sicer zvesta biti svojim načelom, pa bo vsikdar iskala potrebne stike z drugo stranko, v vprašanih, ki se tičejo našega obstanka, narodnega življenja, naše bodočnosti.«⁷⁸⁷ S posebnim veseljem je prejem Kukovčevega pisma potrdil Blaž Zupan iz Laškega trga. V odgovoru je pisal: »Že meseca aprila 1916 sem v smislu zvezinega odborovega sklepa z dopisom na vodstvo klerikalne stranke predlagal vjedinjenje slovenje štajerskih strank. Dobil sem vtis, da se bomo v tem še pogovarjali. In sedaj je prišel čas. Hvala vsem sodelavcem.«⁷⁸⁸ Kukovcu je poročal tudi o aktivnostih Zveze in srečanju z Jakobom Zadavcem v Središču.

Pravnik Jože Zdolšek (1876–1932), znan po tem, da je na sodišču v Vranskem uvedel slovenščino,⁷⁸⁹ je 9. januarja 1918 iz Hotunja pri Šentjurju Kukovcu pisal pismo, v katerem je izrazil svoje mnenje o prihodnjem delovanju na političnem polju. Zapisal je: »Tudi moje mnenje je, da nastopamo skupno s strankami, ki pristajajo na majejo deklaracijo. Kako daleč bi segala skupna politična organizacija mi je težko reči, ker mi razmere izven Štajerske niso natančneje znane. Pri nas na Štajerskem bi bil za skupno politično organizacijo ljudsko stranko. Vpraša se samo, ako bode ljudska stranka za skupno organizacijo in v koliko bi popustila od svojega dosedanjega popolnoma klerikalnega programa.«⁷⁹⁰ Zdolšek je popisal tudi razmere med kmečkim prebivalstvom, ki je imelo veliko težav zaradi rekvizicije, in predlagal, da je treba ljudstvo *podučiti* in mu pomagati. V tem je Zdolšek videl tudi krepitev narodne organizacije med ljudmi.

782 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo J. Murse Kukovcu, Krapje, 7. 1. 1918.

783 SBL, 1. knj., str. 60.

784 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo F. Brinarja Kukovcu, Gotovlje, 8. 1. 1918.

785 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo F. Kuneja Kukovcu, Št. Peter pod Sv. Gorami, 8. 1., 1918.

786 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo L. Pehovarja Kukovcu, Ivanjkovci, 8. 1. 1918.

787 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo J. Hrašovca Kukovcu, 9. 1. 1918.

788 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo B. Zupana Kukovcu, Laški trg, 9. 1. 1918.

789 SBL, 4. knj., str. 781.

790 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo J. Zdolška Kukovcu, Hotunje, 9. 1. 1918.

Ob koncu pisma se je še opravičil, da se ne more udeležiti shoda.⁷⁹¹

Nekdanji župan Bizeljskega Ivan Malus je Kukovcu poslal dolgo pismo, v katerem je razpredal o slabem položaju šolstva in vlogi učiteljstva, to pa je pripomoglo k slabemu ugledu Narodne stranke med ljudmi. Menil je tudi, da je duhovništvo v času vojne izgubilo veliko simpatij med prebivalstvom. Pismo se končuje: »Prava agrarna stranka bi rekel bi bila po mojem edini izhod, nisem pa merodajen.«⁷⁹²

Kot je razvidno, se je večina korespondentov, ki so odgovorili na Kukovčevo pismo, izrekla za enotno vseslovensko stranko in podporo deklaraciji. Nekateri pa so izražali pomisleke. Prihodnost so videli v enotni slovenski napredni narodni stranki in v sodelovanju s klerikalci v okviru Narodnega sveta. S tako izmerjeno klimo na terenu med narodnimi somišljeniki se je Kukovec 13. januarja 1918 podal na shod zaupnikov v Maribor. Prijatelj Ivan Rebek mu je dan pred zborom poslal pismo, v katerem se opravičuje, da se ga zaradi bolezni ne more udeležiti, vendar mu želi uspešno zborovanje in da se »zborovalci razidejo v znamenju popolne sloge in sklenjenim programom ena stranka enotno delo skupni boj in skupna zmaga«.⁷⁹³

Na povabilo dr. Kukovca je *izvrševalni* odbor Narodno-napredne stranke v Ljubljani sklenil poslati na zaupni shod štajerske narodne stranke člana strankinega odbora dr. Alberta Kramerja in deželnega poslanca Adolfa Ribnikarja.⁷⁹⁴

Kukovec je v začetku leta 1918, že kar 1. januarja – takoj ko je razposlal pisma posameznim narodnim politikom in zaupnikom na Štajerskem in širše – pisal Jugoslovanskemu klubu na Dunaj, da bi si pridobil tudi njihova stališča in načrte o političnih razmerah na Slovenskem, in sicer pol leta po sprejetju Majniške deklaracije in deklaracijskem gibanju, ki ga je izvršni

odbor Narodne stranke Štajerske podprl. Kukovec je ugotavljal, da je ideja o narodni samoodločbi in združitvi Jugoslovanov na Slovenskem »pridobila premoč nad vsemi drugimi vodilnimi mislimi na eni strani, in ko se je očitvidno s sistematičnim delovanjem naših bodočih nasprotnih elementov zasejal razdor med Hrvate kakor Slovence (Stadler-Šušterič), izreklo se je že ob priliki izjav ob smrti dr. Kreka med slovenskimi politiki v domovini pogostoma mnenje, da se bode naravnim potem ustvarila konstelacija za združitve vseh k deklaraciji se priznavajočih strank v enotno jugoslovansko stranko.«⁷⁹⁵ Kukovec je pozval Jugoslovanski klub, ki si je v tem času pridobil splošno zaupanje, naj stopi pred *našo javnost s primernimi predlogi*. Jugoslovanski klub je obvestil, da je *izvrševalni* odbor Narodne stranke na Štajerskem za 13. januar 1918 ob pol dveh popoldan v mariborskem Narodnem domu sklical shod svojih zaupnikov, »da se zedini glede postopanja, ako se iz merodajne strani pride z označenimi predlogi koncentracije«. V nadaljevanju je povedal, da sta možna dva načina združitve: eventualne »strnitve vseh narodnih, naprednih in ljudskih (deklaracijskih) struj na eni strani, v drugi vrsti pa vsaj združitve narodnih in naprednih strank vseh dežel v vseslovensko stranko, ki bi iskal daljnih organizatoričnih stikov z vseslovensko ljudsko stranko«.⁷⁹⁶ Kukovec je v pismu omenil tudi možnost ustanovitve narodnega sveta in prosil Jugoslovanski klub za pojasnila, »kakšna so jamstva, ki usposobijo eventualni narodni svet za uspešno rešitev velikih časovnih vprašanj in za složen boj za jugoslovansko državo in nje notranji ustroj«.⁷⁹⁷ Pismo je končal s prošnjo, da se mu posredujejo potrebne informacije in ime delegata Jugoslovanskega kluba na shodu v Mariboru.

Tako je 13. januarja 1918 v mariborskem Narodnem domu potekal shod zaupnikov štajerske Narodne stranke. Na shodu so se soglasno izrekli za zedinjenje naprednih strank v enotno

791 Prav tam.

792 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo I. Malusa Kukovcu, 10. 1. 1918.

793 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Likvidacija, pismo I. Rebka Kukovcu, Celje, 12. 1. 1918.

794 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Dopis izvrševalnega odbora Narodno-napredne stranke v Ljubljani, 9. 1. 1918.

795 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Pismo Kukovca Jugoslovanskemu klubu na Dunaj, Lebring, 1. 1. 1918.

796 Prav tam.

797 Prav tam.

jugoslovansko demokratsko stranko. Kukovec je namreč konec decembra 1917 svojim strankarskim kolegom poslal številna pisma o združitvi v novo stranko, zato je imel na shodu tudi njihov mandat. Izrekli so se tudi za ustanovitev jugoslovanskega narodnega odbora kot glasnika slovenskega naroda navzven. Sprejeli so resolucije, v katerih so zapisali stališča do mirovnih pogajanj.⁷⁹⁸ Poročilo o shodu v *Slovenskem narodu* je bilo dan pozneje nekoliko cenzurirano, pa vendar je prineslo vsebino resolucij. Na shodu zaupnikov so izrazili zahtevo po miru. Kot naslednjo pomembno nalogo so označili oživitev napredne politične organizacije, ki naj ne pomeni ponovnega strankarskega boja, ampak da se k skupni narodni ideji pritegnejo vse razpoložljive sile. Sklenili so, da se vse pokrajinsko napredne politične sile združijo v veliko enotno jugoslovansko demokratsko stranko, zato so izvršni odbor stranke zadolžili, da stopi v stik s kranjsko narodno napredno stranko ter da pripravi program in organizacijski statut nove enotne stranke. Resolucija je odboru nalagala, da v najkrajšem možnem času skliče ustanovni shod Jugoslovanske demokratske stranke. Ena izmed resolucij mariborskega shoda je predvidevala, da je *Domovina* primerno glasilo liberalcev, da razširja jugoslovansko idejo med ljudmi. Zaupniki so vodstvu stranke naložili, da se pogaja z Vseslovensko ljudsko stranko za skupni narodni nastop glede nove državne tvorbe. Pozdravljali so tudi *bratsko sodelovanje* s češko delegacijo in velik razmah jugoslovanske ideje v hrvaškem in srbskem delu monarhije. Na koncu so se zaupniki zahvalili svojemu predsedniku dr. Kukovcu za njegovo *v najtežavnejših razmerah požrtvovalno javno delovanje*.⁷⁹⁹

Udeležence shoda je pozdravil dr. Kukovec, med govorniki pa so bili tudi srbski poslanec dr. Srdjan Budisavljevič, deželni poslanec Adolf Ribnikar, glavni urednik Albert Kramer ter mariborski voditelj dr. Fran Rosina in nekdanji poslanec Franjo

798 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 11, 14. 1., str. 2.

799 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 12, 15. 1., str. 2; Rezolucija slovenačke narodne stranke. V: *Građa o stvaranju jugoslovenske države*, str. 225.

Roblek. Kukovec je ob zaključku shoda poudaril, da je mariborsko srečanje *krasna manifestacija naprednega štajerskega slovenstva za politiko narodnega ujedinjenja*.⁸⁰⁰ Vekoslav Spindler je Kukovcu v pismu pojasnil razloge, zakaj ga verjetno ne bo v Maribor. Bili so, vsaj zapisani v pismu, osebni. Moral je namreč nasproti družini, ki se je vračala s počitnic v Mali Nedelji. V pismu 12. januarja 1918 je Spindler pisal tudi o razmerah na jezikovni meji zahodno od *Špilfelda* in Kukovcu svetoval posameznike, pri katerih bo lahko dobil več zanesljivih podatkov o jezikovni meji. Omenil je nadučitelja M. Majcna pri Sv. Duhu. Glede prekmurskih krajev na Štajerskem (Zenkovci, Potrna, Žetinci ...) mu je svetoval, da se obrne na Jakoba Zemljiča, župana v Radencih.⁸⁰¹ A Spindler se je udeležil mariborskega shoda, ki je nanj napravil velik vtis. Zlasti je bil zadovoljen z debato in vprašanji, ki so jih reševali na shodu. Koncentracija naprednega slovenstva in ustanovitev skupne organizacije sta bili za Spindlerja zelo pomembni temi, zlasti ker je *ideja za oboje zopet izšla iz naših vrst*. Spindler je v pismu Kukovcu pisal tudi o drži dr. Božiča, ki pravzaprav ves čas ni podpiral združitve, temveč želel novo stranko, v kateri bi sam imel pomembnejšo vlogo. Tudi glede strankinega glasila je po Spindlerjevem mnenju dr. Božič peljal svojo zgodbo, saj je hotel iz *Zadruga* razviti večje glasilo, ki bi postalo njegovo *agrarno trobilo*. Tudi Spindlerja so povabili v uredništvo bodočega lista, vendar je v pismu Kukovcu zapisal, da *iz te moke seveda ne nikdar kruha*, in nadaljeval: »Preveč žalosten mi je Štiblerjev slučaj, da bi se kedaj podal pod dr. Božičevo jerobstvo.«⁸⁰² Spindler je Kukovcu pisal tudi o objavi resolucij z mariborskega shoda v *Slovenskem narodu* in o razburjenju, ki ga je to povzročilo. Menil je, da bi bilo bolje, da bi na prvem mestu poudarili »naše soglasje z dunajsko deklaracijo ter se nato reklo, da v kolikor se gre za odcepitev slovenskega dela Štajerske v to novo upravno enoto, zahtevamo to in to«.⁸⁰³

800 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 13, 16. 1., str. 1.

801 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Korespondenca V. Špindlerja dr. Kukovcu, pismo 12. 1. 1918.

802 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Korespondenca V. Špindlerja dr. Kukovcu, pismo jan. 1918.

803 Prav tam, pismo 23. 1. 1918.

Spindler je menil, da bi bila takšna resolucija v javnosti bolje sprejeta, poudarjal pa je tudi, da ne sme ostati zunaj nove državne tvorbe niti košček zemlje, na kateri prebiva *naše ljudstvo kompaktno*.

V razpravo o združevanju strank se je vključil tudi politik in diplomat Otokar Rybář iz Trsta. Kukovcu je pisal o mariborskem shodu in poročilu v *Slovenskem narodu*. Kukovčevo idejo je označil za simpatično, vendar je menil, da je diferenciacija v svetovnem nazoru pri slovenskem narodu že *predaleč napredovala*. Svoje razmišljanje je zapisal: »Ako bi se tudi posrečilo sedanje politične predstavnike spraviti pod en klobuk, v najkrajšem času bi se odcepili na levi in desni opozicijski elementi in namesto dveh bi imeli tri ali morda še več strank. Tudi moramo računati z dejstvom, da bi ostalo ohranjeno v dosedanji diferenciaciji naše politično in leposlovno časnikaštvo. V enotni stranki bi moral tudi tu vladati enoten duh, to bi zahtevala strankarska disciplina. Ali bi bilo to mogoče?« Menil je, da je to neizvedljivo in tudi iz taktičnih razlogov združitve ni priporočljiva. Podpiral je koncentracijo naprednih strank, vendar le, če Tržačani ostanejo na svojem političnem stališču popolne nevtralnosti. Združitve tržaških narodnjakov v skupno slovensko narodno stranko bi pri njih pomenilo takojšnjo ustanovitev klerikalne stranke in vzpon socialistov, ki so imeli v Trstu precejšnjo vlogo. Zato pismo zaključuje z besedami: »Pustite nas torej, da se v Trstu nacionalno uveljavimo in ojačimo. Vašemu stremljenju pa želi najboljši uspeh vdani Rybář.«⁸⁰⁴ Tudi Ivan Hribar je konec januarja poslal Kukovcu v Lebring dopisnico, s katero ga je seznanil, da dela v smislu *mariborskih sklepov*.⁸⁰⁵

Dr. Kukovec je konec januarja 1918 sklical shod volivcev v Veržeju. Shod sta vodila okrajni zdravnik dr. Lebar in trški župan Osterc. Na shodu se je zbralo veliko število moških in žensk, je poročal *Slovenski narod*. Potrdili so sklepe mariborskega shoda

13. januarja 1918 o koncentraciji političnih strank in potrdili politiko Jugoslovanskega kluba. Zborovalci so zahtevali tudi, da se najbližji sosede, prekmurski ogrski Slovenci, vključijo v novonastajajočo državo Slovencev, Hrvatov in Srbov.⁸⁰⁶

Vso prvo polovico leta 1918 so tekle priprave in aktivnosti za združitve slovenskih narodno naprednih strank. Dokaz za to je bogata korespondenca med Kukovcem ter zaupniki štajerske Narodne stranke in drugih slovenskih liberalcev. Tudi sklepi zaupnega shoda v Mariboru so bili naloga, ki jo je bilo treba izpeljati.

Pisma dr. Alberta Kramerja iz Ljubljane Kukovcu govorijo o težavah, ki jih ima pri urejanju *Slovenskega naroda*, o tem, da so že konec leta 1917 v izvršnem odboru njihove stranke predebatirali vprašanje o enotni slovenski narodni stranki. Sklenili so, da se bodo glede združitve povezovali s Štajerci in Goričani. Sporočil je, da je izvršni odbor stranke sklenil, da se *osnuje jugoslovanska napredna demokratična stranka s splošnim torej neomejenim programom, ki bi odgovarjal modernemu času*. V Ljubljani so tudi sklenili, da se začnejo pogovori s Štajerci in Goričani. V mislih so imeli tudi Dalmatince. Nadalje je Kramer pisal o organiziranosti prihodnje skupne stranke: »Organizacija stranke naj bo tako urejena, da bo na eni strani poskrbljeno za enotnost, na drugi pa dovolj svobode za neko pokrajinsko avtonomijo.«⁸⁰⁷ Kramer je bil zadolžen, da pripravi načelni načrt za organizacijo in predlaga pogajanja. Medtem ko je pisal Kukovcu, je v Ljubljano prišlo povabilo štajerske Narodne stranke za udeležbo na mariborskem shodu 13. januarja 1918.

Dr. Žerjav se ni nameraval udeležiti mariborskega shoda, razen če bi na shod prišel tudi Franc Smodej, časnikar in politik iz Celovca, ki je bil zadolžen za pripravo navodil za Narodni svet. Žerjav je Kukovcu pisal o nujnosti skupne organizacije in potrebnih aktivnostih za ustanovitev Narodnega sveta.⁸⁰⁸

804 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo O. Rybáře Kukovcu, Trst, 24. 1. 1918.

805 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, dopisnica I. Hribarja Kukovcu, Ljubljana, 25. 1. 1918.

806 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 25, 30. 1., str. 3.

807 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Korespondenca A. Kramerja dr. Kukovcu, pismo 6. 1. 1918.

808 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Korespondenca A. Žerjava dr. Kukovcu, pismo 9. 1. 1918.

Ustanovitev nove stranke je bila načrtovana za čas okoli velike noči; sestanek naj bi potekal v Ljubljani. Po natančni razložitvi poteka priprav za novo stranko je Kramer pisal Kukovcu tudi o izbiri imena nove stranke. Menil je, da je ime jugoslovanska primerno zaradi taktičnih razlogov in da so tudi za to ceno *stari gospodje pripravljeni opustiti narodno napredno*.⁸⁰⁹

Za 2. februar 1918 je bil sklican shod zaupnikov kranjske Narodno napredne stranke v Ljubljani. Vabilo, ki je bilo poslano Kukovcu, je sicer napovedovalo sestanek v soboto, 8. februarja 1918,⁸¹⁰ vendar je bilo glede na časopisne napovedi in poročila zborovanje v soboto, 2. februarja 1918. *Slovenski narod* je vabil na shod kranjskih liberalcev z napovedjo udeležbe predsednika štajerske Narodne stranke dr. Vekoslava Kukovca.⁸¹¹ Shod je potekal v veliki dvorani ljubljanskega Mestnega doma. Po poročilih *Slovenskega naroda* se je zbralo tisoč *predstavnikov naprednega slovenstva*. Glavni cilj shoda je bil: »Postaviti vso moč naprednega jugoslovanstva v boj za našo svobodo in v delu za pravično in srečno notranjo ureditev naše bodoče jugoslovanske države.«⁸¹² Besede župana Ivana Tavčarja so postale geslo shoda: »Naš narod bo vedno stal.« Zborovalci so *čustveno* peli himno Hej Slovani. Na shodu so sprejeli naslednje resolucije: 1. Za samostojnost in neodvisnost – za ustanovitev trajnega miru med narodi je bistven pogoj vsestransko priznanje pravice do samoodločbe narodov; 2. Narodni svet – Narodno napredna stranka izraža nujno potrebo po skupnem narodnem zastopstvu in skupni reprezentanci vseh jugoslovanskih strank, stoječih na temelju Majniške deklaracije. Na Jugoslovanski klub je treba nasloviti željo, da se organizira nujni razgovor med strankami; 3. Jugoslovanska demokratska stranka – ustanovi naj se velika enotna Jugoslovansko demokratska stranka – odbor Narodno napredne stranke se zadolži, da stopi v stik z drugimi naprednimi

809 Prav tam.

810 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Vabilo izvrševalnega odbora Narodno-napredne stranke v Ljubljani dr. Kukovcu, Ljubljana, 29. 1. 1918.

811 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 27, 1. 2., str. 1, 3.

812 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 28, 4. 2., str. 1.

strankami in da se pripravi program nove stranke. V okviru resolucije je bil predstavljen organizacijski osnutek, in sicer da se stranka imenuje Jugoslovanska demokratska stranka, ki temelji na krajevnih organizacijah, vodi pa jih krajevno zastopništvo. Člani krajevnega odbora so tudi zaupniki stranke. Glede na potrebe se bodo ustanovili okrajni in pokrajinski zaupniški odbori. Na čelu stranke je bil predviden *izvrševalni* odbor, shod zaupnikov stranke pa kot najvišji organ stranke. Za lažje delo bo ustanovljena strankina pisarna. Kot zadnjo nalogo so si zadali sklic ustanovnega zbora JDS. Shod je sprejel tudi poročilo poslanca dr. Ravniharja, poslal pozdrave Čehom in ustanovil sklad za podporo političnim žrtvam.⁸¹³ Kot predstavnik štajerskih liberalcev je nastopil dr. Kukovec, ki je v uvodu govoril o šibkih stikih somišljenikov iz Štajerske z Ljubljano, vendar je menil, da je bila za obmejne Slovence *Ljubljana naše središče*. Povedal je, da je liberalna stranka na Štajerskem storila najtežji korak za vsako stranko in sklenila, da se štajerska Napredna stranka razpusti ob prvi priložnosti. To so sklepi shoda štajerske Napredne stranke 13. januarja 1918 v Mariboru. Poudaril je, da so se za tak korak odločili, »da nam bo mogoče ustvariti skupno fronto za skupni boj in ustvariti novo organizacijo, ki naj zajamči našemu narodu boljšo bodočnost«. Kukovčeve besede so doživele živahno odobravanje. Kot pomembno vprašanje za oblikovanje mariborskega sklepa je Kukovec navedel, da »slovenski napredni elementi pri volitvah niso dobili v javnih zastopih onega števila zastopnikov, ki jim gre. To nam ne zadostuje več in tudi v javnih zastopih bodoče naše lastne države zahtevamo, da bomo imeli može iz svoje srede, kakor nam gre po vseh pravicah.«⁸¹⁴ Izrekel je podporo Jugoslovanskemu klubu, kjer delujejo politiki SLS, v katero je prodrla tudi *narodna politika*. Pozdravil je tudi nameravano ustanovitev narodnega sveta, saj je le v tem videl možnost za razvoj narodnih idej. Govor je zaključil z besedami: »Slovenski naprednjaki moramo smotrno in skupno izrabiti

813 Prav tam, str. 2.

814 Prav tam.

vse svoje bogate sile, potem se bo uveljavil tudi naš narod na zunaj.«⁸¹⁵

Na shodu zaupnikov Narodne stranke v Celju 3. februarja 1918 je dr. Kukovec poročal o uspelem shodu kranjske Narodno napredne stranke v Ljubljani. Sledila je debata, v kateri so sodelovali dr. Kalan, dr. Josip Sernec, Ivan Rebek, A. Gradišnik, Mikuš, Josip Smertnik, dr. Božič. Zaupniki so potrdili sklepe mariborskega shoda o odločni zahtevi po lastni državnosti, ustanovitvi JDS in narodnega odbora. Predsedniku stranke so izrekli zaupanje in priznavanje. Kukovec je na zboru tudi pojasnil, da povsem zaupa *državnozborski delegaciji*.⁸¹⁶ Zborovalci v Celju so podprli sklepe mariborskega shoda zlasti glede zahteve po lastni državnosti in skupne *narodne eksekutive* vseh jugoslovanskih strank v obliki narodnega odbora ali narodnega sveta. Kukovec je na celjskem shodu poudaril, da je »ponosen na spodnještajerske Slovence, katerih žilavost in delavnost v današnjih dneh tudi Slovenci drugod občutijo«. ⁸¹⁷ Kukovec je govoril tudi o političnem položaju in še posebej o jugoslovanskem vprašanju, o položaju Slovencev v monarhiji in aktivnostih vlade, da bi ljudstvo ločila. Opomnil je tudi na posamezne intelektualce, ki s strani opazujejo dogajanja. Menil je, da ne bi smelo biti nikogar, ki ne bi zastavil vseh svojih sil in ki bi dvomil o dosegljivosti narodnih zahtev. Poudaril je, da je čas, da si Slovenci izbojujejo svoje pravice, »kajti zrela jabolka nam ne bodo padala v usta«. Glede nove stranke je Kukovec povedal, da se nikogar ne bo sililo vanjo, vendar je čas ob veliki noči tisti, ko naj štajerski Slovenci trumoma pohitijo na ustanovno zborovanje jugoslovanske demokratske stranke. Kukovec je menil, da jugoslovanska država ne bo prinesena na krožniku, vendar je vsak posamezni korak pot k *zgradbi jugoslovanske države*. Na shodu je govoril tudi dr. Kalan, ki je ugotavljal, da kompromisa za združitev obeh političnih taborov na Slovenskem ni mogoče doseči. Kot glavni

815 Prav tam.

816 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 29, 5. 2., str. 2.

817 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 30, 6. 2., str. 1.

razlog je navedel, da ne bi bil mogoč kompromis o načelih. Tako je tudi Kalan videl rešitev v konsolidaciji v *lastnih vrstah*, s čimer bi se odpravil doseganji pokrajinski in razredni separatizem. Razmerje med strankami mora biti zgrajeno na zaupanju in spoštovanju. S temi mislimi je Kalan zaključil svoj *temeljiti* govor.⁸¹⁸

Priprave za ustanovitev nove narodne stranke Jugoslovanske demokratske stranke so bile v polnem zamahu. Poročilo glavnega urednika dr. Alberta Kramarja, ki ga je podal na shodu zaupnikov kranjske Narodno napredne stranke 2. februarja 1918, je v celoti objavil *Slovenski narod*⁸¹⁹ in tako somišljenike seznanil z načrti in organiziranostjo nove stranke, ki naj bi združila vse napredne stranke in struje v enotno JDS na načelu enotnosti in demokracije. Somišljenike je seznanil, da se bo pobiral *strankarski davek*, ki ne pomeni le materialne, temveč tudi moralno vez posameznika s stranko. Pomemben člen stranke naj bi bil novi poljudni tednik *Domovina*, katerega namen je širiti napredno in jugoslovansko idejo.

Zaradi političnega preganjanja in pobiranja protiizjav za združenje Jugoslovancev, zlasti v nemških občinah, je Kukovec 9. februarja 1918 v Rušah sklical zaupni shod štajerske Narodne stranke. Ruše so bile že leta 1914 primer preganjanj, saj so prav tedaj, ko se je zgodil sarajevski atentat, priredile sokolsko zborovanje. Nemci so videli v tem povezavo in sledile so aretacije 17 Rušanov, 10 moških in 7 žensk, ki so jih, vklenjene v verige, s tovornim vlakom poslali najprej v Maribor, potem pa v Gradec v preiskovalni zapor. Na ruškem shodu so v debati komentirali krivice, ki so se jim zgodile na začetku vojne in so se kazale v preganjanju in obrekovanju, ter se veselili, da se po treh letih lahko zberejo v Rušah narodno misleči ljudje in razpravljajo o prihodnjem političnem razmerju med Slovenci in Nemci. Po govoru nadučitelja Lasbacherja in kandidata Narodne stranke za državni zbor Viktorja Glaserja je nastopil dr. Kukovec, ki je

818 Prav tam.

819 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 30, 6. 2., str. 1–2.

ugotovil, »da Rušani kljub preganjanjem in še tembolj vstrajajo kot nevpopgljivi branitelji slovenskih Ruš ob ogroženi narodni meji.«⁸²⁰ Ne glede na izkušnje iz preteklosti so se zborovalci zavzeli, da bodo skušali *človeško izhajati z nemškimi sosedi* in da ne bodo maščevalni zoper nemško ljudstvo, ampak le zoper *vse-nemškega duha*, ter shod zaključili z besedami: »Proč z vsenemštvom, dobrodošel demokratski nemški narod!«⁸²¹

Marca 1918 je potekal občni zbor podružnice Zveze jugoslovanskih železničarjev v Mariboru. Železničarji so se prvič zbrali med vojno. Zborovalce je pozdravil predsednik Ivan Kejžar. Prebral je pismo deželnega poslanca dr. Vekoslava Kukovca. Avtor pisma pozdravlja zborovalce in izreka veselje nad delom slovenskih železničarjev ter poudarja veliko potrebo po organizacijskem delu, zlasti železničarskem, ki bo imelo pomembno vlogo v življenju jugoslovanske države. Kukovec se je nameraval udeležiti shoda železničarjev, vendar se je pri datumu zgodila napaka in je bil v Mariboru dan prej, 24. marca 1918. V nadaljevanju shoda je Kejžar govoril o novih časih, ko ne bo trpljenja, in o tem, da je od močne organizacije slovenskih železničarjev odvisna prihodnost vseh slovenskih železničarjev. Zborovalcem je povedal še, da je zveza ponudila sodelovanje socialni demokraciji, ki pa žal ni odgovorila. Kejžar je dejal, da socialni demokrati ne priznavajo Majniške deklaracije in da je sodelovanje zveze z Nemci zaključeno. Kejžar je napovedal za železničarje novo glasilo, ki naj bi začelo izhajati z novim letom v Trstu.⁸²²

Kukovec je kljub vojaški službi obiskoval shode različnih organizacij, kjer so bile *napredne sile*, in različne strukture seznanjal s političnim položajem in aktivnostmi za novo državo.

Ustanovitev JSD je bila pred vrati. Korespondenca med Kramarjem in Žerjavom kaže na dogovarjanja med njima. Kramer je pripravljajl organizacijski statut in vse podrobnosti glede volitev v izvrševalni odbor nove stranke. Ustanovni zbor je bil

820 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 40, 18. 2., str. 1.

821 Prav tam.

822 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 71, 28. 3., str. 2.

načrtovan za konec junija 1918. Kukovcu je v začetku junija pisal tudi dr. Pestotnik v imenu pripravljalnega odbora JDS, in sicer glede števila članov v izvrševalnem odboru. Predvidenih je bilo šestdeset voljenih članov in poleg tega še vsi deželni in državni poslanci. Pripravljalni odbor je predlagal porazdelitev 60 članov po pokrajinah, in sicer za Štajersko 18, Goriško 8, Koroško 4, Kranjsko 30, od tega za Ljubljano 12 članov. Po statutu stranke mora načelstvo bivati v Ljubljani. Za Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko so namenili po 6 članov. Pestotnikov predlog je zajemal tudi razdelitev pripadnikov JDS v Narodni svet, in sicer v dogovoru s SLS. JDS naj bi s Štajerske imela v Narodnem svetu 3 člane, s Kranjske 4, Goriške 2 in Koroške 1 člana, SLS pa bi imela na Štajerskem 6 članov, na Kranjskem 7, Koroškem 2 in Goriškem 2. Dr. Pestotnik je želel Kukovčev odgovor na predlagano in posredovanje imen kandidatov za izvrševalni odbor in Narodni svet do 24. junija 1918. Pri tem ga je opozoril, naj upošteva *demokratsko načelo, da so zastopani v izvrševalnih odborih vsi stanovi in vse panoge narodnega življenja*.⁸²³ S takim pismom se je pripravljalni odbor obrnil na vse krajevne organizacije in posameznike v tistih krajih, kjer so pričakovali ustanovitev krajevnih organizacij v najkrajšem času.⁸²⁴

Žerjav je v pismih Kukovcu predstavljal razmere in pogoje o združitvi s Hrvati; spraševal ga je za mnenje, kako naj bodo organizirane krajevne organizacije. Vzporedno so se izmenjevala mnenja o nastajajočem Narodnem svetu in delitvi

823 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo Pestotnika Kukovcu, Ljubljana 13. 6. 1918.

824 Pismo je bilo odposlano na naslednje naslove: Roblek, župan, predsednik krajevnih organizacij JDS, Žalec; dr. Ernest Kalan, odvetnik, Celje; Franc Čuček, učitelj, predsednik krajevnih organizacij JDS, Št. Jurij ob j. železnici; dr. Fran Rosina, odvetnik, predsednik krajevnih organizacij JDS, Maribor; Fran Voglar, profesor, Maribor; Viktor Kukovec, posestnik paromlina, Ljutomer; Jakob Zadravec, posestnik; Ivan Veselič, trgovec, Ormož; dr. Jurtela, odvetnik, predsednik krajevnih organizacij JDS, Ptuj; Josip Gorjup, nadiučitelj, Polenjšak pri Ptujju; dr. Pirnat, graščak, Št. Ilj pri Velenju; dr. Ludvik Štiker, odvetnik, Brežice; Karel Camperšek, župan, Sevnica; Blaž Zupanc, brivski mojster, Laški trg; Vekoslav Kranjc, notar, Šmarje pri Jelšah (Štajerska); Lovro Petovar, naporočnik pri g. dr. Ernestu Kalanu, odvetnik, Celje; dr. Gaberšek, odvet. kandidat, Ptuj; dr. Vekoslav Kukovec, stotnik, Lebring pri Gradcu. Vir: PAM fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo Pestotnika Kukovcu, 13. 6. 1918.

moči med liberalnim in klerikalnim taborom v njem.⁸²⁵ Žerjav v pismu marca 1918 piše Kukovcu tudi o načrtovanem žalskem zboru, in sicer o tem, kdo bo na njem govoril. Svoj prihod je napovedal tudi dr. Korošec. Žerjav je predlagal, da bi imel zbor dva predsednika, eden bi tabor odprl, drugi pa ga zaključil. Menda, tako v pismu, je dr. Korošec o taboru govoril z žalskim županom Franom Roblekom.⁸²⁶

Žalski shod so skrbno pripravili žalski narodnjaki in narodnjakinje in je potekal 17. marca 1918. Poročilo pravi: »Dvorana je bila okinčana z zelenjem, na visokem tovarniškem dimniku hmeljarne pa se je vila trobojnica. Ves trg je bil okrašen z narodnimi zastavami in narodne žene in dekleta so si bile pripele trobojnice na grudi.«⁸²⁷ Na taboru se je zbralo 7000 do 8000 udeležencev. Zbor je v imenu *narodnega trga* odprl župan Roblek in uvodoma pozdravil načelnika Jugoslovanskega kluba dr. Korošca. Med gosti so bili še pravnik dr. Vladimir Ravnihar iz Ljubljane, zastopnik iz Hrvaške Ivan Peršić in srbski poslanec dr. Srdjan Budisavljević. Korošec je bil slavnostni govornik in zborovalcem je obljubil: »Obljubljam Vam, brati in sestre, v imenu nas vseh, ki smo v Jugoslovanskem klubu, naša misel gre naprej, neomajno ostanemo zvesti ideji narodne svobode in le en cilj imamo pred seboj, ujedinjenje in samostojnost našega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov.«⁸²⁸ Kukovec se shoda ni udeležil. Poslal je le brzovjavo: »Kot zastopnik slovenskih trgov pozdravljam iskreno politične voditelje in vse zborovalce, neomajno trdno prepričan o gotovosti boljše bodočnosti naroda. Dr. Kukovec.«⁸²⁹ Po petdesetih letih so se Slovenci ponovno zbrali na narodnem taboru v Žalcu in tako, kot so leta 1868 manifestirali za združeno Slovenijo, so tokrat zahtevali združenje s Hrvati in Srbi. Žalski narodni tabor je pomenil tudi nastop

825 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Korespondenca dr. Žerjava dr. Kukovcu, pisma 7. 2. 1918, 12. 2. 1918, 20. 2. 1918, 5. 3. 1918, 4. 4. 1918, 19. 6. 1918.

826 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Korespondenca dr. Žerjava dr. Kukovcu, pismo 5. 3. 1918.

827 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 66, 21. 3., str. 1–2.

828 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 66, 21. 3., str. 1.

829 Prav tam, str. 2.

klerikalnega politika v narodnem trgu. Toda to je bil čas, ko sta bili v ospredju narodna ideja in trdna volja zborovalcev po novi samostojni državi sedaj ali nikoli, kot je v govoru vzklikal narodni župan Roblek.⁸³⁰

Tri mesece pozneje je v Ljutomeru potekal shod zaupnikov Narodne stranke, na katerem je Kukovec poročal o aktivnostih v zvezi z ustanovitvijo JDS, za katero je menil, da se ustanavlja v *najusodnejših* dnevih slovenskega naroda. Povedal je, da je bilo 13. januarja 1918 na mariborskem shodu odločeno, da se po 12-letnem delovanju štajerska Narodna stranka razpusti, vendar ne z namenom, da preneha organizirano politično delo. Za ta korak so se odločili zgolj zaradi političnih razmer in možnosti za *novo pot*. V govoru je poudaril, da je vesel, da so ljudje podprli takšno odločitev, o čemer pričajo novoustanovljene krajevne organizacije bodoče JDS. Menil je, da slovenskim narodnjakom na Štajerskem ne bo mogel nihče očitati, saj so se odločili za združevanje narodnih sil in ne cepitev. Omenil je shod na Bizeljskem, ki je bilo v vseh volitvah narodno, kjer je govoril dr. Korošec, predsednik Jugoslovanskega kluba, »da v narodnem boju ne pride danes več v poštev, ali je kdo liberallec ali klerikalec«. To dokazuje tudi imenovanje Korošca, katoliškega škofa v narodni Ljubljani, za častnega meščana.⁸³¹ Kukovec je poudarjal tudi pomembnost ustanovnega zbora JDS, saj bo stranka izbirala zastopnike za Narodni svet. Z veseljem je poudarjal, da se liberalcem ni več treba boriti z drugimi strankami, tudi ne s Slovensko ljudsko stranko. Njeno ravnanje v narodnih vprašanjih je bilo za liberalce povsem sprejemljivo in tudi zadovoljivo razmerje s socialno demokracijo kaže na harmonijo strank v zadnjem letu habsburške države. Kukovec se je zavedal nevarnosti, ki so pretile od vlade in posameznih skupin, vendar je menil, da je jugoslovanska ideja tako zakoreninjena, *da v naravnih razmerah ni sile, ki bi jo mogla onemogočiti*. Poročilo je zaključil z besedami: »Kar se tiče nas štajerskih naprednih Jugoslovancev,

830 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 64, 18. 3., str. 2.

831 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 137, 19. 6., str. 1.

ne vstopamo v Jugoslovansko demokratsko stranko kot politični novinci. Iz zgodovine našega političnega dela v narodni stranki mi je omeniti dan 23. sušca 1909, ko smo priredili 12. in dan 22. sušca istega leta, ko smo imeli 9 velikih javnih shodov za razširjanje volilne pravice ali pa dneva 29. sept. in 4. okt. 1908, ko je narodna stranka ob istem času na 11 oziroma 9 shodih protestirala zoper preganjanje naroda ob priliki Cirilmetodove skupščine v Ptuj. Že davno smo se učili za svoje narodno in kulturno prepričanje delati, trpeti in se žrtvovati. Srečen in ponosen sem, ko se je v spremenjenih razmerah večina teh mojih sobojevnikov podala pod okrilje na mnogo širši podlagi osnovane Jugoslovanske demokratske stranke, kjer jih naj čaka plodonosno delo in zadoščenje za isto.«⁸³² Zaključek Kukovčevega poročila je zapisan v celoti. Prinaša pregled največjih uspehov štajerske Narodne stranke in kaže odnos dr. Kukovca kot nje-nega vodje do opravljenega dela.

Dva dni pred ustanovnim zborom JDS je deželni poslanec dr. Ivan Tavčar objavil v *Slovenskem narodu* prispevek *Pozdrav Jugoslovanski demokratski stranki*, v katerem je pozival na nujno dobro organiziranost in dosledno izpolnjevanje programa. Članek se zaključuje z željo: »Jugoslovanska demokratska stranka naj ima svojo dobro obdelano njivo, na kateri bo lahko iz svoje lastne moči obilo pridelovala, ne da bi bila prisiljena v temnih nočeh mejnike predstavljati ali klasje žeti po lehah, ki niso njena last!«⁸³³

Slovenska liberalna politika je tako konec junija 1918 storila korak, ki ji je omogočil, da je tudi slovenski liberalni tabor postal enoten vseslovenski politični subjekt. To se je zgodilo na skupnem shodu obeh pokrajinskih liberalnih strank, in sicer Narodno napredne stranke Kranjske in Narodne stranke Štajerske, 29. in 30. junija 1918 v Ljubljani. V Jugoslovansko demokratsko stranko (JDS) so se združile obe pokrajinski stranki in vse slovenske liberalne politične skupine iz Štajerske, Koroške

in Primorske. Do tedaj neenoten, politično razdeljen in poln nasprotij v svoji notranji strukturi se je slovenski liberalni tabor politično in organizacijsko združil.⁸³⁴ Temelj za zedinjenje slovenskih liberalnih strank in skupin je bil podan z resolucijo na shodu Narodne stranke iz Štajerske, ki jo je vodil dr. Kukovec.

Ustanovni zbor JDS je zabeležil veliko udeležbo zaupnikov. Z legitimacijami se jih je po poročanju *Slovenskega naroda* že prvi dan izkazalo kar 1300. Delovali so po posameznih odborih, v katerih je potekala debata. Drugi dan je sledila glavna skupščina s 1600 udeleženci, ki so svečano ustanovitev JDS pospremili s petjem *naših narodnih himen*. Na zboru so bili tudi zastopniki češke državnopravne demokracije in zagrebške jugoslovanske demokratske grupe. Izvoljena sta bila izvrševalni odbor nove stranke in njegov predsednik, ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar. V odboru so bile enakomerno zastopane vse pokrajine. Prvi dan je potekalo zborovanje odsekov, in sicer gospodarsko-socialnega in politično-organizacijskega. Odseka sta pripravila pravilnik za ustanovno skupščino. Prvi večer so zaključili s koncertom Glasbene matice v veliki dvorani hotela Union. Naslednji dan, 30. junija 1918, pa je potekala ustanovna skupščina, ki jo je odprl predsednik pripravljalnega odbora dr. Ivan Tavčar. Po glavni skupščini je pod predsedstvom dr. Tavčarja potekala seja izvrševalnega odbora, na kateri je bilo izvoljeno načelstvo JDS. Za načelnika stranke je bil soglasno izvoljen dr. Tavčar, za njegove namestnike pa dr. Vekoslav Kukovec, M. Prosekar, župan Stepančič in dr. Vladimir Ravnihar. V nadaljevanju je odbor imenoval zastopnike JDS za Narodni svet,⁸³⁵ in sicer: Ivana Hribarja, Ljubljana; dr. Alberta Kramerja, Ljubljana; Ivana Kežzarja, Ljubljana; dr. Vladimirja Ravniharja, Ljubljana; Lovra Petovarja, Ivanjkovci; dr. Frana Rosino, Maribor; dr. Vekoslava Kukovca, stotnika v Lebringu; Matijo Prosekarja, Kotmara ves, Koroška; Frana Dominka, Gorica; dr. I. Fornazariča, Ljubljana.⁸³⁶

834 Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 29.

835 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 146, 1. 7., str. 1–3.

836 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, seznam Člani Narodnega sveta iz JDS, izvoljeni 30. 6. 1918.

832 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 138, 20. 6., str. 1–2.

833 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 144, 27. 6., str. 1.

Primerjava izvoljenih članov Narodnega sveta iz JDS s predlogom pripravljalnega odbora 13. junija 1918 je pokazala, da večjih sprememb ni bilo. S Štajerske so bili izvoljeni trije člani, s Kranjske pet od načrtovanih štirih, s Koroške eden, tako kot je bilo načrtovano, ter z Goriške le eden, predlagana sta bila dva člana, brez Trsta.

Dr. Kukovec je sodeloval pri delu gospodarsko-socialnega odbora, zlasti glede priprave resolucije. Tudi na Kukovčev predlog so soglasno sprejeli, da se mora vse gospodarstvo podrediti interesom celote (družbe). Veliki obrati, ki služijo zasebnim in javnim interesom, naj po predlogu resolucije v čim večji meri pridejo v roke narodove, na primer železnica, telefon, izraba vodnih sil, zavarovanja ...⁸³⁷

Na prvi seji načelstva JDS 4. julija 1918 so prisotni ugotovili, da je ustanovni zbor JDS *sijajno uspel* in dokazal *politično zrelost slovenskega naprednega elementa*. Omenili pa so tudi, da se nekatere krajevne organizacije v dopisih pritožujejo nad nedopustno agitacijo pristašev SLS zoper Jugoslovansko demokratsko stranko. Sklenili so, da bodo glede na dogovor o narodni disciplini o teh aktivnostih obvestili le vodstvo SLS s prošnjo, da ustrezno ukrepa proti *škodljivemu kršenju narodne sloge*.⁸³⁸

Po ustanovnem zboru JDS je *Slovenski narod* objavljal članke, v katerih je bil podrobneje opisan program nove stranke. Tako je dr. Tavčar natančneje pojasnil gospodarski program JDS glede združništva, denarnih zavodov in odnosa stranke do zasebne lastnine.⁸³⁹ Ob predstavljanju najpomembnejših gospodarskih in političnih prvin strankinega programa je načelnik JDS dr. Ivan Tavčar izhajal iz strankinega imena *demokratska*, kar jo je po njegovem mnenju zavezovalo za *popolno enakost vseh slojev našega naroda*. To naj bi JDS preprečevalo priznavati kakršno koli nadvlado aristokracije. Zavzel se je za stališče, da JDS ne priznava »nikaki manjšini nadvlade na večino«. Menil

837 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 147, 2. 7., str. 1.

838 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 150, 5. 7., str. 1.

839 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 152, 8. 7., str. 1.

je, da je treba doseči *harmonijo v političnem in gospodarskem življenju*, ki morata biti »prvi ideal in tudi prvi cilj naše Jugoslovanske demokratske stranke«. ⁸⁴⁰ Poročilo je podal tudi prosvetni oddelek; pojasnil je program dela in se dotaknil *preosnove ljudskega šolstva* in srednjega šolstva. Glede izobrazbe žensk se je zavzel, da za ženske ni dovolj le volilna pravica, ampak jih je treba vključiti v javno življenje. Sklenili so, da se šestrazredni ženski licej v Ljubljani spremeni v osemrazredno žensko realno gimnazijo. Prosvetni oddelek JDS se je ukvarjal tudi z Ljudsko prosveto in Narodno obrambo ter verskim vprašanjem. Za slednje so menili, »da spoštujejo vse verske oblike ob čim večji verski strpnosti in ob popolni odkritosrčnosti, poštenosti in plemenitosti. Nedopustna je zloraba vere.«⁸⁴¹ Organizacijsko-politični odsek pa je menil, da je *krajevna organizacija prva vez med članstvom in JDS*.⁸⁴²

Idejna, gospodarska, socialna in politična naravnost liberalnega tabora v letu 1918 se je v svojem programskem jedru še vedno opirala na ista načela, ki so že pred tem opredeljevala družbeno vlogo in politični značaj slovenskega liberalizma. Poudarjanje načela enakopravnosti in svobode je bilo posredno namenjeno tradicionalnemu nasprotniku liberalizma – katoliški cerkvi. Liberalci so hoteli zmanjšati njen vpliv na družbeno in politično življenje v Sloveniji.⁸⁴³ Slovenske liberalce je *vodil strah pred klerikalizmom* in vedeli so, da imajo zaprta vrata v slovenski prostor. V jugoslovanskem zedinjenju in dosledni izvedbi jugoslovanskega narodno-političnega programa so videli zgodovinsko priložnost, da se lahko povezani z demokratskimi strankami in strujami iz monarhije in zunaj nje zoperstavijo prevladi SLS v Sloveniji in tako dosežejo svoj dokončni cilj.⁸⁴⁴ Poudariti pa velja, da so bili liberalci v času graditve nove države

840 Prav tam. Glej tudi: Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 21–22.

841 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 148, 3. 7., str. 2.

842 Prav tam.

843 Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 22–23.

844 Prav tam, str. 38–39. Glej tudi: Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje*, str. 132; Melik, *Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje*, str. 22.

najodločnejši borci in zastopniki slovenske nacionalne misli, čeprav le v obliki kulturnega nacionalnega čustvovanja in zavesti, kot piše Momčilo Zečević.⁸⁴⁵

Slovenski liberalni tabor se je po ustanovitvi JDS čvrsto oklenil jugoslovanskega nacionalnega unitarizma in ga še pred razpadom Avstro-Ogrske sprejel za edino merilo, ki lahko ureja nacionalni problem ter bodoče narodno življenje v jugoslovanski državi. Jugoslovanski unitarizem je postal narodna in politična usmeritev slovenskega liberalizma. Za splošno uveljavljanje jugoslovanskega unitarizma so se odločno zavzemali tudi posamezni prvaki JDS, med njimi predvsem dr. Vekoslav Kukovec, ki je bil tudi eden od pobudnikov združitve liberalnega tabora ter pripadnik mladoliberalnega krila. V JDS je opravljal naloge enega izmed namestnikov načelnika JDS dr. Ivan Tavčarja. V začetku avgusta 1918 je kritično ocenjeval poudarjanje narodnih posebnosti in opozarjal na hrvaško Starčevićovo Stranko prava, ki »spremenila je nesebično tozadevno svoj prejel za Hrvatsko prikrojen program, s čemer je storila žrtev jugoslovanski ideji«.⁸⁴⁶ Menil je, da je najpomembneje doseči samostojnost *edinstvenega naroda*, in težko je razumel, »čemu naj služi tako pogosto odklanjanje jugoslovanstva kot narodnega pojma in poudarjanje istega kot le zemljepisni pojem«.⁸⁴⁷

⁸⁴⁵ Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 58.

⁸⁴⁶ *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 175, 3. 8., str. 1.

⁸⁴⁷ Prav tam. Glej tudi: Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 40–41.

NARODNI SVET

V poletnih mesecih 1918 so tekle priprave na ustanovitev Narodnega sveta za slovenske dežele in Istro. Med Žerjavom in Kukovcem je potekala korespondenca. Žerjav je Kukovca obveščal o pripravah. Tako mu je 19. junija pisal, da »N. Svet še ni skupaj, ker Istra in Trst še nista odgovorila. Čim bode, začne organizacija. Delo se razdeli na odseke in pokrajine. Za Štajersko bi bil en odsek v Mariboru.« Toda Korošec temu ni bil naklonjen, kot je razbrati iz Žerjavovega pisma (Žerjav za Korošca vedno uporablja le začetnico K). Žerjav je v pismu predlagal, da postane predsednik Korošec, za podpredsednika pa meni, da je *Ivan H.* (Hribar, op. p.) *najboljši*. Žerjav je prepričan, da še »politično pač nikoli tako ugodno nismo stali kakor danes. Politika jasna, često jugosl. blok trden, nobenih mešetarjenj, le vlada v strašni stiski. Bolj in bolj se kaže absurdnost sedanje smeri g. Seidlerja.«⁸⁴⁸ V tem času je bil Kukovec še vedno v Lebringu, zato so bila domača poročila zanj seveda dobrodošla. V začetku avgusta 1918 mu je pisal tudi Jakob Zadavec, mlinar iz Središča in organizator slovenskega obrtništva. Zaskrbljen ga sprašuje in izjavlja: »Če postane N. st. (Narodna stranka) 'agrarna' stranka,

⁸⁴⁸ PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Korespondenca dr. Žerjava dr. Kukovcu, pismo 19. 6. 1918.

Vekoslav Kukovec leta 1928
(UKM, Zbirka drobnih tiskov, razgl. 8459-II)

Vekoslav Kukovec okoli leta 1931
Foto: Josip Pelikan, Celje, šte. 4808
(Iz zasebne zbirke Terezije Rogina)

potem obrtniki – ter oni, ki se čutijo bolj obrtniki kot kmetje – nimajo zraven ničesar iskati.«⁸⁴⁹

V svojih spominih se Kukovec časa ustanavljanja Narodnega sveta spominja takole: »Ko se je potem poleti 1918. sestavljal v Ljubljani Narodni svet, sem pa bil službeno zadržan in se ustanovitve nisem mogel osebno udeležiti.«⁸⁵⁰

Sredi avgusta 1918 je iz Jugoslovanskega kluba na Dunaj prispela napoved, da bo 16. avgusta 1918 ustanovni zbor Narodnega sveta, dan pozneje zborovanje Jugoslovanskega kluba v Ljubljani, popoldne tega dne skupno zborovanje kluba čeških in

849 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo J. Zadravca Kukovcu, 5. 8. 1918.
850 *Mariborski večernik Jutra*, 12, 1938, št. 272, 30. 11., str. 10.

poljskih politikov ter Narodnega sveta, nato 18. avgusta odkritje spominske plošče dr. Kreku v Št. Janžu (danes Šentjanž na Dolenjskem). Ustanovitev Narodnega sveta je bila velik dogodek in najpomembnejši slavnostni dan.

Dr. Josip Jerič je v spominskem zborniku leta 1928 opisal ustanovitev Narodnega sveta takole: »Res so se zbrali onega dne v magistratni dvorani že prej po razmerju politične moči sporazumno določeni delegati Slovenske ljudske, Jugoslovansko demokratske, Jugoslovansko socialdemokratske (ki je formalno pristopila šele 11. novembra in določila svoje zaupnike), nadalje tržaškega političnega društva 'Edinost', Političnega in gospodar-

skega društva za Istro, Katol. političnega društva za Slovence na Koroškem – okrog 40 po številu – in javno smo čuli od načelnika Jugoslovanskega kluba dr. Korošca temeljno organizacijsko osnovo Narodnega sveta.«⁸⁵¹ Z ustanovitvijo Narodnega sveta za slovenske dežele in Istro 16. in 17. avgusta 1918 v Ljubljani je bilo oblikovano vrhovno politično predstavniško telo, ki je prevzelo vodenje. Narodni svet je bil »nadstrankarska organizacija politične iniciative, ustanovljen z namenom, da izrazi voljo slovenskega ljudstva v pogledih na narodno samoodločbo in ustanovitev neodvisne jugoslovanske države.«⁸⁵²

Narodni svet je imel odseke (organizacijski, ustavnopravni, odsek za propagando, odsek za varstvo »naših interesov napram obstoječi administraciji«, gospodarski odsek, odsek za tujski promet in finančni odsek) ter pokrajinske odseke za Trst, Istro, Goriško in Maribor z morebitnim pododsekom za Prekmurje. Ustanovni občni zbor Narodnega sveta za Štajersko je potekal 28. septembra 1918 v Mariboru, kjer so sestavili pododsek za jasno določitev narodne meje proti »nemškem Štajerskemu in Ogrskem«. Sklenili so, da po celotni Štajerski ustanovijo narodne straže, in se dogovorili, da se sestavi kataster z nemškimi in slovenskimi posestmi. Narodni svet je vrhovno oblast izvrševal s pomočjo okrajnih glavarstev in občin. V vseh uradih so poslovali samo Slovenci, tuji uslužbenci so se počasi umikali ali pa so bili odpuščeni. Vsa oblast je počasi in mirno prehajala v slovenske roke. Osamosvajanje Slovencev je potekalo vzporedno z razpadanjem avstrijske oblasti. Nekaj časa je bila oblast dvojna, in sicer uradna, legitimna avstro-ogrska, ki pa je umirala, in na drugi strani *revolucionarna slovenska oblast*, ki jo je izvajal Narodni svet s svojimi odseki. Osvobajanje izpod habsburške oblasti je pomenilo, da je treba razmišljati o ureditvi nove države. Sredi oktobra 1918 so se vnele ostre polemike med klerikalno Vseslovensko ljudsko stranko in liberalno JDS o prihodnji ure-

851 Jerič, Narodni svet, str. 145.

852 Jerič, Narodni svet, str. 155. Glej tudi: Perovšek, Narodni svet za slovenske dežele in Istro, str. 166–169.

ditvi jugoslovanske države. Vseslovenska ljudska stranka je zagovarjala avtonomistično državno ureditev, ki jo je Fran Šuklje izrazil v referatu 17. septembra 1918 na prvi seji ustavnopravnega odseka Narodnega sveta. Referat je še posebej ugajal dr. Korošču in ga je sklenil objaviti v vseh slovenskih časnikih. Izšel je pod naslovom *V zaželjeni deželi*⁸⁵³ v prvi polovici oktobra 1918. Šuklje se je zavzemal za jugoslovansko državo, razdeljeno na tri avtonomne ozemeljske enote: Slovenijo z Istro, ožjo Hrvaško ter Bosno in Hercegovino z Dalmacijo. Novo državo je predvidel le za jugoslovanske dežele iz Avstro-Ogrske⁸⁵⁴ in ni razmišljal o združitvi habsburških Jugoslovanov s Kraljevino Srbijo in Kraljevino Črno goro. Za državo Jugoslovanov iz monarhije je predvidel republikansko ureditev.⁸⁵⁵ V imenu JDS je na takšne poglede klerikalcev o prihodnji državi odgovoril Ivan Hribar, ki je menil, da takih nazorov *ni mogoče pustiti brez odgovor in ugovora*. Napadel je vso državotvorno zamisel SLS kot *preostanek avstrijske dediščine*.⁸⁵⁶ Menil je, da je treba podreti stare deželne meje, pokrajinsko avtonomijo in separatizem ter »med nami ne bode več Kranjcev, Štajercev, Korošcev, Goričanov, Trščanov, Istranov. Vsi bodemo samo Slovenci.«⁸⁵⁷ Šukljetu očita, da deluje v začaranem avstrijskem risu, zlasti glede tega, da istrske Hrvatke prisvaja *slovenski upravni skupini*. Hribar temu močno nasprotuje in zaključuje, da mora na *demokratskih temeljih sloveti bodoče državno življenje* in »demokratska načela morajo torej prevladati.«⁸⁵⁸ Zoper klerikalne nazore in predstave o ureditvi nove jugoslovanske države sta ostro nastopila tudi ljub-

853 Objavljeno v klerikalnem *Slovincu* (5. 10., 7. 10., 8. 10., 15. 10. in 18. 10. 1918), liberalnem *Slovenskem narodu* (5. 10., 7. 10., 8. 10., 12. 10. in 17. 10. 1918) ter v socialdemokratskem *Naprej* (5. 10., 7. 10., 8. 10., 12. 10. in 17. 10. 1918). Pri časniku *Naprej* je uredništvo pod črto napisalo, da članek objavlja zaradi možnosti razpravljanja o tem vprašanju, sicer pa se socialdemokratska stranka ni vključila v polemiko. Glej tudi: Perovšek, *Slovenska osamosvojitve*, str. 35–36.

854 Perovšek, *Slovenska osamosvojitve*, str. 33–35.

855 Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*, str. 131.

856 Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*, str. 131.

857 *Slovenec*, 46, 1918, št. 237, 15. 10., str. 1–2. Glej tudi: Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*, str. 131.

858 *Slovenec*, 46, 1918, št. 237, 15. 10., str. 2.

ljanski župan in načelnik JDS Ivan Tavčar ter njegov najtesnejši sodelavec in deželnozborski poslanec Karel Triller. Oba sta se trdno postavila na stališče jugoslovanskega centralističnega in unitarističnega državnega načela. Tavčar je v *Slovenskem narodu* v članku z naslovom *In necessariis unitas!* kritično pisal o predstavah prihodnje države, kot so si jo zamislili klerikalci, in svaril: »[...] se nam bo slabo godilo, ako sedANJI veliki čas naleti med nami na pritlikav rod! Ali vendar je tako! [...] gorje nam, če bomo takrat, ko se bo rodila ta država, malenkostni in tako površni, da ne bomo vedeli drugega nego šteti travnate bilke, češ, ta je moja, ta pa tvoja.«⁸⁵⁹ Tavčar je menil, da si ne more predstavljati jugoslovanske države, v kateri bi »nastala posebna slovenska, posebna hrvaška in posebna srbska skupina«. To bi bilo tako, kot da bi ustanovitev in ureditev jugoslovanske države izročil trem krojačem, katerih vsak bi skušal izstriči iz državnice, ki bo takoj hiral na angleški bolezn, svojo krpo?⁸⁶⁰ Zavzel se je za enotno državo, kjer se ne puntajo med seboj posamezni udje. Takim pogledom se je pridružil tudi dr. Vinko Sušnik s člankom *V Jugoslaviji*,⁸⁶¹ objavljenim v *Slovenskem narodu*, v katerem je natančno povedal, kako si liberalni del slovenske politike predstavlja oblikovanje in značaj jugoslovanske države ter da bi »Jugoslavija brez Srbov bila politični nestvor«.⁸⁶²

Razprava o prihodnji ureditvi jugoslovanske države je bila pravzaprav staro sporno vprašanje v programskih načelih klerikalcev in liberalcev, ki pa se je znova prebudilo sredi oktobra v času delnega političnega zatišja v Sloveniji. Polemika med klerikalci in liberalci je pokazala, da tudi pri uresničevanju najpomembnejšega dela programa obeh strank – ustanovitvi jugoslovanske države – sodelovanje med tema dvema meščanskima strankama ni možno. Klerikalci so zagovarjali avtonomistično in federalistično državo, liberalci pa centralistično ureditev nove jugoslovanske države. Vseslovenska ljudska stranka je bila

859 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 241, 17. 10., str. 2.

860 Prav tam.

861 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 243, 19. 10., str. 2–3.

862 Prav tam. Glej tudi: Perovšek, *Slovenska osamosvojitev*, str. 36.

za narodno samostojnost in neodvisnost, za avtonomistično in republikansko državo habsburških Jugoslovanov, Jugoslovanska demokratska stranka pa je podpirala skupaj s Kraljevino Srbijo oblikovano unitaristično, centralistično in monarhistično jugoslovansko skupnost. Vseslovenska ljudska stranka je računala predvsem na katoličane in katoliške elemente iz jugoslovanskih pokrajin monarhije, medtem ko je JDS upala na pomoč demokratskih strank in skupin iz monarhije in zunaj nje, prav tako pa tudi Srbov iz Srbije, na centralizem, protikatoliške in protiklerikalne sile. Liberalci so bili prepričani, da bodo le z njihovo podporo obračunali s prevlado SLS v Sloveniji.⁸⁶³

Z ustanovitvijo Narodnega sveta za Slovenijo in Istro je bil storjen le prvi korak. Vojaški položaj Avstro-Ogrske se je slabil in politični voditelji habsburških Jugoslovanov so začeli aktivnostmi za uresničitev samoodločbe jugoslovanskih narodov, vpetih v državne meje monarhije.

Kukovec je svoje aktivnosti v tem času popisal v spominih: »Pač pa smo se delegati Narodnega sveta sešli že meseca avgusta v Zagrebu v Narodnem veču za prečanske kraje, t. j. za avstrijske dežele Slovencev, Hrvatov in Srbov. Konstituiranje te važne korporacije se ni izvršilo na podlagi tedaj seveda nemogočih svobodnih volitev, pač pa dogovorno med obstoječimi ali bivšimi političnimi skupinami širom bivše Avstro-Ogrske, in to pod predsedstvom Slovenca dr. Antona Korošca, podpredsednika Srba Svetozarja Pribičevića in Hrvatata dr. Ante Pavelića. Proti temu je protestiral edini Stjepan Radić in izrazil neke pridržke, toda koncem meseca oktobra je Narodno veče vendar prevzelo v svoje roke oblast nad vsem našim ozemljem, dočim se je z njegovo odobritvijo ustanovila v Ljubljani Narodna vlada za Slovenijo in Istro, v kateri sem še kot nemobiliziranec prevzel na lastno odgovornost mesto poverjenika za finance.«⁸⁶⁴

Dne 24. septembra 1918 so se v Zagrebu sešli predstavniki najvišjih političnih organizacij in strank Slovencev, Hrvatov in

863 Perovšek, *Slovenska osamosvojitev*, str. 37; Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 58.

864 Kukovec, *Iz mojih spominov, Mariborski večernik Jutra*, 12, 1938, št. 272, 30. 11., str. 10.

Srbov v monarhiji. Sprejeli so Izjavo o mirovni noti avstro-ogrskе vlade z dne 14. septembra 1918 in v njej izrecno poudarili svojo odločitev za državno osamosvojitve Slovencev, Hrvatov in Srbov od avstro-ogrskе monarhije. Delovali so naprej. Tako je 2. oktobra 1918 dr. Korošec prebral besedilo Izjave oziroma »program neodvisne države narodov jugoslovanskih dežel«⁸⁶⁵ v kronske svetu na Dunaju; 4. oktobra 1918 je Avstro-Ogrska ponudila Združenim državam mir, 5. in 6. oktobra 1918 pa so na sestanku odposlancev Slovencev, Hrvatov in Srbov iz Slovenije, Trsta, Istre, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Dalmacije in Ogrske ustanovili Narodni svet (Narodno vijeće) Slovencev, Hrvatov in Srbov. Kukovec je dobil povabilo dr. Anteja Pavelića,⁸⁶⁶ predstavnika Starčevićeve Stranke prava in glavnega akterja za ustanovitev Narodnega sveta. Pavelić je predsedoval sestanku 5. in 6. oktobra 1918. Tudi predsedstvo Narodnega sveta v Ljubljani je v pismu Kukovcu poslalo informacije o udeležbi in prenočišču na *zagrebških posvetovanjih*.⁸⁶⁷

Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov je bil ustanovljen 5. in 6. oktobra 1918 v Zagrebu. Njegov predsednik je postal vodilni slovenski klerikalni politik dr. Anton Korošec, podpredsednika pa dr. Ante Pavelić in Svetozar Prebičević. Med slovenskimi zastopniki v Narodnem svetu⁸⁶⁸ so bili tudi dr. Vekoslav Kukovec ter dr. Albert Kramer, dr. Vladimir Ravnihar in Ivan Hribar – predstavniki Jugoslovanske demokratske stranke.⁸⁶⁹ Naslednje dni so se dogovorili še o številu zastopnikov za posamezne politične in pokrajinske skupine Narodnega sveta. Kukovec je postal tudi član Osrednjega odbora.⁸⁷⁰ Narodni svet

865 Perovšek, Iz Avstro-Ogrske, str. 169–174.

866 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo A. Pavelića Kukovcu, Zagreb, 1. 10. 1918.

867 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo NS Kukovcu, Ljubljana, 28. 9. 1918.

868 Slovenski zastopniki v zagrebškem Narodnem svetu so bili: dr. Anton Korošec, dr. Lovro Pogačnik, dr. Ivan Benkovič, Bogumil Remec, dr. Izidor Cankar, dr. Anton Kobal, dr. Josip Jerič, Fran Smodej, dr. Vekoslav Kukovec, Ivan Hribar, dr. Vladimir Ravnihar, dr. Albert Kramer, Anton Kristan, namestnik Josip Petejan oziroma Svetozar Belič in zastopnik Trsta. V: Jerič, Narodni svet, str. 148.

869 Zapisnici sa sednica Narodnog vijeća SHS od 5., 6. in 8. X. V: *Grada o stvaranju jugoslovanske države*, str. 341; *Slovenec*, 46, 1918, št. 243, 22. 10., str. 2.

870 Jerič, Narodni svet, str. 150.

v Zagrebu je bil legitimen organ, vrhovno politično telo, ki je vodil vse aktivnosti boja jugoslovanskih narodov v Avstro-Ogrski za njihovo državno osamosvojitve.

Po objavi Manifesta Karla I. so na seji, ki je potekala od 17. do 19. oktobra 1918 v Zagrebu, sprejeli Razglas, ki je Narodnemu svetu podelil kompetence za vodenje celotne narodne politike habsburških Jugoslovancev. Narodni svet je zavrnil cesarski manifest z dne 16. oktobra 1918 in zahteval samoodločbo Slovencev, Hrvatov in Srbov ter vzpostavitev njihove enotne in suverene države, urejene po *načelih politične in gospodarske demokracije*.⁸⁷¹

Narodni svet je 23. oktobra 1918 objavil Poziv, naj po mestih in vaseh ustanovijo odbore za zaščito ljudi in premoženja, tri dni kasneje pa še Poziv o plačevanju prostovoljnega narodnega davka. Tako so habsburški Jugoslovanci začeli živeti svoje, od monarhije ločeno življenje. Formalno se je začelo 29. oktobra 1918, dan po tem, ko je avstro-ogrskа vlada podpisala (28. oktobra 1918) svoj vojaški poraz, narodom Avstro-Ogrske pa pravico do samoodločbe. Nastala je Država Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS) in Narodni svet s predsedstvom je postal vrhovna oblast v novi državi habsburških Jugoslovancev. V večjih mestih so potekale manifestacije. Takšen velik shod je potekal tudi na Kongresnem trgu v Ljubljani 29. oktobra 1918, ki se ga je udeležilo več kot 30.000 ljudi in vsi vodilni slovenski politični predstavniki, ki so bili tedaj v Ljubljani. Pobudo za ljubljanski shod 29. oktobra 1918 so dali predstavniki kulturnih in političnih organizacij vseh slovenskih političnih strank, ki se jim je pridružil Narodni svet v Ljubljani; ta je 28. oktobra 1918 povabil prebivalstvo na shod v Ljubljano. Slavnostni govornik na manifestaciji je bil Ivan Hribar, ki je zbrane nagovoril z »državljan in državljanke svobodne Jugoslavije«, ⁸⁷² manifestacijo pa označil za razglasitev odcepitve Slovenije od avstro-ogrskе monarhije

871 Perovšek, Iz Avstro-Ogrske, str. 171.

872 Hribar, *Moji spomini*, str. 275. Glej tudi: Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, str. 261–265.

in njeno združenje z Jugoslavijo. Na manifestaciji je nastopil tudi nadporočnik dr. Mihajlo Rostohar, ki je v imenu prisotnih častnikov nekdanje avstro-ogrskje monarhije »položil prisego vdanosti in zvestobe Jugoslaviji«. ⁸⁷³ Slovensko vojaštvo je konec oktobra in novembra 1918 v pravnem pogledu utemeljilo slovensko samoodločbo, v vojaškem pa obvarovalo osamosvojitve Slovencev izpod habsburške oblasti.

Zadnje dejanje slovenske narodne samoodločbe je bilo izvedeno 31. oktobra 1918 na seji predsedstva slovenskega Narodnega sveta, na kateri se je na podlagi soglasnega sklepa vseh slovenskih političnih strank oblikovala vlada za slovenski del Države SHS. Slovensko vlado je nato še isti dan potrdil zagrebški Narodni svet kot najvišji organ oblasti v Državi SHS. Za predsednika prve slovenske narodne vlade je bil imenovan Josip vitez Pogačnik, ki je 31. oktobra 1918 prevzel vladne posle na Kranjskem, Primorskem in v slovenskem delu Koroške in Štajerske. Poleg predsednika Pogačnika so vlado sestavljali še naslednji poverjeniki: dr. Janko Brejc za notranje zadeve, dr. Karel Verstovšek za uk in bogočastje, prelat Andrej Kalan za kmetijstvo, dr. Ivan Tavčar za prehrano, dr. Vladimir Ravnihar za pravosodje, Anton Kristan za socialno skrb, dr. Vekoslav Kukovec za finance, dr. Karel Triller za trgovino in industrijo, inž. Vladimir Remec za javna dela in obrt, dr. Lovro Pogačnik za narodno obrambo, dr. Pavel Pestotnik za promet in dr. Anton Breclj za zdravstvo. ⁸⁷⁴ Z razglasom v časnikih so bili državljani seznanjeni s člani vlade in njihovimi zadolžitvami ter z obljubo predsednika Pogačnika: »Zvesti velikim načelom, v imenu katerih smo dosegli svojo svobodo, Vam vlada obljublja, da hoče zvesto služiti narodu.« ⁸⁷⁵

Ivan Hribar, ki je aktivno deloval v vsem tem času in imel mesto v Narodnem veču, je pričakoval, da bo del slovenske vlade. Z velikim razočaranjem je v svojih Spominih zapisal: »Spoznal sem takoj brezmejno perfidnost, ki je bila zahrbtno iz-

873 Hribar, *Moji spomini*, str. 279.

874 Zapisnik sa sednice predsedništva Narodnega sveta, Ljubljana 31. X. 1918. V: *Grada o stvaranju jugoslovenske države*, str. 431.

875 *Dolenjske novice*, 34, 1918, št. 44, 7. 11., str. 174.

vršena in uganil tudi po čegavi incijativi se je to zgodilo.« ⁸⁷⁶ Z dr. Kramerjem sta se namreč vračala z zasedanja Narodnega veča v Zagrebu in zaradi množice na ulicah – Kramer ga je pustil samega – je zamudil. O tem dogodku je pisal tudi Brejc v razpravi deset let kasneje: »[...] ko so se dogovarjale v Ljubljani stranke radi sporazumne sestave Narodne vlade, nekateri gospodje trudili okrog Narodnega veča z istim namenom in so se, ko so izvedeli za dogodke v Ljubljani, nemudoma vsedli na vlak in se odpeljali v Ljubljano, – toda prišli so prepozno, da bi mogli še kaj vplivati na sestavo vlade.« ⁸⁷⁷ Hribar je svoje nezastopanje v slovenski vladi pripisal naslednjemu: »Nizkotni zavistniki smatrali so, da me nova domovina in slovenski narod v najusodnejši dobi zgodovine lahko pogrešata.« Menil je, da je sestavljena Narodna vlada, razen nekaj oseb, takšna, da je »avstrijkanstvo iz nje na veliko daljavo kar zaudarjalo.« ⁸⁷⁸

Hribar je bil prepričan, da je glavno besedo pri sestavi Narodne vlade imela Vseslovenska ljudska stranka, ki ji je pripisal vso zaroto, tudi pošiljanje vabil iz Katoliške tiskarne. Pred formalno ustanovitvijo Narodne vlade se je tega dne sestala tudi Jugoslovanska demokratska stranka na izredni seji stranke z namenom, da je to *ena najvažnejših sej, pri kateri se sklepa že o začasni vladi, v kolikor v tem vprašanju soodloča JDS*. ⁸⁷⁹

Ob imenovanju dr. Kukovca za poverjenika za finance mu je prijatelj in sošolec ter lenarški sodnik dr. Ožbe Ilaunig poslal čestitke ob imenovanju z mislijo, da »v spretne roke položilo je predsedstvo ta velevažni oddelek«. Ilaunig se je veselil Jugoslavije. Kot slovenski uradnik je namreč imel z Nemci v prejšnji državi veliko težav. ⁸⁸⁰

Slovenska vlada se je 1. novembra 1918 sestala na svoji prvi seji. Po njej so predsednik vlade Pogačnik in člana dr. Janko

876 Hribar, *Moji spomini*, str. 280.

877 Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 161.

878 Hribar, *Moji spomini*, str. 281.

879 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, vabilo JDS (Pavel Pestotnik) Kukovcu, Ljubljana, 31. 10. 1918.

880 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo O. Ilauniga Kukovcu, Sv. Lenart, 3. 11. 1918.

Brejč in Karel Triller sporočili deželnemu predsedniku Attems, da je konec njegove oblasti in da je upravo dežele prevzela narodna vlada. Razglašena je bila slovenska osamosvojitev v Državi SHS, v kateri so Slovenci živeli do združitve s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918.⁸⁸¹ Kukovec se tega časa spominja takole: »Slovenske stranke: Slovenska ljudska stranka, Jugoslovanska demokratska stranka in Jugoslovanska socialno-demokratska so bile tedaj složne in so skupaj delovale. Složno so določile tudi slovensko zastopstvo za začasno narodno skupščino v Beogradu. V prvi vladi nove Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev pod predsedstvom Stojana Protića je bilo razmerje med tedaj vodilnima slovenskima politikoma dr. Antonom Koroščem in dr. Albertom Kramerjem celo tako složno in idilično, da sta mogla v Beogradu stanovati skupno v meblirani sobi.«⁸⁸²

Po vzpostavljeni slovenski vladi in pred tem ustanovljenem Narodnem svetu za Štajersko 26. septembra 1918, na katerem so si zadali eno izmed pomembnih nalog določitev narodne meje, je bila meja osrednje vprašanje. Pokrajinski odsek Narodnega sveta za Štajersko je bil eden od treh pokrajinskih odsekov Narodne vlade.⁸⁸³ Na drugi seji pokrajinskega odseka Narodnega sveta za Štajersko 12. oktobra 1918 so razpravljali o oblikovanju državnih meja, kar je bila ena izmed nalog pokrajinskega odseka, ki so si jo zadali. Dr. Kukovec je priporočal, da je treba »vsled nujnosti tega vprašanja o njem govoriti, da ve vsa javnost, kaj zahtevamo. Celó v Ljubljani so tako malo orientirani, da se tam govori, da bo šla meja ob Dravi.«⁸⁸⁴ V *Slovenskem narodu* je Kukovec razpravjal o slovensko-nemški meji na Štajerskem, zlasti z namenom, da *morejo prizadeti činitelji zavzeti stališče*. Šlo je za mejo *ob Muri od Spielfelda do Radgone*. Kukovec je bil

881 Perovšek, *Slovenska osamosvojitev*, str. 59; Perovšek, *Iz Avstro-Ogrske*, str. 174; Brejč, *Od prevrata do ustave*, str. 163.

882 Kukovec, *Iz mojih spominov*, *Mariborski večernik Jutra* 12, 1938, št. 272, 30. 11., str. 10.

883 Narodna vlada za Slovenijo in Istro je ustanovila tri pokrajinske odseke, in sicer v Mariboru, Gorici in Trstu.

884 PAM, fond Narodni svet za Štajersko. Sg=0096/knjiga zapisnikov, str. 6. Glej tudi: Bukovec, Dr. Vekoslav Kukovec, str. 24–27.

prepričan, da ne pride v poštev, da bi na *desnem južnem bregu kakšen košček zemlje Nemcem prepustili*. Menil je, da tudi na *levem bregu Mure je kmečka okolica Radgone kljub nemškemu šolstvu in nemški duhovščini sekovske (graške) škofije ostala do danes trdo slovenska*. Kljub temu da je imela Radgona nemški značaj, je bila gospodarsko povsem odvisna od prometa s prekmurskimi Slovenci in z Murskim poljem. V članku je Kukovec zapisal, da tudi nemški radgonski meščani menijo, da se mora Radgona z okolico vred priključiti k jugoslovanski državi. Prepričan je bil, da morajo Prekmurci spadati v jugoslovansko državo in da pelje naravna prometna pot iz Prekmurja v Slovenske gorice čez Muro skozi mesto Radgona. Po Kukovčevem mnenju je odprto predvsem vprašanje pripadnosti ozemlja na levem bregu Mure od Radgone do Spielfelda (Šentilja), po kateri teče železniška povezava iz Slovenskih goric prek Šentilja v Gradec.⁸⁸⁵ Na Kukovčev poziv v *Slovenskem narodu* glede vprašanja narodne meje do Radgone se je odzval Lovro Kuharič, davčni upravitelj iz Radgone. Menil je, da je prebivalstvo Radgone večinoma proti temu, da bi pripadalo Jugoslaviji in da je v Radgoni več kot polovica prebivalcev Nemcev. Preostalo prebivalstvo so Slovenci in »Ogri, seveda samo po rodu, drugače pa se ti tudi Nemcem prištevajo.« Kuharič dalje piše: »Za Jugoslavijo so nekateri trgovci in obrtniki, meščani ne. Sicer pa so Radgončani popolnoma prepričani, da bodo Jugoslaviji dodeljeni.« Kuharič je menil tako kot Kukovec, da je na vsak način treba, da Radgona z zaledjem vred, kamor spadajo občine Stara vas na Dravskem polju (Altendorf), danes Starše, Humersdorf (v okolici Radgone) in Slovenska Gorca (Windisch Goritz), pripade Jugoslaviji. Kuharič je Kukovca povprašal tudi o prihodnji nujnosti skupnega življenja z Nemci: »Kakega mnenja pa ste gosp. Dr., ali bodo nemški uradniki in posebno še oni renegati in škodljivci našega naroda tudi še pozneje ostali med nami? Dobro bi bilo se nekaterih rešiti in ti ljudje menda to že čutijo in so začeli javkati, kaj bode ž njimi.« Kukovca je obvestil tudi o aktivnostih dveh

885 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 245, 22. 10., str. 3.

poslancev, ki hodita naokrog in pritiskata z *žandarmerijo*, da morajo za Ogrsko podpisovati. Zaključuje: »Če bode od ogrskih poslancev Prekmurje odvisno, potem, Jugoslavija ne dobi veliko te zemlje.«⁸⁸⁶ Na Kukovca se je glede meje obrnil tudi Evald Vrečko,⁸⁸⁷ šentiljski župnik, ki je hotel od Kukovca natančneje podatke, kod naj bi potekala meja od Šentilja do Radgone in kateri kraji bi prišli v Jugoslavijo. Zanima ga, *kaj bo z železnico Ljutomer–Spielfeld*. Zavedal se je, da bo kmalu treba sprejemati odločitve o poteku meje.⁸⁸⁸

Bližal se je konec vojne. Aktivnosti pokrajinskega odseka Narodnega odbora za Štajersko so se nadaljevale. Odbor kot del države SHS je zahteval vse ozemlje takratne kronovine Štajerske, kjer je prebivalo »skozi zadnja stoletja slovensko ljudstvo brez ozira na delno, vsled sistema umetno povzročenega ponemčevanja in navideznih otokov Maribora, Celja, Ptuja, Radgone in drugih krajev, ki tvorijo vsled svojega značaja kot prometna središča svojega slovenskega okoliša neločljivo del slovenske zemlje«.⁸⁸⁹ Kukovec je menil, da morajo *kot strankarji in kot narodnjaki* vedno zavzeti stališče o vsakem pojavu, ki je v skladu s programom demokratske stranke in z narodnim programom, tudi o resolucijah mestnih zastopov ter o nemških zahtevah, ki jih je objavil voditelj spodnještajerskih Nemcev dr. Otto Ambroschitsch. *K zahtevam naših Nemcev* je Kukovec pojasnil: »Kar se narodnega značaja obmejnega ozemlja tiče, moramo hvaležno priznati vsem omenjenim izjavam, da se tudi v njih

886 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo L. Kuhariča Kukovcu, Radgona, 28. 10. 1918.

887 Evald Vrečko, narodnoobrambni in prosvetni delavec, duhovnik, 16. 9. 1878, Vrh nad Laškim – 15. 1. 1939, Šentilj v Slovenskih goricah. Po končani gimnaziji je v Mariboru obiskoval bogoslovje. Kasneje je bil kaplan v Jarenini (1901–1903), od leta 1909 do smrti pa župnik v Šentilju. Kljub nemški vzgoji je kasneje postal pomemben pri utrjevanju slovenske narodne zavesti, pomagal pri preprečevanju propadanja slovenskih kmečkih posesti. Po koncu Avstro-Ogrske je postal odbornik Narodnega sveta za Štajersko, v Šentilju ustanovil narodno stražo in omogočil začetek pouka v slovenščini. Po naročilu Narodnega sveta je zbral za svoj sektor dokumentacijo o narodnostni meji in jo predložil antantni razmejivni komisiji. V sodelovanju z županom Thalerjem je pripomogel k obrambi Šentilja in zaježitvi nemškega vpliva. (Spletni SBL.)

888 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo E. Vrečka Kukovcu, Št. Ilj v Slov. gor., 7. 10. 1918.

889 PAM, fond Narodni svet, Sg=0096/knjiga zapisnikov, seja 12. 10. 1918.

smislu nemški živelj krajevno ne da ločiti od slovenskega nikjer na Spodnjem Štajerskem in enako tudi na Koroškem. Omenjene izjave naših nemških rojakov se tozadevno popolnoma strinjajo s stališčem, katero je zavzel obmejni odsek slovenskega Narodnega sveta. Nemci in Slovenci smo složni v ugotovitvi, da so takozvani nemški jezikovni otoki kot prometna središča slovenskih kmečkih okolišev neločljivi od tega slovenskega ozemlja, brez katerega bi bili gospodarsko obsojeni na smrt.«⁸⁹⁰ Kukovec v članku razmišlja tudi o Wilsonovem načelu o narodni samoodločbi, ki bi ga morebiti uporabil dr. Ambroschitsch, da bi izločil nemška mesta. Vendar je Kukovec zaupal Wilsonu, da bo, tako kot v primeru Poljakov, rešil tudi primer *nemških otokov* na slovenskem Štajerskem, upoštevajoč, da so ti otoki nastali z nasilnim nastavljanjem nemškega uradništva, z nasilno razlastitvijo in nemškimi šolami. Menil je, da se *vse to mora postaviti v prejšnji stan in se ne more priznati kot po pravici obstoječe*. Menil je, da bodo štajerski in koroški Slovenci na mirovni konferenci, ko bodo »branili svojo posest«, opozorili mednarodne sodnike na enak položaj glede zgodovine *našega nemštva*, kot je pri zgodovini poljskega nemštva, in zahtevali, da se mora upoštevati *zgodovinska resnica in izbrisati sledovi nasilstva*.⁸⁹¹ Kukovec je vseskozi zagovarjal, da kot demokrati ne smejo niti za trenutek upoštevati zahtev »naših Nemcev, da se ohrani takozvana avtonomija, oziroma izjemno stališče za Maribor, Celje, Ptuj, Celovec. Grešili bi zoper temeljna načela svoje demokratske stranke, ako bi privolili v predprave, ker bi s tem brez ozira na narodne interese globoko žalili načelo enakosti vseh državljanov. Prav radi privoščimo samoupravo zgornjim mestom kot dobri demokrati, toda le v enaki meri, kakor vsem drugim občinam.«⁸⁹² Glede šolstva je Kukovec zapisal, da bi pred davkoplačevalci težko upravičili nadaljnji obstoj treh nemških gimnazij in realk za po Ambroschitzevem mnenju 73.000 Nemcev, medtem ko

890 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 253, 29. 9., str. 2.

891 Prav tam.

892 Prav tam.

400.000 Slovencev nima niti ene srednje šole. Enako stališče je zastopal glede osnovnega šolstva. Spraševal se je tudi, po kakšni pravici bi Nemcem pustili denarne zavode. Kukovec se je v članku tudi nekoliko porogal trditvi *naših nemških sodeželanov*, da imajo pred Slovenci prednost zaradi višje kulture, in zapisal »naj se mirno zanesejo na moč te kulture, da jim bo zajamčila med ljudstvom ugodno stališče«. ⁸⁹³ Kukovec je *našim Nemcem* na pragu *nove demokratične dobe* svetoval, »naj se odrečejo v svojo lastno korist zahtevkom nevzdržljivih predpravic, ker jih mi ne smatramo niti za opravičene, niti za dopustne«. ⁸⁹⁴ Kukovec je zatrjeval, da ni namen Nemcem v jezikovno mešanih mestih odvzeti posest ter nasilno izpodrivati njihovo trgovino in obrt, ampak da bodo poleg nemških trgovcev in obrtnikov tudi Slovenci lahko našli mesto za lastni razvoj. Kukovec je videl možnost za razvoj skupnosti le v enakopravnih državljanih in zavedajoč se dolžnosti do državne skupnosti. Svoj članek v *Slovenskem narodu* je zaključil z napotilom: »Ta program si naj naši obmejni Nemci pravočasno prilastijo, mi smo si glede svojega stališča nasproti njim na jasnem.« ⁸⁹⁵

V prvih novembrskih dneh leta 1918 so bile razmere na slovenskih zahodnih in južnih mejah slabe. V Mariboru je po pooblastilu Narodnega sveta s 150 možmi vojaško oblast prevzel takratni major Rudolf Maister; Narodni svet za Štajersko ga je po vojaškem zavzetju Maribora 1. novembra 1918 povišal v generala. Maribor je bil v slovenskih rokah. Predsednik Narodnega sveta za Štajersko dr. Karel Verstovšek je ob poročanju Ljubljani o prevzemu politične in vojaške oblasti v slovenske roke prosil za dodatno vojaško moč. Dne 11. novembra 1918 so iz Maribora ponovno sporočili Narodnemu svetu v Ljubljano, da primanjkuje vojaštva in da le s težavo vzdržujejo mir. Zaradi nejasnega položaja na Štajerskem so na seji Narodne vlade SHS v Ljubljani 12. novembra 1918 sklenili, da se *naprosi Narodni*

893 Prav tam.

894 Prav tam.

895 Prav tam.

svet v Zagrebu, da pošlje po možnosti bataljon zanesljivega vojaštva (prošnja se je posredovala telefonično). ⁸⁹⁶ Dr. Kukovec, ki je bil poverjenik za finance, je ob tem opozoril »na potrebo, da z obzirom na nevarnost našega položaja na Spodnjem Štajerskem živimo z Nemci v kar mogoče dobrih odnošajih, ker nam vsak pritisk lahko vrnejo z obrestmi«. ⁸⁹⁷ Kukovec je skupaj z Verstovškom predlagal, da se izpolni obljuba, dana dobrodelnemu odboru v Gradcu, »da se odstopi mestu Gradec 50 vagonov moke od onih 340 vagonov, ki so bili zaplenjeni v Mariboru v vojaških skladiščih. Za kompenzacijo naj nemško-avstrijska vlada prevzame izplačilo plač slovenskemu uradništvu v svojem območju in naj ne ovira blagovnega prometa iz svojega območja v naše kraje.« ⁸⁹⁸ Za Štajersko je bila seja Narodne vlade 12. novembra 1918 pomembna tudi zato, ker je bilo na njej sklenjeno, da se v Mariboru ustanovi okrožno glavarstvo za celo Spodnjo Štajersko in da ta del slovenskega ozemlja ne ostane več v stiku z vlado v Gradcu.

Slovenski vojaki so prevzeli oblast tudi v Celju ter vkorakali v Gorico. Zaradi pritiska italijanske vojske so se 7. novembra 1918 iz Gorice umaknili.

Zaradi napetih razmer na mejah in po deželi so predstavniki Jugoslovanske demokratske stranke, ki so mestoma, po mnenju Perovška, pretiravali z opisom nevarnosti in možnostjo habsburške restavracije, v Narodnem vječju zahtevali, naj ta čim prej sprejme sklep o zedinjenju s Kraljevino Srbijo in Črno goro. Dr. Kukovec, ki je bil eden izmed štirih podpredsednikov JDS, je pozval, da naj dobi »jugoslovanska ideja, ki živi skozi stoletja v srcih celotnega naroda, [...] danes (svojo) praktično izvršitev«.

896 Zapisnik 13. seje NV SHS v Ljubljani, z dne 10. 11. 1918. V: *Sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921. 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919.* Za objavo pripravil Peter Ribnikar. Ljubljana 1998, str. 100; glej tudi: Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS v Ljubljani. V: *Grada o stvaranju jugoslovanske države*, str. 564.

897 Prav tam. Glej tudi: Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*, str. 64; Bukovec, *Dr. Vekoslav Kukovec*, str. 27.

898 Zapisnik 12. seje NV SHS v Ljubljani, dne 11. novembra 1918. V: *Sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani*, str. 100; *Grada o stvaranju jugoslovanske države*, str. 564.

Menil je, da v tako kritičnih časih ne moremo govoriti o »drobnjakarskih interesih posameznih plemen in o politiki fraz« in da morajo v novi državi »tisti, ki so sposobni dobiti hegemonijo v svoje roke«. ⁸⁹⁹

V dneh 23. in 24. novembra 1918 je potekala seja osrednjega odbora Narodnega vjeća v Zagrebu, kjer so sprejeli odločitev o jugoslovanski državni združitvi. Predstavniki SLS so skupaj s socialdemokratskimi udeleženci seje imeli o vprašanju jugoslovanskega zedinjenja drugačne poglede kot liberalci. Nasprotovali so naglemu zedinjenju brez poprejšnje določitve osnovnih načel zedinjenja. Toda v nadaljevanju seje so klerikalci, predstavniki SLS, kljub temu da so poslali v Zagreb najbolj izkušene može (Izidor Cankar, Bogomil Remec, Lovro Pogačnik in Franc Smodej), opustili svoje prvotno opozicijsko stališče in se pridružili večinskemu mnenju Narodnega vjeća, ki je o zedinjenju s Srbijo in Črno goro vsililo sklep o takojšnji združitvi, podreditvi unitarističnemu načelu in sprejemu monarhije. Razlog za takšno spremembo se je skrival v uspešni politični strategiji Pribičevićeve Hrvaško-srbske koalicije in srbske kraljeve vlade, ki je ovirala vrnitev predsednika Narodnega vjeća dr. Antona Korošca in predsednika Jugoslovanskega odbora dr. Anteja Trumbića v domovino. Po mnenju mnogih zgodovinarjev sta bila zagotovo edini osebi, ki bi lahko s svojo avtoriteto in prisotnostjo v Zagrebu vplivali na nadaljnji razvoj dogodkov. ⁹⁰⁰ SLS brez svojega vodje ni imela dovolj moči, da bi sama uveljavila svoje zamisli o jugoslovanskem zedinjenju, hkrati pa se je zavedala nevarnosti odrinjenja na rob dogajanja. Teden dni po seji osrednjega odbora Narodnega vjeća je prišlo do jugoslovanskega državnega zedinjenja. Za vse tri slovenske stranke, še posebej za liberalno, katere predstavniki so bili pri tem še posebej aktivni, je bilo to legitimno dejanje, ki se je zgodilo po njihovi volji, zaradi njihovega pristanka in pooblastil. Dne 28. novem-

899 Zapisnik sa sednice središnjeg odbora Narodnega vjeća SHS. V: *Grada o stvaranju jugoslovenske države*, str. 641; Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 93–94.

900 Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 176; Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 94–103.

bra 1918 se je zagrebška delegacija zbrala pri prestolonasledniku Aleksandru in pritiski srbskih krogov in Pribičevića so dosegli, da se je delegacija seznanila z dokončnim srbskim stališčem, to je stališčem centralizma in dedne monarhije Karadjordjevičev, kar pa se je razlikovalo od sklepov zagrebškega Narodnega vjeća. V takšnih okoliščinah in zaradi vpliva dejstva, da Italija vse bolj ogroža jugoslovanske (hrvaške) kraje, je delegacija odstopila od prvotne opredelitve zedinjene države. Zgodila se je *kapitulacija delegacije*. ⁹⁰¹ Pomembno vlogo pri tem so imeli tudi slovenski liberalci, zlasti Kramer, ki je 30. novembra 1918 v Beogradu posebej opominjal slovenske člane delegacije, naj ne postavljajo nobenih pogojev glede monarhije, temveč jo morajo brez odlašanja sprejeti. ⁹⁰² Odstop SLS od svojega programa je ena najvidnejših značilnosti jugoslovanskega zedinjenja 1918. To pa je pomenilo tudi eno od največjih in pomembnih zmag slovenskega liberalizma proti SLS. Slovenski liberalci so uresničili svoj unitaristični, centralistični in monarhistični koncept jugoslovanske združitve. Postali so pomemben državotvorni politični dejavnik, ki je v odločilnem trenutku dejavno vplival na dokončno oblikovanje jugoslovanske države. Izkoristili so neugodne mednarodne okoliščine o ogroženosti slovenskih narodnih meja, kar je bil glavni argument v rokah liberalcev in s katerim so pritiskali na tiste slovenske politične stranke, ki so nasprotovale uvedbi monarhistične oblike vladavine v novi državi. ⁹⁰³ Slovenski liberalci so jugoslovansko *monarhocentralistično* državo predstavili kot zgodovinsko nujo, kot zrelo in odgovorno narodno-politično odločitev.

Omeniti velja tudi Kukovčeve stike s pravnikom in politikom Bogumilom Vošnjakom (1882–1959), ⁹⁰⁴ ki je bil od konca leta 1918 dalje glavni tajnik jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci v Parizu. V pismu Kukovcu je predlagal, naj v Beogradu poskrbi, da se bodo bolje *čuvali interesi slovenskega dela*

901 Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 97.

902 Prav tam.

903 Prav tam. Glej tudi: Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 181, 182.

904 *SBL*, 4. knj., str. 583.

našega naroda v zunanji službi, kjer je slovenski element skoraj nezastopan.⁹⁰⁵

V novi državi je dr. Kukovec opravljal naloge poverjenika za finance in se že novembra 1918 srečeval z nezmožnostjo izplačevanja plač uradnikom, uslužbencem in učiteljem. V *Slovenskem narodu* je objavil prispevek *Beseda v pojasnilo!*, v katerem je pojasnil razmere, ki so nastale zaradi razmerij z Gradcem, Dunajem in Celovcem. Pomiril je državne uslužbence, da bo z novim letom bolje, saj *bomo stali že popolnoma na lastnih nogah.*⁹⁰⁶ Za reševanje denarnih zapletov se je Kukovec kot zastopnik slovenske narodne vlade s sklepom s prve seje Narodne vlade v Ljubljani 1. novembra 1918, ki ga je pooblašala, »da dvigne gotovino, ki se nahaja pri avstro-ogrski banki in pri finančnem ravnateljstvu v Ljubljani, jo založi pri slednjem in nakazuje izplačila«,⁹⁰⁷ novembra podal v Gradec po denar v avstrijsko narodno banko. Ko se je z avtom vračal v Ljubljano, je obiskal tudi svoje nekdanje vojaško taborišče v Lebringu. Spominjal se je, da je »avstrijska vojaška straža za menoj streljala. To je potrdil tudi tezenski postajni načelnik g. Florjančič, ki je bil tedaj na postaji v Lebringu uslužben.«⁹⁰⁸ Kot poverjenik za finance je Kukovec na sejah Narodne vlade vlagal številne predloge za ureditev težkega finančnega stanja na prehodu iz ene države v drugo. Tako je predlagal, da naj bo poslovanje finančnih uradov na prvi stopnji ločeno od poslovanja političnih uradov. Kot drugo stopnjo je predlagal ustanovitev okrajnih finančnih direktij, kot tretjo in zadnjo stopnjo pa deželno finančno ravnateljstvo. Predlagal je tudi rešitev vprašanja *benečanskih lir in odštemplanja avstrijskega papirnatega denarja*. Zadnji predlog na seji ni bil potrjen, druge predloge, vključno z razveljavitvijo odredbe prejšnje vlade o kuhanju žganja in sadja, pa so sprejeli

905 PAM, fond Kukovec, Sg=1585/Varia, pismo B. Vošnjaka Kukovcu, Pariz, 22. 11. 1919.

906 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 248, 29. 11., str. 3.

907 Zapisnik seje Narodne vlade v Ljubljani, z dne 1. novembra 1918. V: *Sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani*, str. 53.

908 Kukovec, Iz mojih spominov, *Mariborski večernik Jutra*, 12, 1938, št. 272, 30. 11., str. 10.

Red Svetega Save
(PAM, fond Vekoslav Kukovec, Sg=1585)

na tretji seji Narodne vlade.⁹⁰⁹ Tudi na naslednjih sejah je bilo vprašanje o denarnih zadevah v ospredju Kukovčevega političnega dela.⁹¹⁰ Na 24. seji Narodne vlade SHS 26. novembra 1918 je Kukovec poročal o svojih pogovorih s finančniki v Zagrebu

909 Zapisnik seje NV SHS v Ljubljani, z dne 3. novembra 1918. V: *Sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani*, str. 65.

910 Zapisnik seje NV SHS v Ljubljani, z dne 5. novembra 1918. V: *Sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani*, str. 76.

Red Belega orla
(PAM, fond Vekoslav Kukovec, Sg=1585)

o *ureditvi naših financ.* Na seji je tekla debata tudi o višini plač poverjenikov vlade.⁹¹¹

Kukovec je dejavno deloval tudi kot podpredsednik Jugoslovanske demokratske stranke, saj so konec leta 1918 potekali shodi stranke po različnih štajerskih krajih. Na njih je Kukovec nastopil kot govornik in pojasnjeval politični položaj.⁹¹² Sode-

911 *Sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani*, str. 140.

912 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 287, 3. 12., str. 2; št. 289, 5. 12., str. 2; št. 292, 9. 12., str. 2; št. 300, 18. 12., str. 2; št. 304, 23. 12., str. 2; št. 308, 30. 12., str. 3.

loval je tudi na različnih narodnih shodih in proslavah, kot je bila na primer proslava narodnega praznika v Brežicah, kjer se je zbralo po poročilih častnikov več kot 5000 ljudi. S proslave so poslali regentu Aleksandru *prisrčno udanostno izjavo*.⁹¹³

Nova država je Kukovca za njegovo delovanje nagradila z odlikovanji. Prejel je odlikovanje I. reda sv. Save (14. oktobra 1920) in odlikovanje V. reda belega orla (6. januarja 1922).⁹¹⁴

913 *Slovenski narod*, 51, 1918, št. 298, 16. 12., str. 3.

914 Listini sta v PAM, fond Kukovec, Sg= 1585. Red sv. Save, ki se je podeljeval od leta 1883, je bilo splošno odlikovanje za zasluge. V času Kraljevine SHS in Jugoslavije je bilo odlikovanje sv. Save oblika nagrajevanja za zasluge na različnih področjih javnega življenja. Odlikovanje je v tem obdobju izdelovala delavnica bratov Huguenin. Odlikovanje red belega orla je bilo visoko vojaško odlikovanje, ki je tudi v času Karadorđevićev ohranilo visoko mesto med državnimi odlikovanji. Imelo je pet stopenj, začenši s V. stopnjo. Po prvi svetovni vojni je tudi to odlikovanje izdelovala švicarska delavnica bratov Huguenin, kasneje se je v izdelavo odlikovanja reda belega orla vključila tudi varaždinska delavnica Frana Sorlinija. V: Car, Muhić: *Odlikovanja Srbije i Jugoslavije od 1859. do 1941.*, str. 120–255; Glej: *ES, 8. knj.*, str. 86.

POVZETEK

POLITIK

VEKOSLAV KUKOVEC

**POLITIČNO DELOVANJE
DO LETA 1918**

Politično delovanje Vekoslava Kukovca se je začelo v času njegovega študija v Gradcu. To je bil čas, ko se je habsburška monarhija znašla v hudi krizi. Velik problem je bil ohlapen dualistični ustroj monarhije. Čeprav so obe državni polovici povezovali skupni vladar, skupne finance, skupna vojska in enotna zunanja politika, sta bili med seboj popolnoma ločeni. Odnose med njima je oteževala tudi razvejana birokracija. Cislahtanija je bila – v primerjavi s čisto madžarsko nacionalno državo – zgolj mozaik narodov.

Po padcu Taaffejeve vlade, ki jo je pokopal neuspešen poskus uvedbe državnozbornske volilne reforme, je mesto ministrskega predsednika 11. novembra 1893 zasedel knez Alfred Windischgraetz. Njegovo vlado je podpirala »nenačelna koalcija« tistih strank, ki so zrušile Taaffejevo volilno reformo. Nova vlada si je za svoj cilj zadala prav volilno reformo. Trenja ob njej so bila velika, zlasti so ji nasprotovali v konservativnem Hohenwartovem klubu in tudi v Združeni liberalni levici. Neugodnim razmeram v koaliciji se je pridružilo še »celjsko vprašanje«, ki je sprožilo val nemškega nacionalizma v alpskih deželah in solidarnost sudetskih Nemcev z ogroženimi brati na jugu monarhije. Celjsko gimnazijsko vprašanje je tako postalo glavni problem avstrijske notranje politike. Pravzaprav je pomenilo »mejnik v zgodovini Avstrije« in povzročilo padec Windischgraetzove vlade.

Badenijeve jezikovne naredbe, ki so se jim uprli Nemci, so pokazale na zaostrene nacionalne odnose. Ob tem je parlament paralizirala še nemška obstrukcija. Ob ukinitvi jezikovnih naredb v času Claryjeve vlade oktobra 1899 je nemško obstrukcijo nadomestila češka.

Koerberjeva vlada na prelomu stoletja (1900–1904) si je z ambicioznim gospodarskim programom prizadevala izničiti nacionalizem, vendar ni bila uspešna. Nacionalni konflikti so se stopnjevali in že leta 1904 je državni zbor postal prizorišče besnih spopadov in obstrukcijskih manevrov.

Tudi v slovenski politiki, zlasti na Kranjskem, so se v tem času do skrajnosti zaostriili odnosi med katoliškim in liberalnim

taborom. Prvi katoliški shod leta 1892 v Ljubljani je postavil temelje katoliške politične organizacije in katoliški tabor se je hitro krepil. Tako so na Kranjskem med letoma 1893 in 1895 ustanovili vrsto okrajnih katoliških političnih, izobraževalnih in tudi delavskih društev in organizacij. Rezultati širokega družbenega dela na podeželju so prišli do izraza že na deželnozbornskih volitvah novembra 1895, ko je Katoliški narodni stranki uspelo osvojiti vse mandate v kmečki kuriji.

V liberalnem (narodno naprednem) taboru dolgo niso našli odgovora na razmah katoliškega tabora. Shod zaupnikov »narodno napredne« stranke novembra 1894 v Ljubljani je potekal v znaku ponujene sprave katoliški stranki. Toda želja kranjskih liberalcev, da bi na narodnem programu obnovili »slogo« s katoliškimi konservativci, je bila iluzorna. Narodna stranka se je kmalu po ustanovitvi začela s katoliško zapletati v vedno ostrejšo polemiko. Ob koncu stoletja se je na Kranjskem razvnel boj, ki je segal v vse sfere družbenega življenja. Liberalni tabor je doživljal poraz za porazom. Tako kot drugod po monarhiji je liberalizem svojo moč ohranil le na kulturnem področju, na političnem pa je njegova moč plahnela.

Ideološko-strankarski spopad na Kranjskem na začetku devetdesetih let 19. stoletja je krepil Katoliško narodno stranko (KNS), ki je z zadrugami in posojilnicami ter oprta na cerkveno organizacijo večala vpliv, zlasti med kmečkim prebivalstvom. S širjenjem volilne pravice se je njen vpliv še povečeval.

Nastanek katoliške in liberalne politične organizacije na Kranjskem je spodbudil ideološko in politično diferenciacijo na celotnem slovenskem ozemlju, vendar je bil v »obmejnih« deželah ta proces veliko počasnejši. Vztrajanje na skupni »narodni« politiki v »obmejnih deželah« (Goriška, Štajerska, Trst) je bilo posledica stopnjujočega se občutka nacionalne ogroženosti. Medtem ko je Kranjska pod Taaffejevo vlado dobila status večinsko slovenske dežele in so Slovenci pridobili vrsto jezikovnih koncesij, so se obmejni Slovenci soočali z naraščajočim nemškim in italijanskim nacionalizmom. Kljub temu so obmejne de-

žele sledile kranjskemu scenariju. Na Goriškem je prišlo do razcepa leta 1899/1900, na Štajerskem pa se je sloga ohranila do leta 1906, čeprav so se trenja med obema deloma Narodne stranke, katoliškim in liberalnim, stopnjevala od srede devetdesetih let 19. stoletja. Trenja med obema strujama so prišla do izraza zlasti ob volitvah, ko so se pojavile dvojne kandidature. Korošec je na Štajerskem uveljavljal Krekova načela, liberalno usmerjeni študentje – mladi narodni radikalci – so bili nezadovoljni z razmerami. Eden takih je bil tudi mladi Vekoslav Kukovec.

Ko je Kukovec leta 1902 prišel v Celje, se je slogaška politika že izpela. Kljub temu da z razmerami v mestu ni bil zadovoljen, se je aktivno vključil v politično delo. Postal je član Narodne čitalnice in nekaterih drugih društev. Še posebej dejaven je bil v društvu Naprej, ki je usmerjalo celjsko politiko. Sodeloval je na številnih shodih in v ospredju njegovih govorov sta bili gospodarska in šolska tematika. V slovenski politiki v Celju je postajal vedno pomembnejši. Na njegovo pobudo je leta 1905 uredništvo *Domovine* prevzel njegov prijatelj Vekoslav Spindler in celjska *Domovina* se je začela jasno nagibati na liberalno stran. Kukovec in Spindler sta zaradi bolezni in odsotnosti do tedaj enega najvplivnejših celjskih politikov dr. Ivana Dečka prevzemala narodno politiko v Celju v svoje roke. Na krepitev njenega položaja so vplivale tudi splošne politične razmere v monarhiji, ki se jim je bilo treba nemudoma prilagoditi. V prvi vrsti je bilo to vprašanje o uvedbi splošne (moške) volilne pravice. Zahteve za njeno uvedbo, ki sta jim jeseni 1905 morala prisluhniti cesar in ministrski predsednik Gautsch, so v politično življenje na Štajerskem vnesle novo dinamiko. Katoliški del narodne stranke na Štajerskem se je na preimenovanje KNS na Kranjskem v Slovensko ljudsko stranko (SLS) 27. novembra 1905 nemudoma odzval in začel delovati v tej smeri. Krmilo štajerske katoliške politike je prevzel dr. Anton Korošec. Po drugi strani pa so se mladi narodni radikalci v celjskem liberalnem taboru zavedali, da je politika sloge preživeta.

Mladi štajerski narodnjaki so septembra 1906 prekinili sodelovanje s »štajerskimi klerikalci« in predstavili svoj pro-

gram v knjižici *Štajerski Slovenci, kaj hočemo?*, ki jo je v sodelovanju z Vekoslavom Kukovcem napisal Vekoslav Spindler, urednik *Domovine*. Program je zahteval narodno politiko. Štajerski narodnjaki so začeli z aktivnostmi za ustanovitev narodne stranke. Vodilna osebnost novonastajajoče stranke je bil dr. Vekoslav Kukovec. Dne 8. decembra 1906 je bila v Celju ustanovljena štajerska Narodna stranka in politika sloge je bila dokončno končana.

V katoliškem taboru so vse pogosteje kazali interes za ustanovitev lastne stranke s katoliško-socialnim predznakom. Dne 21. januarja 1907 so v Mariboru ustanovili katoliško Slovensko kmečko zvezo pod vodstvom Frana Roškarja. Toda neformalni vodja nove stranke je bil dr. Anton Korošec.

V času pred prvo svetovno vojno se je nacionalno vprašanje v monarhiji še zaostriilo. Čas balkanskih vojn je še posebej aktualiziral jugoslovansko vprašanje.

Kljub poskusom skupnega delovanja obeh političnih taborov na Štajerskem, zlasti ob pobudi za ustanovitev Spodnještajerskega narodnega sveta, sta se obe stranki pred volitvami v štajerski deželni zbor spustili v brezkompromisni boj za volivce. V dokaj umazanem volilnem boju se Narodna stranka ni najbolje znašla. Katoliški kandidati so osvojili 12 od skupaj 13 slovenskih mandatov. Edini liberalni mandat je v »slovenski trški skupini« pripadel Vekoslavu Kukovcu.

Delovanje Vekoslava Kukovca v štajerskem deželnem zboru je zaznamovalo nenehno nasprotovanje in šikaniranje slovenskih klerikalnih poslancev, zato je Kukovec, tudi za »narodne stvari«, iskal podporo pri socialdemokratih. Nasprotovanja in obtožbe med večino slovenskih poslancev in na drugi strani osamljenim liberalcem Kukovcem so se prenašala v strankarska glasila, ki so bila polna obtožb in norčevanja, zlasti klerikalnih poslancev. Kukovec je vlagal predloge in interpelacije predvsem s področja šolstva in gospodarskih zadev.

Višek spora med Kukovcem in poslanci Kmečke zveze pa je pomenila obstrukcija slednjih leta 1912, ki je Kukovec ni odo-

braval. Oba tabora sta razloge za in proti predstavljala svojim volivcem na številnih zborih in v časopisnih člankih.

Pred prvo svetovno vojno je bilo Kukovčevo politično delovanje opazno tudi v strankarskem življenju. Narodna stranka je kljub napovedim v klerikalnih časnikih, da se ji bliža konec, nadaljevala svoje delo. Organizirala je številne politične in gospodarske shode, Zveza narodnih društev, ki je bila ustanovljena pod okriljem Narodne stranke, pa je organizirala tečaje. Dr. Kukovec se je udeleževal tudi shodov slovenskih učiteljev in jih podpiral v njihovih zahtevah. Tako je sodeloval na velikem učiteljskem shodu v Mariboru, ko so se sredi avgusta 1909 zbrali učitelji iz vseh slovenskih pokrajin.

Politična diferenciacija se je v letih pred prvo svetovno vojno še stopnjevala. Posledica pregretega ozračja se je zrcalila tudi na osebni ravni, saj se je Kukovec srečeval s številnimi tožbami, ki so bili vložene zoper njega.

Narodna stranka se je spopadala s številni težavami, tudi gospodarske in finančne razmere niso bile ugodne. V primerjavi s klerikalci, ki so imeli za seboj močne denarne zavode in cerkveno organizacijo, se je Narodna stranka ukvarjala z oslabeлим vplivom. Še tiste redke denarne organizacije, ki so bile pod vplivom ali vodstvom Narodne stranke, so pestile težave, na primer šoštanjsko posojilnico. A stranka je svojo moč videla le v nadaljevanju dela, in sicer s prirejanjem različnih shodov.

Prva svetovna vojna je močno posegla v politično življenje Slovencev. Dvajset let kasneje je Kukovec v svojem referatu *Slovenci 1914* razpravljal o tej prelomnici za Slovence. Med vojno je bil Kukovec rezervni poročnik v Thalerhofu in Lebringu, od koder je vzdrževal politične stike z ožjo domovino. O tem priča bogata korespondenca.

Vojna pa je pomenila tudi poskus skupnega nastopa obeh štajerskih strank glede narodnih vprašanj. Leta 1917 je Narodna stranka na zaupnih shodih proučevala možnosti za skupno delo in povezovanje s klerikalci, še zlasti ob dejstvu, da so vsi

jugoslovanski poslanci državnega zbora podali izjavo o združitvi avstroogrskih jugoslovanskih dežel v samostojno enoto.

V zadnjem letu habsburške monarhije, v obdobju deklaracijskega gibanja, so se v obeh najmočnejših političnih taborih zgodile pomembne spremembe. V kranjski Slovenski ljudski stranki je spor med mladini in starini decembra 1917 dosegel vrhunec, kar se je posledično kazalo tudi v Vseslovenski ljudski stranki. Iz vodstva so izključili dr. Ivana Šušteršiča, ki v primerjavi s Krekom in Korošcem ni podprl Majniške deklaracije. V tem času se je začel povezovati tudi slovenski liberalni tabor z željo, da se ustanovi vseslovenska napredna stranka. Do srede 1918 je potekala obširna korespondenca med liberalci, zlasti štajerskimi. Junija 1918 je slovenska liberalna politika storila korak, ki ji je omogočil, da je tudi slovenski liberalni tabor postal vseslovenski politični subjekt. Z združitvijo obeh pokrajinskih narodnih strank in vseslovenske politične skupine Štajerske, Koroške in Primorske je bila ustanovljena Jugoslovanska demokratska stranka (JDS). Slovenski liberalni tabor se je politično in organizacijsko združil in se v naslednjih letih čvrsto oklenil jugoslovanskega nacionalnega unitarizma. Najaktivneje se je zanj zavzemal prav Kukovec, ki je bil tudi eden izmed pobudnikov za združitev liberalnega tabora ter pripadnik mladoliberalnega krila. Začel je tesneje sodelovati s Hrvati.

Ustanovitev Narodnega sveta za slovenske dežele in Istro jeseni 1918 je bila prvi korak. Vojaški položaj Avstro-Ogrske se je slabil in politični voditelji habsburških Jugoslovanov so začeli z aktivnostmi za uresničitev samoodločbe narodov, zajetih v državne meje monarhije. Razprava o prihodnji ureditvi jugoslovanske države je bila sporno vprašanje v programskih načelih klerikalcev in liberalcev ves čas njegovega pojavljanja. Polemika med obema poloma je pokazala, da tudi pri uresničevanju enega najpomembnejših narodovih vprašanj sodelovanje med političnima taboroma ni možno.

S Pozivom, objavljenim 23. oktobra 1918, naj po mestih in vaseh ustanovijo odbore za zaščito ljudi in premoženja, so habs-

burški Jugoslovani začeli živeti svoje, od monarhije ločeno življenje. Nastala je Država SHS in Narodni svet je postal vrhovna oblast v novi državi. Kukovec je v njej prevzel nove naloge, postal je poverjenik za finance. Dejavno je deloval tudi kot podpredsednik Jugoslovanske demokratske stranke. V novi državi Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je opravljal pomembne naloge in naredil odlično kariero.

Vekoslav Kukovec se je od mladega narodnega radikalca, ki se je začel politično oblikovati v študentskih letih v Gradcu, osebno in politično dokončno oblikoval v Celju. Tam je po odhodu starejših politikov (Dečko, Serbec) in zaradi nezadovoljivih političnih in gospodarskih razmer skupaj z liberalnimi somišljeniki ustanovil štajersko Narodno stranko. S strankarskim delovanjem in zagovarjanjem ter predstavljanjem liberalnih idej, s poudarkom na izobraževanju in nujnosti lastnega gospodarskega razvoja, je širil svojo prepoznavnost, ki se je obrestovala na volitvah leta 1909, ko je bil izvoljen v štajerski deželni zbor. Med slovenskimi poslanci je bil edini liberalec. Podpore pri svojih predlogih in interpelacijah med slovenskimi klerikalnimi poslanci ni imel, zato jo je večkrat poiskal med socialdemokratskimi poslanci v deželnem zboru. Ob tem je treba omeniti, da Slovenci v deželnem zboru niso mogli veliko doseči, saj so imeli premalo poslancev in pogosto so morali sodelovati s katoliškimi konservativci.

V zadnjih letih monarhije je Kukovec odigral pomembno vlogo v povezovanju liberalnega gibanja in strank ter pomembno prispeval k ustanovitvi JDS. Nova država in drugačna delitev političnih sil ter zmožnost Kukovčevega političnega povezovanja so mu v novi državi prinesli zavirljivo politično kariero.

Čas Kukovčevega političnega delovanja do konca habsburške monarhije bi lahko označili kot obdobje, ko se je mladi Kukovec iz mladeniča, ki je z zanimanjem spremljal dogajanja v graškem liberalnem študentskem krogu, zlasti med narodnimi radikali, in izražal svoje nezadovoljstvo s političnimi razmerami doma, oblikoval v vodilno politično osebnost liberalnega tabora

na slovenskem Štajerskem. Med organizacijskimi sposobnosti mu glede na rezultate lahko pripišemo zmožnost povezovanja in javnega nastopanja. Dr. Vekoslav Kukovec je ob pripravah na novo državno tvorbo in vstopu vanjo deželno politiko hitro in spretno zamenjal za pomembna mesta v državnih organih.

SUMMARY

POLITICIAN

**VEKOSLAV KUKOVEC
AND HIS POLITICAL
ACTIVITIES UNTIL 1918**

The political activities of Vekoslav Kukovec began in his study years in Graz. These were very critical times for the Habsburg Monarchy. A big problem was the Monarchy's lax dualistic structure. Although both state parts were connected by the joint sovereign, joint finances, joint army and the unified foreign politics, they were totally divided. The branched bureaucracy also made the relations between the state parts difficult. Cisleithania was in comparison with a pure Hungarian national state just a mosaic of nations.

After the fall of the Taaffe's government, which was ruined by the unsuccessful attempt of introducing a parliamentary election reform, Prince Alfred Windischgraetz became the Prime Minister on 11th November 1893. His government was supported by the "unprincipled coalition" of the parties that blew up Taaffe's election reform. The new government set an election reform as its goal. The reform contradictions were big; the heaviest opponents were the conservative Hohenwart club and the Joined Liberal Left. The "Celje question", which activated a wave of German nationalism in the Alp states, as well as the solidarity of the Sudetes Germans with the endangered brothers in the South of the Monarchy, also played a big part in the unpleasant situation within the coalition. The Celje gymnasium question became therefore the major problem of the Austrian inner politics. It actually meant the "milestone in the Austrian history" and it caused the fall of the Windischgraetz's government.

Badeni's language decrees, which were opposed by the Germans, reflected the tense national relations. Besides all of these the parliament was paralysed by the German obstruction. When in October 1899, in the times of Clary's government, the language decrees were annulled, the German obstruction was substituted by the Czech one.

Koerber's government at the turn of the century (1900–1904) strived to negate the nationalism with an ambitious economic programme. The programme did not succeed. The

national conflicts were increasing and already in 1904 the parliament turned into a scene of angry conflicts and obstructive manoeuvres.

The relations in the Slovene politics, especially in Carniola, also became very strained between the catholic and liberal party. The first catholic meeting in 1892 in Ljubljana set foundations for the catholic political organisation and the catholic party became stronger very fast. Between 1893 and 1895 a line of district catholic political, educational as well as worker's associations and institutions was established. The results of a broader social work in the country were already shown on the state elections in November 1895, when the Catholic National Party succeeded in winning all mandates in the country Curia.

In the liberal (nationally progressive) party they were for a long time unable to find the answer to the growth of the catholic party. The meeting of the "nationally progressive" party confidants in November 1894 in Ljubljana was all in the sign of offered reconciliation for the catholic party. The wish of the Carniola "liberals" to achieve "unity" with the catholic conservatives in the national programme was illusory. The National Party got, soon after its establishment, more and more entangled with the catholic party. At the end of the century a fight broke out in Carniola, which was infiltrated in all spheres of social life. The liberal party faced one defeat after another. As in other part of the Monarchy the liberalism kept its powers only in the fields of culture, whereas in the political its powers were diminishing. The ideological party fight in Carniola in the beginning of the 90s of the 19th century strengthened the Catholic National Party, which by establishing cooperatives, loan banks and relying on the Church increased its influence among the country population. With spreading the right to vote its influence also grew.

The establishment of catholic and the liberal political organisations in Carniola stimulated the political differentiation on the whole Slovene territory although the process was much

slower in the “border” states. The insistence on a common “national” politics in the “border” states (Goriška, Styria, Trieste) was the effect of the growing feeling of national jeopardy. While Carniola got a status of mostly Slovene state and the Slovenes got a series of language concessions under Taaffe’s government, the Slovenes in the border regions on the other hand were faced with a growing German and Italian nationalism. Nevertheless the border states followed the Carniola scenario. In Goriško there was a split in 1899/1909, in Styria the unity was kept until 1906, although the conflicts between both – the catholic and the liberal - part of the National Party were intensified until the middle of the 90ies of the 19th century. The frictions between both currents were very distinct during the elections, as double candidatures occurred. Korošec enforced Krek’s principles in Styria and the liberally oriented students – young national radicals – were unsatisfied with the situation. One of them was also the young Vekoslav Kukovec.

When Kukovec arrived to Celje in 1902, the times of the unity politics were already over. Although he was not satisfied with the situation in Celje, he soon got very much involved into political work. He became a member of the National “Reading Room Movement” and some other societies. He was especially active in the “Naprej” society, which directed the Celje politics. He participated in many meetings and in the centre of his speeches were economic and educational themes. He became a very important member of the Slovene politics in Celje. Vekoslav Spindler, a friend of Kukovec, took over the editorship of “*Domovina*” in 1905 on his initiative and the “*Domovina*” started leaning towards the liberal side. Kukovec and Spindler, because of disease and absence of one of the most important Celje politicians, Ivan Dečko, Ph.D., took the national politics in Celje in their own hands. Their positions were strengthened by the general politic situation in the Monarchy, which had to be adapted immediately. First, there was the question of general (men) right to vote. The demands of its initiation that were introduced to

the Emperor and his Prime Minister Gautsch in Autumn 1905 brought fresh dynamics into the Styria political life. The catholic part of the National Party in Styria reacted to the name change from Carniola KNS (Catholic National Party) to SLS (Slovene People’s Party) on 27th November 1905 and started with activities right away. Anton Korošec, Ph.D. became the leader of the Styria catholic politics. On the other side the young national radicals in the Celje liberal party new that the unity politics is obsolete.

The young Styria patriots broke off with the “Styria clericalists” in September 1906 and introduced their programme in a booklet *Štajerski Slovenci, kaj hočemo?* (“*Styria Slovenes, What Do We Want?*”), that was written by the editor of “*Domovina*” Vekoslav Spindler in cooperation with Vekoslav Kukovec. The programme demanded national politics. The Styria patriots began with activities to establish a new National Party. The main figure in the new party was Vekoslav Kukovec, Ph.D. On 8th December 1906 the Styria National Party was founded in Celje and the unity politics was definitely history. In the catholic party there were strong interests in establishing an own party with catholic-social connotation. On 21st January 1907 a catholic Slovene Farmers’ Union under the lead of Fran Roškar was founded in Maribor. However, the informal leader of this party was Anton Korošec, Ph.D.

Before World War I. the national question in the Monarchy became very strained. The times of Balkan wars actualised the Yugoslav question.

Despite the tries for common activities of both political parts in Styria, mostly while initiating the foundation of Lower Styria National Board, both parties fought uncompromisingly for their votes for the Styria Provincial Government. Yet, the National Party did not play well in the dirty election campaign. The catholic candidates won 12 out of 13 Slovene mandates. The only liberal mandate in the “Slovene market-town group” went to Vekoslav Kukovec.

The activities of Vekoslav Kukovec in the Styria Provincial Government were signed with constant contradictions and chicaning from the side of the Slovene clerical members of parliament. Therefore Kukovec sought support, also when it came to the “national matters”, from the social democrats. The contradictions and accuses between the majority of Slovene members of parliament on one side and the lonely liberalist Kukovec on the other side were also reflected in the party bulletins, which were full of accusations and mocking, mostly from the clerical side. Kukovec filed suggestions and interpellations on educational and economic issues.

The peak of the dispute between Kukovec and the members of Farmers Union was the obstruction in 1912, of which Kukovec did not approve. Both sides presented reasons for pro and contra on numerous meetings and newspaper articles to their voters. In the times before World War I. Kukovec’s political activities are noticeable also in the party life.

The National Party continued with its activities, although the clerical newspapers predicted its early end. It organised many political and economic meetings and the Zveza narodnih društev (Union of National Societies), which was founded by the National Party, organised different classes. Kukovec, Ph. D. took part in the meetings of the Slovene professorship and supported their demands. He took part in the professorship meeting in Maribor in August 1909, where teachers of all the Slovene regions gathered.

The political differentiation intensified in the years before World War I. The effects of the overheated political atmosphere were also seen in his private life, for Kukovec had to face numerous lawsuits against him.

The National Party had to face many difficulties, for the economic and financial circumstances were not favourable. In comparison with the clericals, who had the support of heavy financial institutions and the Church, the National Party had to deal with a weakened political influence. Even the rare mone-

tary organisations that were under the influence or leadership of the National Party had problems, like for instance the loan bank in Šoštanj. Nevertheless the Party saw its powers only in carrying on with its work, i.e. with organising different meetings.

World War I. interfered with the Slovene political life. This was the theme of Kukovec’s proceeding *Slovenci 1914* (“*Slovenes 1914*”) twenty years later. In the wartimes Kukovec was a back-up lieutenant in Thalerhof and Lebring, from where he kept political contacts with his homeland. There is a rich correspondence to prove it.

The war was a chance for a common standpoint of both Styria parties regarding the national questions. In 1917 the National Party studied the possibilities of connecting with the clericals. Mostly was this because all of the Yugoslav members of parliament gave their votes for unification of Austria-Hungarian Yugoslav states into an independent unit.

In the last year of the Habsburg Monarchy, in the period of declarative movement, many important changes occurred in both strongest political sides. In the Carniola Slovene People’s Party the dispute between the young and the old reached its peak in December 1917 and it also influenced the All-Slovene People’s Party. Ivan Šušteršič, Ph. D. was excluded from the party’s leadership because he did not support the May declaration like Krek and Korošec did. In this time the Slovene liberal side also started to connect and they wished to establish an All-Slovene progressive party. Until the middle of 1918 there was a vivid correspondence between the liberals, mostly between the Styria ones. In June 1918 the Slovene liberal politics took a step that enabled it to become an All-Slovene political subject. The Jugoslovanska demokratska stranka (JDS – Yugoslav Democratic Party) was founded with the coalition of provincial National, as well as the All-Slovene Styria, Carinthia and Primorska, political groups. The Slovene liberal side was joined politically and organisationally and clang to the Yugoslav national unitarism. The most active in this process was Kukovec, who was also one

of the initiators of a joint liberal party and a member of young liberal wing. He started with a close cooperation with the Croats.

The establishment of the National Board for Slovene states and Istria in autumn 1918 was a big step. The military situation of Austrian-Hungary was getting weaker and the leaders of the Habsburg Yugoslavs started with activities for self-determination of nations on the Monarchy's borders. The discussions of future organisation of the Yugoslav state were a contentious question in programmes of principled clericals and liberals. The polemics between both sides showed that even with one of the most important national questions the cooperation of the political parties will not be possible.

With the Appeal on 23rd October 1918, that in the cities and towns the boards for protection of men and property should be organised, the Habsburg Yugoslavs started with their own, Monarchy independent life. The new State of Serbs, Croats and Slovenes was established and the National board became the supreme power in the new state. Kukovec took over new duties in the new state and became financial trustee. He was also active as the vice-president of the Yugoslav Democratic Party. In the new state, in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Kukovec had a lot of important duties and he made a great career.

Vekoslav Kukovec turned from a young national radical, who started his political life in the study years in Graz and developed personally and politically in Celje, where, after older politicians (Dečko, Sernec) left and unsatisfactory political and economic situation, he turned into one of the liberals, who founded the Styria National Party. Through his activities in the party and the introduction of liberal ideas, with the emphasis on education and necessity of own economic development, he spread his recognisability, which paid off in the elections in 1909, when he was elected into the Styria Provincial Government. Among the Slovene members of parliament he was the only liberal. He did not have any support for his proposals and interpellations among the Slovene clericals. Therefore he sought support wi-

thin the social democrats. It has to be mentioned that Slovenes could not achieve much in the provincial government, for they had too little members of parliament and they often had to cooperate with catholic conservatives.

In the last years of the Monarchy Kukovec played an important role as connector of the liberal movement and parties and he contributed a lot to the establishment of JDS. The new state and a different division of political powers as well as Kukovec's ability of political connecting brought him a great political career.

Kukovec's political activities until the end of the Habsburg Monarchy can be marked as a period, when the young Kukovec turned from a young men interested in happenings in the Graz liberal students' group and who expressed dissatisfaction over political situation at home, to a leading political personality of the liberal party in Slovene Styria. According to his career one can say that he had extraordinary organizational competences, like connecting and public appearance. Vekoslav Kukovec, Ph. D. changed in the preparation times for a new state from local politics to important positions in state authorities.

**VIRI IN
LITERATURA**

Arhivski viri

NŠ Maribor – Nadškofijski arhiv Maribor
Krstna knjiga Sv. Tomaž pri Ormožu, 7, 1871–1889.
Matične in krstne knjige, Celje 1904.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
Fond Kukovec Vekoslav. Korespondenca. Sg=1585.
Fond Narodni svet za Štajersko. Sg=0096.
Fond Špindler Vekoslav. Sg=1622.

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor
Rokopisna zbirka, Ms 66. Iskrica.
Rokopisna zbirka, Ms 240/I–6. Špindler Vekoslav.
Rokopisna zbirka, Ms 293. Bodočnost.

Periodični tisk

Amtsblatt zur Laibacher Zeitung
Domovina
Deutsche Wacht
Jutro
Kmetijske in rokodelske novice
Marburger Zeitung
Mariborski večernik Jutra
Naprej
Narodni dnevnik
Narodni list
Novice
Slovenec
Slovenski gospodar
Slovenski narod
Straža
Štajerc
Veda
Učiteljski tovariš

Literatura

- Ableitinger, Alfred. *Ernest von Koerber und das Verfassungsproblem im Jahre 1900. Österreichische Nationalitäten- und Innenpolitik zwischen Konstitutionalismus, Parlamentarismus und oktroiertem allgemeinem Wahlrecht*. Wien-Köln-Graz : Hermann Böhlau Nachf., 1973.
- Allmayer-Beck, Johann Christoph. *Ministerpräsident Baron Beck. Ein Staatsmann des alten Österreich*. Wien : Verlag für Geschichte und Politik, 1956.
- Balkovec, Bojan. *Prva slovenska vlada 1918–1921*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1992.
- Baš, Franjo. Pisma dr. Antona Korošca dr. Franu Jankoviču. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 6=41, 1970, št. 1, str. 134–135.
- Baš, Franjo. *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije. Izbrani zgodovinski spisi*. Maribor : Obzorja, 1989.
- Beilagen zu den Stenographischen Protokollen des steiermärkischen Landtages*. X. Landtagesperiode, I Session. Graz, 1909–1910.
- Beller, Steven. *Franz Joseph*. New York : Longman, 1996.
- Benedikt, Heinrich. *Monarchie der Gegensätze. Österreichs Weg durch die Neuzeit*. Wien : Ullstein, 1947.
- Bergant, Zvonko. *Kranjska med dvema Ivanoma. Idejno-politično sočlenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje*. Ljubljana : Inštitut za globalne politične študije, 2004.
- Bergant, Zvonko. *Slovenski klasični liberalizem. Idejno-politični značaj slovenskega liberalizma v letih 1891–1921*. Ljubljana : Nova revija, 2000.
- Binder, Harald. *Galizien in Wien: Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005.
- Bister, Feliks J. *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju: življenje in delo, 1872–1918*. Ljubljana : Slovenska matica, 1992.
- Bister, Feliks J. *Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne. Prispevki za novejšo zgodovino*, 31, 1991, št. 1, str. 5–26.
- Bled, Jean Paul. *Franz Josef*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1990.
- Brejč, Janko. *Od prevrata do ustave. V: Mal, Josip (ur.). Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana : Leonova družba, 1928.

- Brix, Emil. Številčna navzočnost nemštva v južnoslovanskih kronovinah Cislitvanije med leti 1848 do 1918. Problemi narodne statistike. *Zgodovinski časopis*, 41, 1987, št. 2, str. 297–308.
- Bruckmüller, Ernst. Razvoj krščanskih socialcev v Avstriji do prve svetovne vojne. V: Škulj, Edo (ur.). *Krekov simpozij v Rimu*. Celje : Mohorjeva družba, 1992, str. 131–146.
- Bukovec, Janja. *Dr. Vekoslav Kukovec – pravnik, politik in publicist*. Diplomsko delo. Maribor : [J. Bukovec], 2004.
- Cankar, Ivan. Slovenci in Jugoslovani. V: *Politični spisi (1913–1918)*. Ljubljana : Nova založba, 1936.
- Car, Pavel / Muhić, Tomislav. *Odlikovanja Srbije i Jugoslavije : od 1859. do 1941*. Wien : Militaria, 2009.
- Ciperle, Jože. *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1979.
- Cornwall, Mark (ur.). *Die letzten Jahre der Donaumonarchie. Der erste Völkervertrag im Europa des frühen 20. Jahrhunderts*. Essen: Magnus Verlag, 2004.
- Cvirn, Janez. Dečko, Ivan. V: *Enciklopedija Slovenije, 2. knj.* Ljubljana : Mladinska knjiga, 1998.
- Cvirn, Janez / Studen, Andrej. Etnična (nacionalna) struktura spodnještajerskih mest in trgov 1880–1910. V: *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci*. Ptuj, 30. junij–3. julij 1998. Ljubljana : Institut za novejšo zgodovino, 2006.
- Cvirn, Janez. Josip Sernek, rodoljub z dežele. V: Sernek, Josip. *Spomini*. Celje : Osrednja knjižnica, 2003, str. 154.
- Cvirn, Janez. Nemško-slovenski odnosi osrednji problem slovenske zgodovine. V: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti: mednarodni znanstveni simpozij*, Maribor, 1998. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 86–89.
- Cvirn, Janez. Obesiti na pete in scvreti nad ognjem: Slovenci in Habsburška monarhija. *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, 2, 1995, št. 2, str. 9–15.
- Cvirn, Janez. Pavel Turner in literarno ustvarjanje Josipa Vošnjaka. *Studia Historica Slovenica: časopis za humanistične in družboslovne študije = humanities and social studies review*, 1, 2001, št. 1, str. 129–141.
- Cvirn, Janez. *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsurški monarhiji*. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2006.
- Cvirn, Janez. Slovenci in nemški državnopravni programi (1848–1918). V: *Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. novembra do 11. novembra 1994)*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995, str. 73–82.
- Cvirn, Janez. *Slovenska zgodovina 1770–1918*. Rkp.
- Cvirn, Janez. Slovensko nemški odnosi na Spodnjem Štajerskem 1848–1918. V: *Zbornik / 27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev. 29. september–1. oktober 1994* [uredil Aleš Gabrič]. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1994.
- Cvirn, Janez. *Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor : Obzorja, 1997.
- Čuček, Filip. *Gospodarske, socialne, kulturne in politične razmere na Spodnjem Štajerskem v času Taaffejeve vlade (1879–1893)*. Doktorska disertacija. Ljubljana : [F. Čuček], 2006.
- Čuček, Filip. K nacionalnim izgredom v Celju konec 19. stoletja: ustanovitev Celjskega Sokola in prvi občni zbor društva Südmark. V: *Studia Historica Slovenica*, 2004, str. 363–379.
- Čuček, Filip. *Uspehi spodnještajerskih Slovencev v Taaffejevi dobi: gospodarske, socialne, kulturne in politične razmere na Spodnjem Štajerskem v času Taaffejeve vlade (1879–1893)*. Celje : Zgodovinsko društvo, 2008.
- Čuček, Filip. Vpisal se je med Nemce, dasiravno komaj za silo nemško tolče: občevalni jezik kot element manipulacije v popisih prebivalstva 1880–1910 na Spodnjem Štajerskem. *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, 14, 2007, št. 2, str. 57–68.
- Čuček, Filip / Moll, Martin. *Duhovniki za rešetkami. Viri 22*. Ljubljana : Arhivsko društvo, 2006.
- Dabringer, Gerhard / Wakounigg, Marija. »So liegen einmal die Verhältnisse in Österreich, daß man nicht mit rechter Freude ans Werk geht«. Ein Vergleich der Kabinette Fürst Alfred Windischgraetz und Graf Kazimierz Badeni. V: *Österreich-Polen. 1000 Jahre Beziehungen, Studia Austro-Polonica* 5. Krakow : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1996, str. 275–294.
- Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.–1919*. Sabrao ih Ferdo Šišić. Zagreb : Matica Hrvatska, 1920.
- Dolenc, Ervin. Intelektualci, slovenstvo in avtonomija. (Slovenske predstave o jugoslovanski skupnosti okrog leta 1918). V: *Slovenske zamisli o prihodnosti okoli 1918: Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem*. (Simpozij 1918.) Ljubljana : Slovenska matica, 2000, str. 109–120.

- Dolenc, Ervin. Karel Verstovšek kot poverjenik za uk in bogočasje v narodni in deželni vladi v Ljubljani 1918–1920. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 66=31, 1995, št. 2, str. 284–291.
- Dolar, France M. Cerkevna uprava in Slovenci. V: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti*: mednarodni znanstveni simpozij, Maribor, 1998. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 198–215.
- Ebert, Kurt. *Die Anfänge der modernen Socialpolitik in Österreich: Die Taaffesche Socialgesetzgebung für die Arbeiter im Rahmen der Gewerbeordnungsreform (1879–1885)*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975.
- Erjavec, Fran. *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana : Prosветna zveza, 1928.
- ES - *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987–2002.
- Funder, Friedrich. *Vom Gestern ins Heute. Aus dem Kaiserreich in die Republik*. Wien-München : Herold, 1953.
- Furlani, Ljudevit. *O najvažnejših političnih in socialnih strankah in strujah: Ali kratek uvod v praktično politiko*. Celje : V. Spindler, 1912.
- Gantar Godina, Irena. Narodno radikalno dijaštvo. *Zgodovinski časopis*, 36, 1982, št. 3, str. 219–230.
- Gantar Godina, Irena. *Neoslavizem in Slovenci*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
- Gestrin, Ferdo / Melik, Vasilij. *Slovenska zgodovina. Od konca 18. stoletja do 1918*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1966.
- Goropevšek, Branko. Nadomestne državnozbornske volitve v splošni kuriji na Štajerskem 1906. V: *Celjski zbornik*, 28, 1992, str. 101–131.
- Goropevšek, Branko. Obstrukcija v štajerskem deželnem zboru. V: *Slovenska kronika XX. stoletja*. Ljubljana : Nova revija, 1995, str. 103.
- Goropevšek, Branko. Pogajanja za skupen nastop štajerskih Slovencev na volitvah v deželni zbor 1909: V luči pisem dr. V. Kukovca dr. F. Jankoviču. V: *Celjski zbornik*, 29, 1994, str. 237–252.
- Goropevšek, Branko. Razpad sloge na Slovenskem Štajerskem v letih 1906–1907. V: *Celjski zbornik*, 28, 1993, str. 143–161.
- Goropevšek, Branko. *Štajerski Slovenci, kaj hočemo! Slovenska politika na Štajerskem v letih 1906–1914*. Celje : Zgodovinsko društvo, 2005.
- Građa o stvaranju jugoslovenske države. I. I.–20. XII. 1918*. Priredila dr. Dragoslav Janković in dr. Bogdan Krizman. Beograd : Institut društvenih nauka, 1964.
- Grdina, Igor. Hrvatsko-slovenska stranka prava. V: *Slovenska kronika XX. stoletja*. Ljubljana : Nova revija, 1995, str. 131–132.
- Grdina, Igor. Ivan Hribar, »jedini resnični radikalec slovenski«. V: *Hribarjev zbornik*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010, str. 71–73.
- Griesser-Pečar, Tamara. *Die Mission Sixtus: Österreichs Friedensversuch im ersten Weltkrieg*. Wien : Amalthea, 1988.
- Hamann, Brigitte. *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators*. München-Zürich : Piper Verlag, 1998.
- Hantsch, Hugo. *Die Nationalitätenfrage im alten Österreich*. Wien : Herold, 1953.
- Harrington-Müller, Diethild. *Der Fortschrittsklub im Abgeordnetenhaus des österreichischen Reichsrats 1873–1910*. Wien-Köln-Graz : Böhlau, 1972.
- Himmelreich, Bojan. Celje v letih prve svetovne vojne 1914–1918. V: *Iz zgodovine Celja: 1848–1918*. Celje : Muzej novejšje zgodovine, 1998, zv. 2, str. 87–124.
- Höbel, Lothar. *Kornblume und Kaiseradler. Die deutschfreiheitlichen Parteien Altösterreichs 1882–1918*. Wien : Verlag für Geschichte und Politik ; München : R. Oldenbourg, 1993.
- Höbel, Lothar. Parteien und Fraktionen im cisleithanischen Reichsrat. V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, VII. Band, 1. Teilband. Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 895–1006.
- Hribar, Ivan. *Moji Spomini*, I.–II. Ljubljana : Slovenska matica, 1983–1984.
- Jenks, Alexander Willaia. *The Austrian Electoral Reform of 1907*. New York : Columbia University Press, 1950.
- Jerič, Josip. Narodni svet. V: Mal, Josip (ur.). *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana : Leonova družba, 1928, str. 145–160.
- Johnston, William M. *Austrijski duh*. Zagreb : Globus, 1993.
- Joll, James. *The origins of the First World War*. London : Longman, 1987.
- Judson, Pieter M. *Exclusive Revolutionaries. Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914*. Michigan : The University of Michigan press, 1996.
- K našemu programu: poročilo o glavnem zborovanju JDS l. 1919*. Ljubljana : Tajništvo JDS, 1919.
- Kermavner, Dušan. Slovenske stranke v volilnoreformni situaciji in narodnostna politika slovenske socialne demokracije v letih 1905–1907. *Novi svet*, 7, 1952, str. 252–262, 341–351, 449–463.
- Kolmer, Gustav. *Parlament und Verfassung in Österreich 1848–1904*, I–VIII. Graz : Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1972–1980.

- Korespondenca dr. Pavla Turnerja: korespondenti C–F v letih 1885–1924: znanstveno-kritična objava arhivskih dokumentov. Zbrala, uredila, spremno študijo in opombe napisala Darko Friš, Mateja Matjašič Friš. Maribor : Pokrajinski arhiv, 2007.
- Kovačič, Fran. Odmevi majske deklaracije na Štajerskem. V: *Čas*, 1926/27, str. 267–282.
- Kosnetter, Christine. *Ministerpräsident* dr. Ernst Ritter v. Seidler. Wien, phil. Diss., 1965.
- Kranjec, Silvo. *Kako smo se zedinili*. Celje : Družba sv. Mohorja, 1928.
- Kranjec, Silvo. Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije. *Zgodovinski časopis*, 16, 1962, str. 218–229.
- Kranjec, Silvo. Slovenci v Jugoslaviji. V: *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana : Jubilej, 1939, str. 66–108.
- Krek, dr. Janez Evangelist. *Izbrani spisi*, IV. Celje : Društvo dr. Janez Ev. Krek, 1923.
- Krleža, Miroslav. *Deset krvavih let in drugi politični eseji*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1962.
- Lichem, Heinz von. *Karl I.: Ein Kaiser sucht den Frieden: Bilddokumentation*. Innsbruck-Wien : Tyrolia, 1996.
- Lindström, Fredrik. Ernest von Koerber and the Austrian State idea: A Reinterpretation of the Koerber Plan (1900–1904). V: *Austrian History Yearbook*, Vol. XXXV., 2004, str. 143–184.
- Lončar, Dragotin. *Politično življenje Slovencev*. Ljubljana : Slovenska Matica, 1921.
- Luft, Robert. Übernationale Zusammenarbeit im Wiener Parlament. Zur Organisation der Slawischen Union (Slovanska jednota) im Jahre 1909. V: *Kroměřížský sněm 1848–1849 a tradice parlamentarismu v střední Evropě*. Kroměříž : Kremsie, 1998, str. 299–312.
- Lukan, Walter. Dunaj in slovenska politika od 1848 do 1918. V: Mihelič, Darja (ur.). *Dunaj in Slovenci*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1994, str. 47–56.
- Lukan, Walter. Janez Ev. Krek in slovensko nacionalno vprašanje. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 22, 1982, str. 25–53.
- Lukan, Walter. Politično delovanje dr. Antona Korošca med prvo svetovno vojno – kratek oris. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 31, 1991, str. 27–33.
- Lukan, Walter. Socialni katolicizem v Avstriji in pri Slovencih v drugi polovici 19. stoletja. V: *Missijev simpozij v Rimu*. Celje : Mohorjeva družba, 1988, str. 110–122.
- Mal, Josip (ur.). *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana : Leonova družba, 1928.
- Malli, Rüdiger. *Die steirischen Abgeordneten im österreichischen Reichsrat 1897–1901. Mit besonderer Berücksichtigung des Nationalitätenproblems*. Graz : Historischen Institut der Universität Graz, 1973.
- Matič, Dragan. Prispevek k vprašanju političnega preganjanja Slovencev med I. svetovno vojno. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 32, 1992, št. 1/2, str. 201–219.
- Mejal, Aljaž. Delovanje dr. Miroslava Ploja po 1. svetovni vojni (1919–1920). *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 81=46, 2010, št. 2/3, str. 95–140.
- Melik, Vasilij. Demokratizacija volilnega sistema (1907) in njeni učinki: predavanje na 19. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Maribor, 27. 9. – 1. 10. 1978. *Zgodovinski časopis*, 33, 1979, št. 2, str. 221–227.
- Melik, Vasilij. Ivan Hribar in njegovi Spomini. V: *Moji spomini*. Ljubljana : Slovenska matica, 1983, str. 619–661.
- Melik, Vasilij. Nacionalnopolitične razmere v slovenskih deželah. V: *130 let visokega šolstva v Mariboru: zbornik simpozija*. Maribor : Škofijski ordinariat ; Celje : Mohorjeva družba, 1991, str. 37–43.
- Melik, Vasilij. Načrti za reformo Avstro-Ogrske in Slovenci. V: Melik, Vasilij. *Slovenci 1848–1918. Razprave in članki*. Maribor : Litera, 2002.
- Melik, Vasilij. Politične razmere na Štajerskem v času Napotnika. V: *Napotnikov simpozij v Rimu*. Celje : Mohorjeva družba, 1993.
- Melik, Vasilij. Politične razmere v Avstriji pred sto leti. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 69=34, 1998, št. 1, str. 33–40.
- Melik, Vasilij. Razcep med staroslovenci in mladoslovenci. *Zgodovinski časopis*, 26, 1972, št. 1/2, str. 85–98.
- Melik, Vasilij. *Slovenci 1848–1918. Razprave in članki*. Maribor : Litera, 2002.
- Melik, Vasilij. Slovenci v času Cankarjevega predavanja o jugoslovanstvu. V: Melik, Vasilij. *Slovenci 1848–1918. Razprave in članki*. Maribor : Litera, 2002, str. 687–695.
- Melik, Vasilij. Slovenci v državnem zboru 1893–1904. *Zgodovinski časopis*, 33, 1979, str. 49–66.

- Melik, Vasilij. Slovenska politika v Taaffejevi dobi: referat na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Piranu okt. 1974. *Zgodovinski časopis*, 29, 1975, št. 1/2, str. 109–118.
- Melik, Vasilij. Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje. *Pri-spevki za zgodovino delavskega gibanja*, 22, 1982, št. 1–2, str. 19–24.
- Melik, Vasilij. *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana : Slovenska matica, 1965.
- Mihelič, Darja (ur.). *Dunaj in Slovenci*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1994.
- Mikuž, Metod. *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1965.
- Mikuž, Metod. Razvoj slovenskih političnih strank (1918 do zač. 1929) v stari Jugoslaviji. *Zgodovinski časopis*, 9, 1955, št. 1–4, str. 107–139.
- Moll, Martin. Erster Weltkrieg und politische Justiz in Österreich-Ungarn. Empirische Befunde aus der slowenischen und deutschsprachigen Steiermark. V: *Zbornik Janka Pleterskega*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003, str. 253–283.
- Okey, Robin. *The Habsburg Monarchy c. 1765–1918. From Enlightenment to Eclipse*. Basingstoke : Macmillan ; New York : St. Martin's, 2001.
- Paulova, Milada. *Jugoslavenski odbor (Povijest jugoslovanske emigracije za svetskog rata od 1914–1918)*. Zagreb : Nakladna zadruga, 1924.
- Perovšek, Jurij. »V zaželjeni deželi«: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Perovšek, Jurij. Janez Evangelist Krek in slovenski liberalizem. V: Škulj, Edo (ur.). *Krekov simpozij v Rimu*. Celje : Mohorjeva družba, 1992, str. 75–88.
- Perovšek, Jurij. *Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929*. Ljubljana : Modrijan, 1996.
- Perovšek, Jurij. *Na poti v moderno*. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Perovšek, Jurij. Narodni svet za slovenske dežele in Istro. V: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*. Ljubljana : Mladinska knjiga : Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Perovšek, Jurij. *Slovenska osamosvojitve v letu 1918*. Ljubljana : Modrijan, 1998.
- Pirc, Jožko. *Aleš Ušeničnik in znamenja časov: Katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. stoletja do srede 20. stoletja*. Ljubljana : Družina, 1986.
- Pivec, Melita. Programi političnih strank in statistika volitev. V: Mal, Josip (ur.). *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Ljubljana : Leonova družba, 1928, str. 357–373.
- Pivko, Ljudevit. *Proti Avstriji 1914–1918*. Pivkova, Ljudmila. *Avstrijske ječe*. Maribor : Obzorja, 1991.
- Pleterski, Janko. *Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1998.
- Pleterski, Janko. *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije. Viri I*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 1980.
- Pleterski, Janko. *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Priloge poročilom vladne komisije (izbor). Viri II*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 1982.
- Pleterski, Janko. Položaj Slovencev pred prvo svetovno vojno. V: *Jugoslovanski narodi pred prvi svetski rat*. Beograd : Naučno delo, 1967, str. 761–788.
- Pleterski, Janko. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Ljubljana : Slovenska matica, 1971.
- Pleterski, Janko. Slovenci v politiki dunajske vlade in dvora med prvo svetovno vojno. *Zgodovinski časopis*, 24, 1970, št. 3–4, str. 177–207.
- Prijatelj, Ivan. *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895. Knj. 5/II: Slovenska politika v letih 1879 do 1895*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1966.
- Prunk, Janko. Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 31, 1991, št. 1, str. 35–54.
- Puntar, Josip. *Majniška deklaracija v svitu slovanskih političnih idej in zgodovinskih dejstev*. Ljubljana : Jug, 1927.
- Radosavljevič, Boris. Katoliška narodna stranka in Hrvati v letih 1897–1903. *Zgodovinski časopis*, 48, 1994, str. 335–350.

- Rahten, Andrej. Parlamentarni boj poslancev Slovenskega kluba proti Bienertovi vladi leta 1909. *Zgodovinski časopis*, 50, 1996, str. 357–367.
- Rahten, Andrej. *Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)*. Celovec ; Ljubljana ; Dunaj : Mohorjeva založba, 2002.
- Rahten, Andrej. *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*. Celje : Cenesa, Založba Panevropa, 2001.
- Rahten, Andrej. Slovenska politika v avstrijskem državnem zboru. V: Vogrinec, Barbara (ur.). *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma*. Ljubljana : Inštitut za civilizacijo in kulturo - ICK, 2005, str. 113–186.
- Rahten, Andrej. Trialistične zamisli slovenskih in hrvaških politikov v letih pred prvo svetovno vojno. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 39, 1999, št. 2, str. 65–74.
- Rahten, Andrej. Zadnji slovenski avstrijakant. Prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča. *Zgodovinski časopis*, 53, 1999, str. 195–208.
- Rahten, Andrej. *Zaveznštva in delitve. Razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848–1918*. Ljubljana : Nova revija, 2005.
- Rauchensteiner, Manfred. *Der Tod des Doppeladlers*. Graz-Vienna-Cologne : Styria, 1993.
- Ravnihar, Vladimir. *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimira Ravniharja*. Cvirn, Janez et al (ur.). *Historia 2*. Ljubljana : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1997.
- Redlich, Joseph. *Die österreichische Regierung und Verwaltung im Weltkrieg*. Wien : Hölder-Pichler-Tempsky, 1925.
- Rozman, Franc. Die österreichische Sozialdemokratie und das Grenzproblem seit dem Ende des 19. Jahrhunderts bis 1918. V: Nečak, Dušan (ur.). *Meje v jugovzhodni Evropi*. Ljubljana : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004.
- Rozman, Franc. *Preporod* (nenatisnjeno diplomsko delo), Ljubljana 1965.
- Rozman, Franc. Prepoved izdajanja »Preporoda«. *Zgodovinski časopis*, 22, 1968, št. 1–2, str. 105–106.
- Rozman, Franc. *Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana : Založba Borec, 1979.
- Rozman, Franc. Socialna demokracija in nacionalno vprašanje pred letom 1918 in po njem. V: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem: (simpozij 1998)*. Ljubljana : Slovenska matica, 2000, str. 78–82.
- Rumpler, Helmut. *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzter Versuch zur Rettung des Habsburgerreiches*. Wien : Verlag für Geschichte und Politik, 1966.
- Rumpler, Helmut. *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*. Wien : Ueberreuter, 1997.
- Rumpler, Helmut. *Max Hussarek. Nationalitäten und Nationalitätenpolitik in Österreich im Sommer des Jahres 1918*. Graz ; Köln : Hermann Böhlau, 1965.
- Rumpler, Helmut. Parlament und Regierung Zisleithaniens 1867–1914. V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, VII. Band, 1. Teilband, Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 667–894.
- Schwegel, Josef. *Na cesarjev ukaz. Spomini politika in diplomata*. Uredil, prevedel in spremno besedo napisal Rozman, Franc. Ljubljana : Slovenska matica, 2004.
- SBL – Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana : Zadruga gospodarska banka, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1925–91.
- Schwegel, Josef. *Spomini in pisma = Erinnerung und Briefe*. Rozman, Franc (ur.). Mengeš : Ustanova Center za evropsko prihodnost, 2007.
- Sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921*. 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919. Za objavo pripravil Peter Ribnikar. Ljubljana : Arhiv republike Slovenije, 1998.
- Sernec, Josip. *Spomini* (ponatis). Celje : Osrednja knjižnica, 2003.
- Sieghart, Rudolf. *Die letzten Jahrzehnte einer Großmacht. Menschen, Völker, Probleme des Habsburger-Reichs*. Berlin : Im Verlag Ullstein, 1932.
- Sinkó, Katalin. Die Millenniumsfeier Ungarns. V: *Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs*, 2. Teil. Wien : Amt der NÖ Landesregierung, 1987, str. 295–301.
- Skottsberg, Brita. *Der österreichische Parlamentarismus*. Göteborg : Elanders boktryck, 1940.
- Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana : Mladinska knjiga : Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

- Spindler, Vekoslav. *Štajerski Slovenci, kaj hočemo?* Celje : „Osnovni odbor v Celju“, 1906.
- Stavbar, Vlasta. *Analiza deklaracijskih izjav v Pokrajinskem arhivu Maribor*. Diplomaska naloga. Maribor : [V. Stavbar], 1990.
- Stavbar, Vlasta. Izjave v podporo majniške deklaracije. *Zgodovinski časopis*, 46, 1992, št. 3, str. 357–381; 46, 1992, št. 4, str. 497–507; 47, 1993, št. 1, str. 99–106.
- Stavbar, Vlasta. *Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1914–1918*. Maribor : Obzorja, 1998.
- Stekl, Hannes / Wakounig, Marija. *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien ; Köln ; Weimar : Böhlau, 1992.
- Stenographische Protokolle über die Sitzungen des steierm. Landtages*. Zehnte Landtagsperiode. Graz: Der steiermärkische Landtag, 1902–1914.
- Stergar, Rok. *Slovenci in vojska, 1867–1914. Slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne*. Historia 9. Ljubljana : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004.
- Studen, Andrej. Žalostni konec slovenskega rodoljuba. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 81=46, 2010, št. 1, str. 29–37.
- Sutter, Berthold. Die politische und rechtliche Stellung der Deutschen in Österreich. V: *Die Habsburgermonarchie*. Band III., 1. Teil. Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1980 str. 154–328.
- Sutter, Berthold. *Die Badenischen Sprachenverordnungen von 1897. Ihre Genesis und ihre Auswirkungen vornämlich auf die innerösterreichischen Alpenländer*, I.–II. Graz ; Köln : Böhlau Nachf., 1960–65.
- Sutter, Berthold. Probleme einer österreichischen Parlamentsgeschichte 1848–1918. V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Band VII., Verfassung und Parlamentarismus, 1. Teilband, Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften 2000, str. 541–568.
- Šinko, Josip. *Moji spomini: Sličice iz slovenskih narodnih borb pred in med vojno*. Maribor : V. Spindler, 1937.
- Šuklje, Fran. *Iz mojih spominov*, I.–II. Ljubljana : Slovenska matica, 1988–1995.
- Šuklje, Fran. *Sodobniki mali in veliki*. Ljubljana : Satura, 1933.
- Tomac, Petar. *Prvi svetski rat 1914–1918*. Beograd : Vojnoizdavački zavod, 1973.
- Tomšič, Ivan. Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti. *Naši razgledi* 18, 1969, št. 21, str. 625–626.
- Turner Pavel: objava arhivskih dokumentov. Korespondenca dr. Pavla Turnerja*. Ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš. Maribor : Pokrajinski arhiv, 2005.
- Ude, Lojze. Deklaracijsko gibanje pri Slovencih. V: *Zgodovinski časopis*, 24, 1970, št. 3–4, str. 191–207.
- Ude, Lojze. *Slovenci in jugoslovanska skupnost*. Maribor : Obzorja, 1971.
- Urban, Otto. *Die tscheschische Gesellschaft 1848–1918*. Wien ; Köln [etc.] : Böhlau, 1994.
- Verzeichnis der vom steiermärkische Landtage gesetzten Beschlüsse*. Zehnten Landtagsperiode. 1. Session 1909/1910. Graz: Der steiermärkische Landtag, 1902–1914.
- Vodopivec, Peter. Od Habsburžanov h Karadjordjevičem. V: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem: (simpozij 1998)*. Ljubljana : Slovenska matica, 2000, str. 3–11.
- Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana : Modrijan, 2006.
- Vošnjak, Josip. *Spomini*. Ljubljana : Slovenska matica, 1982.
- Vošnjak, Bogumil. *U borbi za ujedinjenu narodno državu: utisci i opažanja iz dobe svetskog rata i stvaranja naše države*. Ljubljana [etc.] : Tiskovne zadruge 1928.
- Wahrmund, Ludwig. *Katoliško svetovno naziranje in svobodna znanost*. Idrija : „Naprej“, 1908.
- Weissensteiner, Friedrich. *Franz Ferdinand. Der verhinderte Herrscher*. Wien : Österreichischer Bundesverlag, 1984.
- Zajc, Marko. *Kje se slovensko neha in hrvaško začne. Slovensko-hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja*. Ljubljana : Modrijan, 2006.
- Zajc-Cizelj, Ivanka. Spodnještajerski Narodni svet. V: *Celjski zbornik*, 19, 1984, str. 253–283.
- Zapiski o Vekoslavu Špindlerju*. Maribor : Delo, Informacije-Propaganda Celje, 1969.
- Zečević, Momčilo. *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921. Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave*. Maribor : Obzorja, 1977.

- Zečević, Momčilo. *Na zgodovinski prelomnici: Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929*. I. knjiga. Maribor : Obzorja, 1986.
- Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije. T. 5, Socialistično gibanje v Sloveniji: 1869–1920* / [odgovorni urednik Moša Pijade]. Beograd : Zgodovinski oddelek Centralnega komiteja KPJ, 1951.
- Zöllner, Erich. *Geschichte Österreichs*. Wien : Verlag für Geschichte und Politik ; München : Oldenbourg, 1966.
- Zweig, Stefan. *Včerajšnji svet*. Prevedla Angela Vode. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2008.
- Zwitter, Fran. *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji. S sodelovanjem Jaroslava Šidaka in Vase Bogdanova*. Ljubljana : Slovenska matica, 1962.
- Zwitter, Fran. *O slovenskem narodnem vprašanju*. Ljubljana : Slovenska matica, 1990.
- Ževart, Milan. Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 66=33, 1995, št. 2, str. 271–238.
- Žuraj, Marko. Ustanovitev in delovanje Jugoslovanske demokratske stranke na Štajerskem v letih 1918–1920. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 78=43, 2007, št. 2–3, str. 121–153.

IMENSKO KAZALO

A

Ableitinger, Alfred 40, 321
 Abrahamowicz, Dawid 33, 34, 36
 Adler, Friedrich 215
 Aehrenthal, Aloys Lexa 91, 93, 193
 Aleksič, Marie (Marija) 123
 Allmayer-Beck, Johann Christoph 37, 64, 91, 92, 321
 Ambroschitsch (tudi Ambrožič), Otto 143, 246, 288, 289,
 Anišak Terezija 121, 122
 Attems, Edmund 180, 286

B

Badeni, Kasimir Felix 27, 29, 31, 32, 34, 35, 300
 Baernreither, Joseph Maria 35, 37, 93
 Balkovec, Bojan 321
 Balon Ivan 52
 Barwinski, Aleksander 31, 36
 Baš, Franjo 67, 321
 Bayer, Michael 191
 Beck, Max Wladimir 37, 64, 90, 91, 92, 93, 321
 Beller, Steven 22, 43, 321
 Belič Svetozar 282
 Benedikt, Heinrich 104, 321
 Benkovič, Ivan 66, 99, 112, 125, 145, 146, 151, 157, 164, 167, 170, 186, 187, 188, 189, 190, 199, 230, 282
 Bergant, Zvonko 321
 Berger 34
 Berlisga, Maks 111
 Berks Hrvoje 42
 Beust, Friedrich Ferdinand 21
 Bienerth, Richard 93, 94, 95, 97, 98, 330

Bincl, Ivan 201
 Binder, Harald 30, 40, 41, 64, 65, 94, 218, 219, 321
 Bister, Feliks J. 64, 66, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 213, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 228, 229, 230, 231, 321
 Bled, Jean Paul 32, 34, 42, 43
 Block, Maurice 15
 Bogdanov, Vasa 334
 Böhm-Bawerk, Eugen 39, 44
 Borčić, Lovro 23
 Bourbon – Parma Sixtus 216
 Božič, Anton 82, 111, 181, 188, 197, 200, 206, 237, 238, 243, 244, 252, 259, 264
 Bráf, Albín 94, 95, 100, 193
 Bračić 185
 Bratušek 194
 Breclj, Anton 284
 Brejč, Janko 72, 284, 285, 286, 321, 330
 Brinar, Franjo 82, 111, 206, 254
 Brix, Emil 322
 Bruckmüller, Ernst 322
 Budisavljevič, Srdjan 235, 258, 268
 Bukovec, Janja 7, 286, 291, 321
 Bulat, Gaj 23, 31
 Bylandt-Rheidt, Arthur 62, 69

C

Call-Rosenberg, Guido 39
 Camperšek, Karel 267
 Cankar, Ivan 322
 Cankar, Izidor 282, 292
 Capra, Vinzenz 145
 Car, Pavel 297, 322
 Ceder, učitelj 179

Cerjak, župnik 79
 Cestnik, profesor 244
 Chloupek, Karl 201
 Ciperle, Jože 322
 Clam-Martinič, Heinrich 219, 220, 222
 Clary-Aldringen, Manfred 38, 119, 120, 131, 165, 300
 Clemenceau, Georg 232
 Cmerkar, Johanna (Ivana) 122
 Cornwall, Mark 212, 322
 Coronini, Alfred 23, 26, 27
 Cuvaj, Slavko 101
 Cvetko, Fran 245
 Cvetko, Rudolf 142
 Cvirn, Janez 8, 9, 22, 24, 27, 29, 30, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 46, 50, 52, 57, 62, 63, 64, 65, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 103, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 222, 223, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 322, 329
 Czernin, Ottokar 217

Č

Čuček, Filip 213, 323
 Čuček, Franc 267
 Čul, Franc 123
 Čulek, učitelj 77, 78

D

Dabringer, Gerhard 22, 323
 Dečko, Ivan 12, 61, 302, 306, 322
 Demšar, Franc 66
 Derganc, Franc 16
 Dermota, Anton 16
 Di Pauli, Josef 28, 37
 Dimitrijevič, Dragutin 211
 Dolar, Anton 77, 81, 82

Dolenc, Ervin 235, 236, 323
 Dolinar, France M. 324
 Dominko, Fran 271
 Dulibič, Ante 98, 99, 101, 103

E

Ebenhoch, Alfred 28, 90, 92
 Ebert, Kurt 324
 Einspinner, August 154
 Ellenbogen, Wilhelm 43
 Erber, Otto 132
 Erjavec, Fran 67, 85, 96, 324

F

Falkenhayn, Julius 34, 35, 36
 Ferdinand I., cesar 156
 Ferenz (Ferenc), Martin 123
 Ferjančič, Andrej 23, 27, 47
 Feuchtenegg, vitez 222
 Fiedler, Fratišek 90
 Fischer, Josip 201
 Florjančič 294
 Fon, Ivan 106
 Fornazarič, J. 271
 Fon, Josip 66
 Franc Jožef 26, 38, 42, 43, 44, 61, 63, 90, 91, 93, 193, 216, 321
 Franc Ferdinand 64, 91, 92, 211, 212, 232, 333
 Friedrich, posestnik 82
 Friš, Darko 326, 333
 Funder, Friedrich 324
 Furlani, Ljudevit 201, 324
 Ludvik Filip

G

Gabrič, Aleš 9
 Gabršček, Andrej 51, 183, 267
 Gajsar Marie (Marija) 123

Gallinger 193
Galunder, Marie 122
Gantar Godina, Irena 16, 324
Gautsch, Paul 35, 51, 62, 63, 64,
67, 68, 69, 98, 99, 100, 302
Geßmann, Albert 90, 92
Gestrin, Ferdo 324
Gešov, Dimitrij Ivanov 200
Giovanelli, Karl 39
Glaser, Ivan 198
Glaser, Viktor 265
Glojnarič, Ferdo 199
Golič, Edvard (Golitsch) 117,
141, 143
Goričan, Franjo 111, 250
Gorišek, Milan 200
Gorjup, Ana 176
Gorjup, Josip 267
Goropevšek, Branko 71, 72, 73,
86, 109, 112, 114, 116, 172, 324
Gosak, odvetnik 83
Gostinčar, Josip 66, 95, 101
Grabmayr, Karl 43
Gradišnik, Armin 77, 82, 173,
264
Grafenauer, Franc 66, 98
Grdina, Igor 324, 325
Gregorčič, Anton 23, 51, 66
Gregorčič, Simon 250
Gregorec, Lavoslav 23, 36, 53
Gregorin, Gustav 99
Griesser-Pečar, Tamara 216, 325
Groß, Gustav 217, 218, 231
Grösswang, Gustav 128

H

Hacker, Fran Xaver 128
Hagenhofer, Franz 70
Hamann, Brigitte 94, 325

Hantsch, Hugo 325
Harrington-Müller, Diethild 30,
40, 41, 65, 325
Hartel, Wilhelm 39
Hilari, Julius 128
Himmelreich, Bojan 232, 325
Höbelt, Lothar 23, 26, 27, 28, 90,
94, 96, 98, 215, 216, 225, 325
Hochenburger, Victor 25, 94, 99
Hočevar, Janko 66
Hohenwart 24, 25, 27, 28, 29
Hofmann von Wallanhof, Paul
175, 178
Hohenburg, Sofia 211
Hohenlohe-Schillingfürst, Co-
nrad (tudi Konrad) 64
Horvatek, Albert 116, 118, 124,
128, 131
Hrastnik, Dragutin 57
Hrašovec, Juro 69, 105, 106, 125, 254
Hribar, Dragotin 15, 52
Hribar, Ivan 56, 260, 271, 275,
282, 283, 284, 285, 325, 327
Hrženjak, Brigita 9
Hržič, profesor 77, 78
Huber, Franz 154
Hudina, Janez 199
Hudnik 188
Huguenin 297
Hussarek, Max 228, 229, 331

I

Ilaunig, Ožbe 285
Iršič, Konrad 188
Ivčević, Vicko 41, 42

J

Jaklič, Franc 66
Janežič, Josef 123
Janežič, Marija 123

Jankovič, Fran 67, 72, 86, 109,
112, 128, 132, 149, 150, 167, 182,
190, 199, 200, 321, 324
Janković, Dragoslav 324
Janžekovič, Lorenz (Lovrenc) 123
Jarc, Evgen 101
Jarmer, Jožef 142
Jaworski, Spolinary 30, 41
Jędrzejowicz, Adam 35
Jenks, Alexander William 63, 93,
212, 325
Jerič, Josip 277, 278, 282, 325
Jesenko, Gregor 141, 143
Jezernik, Ana 58
Jezernik, Jože 58
Jezernik Terezija 58
Ježovnik, Vinko 108, 183
Jodlbauer, Josef 124, 128, 145
Johnston, William M. 20, 325
James, Joll 212, 325
Jošt, Franjo 77, 82
Judnič, Jakob 178
Judson, M. Pieter 25, 36, 325
Jurtela, Franc 125, 267

K

Kaan, Wilhelm 139, 145
Kac, Ferdinand 201
Kac, Ivan 188, 201
Kacjan, Franc 79
Kajzel, Josef 35
Kalan, Andrej 251, 264, 265, 284
Kalan, Ernest 206, 244, 267
Kaltenegger, Friedrich 28
Kapun, Karl 122
Kapun, Marija 122
Karadorđević (tudi Karadjordje-
vić), Aleksander 193, 297
Karba, Rihard 78, 83, 111, 251, 252

Karel I., 216, 223, 283, 326, 331
Karlton, Alois 28, 29, 30
Karlovšek, Josip 83
Kast, Michael von 36
Kathrein, Theodor 30
Kejžar, Ivan 198, 245, 266, 271
Kellersperg, Kaspar 164
Kemperl, Lavoslav 207
Kermavner, Dušan 22, 325
Kielmansegg, Erich 26
Kindinger, Eduard 38
Klaić, Petar 23
Klein, Franz 62
Knafljič (tudi Knaflič), Jakob 77,
174, 175, 178
Kobalt, Anton 282
Kocbek, Franc 81
Kočevar, Ivan 52, 201, 246
Kodel 193
Koderman, Dragotin 205, 243
Koderman, Karl 243
Koerber (tudi Körber), Ernest
39, 40, 42, 43, 44, 51, 58, 62, 215,
300, 321, 326
Kolarič, R. 235
Kolmer, Gustav 27, 37, 39, 325
Koren, župan 166
Koropec, Ivan 176
Korošec, Anton 52, 53, 64, 66, 67,
71, 72, 80, 85, 86, 91, 94, 95, 97,
98, 99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 108, 112, 114, 125, 129,
132, 139, 154, 167, 180, 188, 190,
192, 195, 199, 207, 213, 215, 217,
218, 219, 220, 223, 224, 228, 229,
230, 231, 239, 244, 245, 248, 249,
268, 269, 275, 279, 281, 282, 286,
292, 302, 303, 305, 321, 326, 329
Kosel, Manuet 44

Kosneter, Cristine 222, 326
Kossutha, Ferenc 21
Kovač 244
Kovačić, Fran 241, 326
Kral, F. 116
Kralj, Franz (Franc) 123
Kramar, Albert 235, 246, 256,
258, 261, 262, 265, 266, 271, 282,
285, 286, 293
Kramař, Karl 212
Kranjc, Vekoslav 194, 267
Kranjec, Silvo 100, 326
Krašovec, France 152
Krek, Janez Evangelist 31, 40,
45, 46, 49, 53, 66, 85, 96, 97, 103,
197, 217, 221, 238, 247, 248, 250,
277, 305, 326, 328
Krizman, Bogdan 324
Kronawetter, Ferdinand 31
Krušič, Terzija (glej Jezernik Te-
rezija)
Kristan, Anton 16, 282, 284
Krlježa, Miroslav 326
Kuharič, Lovro 287
Kukovec, Ana (rojena Zelenjak) 12
Kukovec Cici 60
Kukovec, Jožef
Kukovec, Jožefa 12
Kukovec, Manica 61
Kukovec, Marija 12
Kukovec, Otilija 12
Kukovec, Slavko 61
Kukovec, Vekoslav 7, 8, 12, 13,
14, 15, 17, 56, 57, 58, 59, 60, 73,
77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 105,
106, 107, 108, 109, 110, 111, 112,
114, 115, 116, 117, 118, 119, 120,
124, 125, 126, 127, 128, 129, 130,
131, 132, 133, 134, 135, 136, 137,

138, 139, 140, 141, 142, 143, 144,
145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 155, 156, 157, 158,
159, 160, 161, 162, 163, 164, 166,
168, 169, 170, 171, 172, 173, 174,
176, 177, 178, 179, 180, 181, 182,
183, 184, 185, 186, 187, 188, 189,
190, 191, 192, 193, 194, 195, 196,
197, 198, 199, 200, 201, 202, 203,
204, 205, 206, 207, 232, 233, 234,
235, 237, 238, 239, 240, 242, 243,
244, 245, 246, 247, 249, 250, 251,
252, 253, 254, 255, 256, 257, 258,
259, 260, 261, 262, 263, 264, 265,
266, 267, 268, 269, 270, 271, 272,
275, 276, 277, 280, 282, 284, 285,
286, 287, 288, 289, 290, 291, 293,
294, 295, 296, 297, 300, 302, 303,
304, 305, 306, 307, 322, 324
Kukovec, Viktor 267
Kukovec, Vincenc 12
Kunej, Anton 72, 78, 250
Kunej, Benjamin 81
Kunej, Ferdo 182, 254
Kunej, Martin 141
Kunšek, Franjo 61
Kupljen, Franz (Franc) 123
Kurovšek, Josip 58
Kušar, Josip 23

L

Laginja, Matko 99, 103
Lammasch, Heinrich 231
Lampe, Evgen 15
Lasbacher, Jožef 265
Laun, Johann (Ivan) 123
Lavrenčič, kaplan 79
Lebar, Josip 245, 260
Lecher, Alfred 34

Lesjak, Davorin 77
Lesničar, Ivan 244
Liechtenstein, Alfred 38
Lichem, Heinz 216, 326
Likar, Ivan 192
Lilek, Emiljan 234
Lindström, Fredrik 40, 326
Lipovšek, Franc 58
Linhart, Karel 110, 191
Lipuš, Josip 201
Lončar, Dragotin 16, 326
Luft, Robert 326
Lueger, Karl 23, 27, 28, 29, 96
Lukan, Walter 326

M

Madeyski, Stanisław 24, 25
Mahen, Anton 253
Maister, Rudolf 290
Majcen, M. 259
Mal, Josip 321, 325, 327, 329
Malli, Rüdiger 29, 327
Malus, Ivan 111, 188, 256
Mandić 99
Marchet, Gustav 91
Marchkl, Richard 190
Matić, Dragan 327
Matjašič Friš, Mateja 326, 333
Mayr-Melnhof, Rudolf 142, 146
Medved, Anton 112
Meglič 252, 253
Mejal, Aljaž 58, 327
Melik, Vasilij 23, 27, 36, 42, 43,
52, 101, 102, 111, 112, 116, 241,
273, 324, 327, 328
Meško, Anton 112, 151, 167
Mihelič, Darja 328, 326
Mikuš, Anton 264
Mikuž, Metod 291, 328

Milčinski, Fran 235
Missia, Jakob 45
Moll, Martin 213, 323, 328
Muhič 297, 322
Murn, Anselm 174
Mursa, Josip

N

Nabregoj, Ivan 23
Napotnik, Ivan 114, 327
Natek 244
Nečak, Dušan 330
Njeguš 99
Novak, Peter 82, 112, 177

O

Obu, čevljar 141, 142
Ogorelec, nadučitelj 158
Okey, Robin 328
Oražen, Ivan 183
Ornig, Josef 132, 204
Osterc, Anton 123
Osterc, Franziska (Franciška) 123
Osterc, Josef 260
Otter 135
Ozmeč, Jožef 112

P

Pahernik, Franjo 253
Panič, Georg (Jurij) 122
Paulič, Ignac 141, 143
Paulová, Milada 328
Pavelić, Ante 281, 282
Pečovnik, Ivana 173
Pehovar, Lovro 254, 271
Pelikan, Josip 60, 277
Perič, Josip Virgil 98
Perovšek, Jurij 273, 278, 279, 280,
281, 283, 286, 292, 293, 328, 329

Peršić, Ivan 268
Peschka, Franz 90
Pestotnik, Pavel 267, 284, 285
Petejan, Josip 267, 282
Petovar, Lovro
Pfersche, Emil 34
Pick, Viljem 59
Pignatelli di Belmonte, Granito 91
Pietak, Leonhard 39
Pijade, Moša 334
Pikl 206
Pipuš, Radoslav 106
Pirc, Jožko 329
Pirnat, Jakob 267
Pišek, Franc 66, 112, 167, 178
Piško, Fran 198
Pivec, Melita 329
Pivko, Ljudevit 105, 106, 329
Pivkova, Ljudmila 329
Plener, Ernst 22, 24, 25, 28
Pleterski, Janko 41, 69, 101, 213,
214, 215, 216, 217, 218, 222, 224,
225, 226, 227, 229, 241, 283, 329,
328
Ploj, Miroslav 58, 69, 70, 125,
185, 187, 190, 192, 327
Podplatnik, Josip 107
Pogačnik, Josip 95, 99, 217, 284
Pogačnik, Lovro 66, 217, 282,
284, 285, 292
Polak, Anselm 194
Polanetz, Stephan 149
Polenjšak 267
Polzer Hoditz, Artur 223
Potnik 193
Potaczek 34
Povše, Fran 66
Pragmajner 190
Prášek, Karel 90

Prejac, Josipina 61
Prejac, Stanko 61
Prelog, Anna (Ana) 123
Preskar 195
Pribičević, Svetozar 281, 282,
292, 293
Prijatelj, Ivan 22, 239
Princip, Gavriilo 211
Pristovšek, Franc 176, 206
Prodan, Ivo 98
Prosekar, Matija 271
Protić, Stojan 286
Prunk, Janko 329
Puchas, Franz 135, 157
Pulko, Valentin 174, 175, 178
Puntar, Josip 329
Pušenjak, Vladimir 204, 238

R

Radić, Stjepan 281
Radosavljevič, Boris 329
Rahten, Andrej 41, 63, 72, 94, 95,
97, 99, 330
Rajh, Joško 245
Rajner, Johann (Ivan) 122
Rauchensteiner, Manfred 212,
330
Ravnihar, Vladimir 99, 102, 202,
205, 219, 221, 222, 225, 227, 228,
229, 268, 271, 282, 284, 330
Rebek, Ivan 71, 83, 111, 116, 190,
206, 250, 256, 264
Redlich, Joseph 43, 214
Remec, Bogomil 282, 292
Remec, Vladimir 284
Repe, Božo 8
Resel, Johann 34, 116, 118
Rezek, Antonín 39
Ribnikar, Adolf 256, 258

Ribnikar, Peter 291
Ritter, Karl Johann 167
Robič, Franc 112, 132, 161, 163,
167, 201
Roblek, Franjo 107, 108, 152,
182, 183, 186, 190, 206, 259, 267,
268
Robnik 82
Rogina, Terezija 60, 61, 277
Rosina, Franjo 125, 199, 258, 267,
271
Rostohar, Mihajlo 284
Roš, Ferdinand 58, 152, 251
Roškar, Franc 86, 190, 303
Roškar, Ivan 66, 112, 114, 125,
128, 129, 132, 135, 138, 143, 144,
145, 146, 167, 206
Rozman, Franc 8, 9, 71, 101, 330, 331
Rumpler, Helmut 36, 37, 38, 39,
40, 62, 63, 65, 94, 101, 331
Rus, Davorin 192
Rybář, Otokar 99, 260

S

Saboti, Philip (Filip) 122
Samec, A. 201
Schacherl, Michael 124, 131
Schmirmaul 78
Schönerer, Georg 30, 33, 40, 41
Schreiner, Gustav 94
Schwegel, Josef 48, 331
Schwiger 16
Seidler, Ernst 222, 223, 227, 228,
275, 326
Sesardić 98
Sernec, Gvidon 111
Sernec, Janko 77, 78, 206
Sernec, Josip 12, 57, 264, 306,
331, 322
Sernec, Vladimir 198, 205
Seržen, Anton
Seršen, Franc 122, 245
Sieghart, Rudolf 39, 331
Sinkó, Katalin 21, 331
Skottsberg, Brita 27, 37, 39, 93,
98, 100, 104, 331
Smertnik, Josip 264
Smodej, Franc 261, 282, 292
Sorlini, Fran 297
Spens-Booden, Alois 39
Spindler, Vekoslav (tudi Špindler)
16, 17, 60, 61, 73, 74, 75, 76, 78,
79, 80, 83, 107, 108, 142, 184,
185, 199, 237, 259, 260, 302, 303,
332, 333
Spinčić, Vjekoslav 99, 103
Stadler, Josip 257
Stajniko, Franc 245
Staněk, František 217, 218
Starčević, Mile 274
Stavbar, Vlasta 218, 224, 241, 332
Steinbach, Emil 27
Steinwender, Otto 88
Stekl, Hannes 22, 23, 332
Stepančić 271
Stergar, Rok 23, 212, 332
Stiker, Ljudevit 81, 83, 187
Stojan, Martin 217
Strmšek, Vekoslav 82, 83, 84
Studen, Andrej 12, 61, 322, 332
Stürgkh, Karl 94, 100, 102, 103,
214, 215
Suhač, Matej 192
Sušnik, Vinko 280
Sutter, Berthold 25, 332
Sveteč, Luka (ps. Podgorski) 47
Sylvester, Julius 99

Š

Šidak, Jaroslav 334
 Šijanec 77
 Šinko, Josip 194, 197, 234, 332
 Širca, Josip 197
 Šišić, Ferdo 226, 323
 Škoflek, Radoslav 77, 78
 Škulj, Edo 322, 328
 Šmidlehner, Johanna (Ivana) 122
 Šonaja, Marie (Marija) 122
 Šonaja, Mathias (Matija) 122
 Šonaja, Martin 122
 Špindler, Vekoslav (glej Spindler)
 Štibler, Miloš 206, 237, 238, 239, 259
 Štiftar, Franc 202
 Štiker, Ludvik 267
 Štuhec 194
 Šuklje, Fran 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 42, 44, 64, 66, 91, 93, 279, 332
 Šummer, Heinrich 176
 Šupuk, Ante 23
 Šušteršič (tudi Šusteršič), Ivan 31, 41, 42, 45, 48, 50, 63, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 93, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 141, 248, 249, 250, 257, 305, 329, 330

T

Taaffe, Eduard 22, 23, 24, 43, 51, 300, 301, 323, 328
 Taruaca, Sylvio 215
 Tavčar, Ivan 49, 50, 171, 197, 202, 262, 270, 271, 274, 280, 284
 Terčlav, Alojz 112, 151, 165, 166, 167
 Thaler, Franc 288
 Thun, Franz 35, 36, 37, 38

Tiplic (Tiplič), Franz (Franc) 123
 Tisza, István 216
 Toggenburg, Friedrich 225
 Tokan, Ivan 190
 Tollinger, Johann 70
 Tomac, Petar 332
 Tome de, August 193
 Tomšič, Ivan 333
 Tramšek, Franc 142
 Triller, Karel 47, 202, 280, 284
 Trstenjak, Davorin
 Trumbić, Ante 292
 Tschan 41
 Tuma, Henrik 3, 51
 Tumlirz 166
 Turner, Pavel 12, 15, 56, 57, 322, 326, 333
 Tušak 77

U

Ude, Lojze 218, 225, 239, 241, 333
 Urban, Otto 32, 35, 37, 39, 40, 41, 62, 91, 92, 93, 94, 100, 102, 333
 Ušeničnik, Aleš 329

V

Vavken, Janko 192
 Veinigerholc, Miroslav 204
 Veras, Ivan 128
 Verdnik, Ivan 187, 188
 Verstovšek, Karel 106, 112, 124, 132, 139, 144, 154, 164, 167, 183, 188, 204, 206, 227, 284, 290, 291, 323, 334
 Verzel, Johann (Ivan) 122
 Veselič, Ivan 267
 Visočnik, Katarina 9
 Vode, Angela 334
 Vodopivec, Peter 333

Voglar, Fran 267
 Vogrinec, Barbara 330
 Volar, učitelj 82
 Volk 206
 Vošnjak, Bogumil 293, 333
 Vošnjak, Josip 322, 333
 Vošnjak, Mihael 24
 Vrečko, Evald 288
 Vrečko, Jakob 112, 139, 164, 167
 Vurkelc, župnik 174

W

Wahrmund, Ludwig 91, 92, 333
 Wakounig, Marija 22, 23, 323, 332
 Wastian, Heinrich 124, 130, 138, 144, 145, 169, 176
 Watzulik 192, 193
 Weissensteiner, Friedrich 333
 Wellenhof, Paul Hofmann (glej Hofmann)
 Welsersheimb, Zeno 39
 Wetter 34
 Wilson, Thomas Woodrow 289, 230, 231
 Windischgraetz, Alfred 22, 24, 25, 26, 300, 323, 332
 Wittek, Heinrich 38, 39
 Wolf, Karl Hermann 30, 32, 34, 41, 96, 215, 216
 Woschnagg, Franz 184
 Wurmbrand 25

Z

Zadravec, Jakob 83, 107, 204, 255, 267, 275, 276
 Zajc, Marko 333
 Zajc-Cizelj, Ivanka 106, 333
 Zdolšek, Jože 255
 Zečević, Momčilo 241, 273, 274, 279, 292, 293, 333, 334
 Zelenko, Martin 122
 Zemljič, Jakob 259
 Zidarn 82
 Zöllner, Erich 334
 Zupan(c), Blaž 255, 267
 Zupanič, Niko 16
 Zweig, Stefan 334
 Zwitter, Fran 334

Ž

Žabota, Franz (Franc) 123
 Žabota, Getruda (Jera) 123
 Žáček, Jan 94, 95
 Žagar, Josefina 159
 Žebot, Franjo 207
 Žerjav, Gregor 245, 246, 261, 266, 267, 268, 275
 Ževart, Milan 334
 Žičkar, Josip 52
 Žitnik, Ignacij 66
 Žolger, Ivan 222, 223
 Žumer, Vinko 251
 Žuraj, Marko 334
 Žvarc, Mathias (Matija) 123

BESEDA O AVTORICI

Dr. Vlasta Stavbar (1967) je študirala na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru in leta 1990 postala profesorica zgodovine in geografije. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je leta 1996 pridobila naziv magistrica znanosti. Dopolnjena magistrska naloga je bila objavljena leta 1998 pri Založbi Obzorja v Mariboru pod naslovom *Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1914–1918*. Leta 2012 je uspešno zaključila doktorski študij.

Raziskovalno se je usmerila v proučevanje slovenske politične in kulturne zgodovine v zadnjem obdobju habsburške monarhije in biografiki. Je avtorica znanstvenih in strokovnih člankov, znanstvene monografije in katalogov. Od leta 2005 je glavna urednica *Časopisa za zgodovino in narodopisje*.

Kot višja bibliotekarka specialistka je zaposlena v Univerzitetni knjižnici Maribor, kjer je vodja Enote za domoznanstvo in skrbi za zbirko rokopisov in raritet, pripravlja razstave in opravlja delo strokovne referentke za zgodovino in geografijo. V letih med 2005 in 2009 je bila po pooblastilu ravnateljica Univerzitetne knjižnice Maribor. Leta 2007 je prejela najvišje državno priznanje na področju bibliotekarstva – Čopovo diplomu (2007).

V ZBIRKI ŽE IZŠLO

1. Jurij Perovšek. *Na poti v moderno : poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja*. Ljubljana 2005.
2. Bojan Godeša. *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*. Ljubljana 2006.
3. Aleš Gabrič. *Šolska reforma 1953–1963*. Ljubljana 2006.
4. Damijan Guštin. *Za zapahi : prebivalstvo Slovenije v okupatorjih 1941–1945*. Ljubljana 2006.
5. Peter Vodopivec. *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana 2006.
6. Mojca Šorn. *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*. Ljubljana 2007.
7. Vida Deželak-Barič. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana 2007.
8. Žarko Lazarevič, Aleksander Lorenčič (ur.). *Podobe modernizacije : poglavja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju*. Ljubljana 2009.
9. Jurij Perovšek. »V zaželeni deželi« : slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana 2009.
10. Žarko Lazarevič. *Plasti prostora in časa : iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana 2009.
11. Ervin Dolenc. *Med kulturo in politiko : kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnima vojnama*. Ljubljana 2010.
12. Jurij Hadalin. *Boj za Albanijo : propad jugoslovanske širitve na Balkan*. Ljubljana 2011.
13. Maja Gombač. »Modni péle mêle« slovenske družbe med svetovnima vojnama. Ljubljana 2011.
14. Eva Mally. *Slovenski odpor : Osvobodilna fronta slovenskega naroda od 1941 do 1945*. Ljubljana 2011.
15. Aleksander Lorenčič. *Prelom s starim in začetek novega : tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizmu (1990-2004)*. Ljubljana 2012.

16. Jurij Perovšek. *Samoodločba in federacija : slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920–1941*. Ljubljana 2012.
17. Jure Gašparič. *Državni zbor 1992–2012 : o slovenskem parlamentarizmu*. Ljubljana 2012.
18. Peter Vodopivec. *Francoski inštitut v Ljubljani 1921–1947 / L'institut français de Ljubljana 1921–1947*. Ljubljana 2013.
19. Jože Prinčič. *Pot do slovenske narodnogospodarske suverenosti 1945–1991*. Ljubljana 2013.
20. Jurij Perovšek. *O demokraciji in jugoslovanstvu : slovenski liberalizem v kraljevini SHS/Jugoslaviji*. Ljubljana 2012.

Več o publikacijah Inštituta za novejšo zgodovino na: <http://www.inz.si/razpoznavanja.php>

Q. F. F. F. Q. S.

SUMMIS AUSPICIIS

AUGUSTISSIMI IMPERATORIS AC REGIS

FRANCISCI JOSEPHI I.

NOS

ALEXANDER ROLLETT,

MED. DOCTOR, C. R. AULAE CONSILIARIUS ET PHYSIOLOGIAE PROFESSOR P. O.,

H. A. UNIVERSITATIS LITTERARUM CAROLAE-FRANCISCAE

RECTOR MAGNIFICUS,

FRIDERICUS THANER,

IURIS UTRIVSQUE DOCTOR, C. R. IURIS CANONICI PROFESSOR P. O.,

H. A. ORDINIS IURIS CONSULTORUM DECANUS,

CAROLUS I.

DOCTOR, C. R. REGIMINIS CON

Cena: 24,00 EUR

9 789616 386524

Inštitut za novejšo zgodovino